

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI

ISSN 2303-5072

God. 10, br. 10

MATICA HRVATSKA GRUDE

S U S R E T I

2016.

Broj 10.

Nakladnik

OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE

Republike Hrvatske bb

88 340 Grude

www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik

Mario Bušić

Uredništvo

Andrijana Mlinarević-Cvetković

fra Ante Marić

Gordana Iličić

Jozo Marić

Ljubo Grizelj

Mario Bušić

Mladen Leko

Natalija Palac

Petar Majić

Srećko Mikulić

Srećko Tomas

Stjepan Glavaš

Tihomir Glavaš

Vinko Čuljak

Željko Andrijanić

Grafička urednica

Andrijana Mlinarević-Cvetković

ISSN 2303-5072

10

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2016.

SADRŽAJ

Uvodnik - FRA ANTE MARIĆ.....	7
KNJIŽEVNOST.....	17
Pjesme fra Vlade Ereša - KATA ČANČAR.....	19
Pjesme Vladimira Ereša - VLADIMIR EREŠ.....	22
Pjesme Marka Čuljka - MARKO ČULJAK.....	31
Pjesme Jelene Jonjić - JELENA JONJIĆ	36
Neponovljivi Antun Branko Šimić:	
hrvatski i svjetski pjesnik - DRIJENKA PANDŽIĆ KULIŠ.....	41
Sjećanja - MIJO MILAS.....	48
Sancho Panza kao prvi u Cervantesovom	
Don Quijoteu - FABIJAN LOVRIĆ.....	50
Kradljivac borova - MILKA TIĆA.....	58
Košuljak bile udovice - MILKA TIĆA.....	62
Mlad mjesec - mlad Bog - MILKA TIĆA	65
Pjesme Mirjane Mime Vlašić - MIRJANA MIMA VLAŠIĆ.....	72
Jubileji - MLADEN VUKOVIĆ	77
Pjesme o gangi - MLADEN VUKOVIĆ.....	79
KULTURA	95
Nekadašnji blagdanski običaji - DOMINIKA ANDRIJANIĆ	97
Treći susret framaša – SFOG - TONI ILIČIĆ.....	116
Tradicijski čuvari u selu Ledinac - MARIO KNEZOVIĆ	119
Božićna čestitka – za razmišljanje - ŽELJKO ŠIMUNOVIĆ	135
Božićni običaji - ŽELJKO ŠIMUNOVIĆ	138
POVIJEST.....	153
Kovači iz brončanog doba - GORAN ĐURĐEVIĆ.....	155
Uzroci i tijek sukoba Jugoslavije i	
Sovjetskog Saveza 1948. - ZVONIMIR GLAVAŠ.....	158

Prvi svjetski rat i žrtve ružičke okolice (1914.-1918.) - FRA ANDRIJA NIKIĆ	169
Mučenik Nikola Bošković (1703.-1738.) - FRA BAZILIJE PANDŽIĆ	226
Matija Vuković (1682.-1709) - FRA BAZILIJE PANDŽIĆ	232
RELIGIJA.....	237
„Blago progonjenima zbog pravednosti njihovo je kraljevstvo nebesko“ - MIRELA PRIMORAC.....	239
Sakrament ženidbe - MIRELA PRIMORAC	242
UČENIČKI POKUŠAJI.....	249
S poštena lica teče pošten znoj - MARINA ALPEZA	251
genijalni pojedinac u svijetu prosječnih ljudi - MARINA ALPEZA.....	254
Las Lajas - BARBARA BANDIĆ	257
Analiza arhitekture: Konstantinov slavluk - KATARINA BIŠKO	258
Umjetnik ili djelo koje je probudilo u meni... emocije - KATARINA BIŠKO	259
Genijalac renesanse - MATE ĆORLUKA.....	260
Leonardo da Vinci - MARKO GLAVAŠ.....	261
Renesansni genije - ANDREA MACAN.....	262
Misterija Stonehenge - PETRA MAJIĆ	263
Genijalac u renesansi - IVAN MILOŠ	264
Las Lajas-raj na zemlji - JELENA ŠIMIĆ.....	265
Čovjek koji je nosio domovinu u svom srcu - MARTINA TOMIĆ.....	266
Za čovjeka koji je prokrstaro čaršijom - IVA ZADRO.....	270
Nostalgija - IVA ZADRO	271
ZNANOST	273
O znanstvenim i stručnim doprinosima sveučilišnoga redovitog profesora dr. sc. Vlade Pandžića - ANA ĆAVAR.....	275
KRONIKA	291
Kronika Matice hrvatske ogranak Grude (2015. do 2016.) - MARIO BUŠIĆ	317

UVODNIK

Za UVOD jubilarnim desetim (10.) SUSRETIMA želim zaboravu oteći dva događaja s područja grudskoga, a oba su se dogodila u župi Gorica, u selu Gorica. I oba ova događaja slave svoje obljetnice. Događaj Ustanaka u Gorici kojeg je u pjesmi opisao Iko Bušić 1876. slavi stotinu i četrdesetu (140.) obljetnicu, a drugi događaj s kipom Blažene Djevice Marije u župi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici u župnoj (staroj!) crkvi sv. Stjepana slavi svoju stotu (100.) obljetnicu.

Arhiv Hercegovačke franjevačke provincije čuva rukopis pjesme *Ustanak u Gorici, Pjesma (1876.)*, spjevao Iko Bušić (SK SV 10., folija 294. - 295.). Za tebe sam dragi čitatelju SUSRETA kušao što vjernije prepisati ovu lijepu i staru pjesmu u desetercu spjevanu za gusle:

*Ustanak u Gorici Spjevao Iko Bušić
Pjesma (1876)*

I./I.

*Crn gavrane jer padaš na grane,
Ali grkčeš gdje te puške rane*

*Pa po tomu moji sokolovi
Na iljadu i osam stotina,
Sedamdeset i šesta godina,
Na početku mjeseca Ožujka,
Nebje zora pomolila zraka,
Nit vlašiću svog barjako snio
Hametaga Adžić poranio,
Od kule je prozor otvorio,
Još ni vatre nije naložio,
Okom strielja preo polja ravna
Al po polju gusta pala tama,
A pod tamom tia voda bješe
Preo njese šajke prebrodiše
Dok predjoše preo vode šajke
I unjima kape kosovljanke
Mrke kape od boja junaci
Pred njima su vojevode mlade
Ljubibratić i Marcus Ivana
Štono dodje s holandeških starana
Da pomaže bojce za megdana
Dok četnici vodu prebrodiše
Ubojite cievi previdiši
Svaki svojoj zalogaje daje
Nek mu može rupit na megdane
Kad se četa na suhu prekrala
Uz veselo polje za ajkala
Pram Gorici turskoj prodvornici
Po najprije zakružila bila
Bjelu crkvu što se polju svila
Oko crkve tvrdi krečni ziedi*

I./2.

*Da im svetost stavna nepobjedi
Svetost stavna i spomena davna
K sebi braću zagrljuje slavna
Iz nje sjajni, sjaju zagrljaji,
Dok dodjoše braća obadjose
U pastirski ured unidjoše
Sastaže se trie kite cvića*

*Pred župničkim stanom Dobretića
Prvo mjestne uspomene stare
Drugo braća što slobodij mare
Treće pastir kaže srčne dare
Srčme dare što mu ljubav žare
Da bi turske zapali udare
Pa se ljubko tude oprostiše
Tad vojvode četu pokrutiše
Ob sjedoše kule sa svi strana
Zrnje siba gromki dževerdana
Za dimiše turski čardakovi
Kano morski silni oblakovi
A iz pod nji žestok plamen liže
Strašno pokrov u nebesa diže
Pokrov baca a rušese ziedi
Neka turska sila pobledi
Jedna kula što najviša biše
Od nje turci vrata pretvoriše
Zazidaše od kule prozore
Da ji ustaši puškom neobore
Na mazgale turci preklekoše
Ubojete cjevi pregrliše
Počeše biti iz čardaka
Da ustaški nedopanu šaka.
Al se nadje jedan četnik haran*

II./3

*Dva turčina od Mostara kleta
Ter brane odustaški četa
Jedan bješe Pusiću Halia
A drugoje Adžiću Salia
Al se nadje jedan četnik haran
Od Morače Muratović Ivan
Morača ga rieka napojila
A krasna ga majka zadojila
Pa ne žali za slobodjenj mrieti
Nego samo naprieda greti
Pa poskoči do turskie vrata
A da turkom pade izavrata*

*Ali tvrdie vrata okovana
U nje dere iz svog dževerdana
Pa se gojan natrag povratio
Ne bil koga druga opazio
Dok pogleda na lievu ruku
I ugleda Ćulanića Juku
Od Županjca malenoga grada
Pleme mu se nadje i sada
Pa ga zovne grlom junačkimje
Bolje brate k vratim turačkijem
Da se s turcim naški pokoljemo
Da im tvrda vrata obijemo
Pa poskoči do najednu stienu
Ali puška na mazgalu sinu
A iz puške ljuto srno pade
Pa junaku smrtnu ranu dade
A kad vidi Ćulaniću Juka
Da mu druga kruto rani turko
Njehtjede mu vjere uzmaknuti
Već li vode šnjime poginuti
On poleti da izbavi druga
Da ga turska ne posječe ruka
Nebili ga izbavio kruto
Al injega turčin rani ljuto
Ej vitezi Bog vam plaću dao*

II./4.

*Krv lijete za junačko pravo
Pa vi grdni zadobiste rana
Bez pokolja i slavnog megdana
Kad vide dva tručina mlada
Daće teški zadobiti jada
Ostaviše kulu i ambare
Pokupiše čilimine stare
Ostaviše svoju didovinu
A oni ti na kut u ledinu
Pobjegoše crn jim obraz bio
Kad vojvode glase razumiše
Da im turci braću izraniše
Poletiše da udare nanje*

Ogledaju s njima puškaranje
Kad pred kulu al nikoga nema
Nego samo nešto turski sprema
Gori jadi što su utekli turci
Neg štosu se ranili četnici
Pa pokuli sitno poskakuju
A usrdcu svomu pojadnju
Kulu pale sa četiri strane
Neka turcim ljute daje rane
Kule pale svoje jade kale
Svijet bježi u neznanje lale
Ruše kuće robi se imanje
Sviet vrlja s glavom u neznanje
Na svoje ne obziruć stanje
Ni na trudno svoje imovanje
Puška puca oku ne da miga
Silni dim se u nebasa diga
Turci žegu kuće osamljene
A vataju koke ustravljene

III./5.

Akol koji izostane pobro
Stari ljudi koji žali dobro
Pozdravega toga sa čardaka
Ljutim zrnjem iz dugi pušaka
Svaki pobježe ko ubjeć mogaše
Al se ne zna kamo pristajaje
Sama crkva na pogleda biela
K njojzi stravna čeljad se survila
A utomu Bog im sreću dao
Jer je bio koj upravit znao
Otac Franjo od Mostara grada
Dobretiću vrho duhovnog rada
Pa ji tiši s miljanim pogledom
A kripti ji pastirskim obredom
Neplakujte bez nevolje ljudi
Nisu bratski za oštetaj trudi
No su braća da slobodu grade
Kano ljucke iz iskuju pravde
Ja sam pastir duhovnoga mara

*Tog se nebi uklonio dara
Al mi žao Božiega rama
Da mu turci ne učine srama
Kad im sursi svijete istuvjete
Tad pomišlja na udarce klete
I na bojne diljke podapete
Još nalake opanke pod pete
Pa bijim spremio junače
Ko s jabukom kad smješaš naranče
Al ga izda vjerenica vila
Pa mu neti pružit svoja krila*

III./6.

*A grehota jer ga izda vjerna
Pazn neubro kovilja sjeverna
Što bi ti se zakitio vojno
Kad bi pošo na mezevo bojno
Jer je bio ljubljjen od naroda
A viso plemena i roda
(Krupna) vitka stasa a visoka glasa
A ljubezan za narodnog spasa
Huma zrela a desnica čiela
Cina oka ko studenog vrela
Gusta brka za borove grane
Što bi rado pošo na megdane
I turcima crne snio dane
Hametagu zabolila glava
Gotov m, oka oba ispast plava
Piše knjigu do grada Mostara
Da mu knjiga isporavi sara
Što mu raja crne dana straja
Kada knjiga do Mostara pade
Po turcima tužne glase daje
Poletiše kano obiesne
Iz ulica i sokaka tiesni
Preprašuje puške džervedane
I kubure vrlo pouzdane
Sablje pašu a saruke viju
Ustaši su sašli u Bekiju
Kad se sila do Gorice svrvi*

*Prednjima Ugljen Hamet prvi
Kad su bili prama Župnom stanu
Bojnim puškama preprašuju ranu*

IV./1.

*Pa pucaju na župnika stavna
I njegova djela pod upravna
Da bi svoje iskalili strave
I njegove i njegove ustravili plave
Noli jim se ustraviti neće
Već evoga uz grabarje saće
Pa savi u turska siela
Gdje se biju skupili naprela
Dje je sio tu se pobedrio
Zaman mrke usukuje brke
A turcima rieč besjedio
Znajte turci da to nije šala
Jedan vodja od naroda stavna
Pa da na njeg zievaju cjevi
Tom se čudi svaki čovik žievi
Ako svoja ja zatvorim vrata
A dogori meni do nokata
Ja se blizu ustaviti neću
No ću dati nesreću za sreću
Pa se od tlen zdravo kući
Svaku se svačije povrati
Sretan narod uz pametna vodju
Ljepo stati pod ladom u grozdju*

U tom su se Ustanku susreli mnogi ljudi. Polučili ga. I Ivana Marcus što pristiže s holandeških il', tko bi ga znao, francuskih strana, pa vojvoda Ljubibratić, vojvode mlade i junaci spremni život dati da bi svoja sela od Turaka oslobodili. Pa i Turci su tu Alija Pusić i Salih (Salia) Adžić, Ugljanin Mostarac, ali i junak glavom i bradom Ivan Muratović.

No jednom je imenu i osobi ova pjesma posvetila veliku pozornost. To je ondašnji aktualni gorički župnik fra Franjo Dobretić Bašadur. O njegovu župnikovanju u Gorici (1875. - 1879.) te o spomenutom događaju s Gospinim kipom u Gorici u Župnoj kronici (str. 10. – 11.) piše fra Blago Babić-Spužević (župnik u Gorici 1911. – 1916. i 1918. – 1919.) slijedeće:

„Godine 1875. Jest došao za župnika fra Frano Bašadur – Dobretić, rođen u Mostaru. Ovaj župnik je napravio Gospin oltar i kip njezin, koji oltar jest Gospina Materinstva. Isti je nabavio i zvono veliko (1879. godine, staro je zvono iz 1747. godine, i treće je nabavljeno 2000. godine). Ovaj kip Gospin jest čudotvoran više putah se pokazao i za vremena moga župnikovanja. – Grešio bih, kad ne bih javnosti predao ovo čudo. Dne 9. srpnja 1916. godine jesam uveo ‘Vojsku Srca Isusova’ i opisao zlo, koje psovka jest našem narodu nanijela. Po tom sam učinio procesiju sa kipom Gospinim, te kad sam narod hotjeo blagosloviti sa ovim kipom, vidio sam odveć krupnu suzu naravne krvi pod Gospinim okom! Krv ta je zapremala niz lice oko 5 centimetara, koja je potom iščezla!

Za službovanja fra Frane Bašadura, jest Bosna i Hercegovina zaposjednuta po Austro-Ugarskim četama na 2. kolovoza 1878. godine. Poznato je, da je ustanak buknuo u godini 1875. u Herceg-Bosni, kog započese Gabeljani i rad šta turci selo Goricu i Gabelu zapališe. Odavle se munjevitom brzinom raširi ustanak osobito po međama kršćanskih država: Crne gore, Austrije i Srbije. Ustaške obitelji jesu pribjegle u te kršćanske zemlje, a sposobni muškarci ratovahu s turskom vojskom i domaćim muslimanima, sve do okupacije. Koliko zla podnese nesretna raja, kroz ovo vrijeme, dugo bi bilo nabrajati, česa opis ostavljamo povjestničarima, a mi ćemo pružiti kratku sliku samo mjestnih godaja.

U ovo vrijeme, don Ivan Musić, rođen u selu Klobuku, koji je učio za franjevca na Širokom Brijegu, te popom postao i župnikom u Popovom Polju, dođe kao vojvoda sa nekoliko stotina ustaša u kotar Ljubuški, da bi u njemu bunu podigao. Kad četa njegova stigne u Goricu, u njoj opljačka i popali neke kule turskih aga, za koje vrijeme puk kršćanski izbjegne u Dalmaciju. Po tom dođe turska vojska, sa zapovjednikom Alijom Ugljenom Mostarcem, te ustaše raščera, a puk sa župnikom vrati iz Dalmacije.

Kroz ovo vrijeme, jest o. fra Frano više putah bio na pogibelji života. Za primjer: On jednog dana stajaše na vratima župnog stara, kad je tuda prolazila turska vojska. Na molbu svoje Matere, da se ukloni s vrata, on zatvori vrata, i eto u isti čas udari zrno turske puške u ta vrata! Zrno ovih vrata neprobije, jer su bila željezom okovana, dočim druga vrata drvena na oboru, zrno turskog askera na mnogo mjesta probije. Gvozdena vrata su ista i danas na staroj kapeli, u koja su askeri pucali.“

Župnu kroniku koju čuva župa Gorica počeo je, koliko je to do nas sačuvano, pisati fra Blago Babić – Spužević 1911. godine kad je postao goričkim župnikom. Događaji koje opisuje mogao je i sam doživjeti jer se rodio 1859. godine. Ustanak koji opisuje pjesnik Iko Bušić i kako ga fra Blago opisuje u Kronici uistinu se podudaraju.

Ono što je vrijedno, i čime Kronike obiluju, su naizgled mali događaji, ali nas kad ih čitamo nakon stotinu godina uistinu potaknu na razmišljanje

i nekakav drukčiji život kojeg aktualno živimo. Tu mislim na događaj s Gospinim kipom koji je krvavo prosuzio. I to točno zapisano: „Dne 9. srpnja 1916. Godine ...“ Na 9. lipnja 2016. godine točno stotinu godina. I kip je još uvijek živ i njegovan i narod pred njim rado moli u novoj župnoj crkvi u Gorici.

Evo, poštovani čitatelju, ovim dvama događajima htio sam Te uvesti u jubilarne desete (10.) SUSRETE koji obiluju mnoštvom dobrog, poučnog, povijesnog, književnog, pjesničkog i zabavnog u svom sadržaju. Neka dragi Bog naše SUSRETE uzdrži i poživi!

Fra Ante Marić

KNJIŽEVNOST

KATA ČANČAR	
Pjesme fra Vlade Ereša	19
VLADIMIR EREŠ	
Pjesme Vladimira Ereša	22
MARKO ČULJAK	
Pjesme Marko Čuljak	31
JELENA JONJIĆ	
Pjesme Jelene Jonjić	36
DRIJENKA PANDŽIĆ KULIŠ	
Neponovljivi Antun Branko Šimić	41
MIJO MILAS	
Sjećanja	48
FABIJAN LOVRIĆ	
Sancho Panza kao prvi u Cervantesovom Don Quijoteu	50
MILKA TICA	
Kradljivac borova	58
Košuljak bile udovice	62
Mladi mjesec - mladi Bog	65
MIRJANA MIMA VLAŠIĆ	
Pjesme Mirjane Mime Vlašić	72
MLADEN VUKOVIĆ	
Jubileji	77
Pjesme o gangi	79

PJESME FRA VLADE EREŠA

Tko je fra Vladimir Vlado Ereš?

Fra Vladimir Vlado Ereš, svećenik je Hercegovačke franjevačke provincije koji djeluje kao takav punih 37 godina. Započeo je u Širokom Brijegu pa u Mostaru, te od 1988. godine radi i živi u iseljeništvu vodeći nekoliko Hrvatskih katoličkih misija: Najprije H.K.M. Singen-Konstanz, skoro jedanaest godina, te izdavao za cijelo to vrijeme glasilo misije « Glas misije Singen-Konstanz ». U sastavu te misije bilo je veliko Hodočašće Hrvata u svetište Birnau koje je vodio oko 11 godina. Mnogi kažu najveće u iseljeništvu, gdje je napisao i istoimenu knjigu.

Nakon toga prelazi u St. Gallen i ostaje punih šest godina a onda biva premješten u Lausanne-Wallis i tu je već dvanaestu godinu te vodi dvije misije spojene u jednu: Lausanne - Wallis. Napisao je nekoliko knjiga: „Hrvati u Birnau“, „Tako smo pomagali domovini“, „Lijepo je moliti i raditi s našim narodom“. Posebno mu je tražena knjiga i vrlo obljubljena od hodočasnika u Lurdu : „Moj križni put u Lurdu“, koja je do sada (2016) doživjela četvrto (4.) izdanje kao i „Čudesna lurdska priča“, koja je doživjela 2. izdanje. Kako čitate ovih dana su objavljene knjige u 3 toma „Moj život s mojim narodom u iseljeništvu“ (preko 1760 stranica).

Za vrijeme vođenja ove misije Lausanne-Wallis organizirao je četiri godine vrlo uspješno „Festival folklora hrvatskih grupa u Švicarskoj“ kao i „Festival pjevača“ na području ove zemlje, gdje je znalo biti preko 14 grupa, au cijeloj Švicarskoj ima ih 16. Od tih 14 grupa na festivalu, samo su iz njegove misije 7 grupa, što pokazuje da je veliki ljubitelj kulturnih događanja i ideja okupljanja kako na duhovnoj, tako i na kulturnoj razini.

U ovih, skoro 30 godina života u iseljeništvu, organizirao je preko 1 000 (tisuću) misijskih zabava (veselica) kako bi se naši ljudi razveselili i kulturno uzdigli.

Uz još mnoge druge akcije, ideje i ostvarenja sa svojim narodom. U kojoj god misiji ili župi radio, rado ostaje u sjećanju vjernika kao plemenita duša uslužna svima, ne dijeleći nikoga prema teritorijalnim ili drugim podjelama.

Prema mogućnostima i vremenu rado piše tekstove za mnoge naše pjevače. Ovih će dana u javnost izići najnovija pjesma «Evo dodjoh Tebi, Majko moja mila...» posvećena hodočasnicima u Lurd i Medjugorje kao i u sva druga marijanska svetišta, koju zajednički predstavljaju fra Vlado i Šima Jovanovac. Itd....

Do sada je izdao 4 CD : U Hrvatskoj katoličkoj misiji Singen izdao je 2 a u ST. Gallenu isto tako dva CD. Piše tekstove Mati Buliću, Šimi Jovanovcu kao i nekada Tomislavlja Ivčiću i ostalim pjevačima...

Ima još puno područja na kojima predano radi. U pripremi ima još nekoliko knjiga.

Lausanne – Lurd

Tajna uspjeha fra Vladine knjige «Naš križni put u Lurdu» (u 4 godine 4 izdanja)

Svaki uspjeh ili neuspjeh u životu ima svoju pozadinu. Iza svega se nešto krije: osobno ili globalno. Ponekada ni upornosti ne mogu značiti tajne uspjeha. Silne smetnje: medijske, novinarske, bratske, zavidničke ili ljubomorske ne mogu omesti, ako nešto valja, uspjehe i vrijednosti.

Malo je knjiga doživjelo, u ovako kratkom vremenu, svoje vrijednosti. Izdanja kada se nabrajaju, znači da je jedna knjiga rasprodana te treba istu ponovno tiskati, ako je tražena od čitatelja, ili je staviti u arhiv. U poplavi nečitanja kod našeg, kao i kod svakog naroda, ovakvi primjeri su zbilja hvale vrijedni. Naime, po našim Hrvatskim katoličkim misijama, svjedoci smo da se jako slabo ili skoro nikako ne čita. Ostaju nam svi časopisi na ponuđenom stolu neprodani, čak, ako ih i darujemo, glava se okreće.

Ova knjiga, koja je reakcija na jednu vrlo dragu molitvu u kršćanskom životu, KRIŽNI PUT, postala je vrlo tražena od kada je Vlado Ereš, na nagovor i preporuku svoga subrata i prijatelja fra Marinka Vukmana, započeo predmoliti Križni put u Lurdu. Moleći neobično, bez papira, molitvenika i pomagala zapeo je za oko i dodirnuo dušu svih hodočasnika te je tako, od te silne želje, da se ponese kući zapisana molitva, koja se čula sa usana fra Vladinih, nastala ova knjiga. Svake godine u Lurdu bude prava potraga za njima.

Ne samo njegova zajednica, nego tu su mnoge druge, kako iz Švicarske tako i iz Njemačke, koje zajedno mole Križni put uz Kalvariju lurdsku a dirljive fra Vladine molitve zapnu za srce nazočnog mnoštva te žele je imati u svojoj

obitelji. Uz to knjiga je luksuzno opremljena sa slikama samih hodočasnika svih ovih godina putujućih te svatko, tko često ide, može sebe pronaći u njima. Ona se svake godine «puni» novim molitvama i novim fotografijama.

Pisac ovih redaka, ja, je svjedok velike potražnje ovih knjiga i njihova odjeka u srcima hodočasnika, jer svaka ova knjiga koja se proda ili poklni u Lurdu, Njemačkoj ili u Švicarskoj prodje preko mojih ruku. Prvih godina, kada su je mnogi tražili, pomogla sam i sama, skidajući sa filmske vrpce ono što je fra Vlado molio, jer sam to snimala za sebe i svoju obitelj. Danas, kada vidim koliko je tražena i koliko je ljudi vole, nije mi žao. Od prve knjige pa danas do ove 4-tisućite i plus 2-tisuće komada od knjige «Čudesna lurdska priča», koja je ove godine doživjela 2. izdanje, su, uz silno puno truda uloženog u Lurdu, pravi dragulji u rukama vjernika koji ih vole i nose svojim kućama i daruju svojim najmilijima.

Dokle god fra Vlado bude dolazio u Lurd s narodom i molio ovakav Križni put sa hodočascima, uz naklonost subraće, spomenuta knjiga će doživljavati nebrojena izdanja. Sretno joj.

Kata Čančar, Visp

PJESME VLADIMIRA EREŠA

VAPAJ GOSPI....(LURDSKOJ, MEĐUGORSKOJ)

Evo dodjoh Tebi, Majko moja mila,
ja sam jedna ptica slomljenih krila,
letio bih al* poletjet mi se ne da,
duša mi je jada i razapeta.
Dodjok k Tebi kao svojoj mati,
podigni me i obitelji me vrati...

MAJKO, MAJKO, EVO TVOGA SINA,
ZAGRLI GA, TI MAJČICE MILA,
POMOZI MU DA NE PATI I LUTA
NE DAJ DA SKRENE S PRAVOG PUTA.

Odoh majko kud me život nosi
Od Sina za me milost isprosi
Gdje god bio, s Tobom biti želim,
Tvojim ljubavi se puno veselim.

MAJKO !

Majko!

Svuda se priča da u svibnju imaš “svoj dan”,
da ti se posvećuje pažnja. I to samo jedne nedjelje.
Cijeli svijet tada želi dati poštovanje, tebi, majko. Zamisli, samo jedne nedjelje !
Zato te želim pozdraviti, majko!

Želim ti čestitati, majko !

Želim ti ovom mojom, dječjom, odanošću reći:
Oprosti, majko, što smo kao djeca našli “samo” jedan dan u godini sjetiti te se,
darovati te, posjetiti te i vidjeti te.

Nije to u redu s naše strane. Ali takva smo mi djeca, majko !
Mi ne znamo kolika je tvoja veličina, dubina, širina, ugled, važnost.

Majko!

Neka je blagoslovljena tvoja ruka koja me milovala, vodila, učila !

Neka su blagoslovljene tvoje riječi: nježne i odlučne,
drage i blage,
ukorne i uporne,
umiljate i tvrde,
odgojne i pozorne !

Neka su blagoslovljene tvoje oči blage i drage,
suzne i umilne !

Neka su blagoslovljene tvoje suze, brige, strepnje, nade i očekivanja !

Neka je blagoslovljena tvoja ljubav koja osvaja i opija,
mami i privlači,
ljubi i cjeliva,
traje i sjaje,
daje i razdaje,
uvećava i povećava !

Majko!

Ti najveća svetinjo dječjeg srca,
najsajjnija zvijezdo iznad moga oka,
najtrajnija hrano moje duše i tijela,
najljubaznije biće ove planete,
najpobožnija dušo moga tijela,
najmlađa starice svoje djece,
najškolovanija učiteljice svojih čeda,
najdobroćudnija dušo u ljudskom tijelu,
...o neizrečena riječi ljudskog srca!

Ti si sve što ne mogu izraziti, reći, osjetiti, prenijeti !
Ostaj mi, zdravo, majko! I ne zamjeri što smo takvi prema Tebi, što ne znamo ući u
tvoje srce, tvoju dušu !

Ne znamo i ne možemo ! Zato i jesmo takvi ! Zato ti dadosmo samo jedan dan u
godini . To su tvoja nezahvalna, kratkovidna i kratkosrčna djeca. To su ona jogunasta
bića koja ti ne vide dubinu,
jačinu,
snagu i
prodornost.

Majko!
Ostani tako neobjašnjiva, neshvatljiva,
tajnovita,
privlačna,
blažena !
Ostani i budi majka !
U tome je tvoja snaga i vrlina.
Ti si melem na ranu svih naših jada.
Ti si spas svih naših potopa.
Ti si raj svih naših čežnja.
Ti si osmijeh svih naših ozbiljnosti.
Ti si rijeka koja znaš izvor i uvir.
Ti si sklopljena ruka, koja znade svaku molitvu.
Ti si ljubav neljubljena, neuzvrćena,
nevrednovana,
nezahvalna...
U tebi je moj mir, radost, utjeha i utočište.
U tebi je moj spas, luka, odmor.
U tebi je moja sigurnost,
slabost,
težina.
U tebi je sve moje.
Kad te izgubim zatvorena su vrata moga ognjišta,
moga djetinjstva,
moje mladosti,
moga povratka,
mojih snova i
moje stvarnosti.

ZATO ŽIVI MI VJEČNO,
NA OBZORJU MOGA JUTRA I VEČERI,
MOGA SNA I NADE,
MOGA DJETINJSTVA I
MOJE STAROSTI.
Ti si moje sve,
u meni,
na meni,

ispred i iza mene,
oko meine, svuda si ti.
Bog i ti ste moje najveće svetinje, moje ruke i noge,
moje srce i tijelo,
moj napredak i snaga,
moja budućnost i prošlost,
moj uspjeh i trajnost.
Hvala ti što sam preko tebe i Boga zavolio,
što sam u tvojim grudima prepoznao njegovo srce,
što sam preko tebe upoznao njega, moga najvećeg prijatelja
Majko!
Oprosti što sam s mnogo riječi a s malo djela,
što sam s mnogo obećanja a malo ostvarenja,
što sam s mnogo slabosti a malo ljubavi,
što sam često samo neposlušno dijete, s mnogo nestalne ljubavi.
Obećavam, nastojati ću biti tvoje dobro dijete,
tvoj sin, ali ne izgubljeni,
tvoj san neispunjeni,
tvoja radost željkovana.
...Hoću, majko, a ako ne bude sve kako očekuješ,
oprosti jer ja sam ipak tvoje dijete.

NA GROBU MOJE MAJKE...

Evo me malo do tebe, majko moja draga,
Ovih dana se mrtvi obilaze,
I ja dodjoh k tebi jer te ne smatram mrtvom,
Ti si za mene živa...
Ti si tu u meni, kod mene, iza i ispred mene,
Ne mogu te ja zakopati... ne, ne i ne...
Samo te mogu zakopati kad i mene pokopaju...
Ti ćeš uvijek za mene biti živa i u životu...
U mome životu...
Ti si mi život dala... i da zamislim da te nema...?
Ne, ne majko...nikada nećeš otići iz života moga.

Istina, promjenilo se samo stanje,
Tijelo ti ne vidim ali dušu tvoju u sebi nosim,
Tvoje riječi, tvoj glas, tvoj stas, tvoje lice...
I onda kad sam bio dijete,
I onda kad sam momčić postao,
I onda kad sam uz tebe pomalo stario,
I onda kad si pogurena zemlju poljubila...

Dodoh ti ovih dana u posjetu,
Jer ti živiš daleko od mene...
Ne mogu te često obići,
majko moja,
dok mi blaženo snivaš snom mira,
tamo gdje te djeca tvoja sahraniše,
u perivoju velikana!
Da, da, sve ste vi majke – velikani...
Počivaš tamo gdje i mnoge majke počivaju,
I tvoja je tu... blizu tebe...
Doći ću i ja jednog dana, ne sekiraj se,
Stavit će me tu pokraj tebe,
kao i onda kad si me rodila,
Oprali me, povili i položili pokraj tebe,

Tako će to biti uskoro, još godinu koju...
Da, da, tu mi počivaš, najslađa moja,
u tihom i mirnom naselju,
gdje nitko nikome ne smeta.
Nema rasprava, svađa, trača ni klevete...
Tu, ispod debelih kamenih poklopaca
Mirno počiva tijelo moje majke.

Još je vidim živu i zdravu, sa osmijehom na licu,
Mladu, punu života i snage...
ta majka nikada ne stari.
Još su mi žive njene riječi, savjeti, ukori, cjelovi,
Darovi, poljupci, pogledi, molitve, brige...
Radost na dolasku iz daleka,
suze kad moram ići ...

Sjeo sam na tvom grobu,
na debelom mramornom kamenu,
pokušavam s tobom razgovarati,
a ti mi kažeš: Prehladit ćeš se sine !
Nadadola si će me boljeti, da ću dobiti upalu ...
Pitaš me, jesam li se obukao prikladno?
Jesam li dobro, kako su druga braća i sestre?
Da li su zdravo i sretno, mole li se Bogu,
Idu li u crkvu, svađaju li se...??
Kako su bratići i sestrići?
Rastu li u vjeri kao tijelu?

Nisam imao glasa, ni riječi,
Samo sam kimao glavom i
Gledao nijemo u zemlju,
a suze su padale na hladni i tvrdi kamen.
Pitala me je još puno toga,
(a moja usta nijemo otvorena stoje...):
Jeli mi teško samu kroz život ići...
Ima li me tko obići...
Imam li kome otići...

Imam li se s kime družiti ...
Voli li me itko...
Doživljam li nepravdu ...
Čak i od svoje subraće... od pretpostavljenih...?

Bože, kako su živa sjećanja kad si ovako blizu.
Kako je glas ovako umiljat i blag ?
Čujem je kao nekad,
osjećam je tako blisko,
Vidim je tako bistro,
doživljam je tako intimno i prisno...

O majko,
Ti svetice moja,
Ispod tog grobnog kamena...
Gdje mi te sakriše, skloniše i odnesoš...
Samo tebi jedinoj mogao sam sve reći,
Samo tebi mogao sam blizu prići,
Samo tebi mogao sam iskren biti,
Samo tebi mogao sam otvorenog srca stići,
Samo tebi mogao sam biti kakav jesam...
Bez šminke, bojazni i straha...

I danas osjećam tvoje ruke u mojim rukama,
Tvoje lice na mome licu,
Tvoje riječi u mome srcu,
Tvoju ljubav u mojem životu,
Tvoj mir u mome nemiru,
Tvoju brigu i strepnju u mome zvanju,
Tvoju sigurnost u mojim slabostima.

Da, da, majko, ispod grobnog kamena !
O, kako bih te htio sresti,
Kako bih te htio zagrliti,
Kako bih se želio isplakati,
Kako bih se volio s tobom narazgovarati,
Kako bih volio šutjeti dok ti govoriš,

Kako bih volio moliti dok ti moliš...
Kako bih ti volio još jednom dijete biti...

Znam, majko, da su to samo moji sni,
Moji sni na grobu tvome.
Rado bih ove tvrde kamene ploče
pretvorio u meke jastuke da te obaviju,
Rado bih pokraj tebe legao kao nekada,
Kada si me pokrivala i mazila.
Rado bih s tobom dugo molio.
Rado bih ti cvijeće ljubavi svaki dan donosio...
Rado bih još jednom iz tvog rupca čecer jeo,
Rado bih s tobom još koji puta u crkvu pješke hodio,
Rado bih s tobom živio
i rado bih s tobom umro, majko !

Ali, rastavi nas život bez pozdrava!
Otišla si a da ti ni zbogom nisam rekao,
Nisam ti ni oči zatvorio, ni ruke prekrižio.

Nisam te toplu poljubio, ni nježnu dotako,
Nisam ti još nešto važno rekao...
Reći ću ti jednom kad se sretnemo...
A to nosim: Samo za tebe,
Jednom kad se sretnemo...

Odoh s tvoga groba, majko,
Život me zove još godinu koju...
I onda, eto me k tebi da se vječno odmorim
U vječnom raju,
Jer tamo gdje si ti, tu je raj, majko.

Odlazim sa tvoga groba, najdraža moja,
Od suza ne vidim kuda koracam,
Okrećem se, a ti me gledaš i pratiš...kao nekada,
Mašeš mi, sva u suzama i s kunicom u ruci.
Sila me neka vuče k tebi a život me kida od tebe..

I dok napuštam umilni humak tvoj,
Tuga i čežnja ulazi u život moj.
Kad ću opet doći u posjetu majci svojoj ?

A dotle, moram ispuniti puno njenih želja:
Biti onakav kakvim je ona poželjela da budem.

Puno te, puno voli, sin tvoj....

Vladimir Ereš

PJESME MARKA ČULJKA

KAD SE SRCA SPOJE

Ja bih krio da ne budem sakriven
Ja bih pio da ne budem opijen
Ja bih bio da nisam ubijen
Svašta se po glavi
U snu i u javi
Šutke kreće
Oprostite ako sam uvenuo
Kao što sam putem krenuo
Da postanem zaboravljen
Kao smeće
Ja bih želio da me zlo ne želi
Ja bih volio da me ona voli
Da se srca spoje
Od sreće

DUŠA U SJENI

Krene od srca jedan mlaz krvi
Kisik se prenese do moždana
Nek' pamet zna da se duša mrvi
Iako nikom nije prodana
A sve što je trpjela kroz vene
Baš sve gadosti i huk ljepote
Noćas ću pretvoriti u sjene
Još ne znam kako se grijesi krote

MILOSTI

Pokošen od vlastite ruke
Pokopan u dubini groba
Nema tišine niti buke
Sam sebi najveća oporba
I sve druge različitosti
Malo-veliko, crno-bijelo
Upoznah na putu propasti
Prije no se raspade tijelo
Samo duša još se nalazi
Na razmeđu ta dva pravca
Je li dobar u raj odlazi
Ima li tu mjesta za lašca

DUGUJEM

Dužan sam čovjeku i Bogu
Drugačije od ovoga živjeti
Još uvijek ne mogu
Nemam sna ali imam podočnjake
Nemam mira i često plačem
Ali dok suza teče niz lice
Znaš da imaš dušu neku
Barem posjeduješ savjest neku
Makar je noćima
Gasio suzama
I opet stavljao pod peku

OSTAJEM

Potekao sam s kamena tvrda
Negdje između polja i brda
Izišao iz brazde
Iščeprijao se iz plota
Ovdje gdje raste vinova loza
Gdje se pije vino
I škija kao nekada mota

NESTAJEM

U sparini ljetne noći
U osvježanju jutra
Pokušat ću doći
(a već dugo lutam)
Do tebe što ćeš mi pomoći
Možda već sutra
Zalutam li na putu
Ne pronađem li odredište
Nije nikakvo iznenađenje
Već dugo me muče
Odlasci
Slijetanja
Skretanja s puta
Rastanka priviđenje
Lutam

PRESTAJEM

Krivim druge jer su mi krivi
Živim druge a nisu više živi
Tijelom
Širim horizonte
Na obroncima lopte
Kreposti se krote
Djelom
Dušom nestajem
Živjeti i plakati
Prestajem

NE ČUJEŠ TI NIŠTA

Jesi li čula... to je bio moj pad.
Zrelo grožđe pred branje
pogodi tuča, grad!
Kada sam bez tebe
vlada iznutra klanje
a prevladava glad.
Ne čuješ ti ništa.
Za slušanje trebaš bit višta.

OSLOBOĐENJE

Sjatali su se oko mene
Život, smrt i oslobođenje
Gledamo mjesečeve mijene
Život, smrt i oslobođenje
Sad postajemo prijatelji
Na tvrdoj samotnoj postelji
Ja i čežnja što tužna vene
Život, smrt i oslobođenje

DRAGA BOLEST

Posjećuje me moja draga bolest
Ne nosi ozdravljenje kao želju
Prije će me do kraja živa pojest
Nego okrenut dušu ka veselju
Nema lijeka za moju dragu bolest
Postao sam sasvim bezbrižno biće
Ne briga me više gdje će me odvest
Nisam sklopio oka a već sviće
Dovršit će me moja draga bolest
Tek ostavi cvijeće tamo gdje treba
Nije me nečasni uspio zavest
Prah je u zemlji a ja bih do neba

Marko Čuljak

PJESME JELENE JONJIĆ

Biografija

Jelena Jonjić rođena je 27. veljače 1987. godine u Imotskom. Upisuje studij hrvatskoga jezika i književnosti na Sveučilištu u Zadru, a od 2011. godine, nakon završetka studija, predaje Hrvatski jezik u Obrtničko-industrijskoj školi u Imotskom.

MRTVI DAN

Razlijte boje po ovom danu
Što je nekoć krvario vašim ranama
Oni vide crno
Trule kosti i neugodni zadah vaših smrvljenih tjelesa
Upalite im svijeću neka progledaju
Pospite ih prahom i otkrijte im tko su

Razlijte boje po ovom danu
Raspričanom besjedom mrtvacu
Otvorite njihove grobove
Jer vrijeme još nije zrelo

Razlijte boje po ovome danu
Prospite zlatnu iz ukočenih dlanova
Vi starice dvije
Upozorite nas smrznutim smiješkom
Na život koji se smije

MOŽE LI SE KROZ OVE ZIDOVE?

Može li se kroz ove zidove?

Kosti su mi polomljene od upornosti
Žuljima iscrtane ruke zastale su ispružene
Zarivene u hladnu strukturu
Kao u nekom usporenom filmu

Može li se kroz ove zidove?

Snovi mi se plavkasti crvene namrljani
po tvrdoj površini
razvlače se lijeno krvareći
nataknuti na bodež boluju po podovima
uvlače se pod kosture prašnjave škrinje
traže svoj lik po izmrvljenom zrcalu
prljavim rukama dodiruju neiznošene haljine

Jedna mladost jeca u obližnjem ormaru
Kako ugušiti zvukove i izdvojiti se iz prostorije
Izolirati se u nekom sićušnom oblačiću i jednostavno se
Otpustiti od goleme sive nakupine što prijeti neviđenom olujom
Izići iz kože što se jedva još pridržava za natruljene kosti
Pobjeći s vrećom uspomena i otputovati ukradenom karavanom

Ali kako, kako kroz ove zidove?

METAMORFOZA

Šutnjom te često dozivam
A ti slušaš samo jeku što odzvanja između svodova
Svoda moga i svoda tvoga
Ne poznam tvoje smjernice
Ti ne dolaziš
Ne vidim čak ni obrise putnika
Možda si zalutao na čvorištu ukrštenih pravaca
I ne razaznaješ glas koji te privlači molitvom
Izoštrit ću svoje oko i gledati ponovno
Zovem te
Dođi
O jednom kada dođeš i doneseš mi pticu
Prezret ću krletku
Stišati glas što je ušutkava
Udomit ću je na skrovištu mojih dlanova
Omekšat ću zimu
I pričati s jeseni
Da dočeka novo proljeće
Ukrotit ću nemirne bokove
I ritam tijela podesiti na otkucaj njene skladne pjesme
Jednom kada mi dođeš i doneseš pticu
Preobrazit ću se u ovu molitvu

MAJKO, UPALI SVIJEĆU

S oblakom sam se vjerila
Bijela zaručnica
Kada si me
Onako malenu njemu obećala
Voljela sam boju njegove kože
I zov koraka da idemo u stopu
Netko me je zvao dok smo igrali
Netko nam je ukrao pogled
Netko je izgasio svijeću
I iscrtao oblak
Sada sam samo misao što lebdi s njim
Al to više nije on
Sada sam čežnja sakrivena negdje gore
Al mi se vraća samo kap
Pomozi mi ženo blagoga pogleda
Daruj mi haljinu i stani tiho kraj mene
Majko, upali svijeću

SINU

Ljubav je ključ smisla
Vremena to znaju
Prošla i sadašnja
Ljubav je igla koja spaja bezbroj malih končica
U savršenu tkaninu spremnu da ugrije prozeblu golotinju naših tjelesa
Ljubav je iskra u tvojim očima koja se mjeri milijunima najsajnijih zvjezdica
U noćnoj bajci
Kada usne nebeski svod
Da
Ljubav je ta iskra koja u svemu vidi ljepotu
Hvala ti što volim onog čovjeka koji prosipa uvrede bespoštedno
Hvala ti što prihvaćam onoga koji me naziva ludim i čudnim
Hvala ti što na poruge i podsmjehe odgovaram smješkom

Čovjek na uglu pljuje kada me ugleda
Žena pokraj njega odmjera moje odijelo tražeći brend
Prolaznik je jedan drugome žestok sudac
I ja sam osuđena na tom križu
al' ona iskra čini ga tako malim
neznatnim i urnebesno smiješnim

Jelena Jonjić

NEPONOVLJIVI ANTUN BRANKO ŠIMIĆ: HRVATSKI I SVJETSKI PJESNIK

(ANTUN BRANKO ŠIMIĆ, *AU BORD DU MONDE*,
L'OLLAVE, RUSTREL /FRANCUSKA/, 2014.)

Iznimna je čast u okviru “Šimićevih susreta” i prigodi svečanog otvaranja Gradske knjižnice i Hrvatskoga kulturnog doma “Antun Branko Šimić” u Grudama (4. svibnja 2015.) predstaviti knjigu Antuna Branka Šimića na francuskom jeziku pod naslovom *Au bord du monde (Na rubu svijeta)*. Objavljena je u studenome 2014. u nakladi Galerie L'Ollave. Pjesme je izabrala i prevela na francuski Martina Kramer, prevoditeljica, slikarica, književnica, svestrana umjetnica, a pomagao joj je suprug, svestrani moderni umjetnik Jean de Breynne. Nije joj bilo lako prevoditi avangardne stihove Antuna Branka Šimića, ali potrebno je istaknuti već u uvodu predstavljanja kako je to vrlo uspješno učinila. Na početku knjige je srdačna zahvala istaknutomu francuskom književniku Bernardu Noëlu i hrvatskomu sveučilišnom profesoru Vladi Pandžiću za dragocjenu pomoć u prevođenju, odnosno prepjevu Šimićevih pjesama.

Najbolji hrvatski pjesnik u 20. stoljeću, kritičar i esejist Antun Branko Šimić, kao što je poznato diljem svijeta, rođen je 1898. u Drinovcima, a rijetko se spominje da su roditelji njegova oca iz Gruda, što je prikladno istaknuti u ovoj prigodi. Devedeset godina je od njegove prerane smrti: 2. svibnja 1925. u Zagrebu. Imao je tada samo dvadeset šest godina i nekoliko mjeseci, ali za sobom je ostavio dragocjen književni opus.

Dok za mnoga književna djela nestane čitateljskog interesa već nakon nekoliko godina ili desetljeća, za prekrasne pjesme Antuna Branka Šimića diljem svijeta neprekidno raste zanimanje čitatelja, književne kritike i antologičara. Divi mu se svijet, sveučilišni kolegiji nazivaju njegovim imenom, umnažaju se doktorati o njegovu djelu, fakultetski diplomski i maturalni radovi su gotovo neizbrojivi, najvjerojatnije ne prođe ni jedan dan bez predavanja ili komentara o njegovu književnom opusu (pa i životopisu). Premda je već stekao svjetsku slavu kao pjesnik, obično se već dva-tri stoljeća tvrdi kako je za dugovječni

ugled pjesnika, odnosno književnika najsvrhovitija “francuska promidžba”, tj. tiskanje pjesama ili drugih književnih djela na francuskome jeziku.

Upravo je to mnoge književnike dovelo u Francusku ili učinilo sretnima zbog prijevoda svojih književnih djela na francuski jezik. Prije dvjesto trideset sedam godina prvi put je prevedena na francuski jezik hrvatska balada *Asanaginica* koja je nastala u ovom našem obližnjem dičnom hrvatskom prostoru ili našem zavičajnom vidiku. Iako je ponajprije prevedena na talijanski te njemački, svjetsku je slavu stekla ponajviše zahvaljujući mnogobrojnim prijevodima na francuski jezik o čemu pišemo u jednome drugom tekstu. Trinaestogodišnjem Antunu Branku Šimiću (tada samo Antunu Šimiću) kao učeniku (sjemeništarcu) Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu bio je poznat slavni put te hrvatske balade. O tome mu je najvjerojatnije govorio fra Bernardin Brno Smoljan, profesor francuskoga jezika, izvrstan poznavatelj francuske književnosti, koji ga je često poticao na čitanje francuskih pjesama, ali i na pisanje pjesama na hrvatskome jeziku. U skladu s time može se sigurno pretpostaviti pa i zaključiti da je mladi pjesnik Antun Branko Šimić želio vidjeti jednoga dana dobre prijevode svojih pjesama na francuski jezik, ali smrt mu to nije dopustila. Naime, vidio je slabe prijevode nekih svojih pjesama na francuski, ali bio je vrlo nezadovoljan poslom prevoditeljice Annie Cella koja je brzo i nepromišljeno prevela nekoliko njegovih antologijskih pjesama i objavila ih krajem 1920. Prigovorio joj je žestoko i pokazao kako je loše prevodila. Međutim, u posljednjih četiri-pet desetljeća objavljeni su neosporno neki dobri prijevodi ili prepjevi pojedinih njegovih pjesama na francuski kojima bi vjerojatno dao dobru ocjenu.

U suvremenoj poplavi tzv. izravnih (i nedopustivih!) “google prijevoda” pjesničkih djela – knjiga njegovih pjesama pod naslovom *Au bord du monde* (hrvatski: *Na rubu svijeta*) u prijevodu Martine Kramer – zasigurno je umjetnički prijenos hrvatske umjetnosti na francuski jezik. Da je živ, usudujemo se pretpostaviti, najvjerojatnije bi bio poprilično zadovoljan iako je bilo vrlo teško udovoljiti njegovim strogim kriterijima. U skladu s time mogu se kraj 2014. i prva četiri mjeseca 2015. smatrati svojevrsnim vrhuncem francuske recepcije njegovih pjesama i pjesničke slave što jezgrovito, ali i najjače ističe: kratka preporuka ili poticajna kritička bilješka koju je 17. travnja 2015. u “Le Mondeu”, listu s milijunskom nakladom i čitateljstvom diljem svijeta, objavio istaknuti suvremeni francuski kritičar Didier Cahen u čiju objektivnost nitko ne sumnja.

Ima na tom vrhuncu francuske recepcije i slave pjesnika Antuna Branka Šimića i neke posebne, začudne simbolike (ili hrvatski bolje rečeno – začudne znakovitosti). Premda Didier Cahen nije znao, 17. travnja 2015. navršilo se točno devedeset godina kada je Antun Branko Šimić stavio u svoj kovčez

knjigu pjesama Guillaumea Apollinairea pripremajući se za posljednji odlazak u bolnicu (19. travnja 1925.), a vidio ju je kraj njegova uzglavlja 30. travnja 1925. njegov prijatelj fra Martin Sopta, hercegovački franjevac, koji ga je, prema njegovoj želji, ispovjedio i kršćanski pripremio za smrt koja je došla dva dana kasnije.

Za naslov knjige *Au bord du monde* (*Na rubu svijeta*) prevoditeljica gospođa Martina Kramer preuzela je sintagmu iz pjesme *Rastanak sa sobom* iz koje navodimo prva dva stiha:

*Mi stojimo na rubu svijeta
i gledamo u zapadanje zadnjih zvijezda u dubljine noći*

To je i prva pjesma u njezinu francuskom izboru pod naslovom *Les adieux à soi-même* iz koje također navodimo prva dva stiha:

*Nous nous tenons au bord du monde
et regardons les dernières étoiles sombrer dans la nuit profonde*

Vrlo dobar izbor pjesama i već ta dva prva stiha pjesme *Rastanak sa sobom* predočuju prevoditeljsko umijeće gospođe Martine Kramer. Svjesna je velikih razlika između francuske i hrvatske skladnje (sintakse) koje se ne očituju samo u uobičajenom redoslijedu riječi u rečenici nego i u mogućnostima osobnoga, odnosno nestandardnog uspostavljanja redoslijeda u hrvatskoj skladnji koji dolazi do izražaja u stvaranju vrlo neobičnih stilema, osobito sintaktostilema koji nisu dovoljno razumljivi na francuskom jeziku ako ih se izravno, nepromišljeno prevede.

U nastojanju zaokruženja ocjene prijevoda gospođe Kramer svrhovito je barem nakratko ovdje usporediti najpoznatiju Šimićevu pjesmu *Opomena* i njezin francuski prijevod pod naslovom *Avertissement*:

OPOMENA

Čovječe pazi
da ne ideš malen
ispod zvijezda!

Pusti
da cijelog tebe prođe
blaga svjetlost zvijezda!

Da ni za čim ne žališ
kad se budeš zadnjim pogledima
rastajo od zvijezda!

Na svom koncu
mjesto u prah
prijedi sav u zvijezde!

AVERTISSEMENT

Attention, homme,
ne vas pas petit
sous les étoiles!

Laisse
que tout ton être soit traversé
par la lumière douce des étoiles!

Pour ne rien regretter
quand tu jetteras les derniers regards
d'adieu aux étoiles!

À la fin
ne t'en vas pas dans la poussière
mais tout entier dans les étoiles!

Vrlo je pozorno prevoditeljica slijedila Šimićev iznijansirani izbor riječi koji je donio specifični vizualni i auditivni poetski sklad koji nije dotle bio postignut u hrvatskom pjesništvu. Bilo joj je zasigurno teško u bojazni da neke riječi u francuskom jeziku ne nose takva složena značenja kao što ih nose u hrvatskom jeziku. Morala je strogo paziti na čuvanje lirske misaonosti u nesvagdašnjem skladu dramske napetosti koja se postiže nizanjem imperativa, zapovijedi koje ne bi trebao otkloniti ni jedan razuman čovjek. Sretna je bila okolnost za prevoditeljicu što zapravo i nema razlika u simbolici zvijezda u francuskome i hrvatskome jeziku.

Jedna je od najvećih zapreka u prijevodu ili prepjevu *Opomene* i ostalih pjesama iz zbirke *Preobraženja* izrazita i originalna Šimićeva štednja riječi koja prevoditeljima stvara povelike pa čak i nepremostive ili nerješive probleme

koje govornici hrvatskoga jezika nadiđu uz dodatnu pozornost i razmišljanje. Međutim, u knjizi *Au bord du monde* unaprijed “pomno je promotrena”, kako je prije gotovo pedeset godina pisao Stanislav Šimić, “svaka pojedina riječ, vanjština joj i unutarnja slika, suvislo sa svim ostalim riječima od kojih pojedina pjesma se sastoji, i tako postignuto da svaki pojedini dio, koji je cjelina po smislu, sačinjava skladnu imaginacijsku logičnu cjelinu sa svim ostalim takvim dijelovima, sa svom pjesmom” (Stanislav Šimić, *Pogovor o djelu A. B. Šimića*, u: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela*, Knjiga prva, Zagreb, 1960., str. 333). Prevoditeljica je pravodobno razotkrila nepostojanje kićenja klasičnim stilskim figurama i strogo izostavljanje tradicionalnih verbalnih igara u *Preobraženjima* pa i kada je najvjerojatnije pjesnik želio poslati pod okriljem vječnih, tajanstvenih tema duboke univerzalne poruke ljudima u svojoj prostornoj i vremenskoj blizini te zagonetnoj, nedoglednoj daljini.

Uspješno se gospođa Kramer usmjerila na oblikovanje upravo tih čvrstih univerzalnih upozorenja na francuskom jeziku te brižno izostavljala uobičajene stilske ukrase, dobro A. B. Šimiću poznate iz Lamartineovih, Mallarméovih i Verlaineovih pjesama, ali na kojima je itekako strogo štedio. Završna strofa *Opomene* uistinu prekrasno zvuči na francuskome jeziku očitujući čovjekovu potrebu za izvršenjem životnih obveza te “na svom koncu mjesto u prah” prelazak “u zvijezde”.

Ako usporedimo jedan stariji prijevod *Opomene* koji je gospođa Janine Matillon objavila u antologiji *La poésie croate des origines à nos jours (Hrvatsko pjesništvo od početaka do danas)* godine 1972. u Parizu, neće nam biti teško zaključiti da je gospođa Kramer barem za nijansu uspješnija prevoditeljica jer je odlično prepoznala čvrstu svezu lirske misaonosti i nesvagašnje zbijenosti dramskih elemenata, strogo bježeći od slikovitog opisivanja i pripovjednih digresija.

Upravo u bojazni od slikovitog opisivanja, pripovjednih digresija i suvišnih asocijacija nije se očito ohrabrila na prevođenje dviju A. B. Šimićevih pjesama s naslovima *Hercegovina* što bi ponosne Hrvate hercegovačkoga roda ili podrijetla osobito veselilo premda su ih i prije mogli “vidjeti” na francuskom. Naime, pri spomenu zemljopisnog pojma čitatelji očekuju barem određenje ili ograničavanje toga prostora, a prevoditeljica je vjerojatno smatrala da je bolje ostaviti prevođenje tih pjesama sa zavičajnim naslovom za neku drugu zgodu. Ipak, nije zaobišla antologijsku pjesmu *Pjesnici*, jednu od najpopularnijih Šimićevih pjesama, prvu u njegovim *Preobraženjima*:

PJESNICI

Pjesnici su čuđenje u svijetu
Oni idu zemljom i njihove oči

velike i nijeme rastu pored stvari
Naslonivši uho
na ćutanje što ih okružuje i muči
pjesnici su vječno treptanje u svijetu

LES POÈTES

Les poètes sont un étonnement dans le monde

Ils arpentent la terre et leurs yeux
larges et muets grandissent auprès des choses

L'oreille penchée
vers le silence qui les entoure et les tourmente
les poètes sont l'éternel frémissement du monde

Samo na prvi pogled izgleda da je prevoditeljici bilo lako prevesti *Pjesnike* na francuski jezik, ali zasigurno, ipak, bilo joj je lakše nego tijekom prevodenja *Opomene*. Premda je sigurno zaključila kako je riječ o Šimićevoj programskoj pjesmi, nije ju uključila na prvo mjesto u svom izboru. Smatrala je da joj u francuskom prijevodu više odgovara četvrto mjesto. Očito je usklađivala svoju recepciju, doživljaj i razumijevanje pjesama najboljega hrvatskoga pjesnika u 20. stoljeću prema pjesmi *Rastanak sa sobom*: kao odklon od zbilje, okrenutost prema tajnovitom sebi. Time je pokazala originalni prevoditeljski pristup njegovim pjesmama, osobito prema pjesmi *Pjesnici* koja je u cjelini svojevrсно čuđenje, ali i nadanje da će se pjesnici – moći slobodno pjesnički baviti temama vječne čovjekove muke na ovome prolaznom svijetu. Šimićevi pjesnici na zagonetnoj zemlji otkrivaju “velikim i nijemim” očima “poznate stvari”, a njihove uši osluškivanjem svoga okruženja i svagdašnje muke čine ih vječnim “treptanjem u svijetu”.

Zasigurno blago odjekuju Šimićevi stihovi u ušima francuskih čitatelja jer Martina Kramer je pravodobno prepoznala njihovu višeznačnost i začudnost. Nije birala moćne metafore za svoje skladne prijevode nego je iznenadila, kao što je to činio i neponovljivi A. B. Šimić, mirnim gledanjem “velikim očima” i tihim slušanjem šutnje “svijeta, koja okružuje i muči”, kako kaže Stanislav Šimić, i to šutnje “na koju pjesnik odgovara samo treptanjem čujnim kao riječ, što je opet samo treptanje” koje “odaje smisao koliko i treptanje biljke” u ovome

našem svijetu gdje na vječna pitanja čovjek ne može dati konačni odgovor (S. Šimić, nav. djelo, str. 329).

U ovoj svečanoj prigodi predstavljanja francuske knjige Antuna Branka Šimića *Au bord du monde* smatramo kako smo već raščlambom prijevoda *Opomene* i *Pjesnika* ponudili dovoljno dokaza o njezinoj značajnoj vrijednosti te o razlozima zanimanja francuskoga čitateljstva i književne kritike. Gospođa Kramer prevodila je polako i smireno, s izobiljem opreza, uzorne samokritičnosti i ugodne suradnje s jezičnim i književnim stručnjacima koji dobro poznaju iznimno umjetničko književno djelo A. B. Šimića, stoga je i neosporno uspjela.

Nije se ni A. B. Šimić držao pravila hrvatskoga standardnog jezika, stoga je dobro postupila i gospođa prevoditeljica Kramer što nije uvijek slijedila preciznu francusku ni morfologiju ni sintaksu. Očito je pozorno tragala za prikladnim francuskim zastarjelicama kako bi prilagodila i neke Šimićeve zavičajne riječi premda u tome nije uvijek bila najbolje sreće. Doprinijela je ugledu i slavi Antuna Branka Šimića u Francuskoj i cijeloj Frankofoniji koju čini gotovo pedesetak država, upravo možda onako kako je za života koji put poželio i taj najbolji hrvatski pjesnik u 20. stoljeću, kako je to prvi još 1938. ustvrdio njegov prijatelj, veliki hrvatski pjesnik Tin Ujević postavljajući ga nakon Ivana Gundulića i Vladimira Vidrića na treće mjesto u povijesti hrvatske književnosti (Nikola Škrgić, "Tin Ujević atrakcija Zagreba. 'Kralj boema' Tin Ujević o današnjoj literaturi i o poetskom stvaranju u svijetu", *Pravda*, 17. 11. 1938., 12218, str. 5).

Na kraju se može bez dvojbe zaključiti kako više nitko nema razloga za dvojbe oko stalnoga porasta zanimanja za pjesme Antuna Branka Šimića diljem svijeta. Kao što se to dogodilo hrvatskoj baladi *Asanaginici*, može se očekivati da će im vrlo dobri francuski prijevodi pripomoći vječnom ugledu i slavi diljem svijeta.

Drijenka Pandžić Kuliš, prof.

Tin Ujević u imotskom zavičaju 1926.

Godinama sam prijateljevao s prof. Antom Ujevićem, autorom povijesno-zemljopisne monografije “Imotstaa krajina” te više stručnih i znanstvenih radova. Pisao mi je iz Zagreba pisma koja sam, što je za mene neuobičajeno, ipak sačuvao. Kada bih došao u Zagreb iz Imotskoga, odnosno Zagvozda, gdje sam počeo raditi kao liječnik 1968., našao bih se s Antom i redovito šetao po Jelačićevu placu (tada Trg Republike). Pričao mi je o povijesti, a ja sam ga volio slušati jer je on znao zanimljivo govoriti. Jednom prilikom mi je kazivao o velikom hrvatskom pjesniku Tinu Ujeviću. Kad je Tin iz svoje boemske faze života bio potjeran iz Beograda krajem 1925., došao je u Imotski. Našli se jednoga zimskog dana Ujevići “rodijaci”: Mate, fra Ćiro, Ante i Tin. Uputili se oni u šetnju na Šeminovac, brdo iznad Ujevića kuća u Krivodolu.

Šetaju «rodijaci», u ruci im svježe odsječeni «ščapi», koji im pomažu da se lakše kreću. Umorili se i sjeli na kamenje. Nakon kraće pauze počeo razgovor, a do tada su malo govorili jer su se umorili penjući se. Pita fra Ćiro Tina: «Tino, ti si naš rodijak i kad si god u nevolji, javi se nama, mi ćemo ti pomoći. Gledamo te tako odrpana, zapuštena, raspalih cipela. Nama je žao tebe, a ti ništa ne pitaš.» Tin sjedi i šuti Pauza i tišina. Najednom Tino sa štapom počne kopati zemlju ispod sebe. Kopa sve jače i jače, već se napravila poveća rupa. Najednom počne plakati. Suza goni suzu i kao potoci teku niz Tinovo lice. Tada kroz suze progovori: “E moji rodijaci! Ja sam bio u Parizu i napisao pjesama pun kofer. Kad sam se vraćao u Jugoslaviju, na granici su mi ih sve oduzeli. Mogao sam od njih živjeti cijeli život”.

Tin, koji je bio genije ili na granici genijalnosti, nije shvaćao “rodijake” Ujeviće, a niti oni njega. Osim toga on uopće nije imao smisla za svakodnevni, praktični život. U svom odgovoru “rodijacima” on govori svojim jezikom, jezikom pjesnika i pjesama, jer on samo to zna. On im se pokušava približiti svojim “kapitalom” koga posjeduje, pjesmama. Njemu njihove vrijednosti, novac, kuće, odijela i ostalo ništa ne znače. Oni su dva svijeta fizički i “rodijački” blizu, ali nedodirljivo daleko.

Ante mi je jednom pričao i da je bio neki Medvidović, vječni student. Nestao je za vrijeme Drugog svjetskog rata. On bi od Tina posuđivao novac, naravno ako ga je imao, kada bi dobio honorare od objavljenih pjesama i tekstova. Vraćao bi mu ih u više navrata, tako da Tin nije nikada mogao znati je li mu sve vratio. U stvari, Tino se uopće nije razumio u novac.

Netko iz tih vremena mi je pričao da je Mate Ujević, hrvatski enciklopedist, s prijezirom gledao na Tina, koji je za njega bio propalica jer se oblačio kao prosjak i skitnica te tako živio. Inače, Mate je volio više gospoštinu, finoću, pomalo je bio malograđanin, pa mu je Tino bio odbojan zbog izgleda i ponašanja, a posebice jer su oba bili Ujevići i "rodijaci".

Kad je Tin bio prisilno otjeran u Imotski, hodao je u izlizanom kaputu po selima Imote. Prsti su mu virili iz raspadnutih cipela. Nosio bi mačku u naručju i šah. Dolazio je u Zmijavce i igrao je navodno šah s jednim Mrkonjićem - Tulićem.

Kada bi hodao po selu, narod ga je čudno gledao, više zbog šešira na glavi i mačke u naručju, nego odjeće. Po odjeći seljaci se nisu puno razlikovali od Tina, pa im zato on nije bio upadan. Jednom je razgovarao s Ivanom Milasom - Trzom iz Zmijavaca. Tinov kaput je bio izlizan, sjajio se od masnoće, a u naručju mu je bila mačka, priča Trze. Malo je govorio, ali nije imao ni sugovornika jer bi on šetao redovito sam. Znali su seljaci daje on "netko" i da je iz Krivodola Ujević, ali s obzirom da je bio odrpan nisu ga uvažavali. Seljaci bi ga pogledali, neki bi se nasmijali i ništa više. Da je imao novca sve bi bilo drukčije. Procijenili bi oni to, ali kakav je izgledao, znali su oni da nema ništa.

Mijo Milas

SANCHO PANZA KAO PRVI U CERVANTESOVOM DON QUIJOTEU

Poštovani prijatelju, počinjem ovaj zapis, upravo onako, kako mi se učinilo bliskim obraćanjem velikog pisca MIGUELA DE CERVANTESA SAAVEDRA, jer; i on poče: - Dokoni čitaocē! I da se ne kunem, moći ćeš mi vjerovati, kako sam želio, da ova knjiga, čedo mojega uma, bude najkrasnija, najumiljatija, najduhovitija, što se zamisliti može. –

Vjerujemo, a ostavlja li nam književnik drukčiji izbor?

Važnost Sancha Panze je zagolicala, na samom početku pisanja romana, njegovog stvoritelja Cervantesa, te obraćajući mu se kao perjanici viteštva, zaključuje proslov: - Neću da preuznosim uslugu, koju ti iskazujem upoznavajući te s tako znamenitim i čestitim vitezom; ali iziskujem, da mi zahvališ, što te upoznajem sa slavnim Sanchom Panzom, perjanikom njegovim, u kojem, kako mi se čini, nudim tebi sabranu svu molitvu perjaničku, što je razasuta u jatu pustih knjiga viteških.

Niti kao pjesnik, Cervantes se nije mogao osloboditi ugođaja koji mu činjaše Sancho Panza, te u jednom sonetu piše:

GANDALIN
PERJANIK AMADISA OD GALIJE,
SANCHU PANZI,
PERJANIKU DON QUIJOTOVU

SONET

Zdrav bio, slavna ljudino, kog zove
Sreća, da bude dičnim perjanikom,
Dosađujući mu s blagošću velikom,
Da posluži bez smetnje ikakove.

Sjekira i srp s viteštvom se slaže,
Međ vitezove konjušar je stao
Prostodušnik, i jako mi žao
Na oholicu, što k mjesecu naže.

Zavidljiv sam ti oslu i imenu
I tvom torbaku zavistan sam ja:
Taj torbak pamet odaje u tebi.

Još jednom: zdravo, Sancho! tvoju cijenu
I španjolski naš Ovidije zna
I klanja ti se, ljubeć ruku – sebi.

Podaci o Cervantesu (29. rujna 1547., Alcalá de Henares, Španjolska - 22. travnja 1616., Madrid, Španjolska)

Podaci o Cervantesu ne daju baš lijepu sliku o razumijevanju sredine u kojoj je živio, ali, niti stvaran, osobni, život ga nije mazio: naprotiv. Kao mlad, u bitci kod Lepanta, bješe ranjen u ruku, a ta rana bješe uzrokom te mu se lijeva ruka osuši. No ipak, u njemu, suprotstavljeni duh humora iznjedri misao: - Žrtvovao sam ljevicu za veću slavu desnice. – Kada se vraćao s ratišta kući, zarobe ga turski gusari i odvođe u Alžir, gdje u tamnici provodi pet godina. Kao i njegov Bistri vitez, on pokušava nemoguće, pokušava bježati iz zatvora i jedva uspijeva izbjeći smrt. Povratkom u domovinu, zbog siromaštva, prihvaća se porezničkog posla, da bi na kraju završio, vjerojatno zbog lakovjernosti, u zatvoru. Život je proveo na ivici bijede i umro, osamljen i siromašan. Tipična, tragedija genija.

Pisao je lirske pjesme, objavio osam drama, od kojih se najboljima smatraju komedije Alžirski događaj (El trato de Argel), Pedro de Urdemalas te Opsada Numancije (El cerco de Numancia), pastoralni roman Galatea, pustolovni ljubavni roman Zgode Persilasa i Sigismunde (Los trabajos de Persiles y Sigismunda) i satiričko-didaktičku poemu Put na Parnas (El viaje del Parnaso), ali je izuzetno mjesto u povijesti svjetske književnosti stekao tek zbog dva djela: Uzorne novele (Novelas ejemplares) i Bistri vitez don Quijote od Manche (El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha) u dvije knjige. Drame, koje je na početku pisao s toliko žara, napustio je pisati shvativši genijalnost Lope de Vega, za kojega je rekao kako je – čudovište prirode -. Naravno, kada je Cervantes postigao uspjeh i stupio u prvi književni red, Lope de Vega se zaprepastio činjenicom da je roman doživio nezapamćen uspjeh. Cervantes je

imao 58 godina kada je objavio prvi dio Bistrog viteza (1605.), a iste godine je izašlo iz tiska 7 izdanja, a do piščeve smrti (1616.), još devet izdanja i dva prijevoda: engleski 1612. godine i francuski 1614. godine, dok nešto kasnije i talijanski (1622). Drugi dio romana je izašao iz tiska 1615. godine, samo godinu dana prije književnikove smrti. Ovim djelom, u dva toma, u kojima je neobično dubokom vizijom svijeta, potpuno novom koncepcijom čovjeka, časti, ljubavi, svojim realističnim stilom, kojim je udario temelje kasnije proze, Cervantes je ostvario jedno od najdubljih i najizvornijih književnih djela svjetske književnosti kojim se služi cijelo kulturno čovječanstvo, a opis borbe s vjetrenjačama postade metafora i sinonim za svekoliki neuspjeh u životu čovjekovom.

Primjer koji potkrepljuje tvrdnju

Potkrijepimo ovu tvrdnju primjerom iz djela u prijevodu Ise Velikanovića i redigiranom tekstu Josipa Tabaka:

U to im se javi u polju trideset ili četrdeset vjetrenjača, a čim ih spazi don Quijote, reče on svom perjaniku:

- Dobra sreća upućuje naše prigode na bolji put, nego što bi i pogodili da poželimo; jer evo vidiš, prijatelju Sancho Panza, tamo se javlja trideset ili nešto više ogromnih gorostasa, s kojima sam ja nakan zametnuti boj i svima im glave poskidati, a dok ih oplijenim, blagom ćemo se njihovim početi da bogatimo. Jer častan je boj i velika služba Bogu, onakvu gadnu pasminu zbrisati zemlji s lica.

- Kakvi gorostasi? – zapita Sancho Panza.

- Oni, što ih vidiš – odgovori mu gospodar – oni sa dugačkim rukama, koje će u nekih biti od gotovo dvije milje.

- Pazite, gospodar – odvrati mu Sancho Panza – ono, što se tamo javlja, nisu gorostasi, nego vjetrenjače, a što se čini da su ruke, to su krila, pa ih vjetar vitla, da vrte kamen u mlinu.

- Jasno se vidi – odgovori don Quijote – da nisi vješt ovakvim pustolovinama. Ono su gorostasi. A ako te je strah, skloni se, pa se moli, dok ja budem s njima bio ljut i nejednak boj.

Tako reče te obode ostrugama konja svojega Rocinantea, ne mareći, što mu Sancho Panza dovikuje i kazuje, da su ono, na što on navaljuje, uistinu vjetrenjače, a nisu gorostasi. Ali on je tako tvrdo vjerovao, da su gorostasi, te

nije ni čuo glas svojeg perjanika Sancha, niti je vidio, što su, premda im se već približio, nego se uzvikao u sav glas:

- Ne bježite, jadne kukavice, jer jedan jedini vitez navaljuje na vas.

U to zapuhne malo vjetar, a golema se krila stanu kretati. Kad to vidje don Quijote, progovori:

- Sve da se vi razmahujete s više ruku nego gorostas Briarej, meni ćete odgovarati.

Tako reče, preporučí se od svega srca vladarici svojoj Dulcineji, zamoli je, da mu u ovoj pogibiji bude na pomoći, dobro se zakrili štitom, zatakne koplje u kariku na prsnom oklopu, potjera Rocinantea, što ga noge nose, i pojuri na prvu vjetrenjaču, koja stoji sprijeda; a kad on kopljem udari u krilo, okrene vjetar krilo tolikom žestinom, da je razmrskao koplje, odigao i konja i viteza, pa ih izubijane odbaci u polje. Doleti mu Sancho Panza u pomoć, koliko god mu magarac mogaše trčati, a kad stigne, razabere, da don Quijote ne može ni da se pomakne: tako je on postradao s Rocinanteom.

Analitički osvrt na pročitano

U opisu ove dogodovštine, koja je pisana poput scenarija neke groteske, prevladavaju elementi komičnog, vidljivi u samom početku, i elementi tragedije nakon neuspjelog juriša, protkani elementima pučke naivnosti, zanimljivi u zapletu, a rješivi izlječivim ranama i ubojima od kojih će se junak oporaviti i steći novu snagu i kuraž za mnogobrojne ludosti koje ga očekuju na putu slave. Don Quijotova savjest, opominjuća i trezvena, napisana u liku Sancha Panze, koji je uvijek prvi u razboritosti, nikako da zaustavi Bistrog viteza od novih iskušenja, koji hirovito, naglo ide naprijed ne strepeći od posljedica koje bi mogle biti prouzrokovane velikom moći neprijatelja, koji izranja iz sna i prijeći mu put. I ako takav, Sancho Panza ne ostavlja svog gospodara, nego mu pomaže, liječi ga, a mnogo puta i sam nastrada. Vješti spoj proturječnosti daje djelu svježinu, a pretjerivanje u dimenzijama i odnosima viđenog, možemo sresti, rekao bih u velikim količinama, kod Gabrijela Garsije Marqesa.

I ako je don Quijote plemić, ipak je seoski plemić, a njegov perjanik je čovjek sela, sama stvarnost: hladan, proračunat i vjeran. Dok je plemić na štrkljastom kljusetu, dug i mršav, dotle je njegova sjenka, Sancho Panza, običan rekao bih, ali na magaretu. Dok jedan želi slavu, svjestan da je može osvojiti, pa i po cijenu života, drugi je oprezan, i tek u snu postiže uspjehe, u snu se zanosi ostvarenim, a u javi je, u nekoj vrsti stresa zbog onoga što će u nekom slijedećem trenutku

učiniti njegov gospodar. Zato, kada ugleda vjetrenjače, govori don Quijoteu, što je u stvarnost, opominje ga kako ne bi pao u nove nevolje, ali bez uspjeha. Don Quijote ima svoje viđenje stvari i odnosa, svoj smisao života, samo njemu su vidljive životne opasnosti koje odasvud vrebaju i prijete i koje po svaku cijenu treba pobijediti. Zato on istog trenutka kreće u boj na svaku viziju pred sobom, naučen životom, kako ne treba oklijevati i kako sve ima svoj trenutak pobjede i poraza, kako treba djelovati čim prije; ali, u takvoj brzopletosti ne računa na iznenađenja, ne računa na prepreke, nego poslije pada, oporavlja se i sprema za nove juriše.

Neupitna je moralna vertikala u odnosima dva lika. Kada don Quijote osjeća neku buduću opasnost, on upozorava svog pratioca neka se skloni i ne miješa, ako se bude sukobio s plemićima, jer njemu, Sanchu Panzi to ne priliči kao nižem staležu, a ako pak budu neki razbojnici, obični i pučkog porijekla, onda će mu dopustiti neka se i on bori. S druge strane, imamo u liku Sancha Panze nesvakidašnju strpljivost, nježan i brižan odnos onoga koji uvijek opominje i rasvjetljava događaje, kako se ne bi dolazilo u neprijatne situacije, ali, tko je taj u životu koji može izbjeći neočekivanost? U životu svakog čovjeka su najveća dva nesvjesna dana: dan rođenja, i dan smrti.

Zbog krijeposti i opreznosti, zbog brižnosti i strpljivosti, zbog upozorenja i stvarnog slikanja predmeta i pojava, stavljam Sancha Panzu ispred njegovog gospodara, i ako je uvijek drugi, i ako je uvijek iza, on i zbog pozicije u poretku kretanja, bolje vidi i razaznaje stvari i pojave. Iza njega nema nikoga na koga bi se mogao osloniti, jer; on nikada ne zna kada će njegov gospodar jurnuti na neku novu vjetrenjaču, na neki novi izazov. On svoju dužnost doživljava kao svetu i trajnu brigu, jer; što bi njegov gospodar bez njega? Tko bi mu vidao rane? Tko bi mu pružio ruku, rekao toplu ljudsku riječ? Njegov odnos je majčinski nježan, duboko topao i zaštitarski, dok se njegov gospodar odnosi prema svemu pikarski, obješenjački i skitnički, i nikada se na vrijeme ne dozove razboritosti.

Kada u drugom dijelu romana, don Quijote, pronalazi smisao u književnosti, postaje akterom uspjeha, odvaja se od pustolovina, opet pri kraju djela poželi postati skitnica, proglašava viteške romane ludošću i umire. Avantura nikada ne miruje. Njen izazov je vječan. Kao kada se starom čovjeku vrata sve one slike iz djetinjstva, i baš u starosti se najčistije sjeća tog životnog doba.

Razumska snaga životnog ciklusa je sazdana u Sanchu Panzi. Rođen da proživi život, i umre, ali; u osebnosti genija, ne dozvoli mu umrijeti, Miguel de Cervantes Saavedra.

Što drugi misle o Cervantesu i njegovom djelu

Heinrich Heine

Cervantes je tako temeljito uništio viteške romane te je uskoro poslije objavljivanja Don Quijota u cijeloj Španjolskoj nestalo sklonosti za takvim knjigama, čak se više nisu ni tiskale. Ali genijevo pero je uvijek veće od njega samog, ono seže uvijek dalje od njegova vremena. Cervantes je, i nesvjesno, napisao najveću satiru na ljudsko oduševljenje.

Ivan Turgenjev

Don Quijote je sav prožet odanošću idealu, radi kojeg je pripravan podnijeti sve moguće oskudice, žrtvovati i sam život,. Svoj život on samo cijeni utoliko ukoliko je ovaj kadar da mu posluži kao sredstvo za ostvarenje ideala, za uvođenje istine i pravde na zemlji.

Antun Gustav Matoš

Ako je Don Quijote satira, nije satira na izvjesnu kastu i epohu, već na život, čovjeka i ideal uopće, satira na idealiste, teoretike, doktrinare i pjesnike. Quijote je simbol jedne, Sancho Panza druge polovine čovječanstva: one realistične, ograničene, puzave mase, što unatoč prirođenoj lijenosti klipće za Quijotima, za svojim Muhamedima, Kolumbima, Napoleonima.

Milivoj Solar

Sancho je osjetio da njegov pravi život počinje s don Quijoteom, da je njegov istinski život samo pustolovina, a sad je, smrću don Quijotea, ta pustolovina prekinuta i barem za njega nije došla do svog prirodnog završetka. Nakon don Quijotove smrti Sancho se tako mora upitati: Tko sam ja zapravo? i: Što da sada radim? Kad bi razmišljao na način kojem još nije postao vičan, vjerojatno bi morao ovako rasuđivati: - Moj život imao je smisla jedino u svijetu koji je stvorio don Quijote svojom aktivnošću, svojim pustolovinama, svojim porazima, svojim sukobima i svojom veličinom u podnošenju poraza. Znam da taj svijet nije zbiljski svijet, da u njemu nema ni pravde ni sudbine, pa nema, dakle, ni pravog života. Za mene nema smisla vratiti se u besmislicu zbiljskog svijeta u kojem sam živio prije don Quijotea, ali ja isto tako znam da don Quijoteov svijet nije zbiljski svijet, jer don Quijote nije vidio da viteštva više nema i da se viteški ne može živjeti u neviteškim svijetu. Predložio sam da pođemo u svijet idile i tako živimo u onom svijetu koji nam nije svima zajednički, ali je upravo zato smislen, lijep i takav da omogućuje pravi ljudski život. Don Quijot nije htio ili nije mogao poći. Treba li da pođem sam?

Zaključna razmišljanja

Najbliže onome što sam htio reći, govori Milivoj Solar, samo, mislim kako Sancho Panza ne bi pošao sam u avanturu, bez don Quijotea. Satira bi izgubila na oštrici da nema vječnu sjenku, da ta vječna sjenka nije upravo naša, čovjekova savjest koja ga opominje, a on juriša na nove i nove uspjehe. Tek kada ga snađe teška nevolja, klонуće tijela, ili smrt, čovjek je svjestan uzaludnosti mnogih napora u svom životu, ali, ako ne živiš za nešto vječno, ima li život smisla, i, u čemu se ogleda njegov smisao? Čime je ispunjen? Ostaje li prazan, dosadan i monoton, stran i odbojan? Zato, predlažem avanturu, no ipak – pažljivo u boj.?

Literatura:

DUDA, DEAN – JURIĆ, SLAVEN – ŠPORER, DAVID – ZLATAR, ANDREA: Lektira na dlanu, 1 – 2, Zagreb, 2002.

SOLAR, MILIVOJ: Povijest svjetske književnosti: Golden marketing; Zagreb, 2003.

ŠOLJAN, ANTUN (urednik): 100 najvećih djela svjetske književnosti: Stvarnost; Zagreb, 1970.

VELIKANOVIĆ, Iso (prijevod): prema originalu ispravio, upotpunio i objasnio, Tabak, Josip (dva dijela): Bistri vitez don Quijote od Manche: Naprijad; Zagreb, 1983.

ŽURIĆ, AVENKA (urednica): preveo, Velikanović, Iso: prema originalu ispravio i upotpunio, Tabak, Josip: priredio, Miličević, Nikola: Bistri vitez Don Quijote od Manche (Skraćeno izdanje): Školska knjiga, Zagreb, 1995.

mag. paed. Fabijan Lovrić

KRADLJIVAC BOROVA

Prosinac je taman zatvarao dan kad je Miško zalazio u šumu na vrh brda imenom Zavala. Na samom vrhu brijega okrenuo se za crvenim suncem pa u trag desnog stopala sasu:

- Vire mi, mrak će u Gaj prija mene.

- Kratkodnevica – zašumi vjetar pa uskoči u grane i bez težine provuče se između oštih borovih iglica.

Miško požuri za vjetrom pa ponovno povjeri sam sebi:

- Do zore moran usić bar stotinjak borova. Neka za svaki dobijen sto kuna, eto mi deset tisuća kuna. K'o od šale. Deset tisuća kuna. Nije loše. Nije. Pa neka još uračunan i dnevnicu i gorivo, opet nije loše. Nije. Samo da me nitko ne otkrije. Buden li pametan, neće. Neće, vire mi. Znan ja kako triba. Zavuč ću se u šipragu i sačekat da odmakne noć, onda ću, kad sve utiša nasrnut i do zore usić deset tisuća kuna. Nije loše. Nije lo...še - iznenada presječe Miško zubima i jezik i riječ. Zadnja slova ...še odleprša noćna ptica ravno iznad glave mu pa s krila sasu u grane mrkih borova.

Od lepetu ptičjih krila razbudiše se stanovnici šume pa zajurcaše kud koji, uz list, niz list, uz grane, niz grane, uz stabla niz stabla, uz travke niz travke pa uz goru i niz goru. Od svih tih silnih jurcanja gore i dolje, Mišku se naježi koža i diže kosa na glavi. Neki poseban strah prođe mu niz leđa i gotovo ga obori na tlo, ali se on u zadnji tren odupri muški pa povuče kratku sjekiricu te zamahnu tri četiri puta. Iza svakog zamaha obrušavala se uz jednak zvuk prva pa druga pa treća borova grana.

Iz uzdaha netom posječene grane izdahnu miris borova života. Gotovo svećan dah vrati Mišku samopouzdanje pa on hrabrijim koracima zađe u srce šume.

Tamo se zaustavi na proplanku, okrenu na sve četiri strane pa na brzinu svuče maskirnu jaknu. Baci je na suharke visoke vlasulje pa se prige, istegnu jedan pa drugi rukav, poravna poledinu te uz glasan uzdah sjede pa rukama obgrli prekrizene potkoljenice. Oslonjen tako o čvrst oslonac još jedanput uzdahnu i podiže glavu nebu. Već modroc crvenim svodom žmirkala je pokoja zvijezda. Mjeseca nije bilo.

Miško nije imao misli. Blenuo je u nebo. Dugo. Blenuo je sve dok mu se nije počeo kočiti vrat. Neugodna bol povuče mu glavu na koljena. Oštrina kostiju baci ga u odmjeravanje vlastite snage pa on, i to naglas, opet poče računati:

- Sto borova po sto kuna deset tisuća kuna. Lipo. Baš lipo. Boga mi, lipo. Samo da ih usičen sto. Neman što manje od sto. Podrži me, dragi Bože i Božiću! Naravno da ćete me podržat. Ta sičem ii, Bože, tvom sinu, ne sebi ni svom sinu. Tebi Isuse za rođendan. Tebi borovi, meni pare. Zadovoljna obojica. Zar ne, Bože? Daj svojoj dici. Naravno da ćeš dat. Dici valja davat. Eto, ti sam rasporedi. Isusu borove, meni pare. A Boga mi, dat ću ja i u crkvu. Svima dobro. Samo ti meni učini da me nitko ne zateče u Gaju pa ću ja tebi učinit svečani rođendan. Oću. Eto, usred ciče crne zime zeleni rođendan. Kao čarobnjak. I to s borovima iz Gaja. Pa znadeš li ti kako se teško uspet uz Zavalu pa kako je teško ušuljat se u Gaj da te nitko ne vidi, a tek usići borove. Eee, to je prava žrtva. Ali, oću ja tebi Božiću baš te borove, jer oni najlipše mirišu. Aajde brate, znadeš li ti kako miriše zapaljena borovina i to iz Gaja. Nema takog mirisa. A kako ne bi kad restu na crvenici u i to u prisaju. Žile su in pune sokova plodne zemlje, iglice pune snage Sunca. To kad se sastane nema na kugli zemaljskoj. Takog mirisa neće bit, vire mi, ni u Pape. Ma usudim se reći da lipše mirišu borovi iz Gaja nego što miriše i tamjan što su ti ih pastiri ono onda donili u štalicu. Eto, take ću ja tebi borove za rođendan. Samo, ti mi pomози da ih usičem. Sačuvaj me brate, samo da me ne uvate. Možeš ti to. Možeš. Nije to tebi ništa, vire mi. Nisi ti zaludu svemoćan. E, baš ćemo nas dvojica večeras učinit dobar posa. Ti meni pomози da tajno i neometano usičem sto borova, a ja ću se pobrinut da svi sto borova stigne tebi za rođendan. Sto borova. Kad promislin malo bolje, što je tebi sto borova? Teže će meni bit usić ii i još teže prodat. A što ako i ne prodan? Tko će meni nadoknadit vrime i taku žrtvu i tai trud. Tko? Vire ti, tko?

- A tuđe vrijeme, a tuđi trud? A tek tuđi borovi? Tebe to ne zanima, ljudi čovječe - zasmija se Mjesec pa se dječaćki nestašno skri za prvu granu iznad Miškove glave.

- Ti to meni - zapita se Miško pa još čvršće steže oštru sjekiru, podiže je iznad glave i zamahnu na Mjesec.

- Hi hi hi! Ti bi i mene posjekao? Zar ne vidiš da sam se dobro nasrpio - poskakujući zasmija se Mladak pa između borovih grana opet zaigra vitešku igru *Tko se nije skrio, magarac je bio!*

- Di nestade Mladac - trže se Miško i zagleda u svod. Nebom su sad jurili, jedan za drugim, veliki crnosivi oblaci obrubljeni mjesječevim sjajem.

- Kad se brže naoblači? U tren! Vire mi, još će me potrat kiša. A može i snig. Svašta more. Na to nisan računa. Vire mi, ne valja. Ne valja mi posa. Moran se ubrzat. Zakiši li ili zasniži li, neću ni desetaču, a kamo li stotku.

I nasrnu još žešće Miško. I navali svim svojim životom i ošinu svom svojom snagom. Zaplaka prvi bor. Zaječa drugi bor. Zašmrca treći bor. Zasuzi četvrti bor. I na kraju žestokih udaraca suzilo je sto borova, ječalo je sto borova, šmrcalo je sto borova, plakalo je sto borova za sto darova Isusu za rođendan. Plakali su borovi i drugi dan, plakali su i treći dan do pred ponoć. Plakali su bez prestanka, ali njihove suze nitko nije ni vidio ni čuo. Nije zbog silne žurbe ja, ti, on, ona, ono, mi, vi, ona, oni, ono i zbog još silnije jagme kome koji, čemu koji, što komu, od čega što, čemu što, pa on meni, ja njemu, oni nama mi njima, nitko nije čuo kako plaču borovi, a tek od silnog blještavila svukud okolo nitko nije vidio, a ni mogao vidjeti suze borova.

Prodade Miško sto borova, prodade Miško sto Božjih suza i to sve Isusu za rođendan. Ni Miško nije vidio, a ni na svojim dlanovima osjetio suze Isusove. Nije ni imao kada, jer su mu ruke bile pune, prepunjene starim, zgužvanim i još k tome prljavim novcem. Dovuče Miško taj teret kući. Istrese ga na blagdanski stol, na bijeli stolnjak na bijelog čipkanog Isusa pa preko te bjeline stade slagati preslagivati, kao karte u igri pasijans, novčanicu jednu po jednu na kup pa na dva kupa pa na tri kupa pa opet ispočetka bez prestanka kup do kupa, vrsta do vrste, sve na svoj kup i opet zajedno od početka. Kako preslagivao tako naglas potvrđivao:

- Lipo, lipo, lipo Bogare mi, lipo!

- Lipo, lipo, lipo, zdravlja mi lipo - od Miška preuze njegova žena.

- Lijepo, lijepo - od oca i majke preuzeše djeca. Na kraju svi su oko nakićenoga bora pjevali Radujte se narodi.

Onda su se njih petoro lijepo oprali, lijepo obuli, lijepo namirisali. Sjeli su u lijepi automobil i...

Ušetalo je njih petoro potpuno svečano i uzdignute glave u lijepu kamenu crkvu. Lijepo su se progurali do lijepog prvog reda kako i dolikuje prvacima. Onda su dugo klečali pa se klanjali pa pjevali i molili tako glasno da su glasovima nadjačali čak i one iz zadnjih klupa. I tko zna do kada bi tako lijepo klečali pa pjevali i molili da Miška ne uhvati misao: - Nije loše. Nije loše, nije loše - zvonilo je kao kad zvoni na mjesnoj crkvi pred veliku oluju, zvonilo je kao na uzbunu, zvonilo je bez prestanka. Miško se ukoči od tolike zvonjave pa stade otresati glavom sad desno sad lijevo. Kako on otresao, tako mu iz mozga iskakala jedna po jedna misao pa se zabijala u srce pa iz srca opet u mozak pa opet u srce. Jedna najjača zabi mu se najdublje u sred srca. Iz dubine srca ote mu se uzdah pa mu izdiže glavu k crkvenom svodu. Mišku se učini da će sve te osice iz njegove glave nekim čudom izletjeti ravno pod crkveni svod. I taman kad mu se učinilo da su za let spremne, kroz dugi kameni prozor virnu mlad mjesec pa se zaziba kao zipka. Iz zipke izziba se glas djeteta:

- Kradljivac borova!
- Kradljivac borova!
- Kradljivac borova!

Miško zadrhta kao trska na buri pa se i sam zanjiha kao zipka. Njihalj na njihalj uljulja se u neobičan san. U snu zađe s druge strane sebe. Tamo je on Miško, kradljivac borova vidio, u malenoj hladnoj kamenoj štalici, u drvenim jaslama, na žutoj slami, dijete. Uz uzglavlje djeteta zeleno žito. Na Miškove oči žito raste. Na Miškove oči raste i dijete. Kako brzo raste dijete, tako brzo raste i žito. Na Miškove oči žito izrasta u klas. Na Miškove oči dijete izrasta u mladića. Na Miškove oči, mladić uze klas. Smješi se. Iz ruku sipa zrnje Mišku u dlan. S usana sipa riječi Mišku u srce:

- Ja sam Put Istina i Život.
- Ja sam kradljivac borova - puče Miškovim mislima.
- ... *U sve vrime godišta*, tekla je rijeka glasova niz crkvu do oltara.
- Ja sam kradljivac borova - drhtao je Miško.
- ... *Pojte pastiri tamo se njemu poklonite*, vraćalo se s oltara.
- Klanjam ti se Milostivi Isuse, oprosti meni siromašnom grešniku - šaptao je Miško.

Kroz prozor kamene crkve znatiželjno virnu, prosu nježnu svjetlost, podraga lica misara i dječaćki radosno naglas se zasmija mlad Mjesec, Mlad Bog.

Milka Tica

KOŠULJAK BILE UDOVICE

- Di si bila, Ive?
- U Mostaru.
- Što si išla?
- Išla kupit postav za košuljak.
- I jes' kupila?
- Uvatile zadnji komad.
- Lako li je tebi. Ti za svaku svetkovinu novi košuljak.
- Jašta ću? Tko i tebi smeta?
- Nije valan nitko. Smeta mi se samoj. Uvik mi se čini, triba starom, triba diti. A ja? Mogu proć i sa starom.
- Samo ti tako. Proći će ti život.
- Jedri ga! I tebi će!
- Ma nisam rekla da neće. Ali dok sam god nauzgor, ja se neću dat. Koprcat ću se. Boja, da ništa drugo, valja ti poć u Mostar. Vidit malo svita. Eno, Stipe Lukin ide svaki bogoviti dan.
- Nema drugog posla.
- E, moja ti, to mu je i posa.
- Posa mu je ić svaki dan u Mostar?
- Je. Al' nisi čula? On ti je velika šaža.
- Iiii šaže! Vele je važan ko i ja.
- E, tu si se privarila. On ti je prava pravcata šaža. Koluter!
- Ma di?
- U splitskoj prugi.
- Ive, ne kaže se koluter. Rekne se kondukter. Kooonduuukteer.
- Nuder je. Javila se školarica. Što se smiješ? Ko da je važno kako se kaže. Koluter ili konuter. Važno je da zna jamić pare, naplatit kartu za prugu. Dušnje mi, nije ni malo. Da mi je ostalo ono što sam mu dala, mogla sam kupit još jedan komad postava.

Mogla je Iva i više nego što je kazivala. Mogla je, znalo je cijelo selo, i nakon uredno plaćene karte kupiti još jedan komad platna za još jednu bluzu. Mogla je jer je njezin Ante godinama crnčio na njemačkim bauštelama. Udarao krampom i preko koljena brižno glačao marke slažući ih u debele kupove. Slagao ih je Ante i odbrojavo:

- Ovo je za izgradit kuću. Ovo je za školovat dicu. Ovo je za hranu i modu mojoj Ivi. Neka moja bila udovica kupi sebi najlipši košuljak. Najlipši mojoj lipotici. Mora bit lipa moja bila udovica. Nek svi gledaju u nju. U nju svi, a ona samo u mene.

Radio i sanjao Ante o svojoj stasitoj ženi, najljepše uređenoj za svaku svetkovinu. Slao novac i pisao pisma:

- Dica, slušajte mater. Dobro učite, a kad dođem donit ću vam darove. Ti Ive lipo otiđi u Mostar, u robnu kuću, i kupi sve najlipše. Sebi kupi modri košuljak, znaš onaki kakav ja volim. Modri košuljak ko nebo modro. Moja Ive, ovdje nikad modra neba. Tama i ladnoća. Zato kad dođem kući oću da je na tebi modri košuljak.

S Ivinih bluza smijalo se nebo, rascvjetavale ledine posute sitnim bijelim tratinčicama.

Bijele tratinčice, cvijet do cvijeta, šareni leptiri, meke ledine i zaigrana djeca. Eno ih u igri gude, nose, naćve, mice, škole, petonjaka, štule, zipke...

Vrti se vrti...

Tek kamena s ramena i šijavicu zabacuju odrasli.

- Šije, šete, oto, kvatro, tuti, nove, do, šije, šete, šije, šije - baca Ivin Ante šaku tvrdih prstiju u modriko neba i smijehom ruši suhozid.

- Šije, šete, babin zete - odšijava mu Luka Ilijin i tvrdim pokretima težačke ruke otire znoj što mu curi niz oporo lice.

Stipanjdani je. Danas će Ante na užinu kod punca Ilije. Uz njega je i njegova bila udovica Iva. Pod mišku stegla darove iz Njemačke: crnu plisirku za majku, bijelu perlon košulju za oca i najlon čarape za najmlađu sestru. Sve to uredno ušla u baršunasti plišani prekrivač sa čijih krajeva proviruje raskošan modrozeleni paunov rep.

Našepureno. Napeto kao struna. Podrhtava kao mjehurić od sapunice. Samo što ne pukne.

Puca garbit nabijen u grubo odrezanu konzervu. Kotrlja se limenka kamenom stazom. Zveči.

- Zete, spremila ti baba grotolju - još s kućnog praga viče Šima i zabacuje rudenjak iznad svitka prosijede kose.

- Nu, vrvun je neodnija i Šimu. Nanizala patku najžućeg duvana, lišnjaka, oraja, jabuka, rogača, suvi smokava, naranača, crveni jabuka pa sve ukrasila

žutom i zelenom kartom - smije se prija Luca i sve nestrpljivo cupka s noge na nogu iščekujući trenutak kad će njezin prvorodenac Ante biti ovjenčan zetovskom lovorikom.

- Lipo si me nakitila, baba - smije se Antin zlatni zub zasađen u Njemačkoj i gricka nemirnu usnicu pripremajući je za iznenadni poljubac ustreptaloj punici.

Punica briše poljubac otresajući dlan o crnu pregaču, zadovoljno se smijulji i sve ih mami za blagdanski stol.

A Ante...

Ante uskače u prvi kokošinjac, u lov na kokoši. Hoće, zadavit će prvu koju uhvati. Zadaviti i ovjesiti o šarenu grotolju, odlučan je.

- Ne moju Pirgu, crka dabogda. Odveo si mi sestru pa sad hoćeš i Pirgu. Nećeš. Nećeš Pirgu. Nećeš. Crka dabogda - plače Ana i piljcima praši za Antom.

- Ana, pogan ti je jezik. Rekneš li to još jedanput, capnut će ti ga don Ante. A ja ću ti reć sestri Ivi da ti ne da dar. Nek nekom drugom dadne najlon čorape što sam ti donija iz Njemačke. Reći ću joj. Oću, vire mi.

- Jadna ti sam. Što ću bez jezika i najlon čorapa - ustrašena razmišlja Ana. Prstom dodiruje vrh jezika i povlači se iz odlučnog nasrtaja na zeta.

Prepušta Anti i sestru i Pirgu, Pirgu koja joj je svaki dan u slamnatom gnijezdu ostavljala dar za život. Onu Pirgu koja bi joj do Uskrsa snijela stotinu jaja.

Tako misli Ana i već vidi okupljeno jato djece od početka do kraja sela. U zelenoj travi stotinu jaja koja nitko ne može ušicati jer je njezina Pirga čarobnica i snijela joj je čarobna jaja.

Aliiii...

Uskrs je. Na Aninu stolu svakom samo jedno jaje. Jaje, šaka soli i...

Vjerovanje.

- Vjerujem u život - moli Ana i sve vidi kako zalazi za Biokovo. U svijet. U svijet gdje se bolje živi. Gdje su police pune platna zadnjega košuljka njezine sestre Ive, Antine bile udovice.

Milka Tica

MLAD MJESEC - MLAD BOG

Razum mi je tako slab, srce mi je tako jako – konačno priznade Ana, osloni se o mršava koljena i zađe u sebe. Tamo daleko, duboko u nutрини, vidjela je sebe djevojčicu, vidjela je kako joj velike kristalne suze klize niz uplakano lice pa se s malene brade obrušavaju na izgrickane šarene papiriće u rukama djeteta.

Šarene laže. Nakićene ništarice – tiho se zasmija pa podiže glavu s koljena. Zatvori oči, vršcima prstiju pritisnu očne kapke pa duboko uzdahnu. S izdihom se iz nje izroji:

Šarene laže, šarene laže, šarene laže, laaažžžeee! Nakićene ništarice! – i nakon sam Bog zna kojih šarenih laža i nakićenih ništarica, ona je do u sitnicu vidjela sve te godine svojih Božića, osjetila je sve osjećaje svih tih svojih Božića i razumjela sve svoje misli svih tih svojih Božića. Na kraju svih tih viđenja opet je rekla:

Šarene laži. Nakićene ništarice! Svukud samo šarene laži, nakićene ništarice. Svijet je jedna golema šarena laž. Laaaž! Nakićena ništarica! Na zadnje ž proplakala je ona Ana, zrela žena. Plakala je dugo sama u tišini iza spuštenih zastora. Na kraju jedne suze posegnula je za svežnjem čistog bijelog papira pa ju je, pod svjetlom neugledne stare žarulje, izlila u priču.

Tih je davnih godina djevojčica Ana uvijek u predbožićno vrijeme imala jaku želju, toliko jaku da joj je izgledala kao jedna jedina i nesvladiva. Tu njezinu jedinstvenu želju znali su svi ukućani, ali nisu marili ili nisu mogli mariti. Ana je tek znala da se ona mora pobrinuti za svoju jedinu veliku želju, pravu želju, želju imati šareni najšareniji i najveseliji Božić svom najdražem Isusu.

Jednako tako Ana je znala da će joj i otac i majka i djed reći da šareni Božić ne treba Isusu i da je za Božić dosta imati samo malo rogača, suhih smokava, jabuka, naranača, kiselog kupusa, suhog mesa, zeleno žito zasijano u malenu okruglu drvenu pliticu i četiri svijeće. Jednu svijeću za mir pokojnima, drugu svijeću za mir živima, treću svijeću da rode polja, i četvrtu svijeću Isusu za rođendan.

Znala je da je Božić blagdan siromaha i ljudi dobre volje. Sve je to ona znala, ali nije mogla odoljeti svojoj velikoj želji imati šareni Božić pa je zato

zamišljeno i željeno šarenilo skupljala uz put, uz prodavaonicu u sred sela, uz školu, uz župnu crkvu, prikupljala je šarenilo odbačenih umotaka od bombona ili Bog zna čega.

Sve skupljene šarene papiriće brižno je čuvala do Badnjaka. Onda bi izvlačila svoje bogatstvo i u njega umotavala kamenčiće, lješnjake, orahe i ubacivala se u utrku za najljepšu jelku Isusu za rođendan.

I te godine posegla je za šarenilom dobro skrivenim u stari dimnjak u velikoj izbi. Ali izvukla je:

Miš. Miš je pojeo moju veliku šarenu želju. Miš je nagrickao moj šareni Božić. Miš je ukrao dar mom Isusu!

Plakala je Ana neutješno i nikako nije mogla razumjeti zašto je to Bog dopustio. Nije mogla razumjeti ni majku kad joj je govorila kako je Božić blagdan siromaha. Nije mogla razumjeti ni oca kad joj je govori da je Božić blagdan mira. Nije mogla razumjeti ni djeda kad joj je govori da je Božić blagdan ljubavi.

Kako je Božić blagdan siromaha, čudila se ona, kad svi za taj dan oblače najbolju odjeću i pripremaju najbolja jela. Kako je Božić blagdan mira kad se djeca svađaju čiji je bor veći, čiji je ljepši i tko je dobio bolje i vrjednije pa čak i veće darove, bacaju dinamit, zapaljen garbit sabit u starim limenim kutlačama ili pak, što je još čudnije, pucaju iz raznih oružja. Kako blagdan ljubavi kad je Isus, koji zna da ga ona voli, dopustio malom mišu da izgricka njezine šarene papiriće brižno skupljene i u tajnosti čuvane da s njima ona Njemu Prvorodencu proslavi rođendan. Kako blagdan ljubavi kad joj On njezin najdraži Isus nije dao nikakav dar; ni novu haljinu, ni hlače, ni cipele pa da i ona, siromašna djevojčica, bogato proslavi njegov rođendan.

Onda je Ana, u mislima da je to rekla Njemu svom Isusu, zastrahovala da je izrekla veliki grijeh. Onda ju je svijest o grijehu zazebla u srcu. Ta usrčena hladnoća zalijepila joj se za živo meso i tako ulijepljena s njom dočekala njezine zrele dane pa je i tog Božića čula sebe kako je onda davno griješila kroz suze šmrcajući:

Vi mene lažete. Božić nije za siromašne. Oni nemaju čime obradovati Boga. Ništa mu ne mogu dati. Ništa. On njih ne voli. Pa, kako će On voljeti njih kad mu oni ne mogu pokazati svoju ljubav. Kako mu mogu pokazati kad nemaju čime. Kako? Čime?

Srcem – rekao je djed i privukao je na staračka prsa. Ona je očula otkucaje njegova srca pa se pritajila i slušala, slušala pa polako utonjavala u san.

Razum ti je još slab, srce ti je jako pa ćeš kad i razumom ojačaš znat - kroz san čula je kako kuca djedovo srce. Kroz dušu osjećala je blagost njegove ruke na svom tijelu. Iz tog sna izrasla je Ana u djevojku. Stekla školu i toliko novca da je mogla kupiti svoju veliku šarenu želju Isusu za rođendan.

Otišla je Ana u najelitniju trgovinu, gurala se s elitnim i manje elitnim kupcima, kupovala, kupovala. Nakupovala je Ana velik broj sjajnih kuglica, vilinske kose, umjetnog snijega i žarulje u svim bojama, male žaruljice što žmirkaju, namiguju iz trena u tren.

I onda je Ana otišla u prodajnu galeriju umjetnina pa kupila originalne staklenoprozirne anđele, pa još originalniju bijelomramornu Mariju s Josipom i Djetetom Isusom. Na kraju i to je Ani bilo malo za njezinu veliku šarenu želju Isusu za rođendan. Zamislila je što bi bilo da kupi i pastire pa je uhvatila i ovčice pa kraljeve i štalicu. Onda je k svemu tome dodala još i jasje pa uz njih i vola i osla. Kad je sve to potrpala u veliku najlonsku vrećicu pohitila je u svoj stan na drugom katu u milijunskom gradu, u gradu gdje je gotovo iza svakog prozora žmirkao veliki šareni dar Isusu za rođendan.

I kad je Ana sve kupljeno Isusu za rođendan uredno postavila na svoje mjesto, uredno je odvila Katolički radio i uredno zapjevala Radujte se narodi. Pjevala je Ana, pjevala. Onda je Ana od te pjesme proplakala pa pala na koljena. Jecala je Ana pod velikim raskošnim borom, plakala je za svojim Isusom djetinjstva, za ocem, za majkom, za djedom, za braćom i sestrama za djetinjstvom za siromaštvom za blagdanom siromaha, mira i ljubavi, za blagdanom srca. Plakala je Ana svu noć pa ni u zoru, kad je granula božja svjetlost u njezin stan, nije mogla razumjeti zašto nije sretna sad kad ona više nema Božić siromaha. Onda joj je iz zelenog žita zasijanog u malu plastičnu okruglu kutijicu od margarina, koje svake godine posije u spomen na svoje korijene i kao znak zahvalnosti za život životu, iskočilo iz svakog zrnca, izbilo iz svake stabljike sa svakog zelenog lista pa se kotrljalo i onda uvaljivalo u njezino srce:

Sine, razum ti je još slab, kad ojačaš znat ćeš. Srce ti je jako, oćeš, znat ćeš.

Ana je pošla za glasom daljina. Pustila je da joj raste srce. Ono je raslo, raslo....

Anu je njezino srce potpuno preraslo.

Ana je izrasla u samo veliko srce.

Tako je, jedne godine, Ona Ana, zrela žena sebe srce darovala Njemu Tajanstvenom Susretniku. Tajanstveni Susretnik je na samom početku njihova puta rekao vrlo oštro, vrlo odrešito i vrlo kratko:

Razum ti je slab, srce ti je jako.

Taj isti On zaravnao je put između Anina uma i srca. Ravnao, zaravnavao, hrvao se. Ana je padala, dizala se, zapinjala pa opet padala i dizala se. Ana je toliko puta pala da je On Tajanstveni Susretnik izgubio nadu. Točno na Božić napustio je Anu. Prepustio ju je tišini. Onda je Ana u tišine sebe vidjela svijet potpuno izbliza. Iz najbliže blizine. Na dlanu. Vidjela je veliku šarenu laž.

Ana je vidjela šumu šarenih laži. Velike šarene laži letjele su na sve strane. Svijet je kipio od zlatom i srebrom ispisanih rečenica. Krasopis bez osobnosti. Sretan Božić, sretna Nova Godina, Meri Crismes.

Ana je kroz jato čestitki vidjela onu staru ženu s Trga Bana Jelačića iz galerije Za djecu Hrvatske, onu ženu bez naočala. Čula je kako ta ista žena moli nju Anu da joj s police u sredini Galerije izabere čestitke i to samo one s tekstom. Ispisane čestitke. I što je još bolje, Ana je čula njezinu jadikovku:

Nemam ja vremena pisati čestitke. Zna? Uvijek kupim s ispisanim frazama. Ja se samo potpišem. I to je previše. Nemam ja nizašto vremena. Nizašto.

A zašto ih uopće šaljete?

Tako. Iz navike.

I nisu vam dragi ti ljudi kojima šaljete čestitke.

To nisam rekla. Dragi su mi. Ali nemam kad pisati čestitke. Ja se samo potpišem. Dosta i to. Zar ne?

Mislim da niste u pravu. Ako u godinu dana, tim dragim ljudima kojima potpisujete čestitke, ne možete napisati ni jednu rečenicu, odnosno odvojiti i darovati dvije minute svoga vremena, nemojte im se ni potpisivati.

Kaj god – rekla je žena, ščepala pregršt sretnih Božića i Nove godine pa napustila trgovinu. Odgovora nije bilo.

Razum ti je tako slab, srce ti je jako - čula je ona kako joj govori On Tajanstveni Susretnik.

Ana se trgla, pa pala, pa zaplakala, pa se opet digla. Stojeći tako uspravno, uzdignute glave vidjela je cijeli svijet okačen o obezglavljene borove, obezglavljeni raskošni svijet, svečane gozbe, prepune stolove, supijana tijela i uzdignute čaše. Ana je čula ciku i viku.

Ana je vidjela Božić raskoši.

Malo iza Ana je čula i pucjavu, a vidjela je i nasilje, i krv, i bolest, i smrt.

Iznad svega Ana je vidjela glad.

Prosuzila je Ana nad gladnom djecom. Njezine su se suze odbijale od njihovih napuhanih trbuščića kao graške grada od limenog krova. Onda se ona, da bi se spasila od tuge, sjetila kako se šali njezin brat lažući djecu da je progutao veliku nogometnu loptu pa sad ta ista lopta raste u njegovu trbuhu. Onda su se umjesto smijeha njezine suze slijevale niz glađu napuhane lopte. Onda se njoj učinilo da te izgladnjele lopte poskakuju na zemlji kao pun mjesec na nebu. Onda je ona vidjela kako ti mjesec trbuščići iskaču kroz nijema usta malešnih.

Iza svega toga ona je Ana vidjela samo jata riba u malo vruće vode bez kisika.

Ana je upoznala Božić siromaha.

Zašto Isuse? – viknula je Ana, pala na koljena i ponovno zaplakala. Plakala je dugo. Onda je kroz jecaj čula glas iz Nikud:

Razum ti je slab, srce ti je jako pa ćeš po srcu svome, kad dođe tvoje vrijeme, znati zašto.

Onda se između glasa Niotkud i Ane slegla tišina. Tišina je stisnula, pritisnula Anu, izsuzila joj je još i onu zadnju suzu iz krajička oka. Uz putanju suze u potpunoj nijemosti uspinjalo se:

Razum ti je slab. Srce ti je jako.

Ta se nijema rečenica tako snažno i toliko jako zabila u Anin mozak da je za sobom iz prsiju povukla srce.

Anino je srce preraslo Anu.

Ana je samo srce.

Iz srca Ana je vidjela svoj stari mobitel odložen na izlizan stari plastični stolnjak, na prazan stol. Zadržavajući suze pisala je svima dragima poruke Boga. Svakom njegovu. Na kraju je svima dodala i nešto svoje. Napisala je «i Božju vam 2004. Iz srca Ana».

Letjele su Anine elektronske kuvertice. Letjele su Anine želje, letjele su svemirom, letjele su preko srca Boga do očiju, do prstiju, do srca njezinih najdražih. I kad je odletjela posljednja, dan se blizio kraju. Zalazio je u noć.

Noć je iznjedravala sve jaču i jaču pucnjavu. Istrošeni glasovi, petarde, pištolji, puške i mitraljezi ubijali su jedni druge.

Ana je već odavno prestala plakati. To više nije mogla. Sjedila je zgrčena tijela i širom rastvorenih očiju u polutami, u izlizanoj fotelji iza poderanih prašnjavih zavjesa. Ničega nije bilo. Tama je sve preuzela. Izbrisala. Poništila.

Iz ništa zapištalo je kao sa stare pištaljke. U mrak, u stari nokia aparat, urojavale su nove želje za sretan Božić i mlado ljeto. Ani je zastao dah. Onda je ispruženim prstima napipala tastaturu pa pritisnula onu središnju. OK.

Iz mraka je bljesnula eksplozija ekrana. Prvi put, drugi put, treći put! četvrti put, u potpunom svjetlu, sve se utišalo.

U potpunom svijetlu je, na malom nebu, Ana isčitavala :

Pogledaj Mlad Mjesec – Mlad Bog! G. & M.

Ana se poklonila potpisanoj poruci i inicijalima svojih prijateljica, prijateljica još iz studentskih dana. Poklonila, pa se na glas zasmijala slovima G. i M. Radovala se kao što su se Gašpar & Melkior na glas radovali djetetu kojemu su se te večeri poklonili za vječnost. Onda je Ana iz slova G. i M. isčitavala iskrene želje za sretan Božić i Novu godinu pa je svečano, zbog pouzdanja u ljubav, zadigla stari zastor. Virnula je iza na nebo, na jedinu i uvijek otvorenu scenu za čovječanstvo. Zurila je u nebo dok joj je preko pogleda, sa žutozlatnih zastora, trusila svečano i meko, kao zlatni prah, i zasipala njezino tijelo dugogodišnja prašina. U oči joj, ravno s neba, uskoči zasmijan mjesec, zaškaklja joj srce i veselim okom zađe u svaku poru tijela. Ona je proključa u radost, u riječi:

Ko je meni doša? Ko je meni doša? Ko?

Zvijezde su čule Anine riječi pa su se naguravale da i one zađu u tu radost. U radosti srca drhtalo je i nebo i zemlja. Onda je mjesec svojim donjim krakom zakačio Anu za nos pa ju je povukao preko prozora. Ana je krenula za njim. Najednom je Mjesec zastao pa se zanjihao i skočio oko Anina vrata pa je vrlo nježno pomilovao.

Ana je poljubila Mjesec.

Ana voli Mjesec – prva je vidjela zvijezda Danica.

A Mjesec voli Anu – priznao je Mjesec i s Anina vrata skočio među zvijezde. Onda je od jedne do druge svojim sjajnim krakom ispisao:

Mjesec voli i zvijezde, Mjesec voli i svemir, Mjesec voli i Zemlju, Mjesec voli svu braću i sve sestre.

Koju? – za Mjesečevim riječima znatiželjno je trčala Ana.

Svu.

Koje sestre i braću. Koje? – opet je istrčavala Ana.

Svu. U Zemlji, na Zemlji i nad Zemljom. Sve što diše i ne diše. Sve. Mjesec voli sve! – vrisnuo je Mlađak udario o svemir kao o veliki gol pa uskočio u prvi aut, zašao za prvi oblak.

Misliš sve što je Bog stvorio.

Sve.

I svi smo, onda, braća i sestre.

Svi.

I živo i neživo. Sve. Svi smo po tebi braća i sestre.

Razum ti se nešto malo popravlja – priznade Mjesec pa još brže krenu na smo svoj put.

Obradova se Ana Mjesečevu priznanju pa se zapriča. Pričala je s prvom, pa s drugom, pa s trećom, pa s četvrtom zvijezdom. Ana je brbljala s Kumovom slamom. O svemu i svačemu pričale su i njoj te žmirkave svjetlice.

Onda je Ana svoju priču zapričala i s vjetrom. Povjerila mu je svoje želje, Onda ju je najbrži vjetar odvjetro na svojim krilima pa je pronio postojanjem na zemlji u zemlji i iznad zemlje. Od najbržeg vjetra, Anu je preuzeo najjači vjetar. On je otvorio vrata svijeta u zemlji i svijeta u vodama. Od najjačeg vjetra Anu je preuzeo najblaži vjetar. On je sve viđeno blago upuhao u njezin mozak, u njezino srce pa u njezinu dušu. Nježno. Meko.

Anu je blagost vratila u nježnost, nježnost u božju misao, božja misao u jasnoću.

Ana je jasno vidjela kako još uvijek sijedi u staroj rasklimanoj fotelji i bulji u nebo osuto zvijezdama.

Mjeseca nije bilo.

Gdje se skri? – zabrinu se Ana nježnošću najmlađe sestre.

Mladost ludost, skita – dobaci joj Vega pa se skri iza prvog oblaka.

Mlađak se, eno, klanja Mladom Bogu – zasmija se u jedan smijeh sedam zvijezda – sedam Vlašića. Ona najsvjetlija još dodade:

Tamo u daljinama u onom krugu od svjetlica.

Zbuni se Ana od tolikih glasova od toliko svijeta oko sebe. Prvo se zabuni pa prička da je zbunjenost prođe. Na kraju je Ana vidjela jasno kao zvijezde na nebu. Vidjela je sve izbliza.. Sve. Onda je kroz svemir bacila glas:

- Vidjela sam, gdje je Sunce, tamo je On! Gdje je Mjesec, tamo je On. Gdje su zvijezde, tamo je On! Gdje je svemir, tamo je On! Gdje je Zemlja, tamo je On. Gdje su dobri ljudi, tamo je On!

Um ti je nešto bolji – zakikotaše se zvijezde pa joj, iz kikota, u njezin um sasušše svaka svoja tri traka svjetlosti. Prvi trak za Oca, drugi trak za Sina i treći trak za Duha Svetoga i to sve za najveći blagdan, za najdraži blagdan, za najdraži rođendan, za najdražeg Isusa.

Tisuću svjetlica gorjelo je u mozgu, u srcu, u duši zrele žene Ane.

Ovo je moj prvi blagdan mira, ljubavi i obilja, blagdan najbogatiji božjim bogatstvom. Blagdan pravog živog Boga u meni. Blagdan Boga punine. Blagdan jedinoga oca svih stvari, svega živoga i neživoga. To je blagdan Božića. Božiću, Božiću – zapjevušila je Ana.

Razum ti je jak, srce ti je još jače – zasmija se On i privi je na svoje srce, na vječni izvor života.

Milka Tica

PJESME MIRJANE MIME VLAŠIĆ

SVITANJE

Jedne hladne zore
Sama, na kiši
Dok ulice su bile puste
Zaželjeh više od hrpe žutog lišća
Kuju mi jesenji vjetar donese u lice

Ugledah more, topli sumrak
Žutu vatru na krhkom plavom staklu
Raskošni dlan svjetlosti u maloj kapi kiše

Strijele putokaza poslaše mi anđeli
Prisutnost vjetra dade mi zalet
Odletjeh slijedeći srce

Ostadoše za mnom
Zbunjeni šetači
I umorna cesta

Otkriše se tajne
Poletješe ptice

Tad otvorih oči

... Osta samo
Šapat kiše

ULICA MOGA DJETINJSTVA

Bila je lijepa
Ljeti, u suton
Bila je neodoljiva
Moja mala ulica
Puna šarenih krovova

U kolovozu bi plesala
Onako vruća
Daleka samoćama
Hladila se vodama
Rascvjetanih vrtova

Bila je vatromet
Poljubac i pobjeda
Bila je povratak i utjeha
Moja mala ulica

Sva ona stabla, kuće
Lica, dvorišta
Sva žuta jutra
I brda rosna kamena

Svi glasovi snova
Svi oblaci, oblici
Ptice, zvijezde, nadanja

Kako je bila velika
Malena ulica
Moga djetinjstva

PROMJENA

Zrak nije vjetar
Sigurnost ne znači mir

Odlazak nije poraz
I suze nisu uspomene

Boje mogu promijeniti boje

Iz crnog sjemena
Rađaju bijeli cvjetovi

Jer oči su more
A misli plovidbe
Srca

PRIČAJ MI

Pričaš mi
O mirnoj cesti nekoj
I kući svijetloj i toploj
Oдавde tako dalekoj

Pričaš mi
O zelenom dvorištu
O stablu visokom
O našoj tihoj oazi
O strpljivoj zvijezdi
Koja nas prati
Grli i pazi

Pričaj mi uporno
Kao djetetu, vjetru i vodi
Pa onda govori
Glasnije, jače
Opet o ljetu, ljepoti, slobodi

Pričaj mi
Pričaj
Želim biti naivna
Zanesena, mlada

Pričaj mi
Pričaj
Kao da je istina
Kao da je sada

UTJEHA

Sjeti se okusa ranih trešanja
Pogradi ružu
Prati put leptira

Na koncu
Sjeti se
Uvijek možeš
Negdje na jug

Negdje na jugu
Prozori, balkoni
I pogledi
Izgledaju puno drukčije

Negdje na jugu
More i kamen
Pregaze tugu

Mirjana Mima Vlašić

Sedam spomenika Tinu Ujeviću

Za ovogodišnju 125. obljetnicu rođenja Augustina Tina Ujwevića (Vrgorac, 5. srpnja 1891. - Zagreb, 12. studenoga 1955.) u Dalmaciji je priređeno više programa u spomen na tog antologijskog pjesnika čije metafore i danas plijene pozor čitatelja i nadahnjuju umjetnike. Tako je u zadarskoj galeriji Zadart od 3. do 6. svibnja 2016. postavljena zanimljiva izložba (performans) koja se promatrala dodirnom – oči s vrha prstiju rađaju slike sasvim osobne i neponovljive. Naime, likovna umjetnica Julija Evgevnijevna Soubbotina iz Moskve, s dugogodišnjim stažom u Berlinu, inspirirala se pjesmom u prozi “Uspavanka iz Krivodola” Augustina Kujundžića, koji ju je napisao i objavio prije 90 godina – početkom 1926. godine, kada je kratko vrijeme bio kod rođaka u rodnom mjestu oca Ivana u Krivodolu kod Imotskoga. Barbara Antkowiak prevela je “Uspomene iz Krivodola” na njemački jezik, a Julija ju je pretočila na njemački Braille, pismo za slijepce i slabovidne osobe te je svoje impresije utkala u 21 sliku za taktilni doživljaj. Da bi se postigao puni doživljaj, razgledavanje se organiziralo u skupinama po devet osoba svakih sat vremena.

po satnicio jezik za živio okoja. na kojoj se koja se

Na 125. rođendan vječnog Tina priređene su prigodne pjesničke večeri u Vrgorcu (kada tradicijski završava književna priredba S Tinom u Vrgorcu), Makarskoj, Splitu i Imotskom. Ove je godine najsvečanije bilo u Makarskoj, gdje je svečano otkriven spomenik Tinu Ujeviću, rad zagrebačkog akademskog kipara Tomislava Kršnjavog, s uklesanim stihovima iz “Igračke vjetrova”. Vojo Malešević je čitao Ujevićeve pjesme i ulomke iz “Putopisa” u kojima, uz ostalo, Tin piše o svom dječaćkom boravku u Makarskoj, gdje je otkrio da je tu bio njegov prvi susret s morem. “More me uči da prirodu osjećam pjesničku”, napisao je, kao i to da ga je “more uvelo u neku erotiku unutarnjeg života” te da ga je “Makarska učinila zamišljenim”. Te je večeri makarski skladatelj, orguljaš i zborovođa Aleksandar Srzić sa Nadom Sumić otpjevao nekoliko od ukupno čak 15 solo skladbi uglazbljenih na Ujevićeve stihove, a među njima

je i pjesma “Odbačen”, koja se ne nalazi u Sabranim djelima Tina Ujevića. Poznato je da je Tin u svojim boemskim danima izgubio dosta svojih zapisa, a na sarajevskoj su tržnici tridesetih godina prodavači voće umatali u papir na kojemu su se nalazile i Tinove pjesme! Nekoliko je do tada nepoznatih Tinovih pjesama u rukopisu sačuvao i pjesnikov prijatelj Petar Bakula te se tek nedavno objavljene. Ova “zaboravljena” pjesma “Odbačen” nalazi se u pismohrani Krešimira Hercega, 83-godišnjeg umirovljenog kirurga – ortopeda iz Vrgorca, koji ju je prepisao od svog brata koji ju je pak dobio od Ujevića 1952. godine u zagrebačkoj kavani, dok je bio u društvu prijatelja. Tada je Ujević pjesmu napisao olovkom na papiru džepnog notesa, zgužvao je list i ubacio ga u džep kaputa Hercegovog brata. Evo prvotiska:

ODBAČEN

Hodao sam bezciljno jesenjom šumom.

A jedan list odbačen sa grane
pao je pored mene,
sav crven od stida.

Htio sam ga utješiti
u njegovoj boli umiranja,
ali kako ću bez srca.

Privinuli smo jedno drugom lice
i sa zebnjom promatrali svijet oko nas
koji se je nepovratno
mijenjao u tišini.

Spomenik na Trgu Tina Ujevića u Makarskoj sedmi je javni spomenik neponovljivom Tinu. Ostalih šest kipova „imotskog Baudelairea“ su posijani po cijeloj Hrvatskoj, pet ih je u bronci: u Zagrebu (autor Miro Vuco), Vrgorcu (autor Kažimir Hraste), Milni na Braču (autor Matko Mijić), Kijevu kod Knina (autor Nikola Feller), Imotskom (postavljen prvi, 1980., autor Kruno Bošnjak) te dva kamena u Krivodolu – kod kapelice sv. Mihovila, autor Ljubomir Žužul, te pred Osnovnom školom Tina Ujevića, rad Stipe Kujundžića, koji je postavljen lani, umjesto ukradenoga brončanog odljeva poprsja što ga je bio izradio Ante Vukušić. Tako se uz Imotsko polje, na udaljenosti od tek pet-šest kilometara zračne linije nalaze čak tri spomenika našem velikanu Tinu.

Mladen Vuković

PJESME O GANGI

STANKO VASILJ

(1920. - 1993.)

NAŠOJ GANGI

Nitko te ne razumije osim nas.
A tko smo mi ne moramo nikome reći.
Lice je tvoje siromašno i grubo
ali je srce bogato i meko.
Gango, divlja i draga,
naših najdubljih dubina jeko
mi se rađamo s tobom, s tobom ćemo
i u grob leći.
Gango, pjesmo naša nedopjevana,
riječi naša nedorečena,
bolu naš nepreboljeni,
naša bolna radosti, naša poezijo
i naš stidni Parnas
jer te nitko ne voli osim nas.

U tebi su naša stoljeća sakrita,
U tebi se svija grč svih poraza naših.
U tebi jecaju sve tuge naše.
U tebi je sva naša gorčina izlita.

U tebi je zbita sva mladost naših djevojaka,
U tebi se propinje sirova snaga naših momaka.
U tebi grešno šumore sve mračne noći naše,
U te su zakopane sve naše staje i dubrave.
U te su utkane sve nade, očaj i sve naše strave.

Neka nas preziru svi s tobom
i mi se ne stidimo svojih bolova,
svojih radosti i svojih uspona.
U tebi gango mi nosimo sebe
onakve kakve jesmo.

Kad nestane tebe i povijesti će jedne nestati.
Sve ostale pjesme cijenimo, a tebe samo volimo.
Gango, tugo skrivena, nado pritajena,
naša divlja ali draga i jedina pjesmo!

MIROSLAV S. MAĐER

(1929. - 2015.)

GANGE KREŠEVA

Josi Laušiću u vječnost

Kao da srce lijeva
i grlo ustaje iz kamenja
Kao da tvrdi život
iz tvrde grude sijeva
i ljudsko pršti u tisuću pramenja.

Pucaju slova usta
jauču instrumenti korijenja
A smijeh, a suza
kao komadići stijenja
klačina, guvna, kostoloma.

Usta puna loma, psinke, dima
uzdaha, spomena, šale od vina.

Sad ganga pjeva nama svima
pjeva kao sudbina.

ZLATKO TOMIČIĆ

(1930. - 2008.)

BUDNOST U IMOTI

- - -

*Kad se dragi i ja poljubimo
Sve anđele nebeske vidimo*

Gange i rere
u grlima ore,
miješaju se mješnice;
mlađi mir
i skrivena strast
u smijehu se otkrivaju.
Djevojke bose konje objahuju
koji bez potkova na vodu silaze.

- - -

MATE SUŠAC

(1938.)

MOJ DOM

Blaženim pjevačima gange

O ta kuća po kojoj sam spašen
sijelo staro s duhovima novim
pratik kojim ko zastavom mašem
po ruinama i po bedemima svojim

ne pada još. Još stoji
Horosov sin sa štitom i mačem
ko sudbina stoji, o ljudi moji
i ako plačem, to od sreće plačem.

GANGAŠICA

široko je polje moje malo
cilo je u moju dušu stalo

visoko su nemirni oblaci
kano ovce i pribili janjci

duboko su tragovi u travi
ne da trava da se zaboravi

daleko je što je blizu bilo
nemoj ni ti zaboravit milo

„ŠTO HOĆE TI HERCEGOVCI?“

Pitanje druga A. T.

Odgovor je jasan, glasan - Ništa!
Imamo sve. Svega i suviše:
dobrotu gore, ljepotu ovdje dolje
vino u bukari, sveta praognjišta
i kud ćeš bolje, nevoljno moje!

Četiri čiste još su nam u glavi
kada se pođe, zna se gdje se dođe
koji pravac je krivi, a koji pravi
i da se desnicom krsti, a ne glođe
i u crijevima što je - nije u glavi!

I eto, stvari sasvim bistro stoje,
naravno u nepomućenim glavama.
Siši ti prste, o brižni nam Sisoje!

DOKLE NA POSTAJI ČEKA VLAK ZA RAJ

Svim mojim gangašima posvećeno!

Podigni čašu, dobri pobro moj,
neka poživi ovaj bijeli svijet!
Izpij za spokoj i za nespokoj
a sutra nam je ionako mrijet.

Zagangajmo dotle dokle je još
koliko – toliko preostalo daha!
Za tugu ne daj ni pišljivi groš
otresi brige, okani se straha!

Zaboravi starost, slabost, jad!
Sjeti se ludih bubnjeva bila
i umisli opet da si ludo mlad
i letiš snagom sokolovih krila!

Probudi srce kojem se stari
baš kao vinu plemenita roda!
Daj, odahni dušom i ne mari
jesmo li bogci, ili smo gospoda!

Blago oprostimo i dobru i zlu
od srca oprostimo svima
i posrtajima po neravnome tlu
i anđelima i zlim sablastima!

Pa ako je ovo i točka na kraju
i rastanak od sunca i sjena
razgalimo se opet k'o u zagrljaju
voljenog vina i slučajnih žena.

I ako je ovo, kako kažu – Ono
primimo ga otvorenih zjena!
baš nas briga za kim jeca zvono
sve je, kažu, u ljepoti mijena.

Pa, Živote, hvali što nas rodi,

blagoslovljen početak ti i kraj,
na okovima hvala, na slobodi!
A vlaku što kreće, sretan put u raj!

VENDELIN KARAČIĆ

(1942.)

GANGAŠI

Na derneku posle svete mise
iđuć selom ili u birtiji
i u svakoj drugoj zgodi
lipo ji je čut
puste grlo
oni su gangaši
glasovi jim zvone
gotov da paraju uši
naginju se jedni drugim
ramenim se dodivaju
zatiskuju prstom uvo
namiguju
prika oka divojke gledaju
jali nekud zure
pocrvene u obrazim i napnu se
nabreknu jim žile na vratovim
oće i da puknu

Ko priginje on je glavni
on se pita
zapodiva pismu
u njoj život ukratko pritočen
sve se rekne s pe-šes riči
što razgali dušu u čovika
jali kaže ono šta ga tišti

STANKO MUSA

(1944. - 2011.)

GANGA

Garavuša ganga gangu gala.
Gangaj garo gdje god gostovala.

MATE GRBAVAC

(1947.)

GANGA

U svojoj grudini odzvanja
opori zvon gange
mojih davnih predaka

IVA NUIĆ

(1948.)

GANGA

Ganga korača
ispod zvijezda
obasjana mjesečinom,
ustreptala na strunama noći.
Ganga naša seoska,
razjaren vjetar u noći
tugu liječi,
bol taži,
vraća djetinjstvo.
Ganga uz plug i motiku,
a danas
ganga za jedno sjećanje.

KREŠIMIR ŠEGO

(1950. - 2014.)

GANGA

Bráci

OOOoOOOoOOOOOoOOOooo

ko te je iznio

Zaista, tko te je iznio?

Iznijeta
iz zebnje, iz krika
iz jezika

Tvoj glas podigne krov djetinjstva
razgori smijeh na ognjištu

Prosut dolinama
razmiče brigove
budi pastirice

Zatvoren u gradove
prenijet preko oceana
tvoj glas se miješa
s drugim glasovima
I onaj što osluškuje,
u se zagledan
prepoznaje li

OOOoOOOoOOOOOoOOOooo

ANTE KRALJEVIĆ

(1951.)

PIVALI SU GANGE POSUŠANI

Lile kiše, probijale bure
bīle noći, izdavalī dani
u crno se oblačīle cure
Plakali su gangu Posušani
Grobница je ko Pijava duga
Brig i Bleiburg križim' povezani
venama im potekla je tuga
zakukat će gangu Posušani
Dajem glavu – svoju zadnju paru
Jure Mali, treni onu staru:
Oj gorice, je l ti žao lista
Ko je meni Kočerina mista?
Proliće je – meni noći dūžē
bosilja je manje nego lani
Iz usta im udarile ruže
zapivali gangē Posušani
Kažu trava opet je iznikla
dvostruko me manje nego lani
Tko zaplače, suza ga prisikla
izmolite gangu Posušani

ZDENKA ANDRIJIĆ

(1953.)

HERCEGOVINA

Kad mislim na Hercegovinu , osjećam miris pokošenog sijena
tvrdoću kamena.

Sunce mi leđa prži s visoka.

Vidim: jablani u nizu, vjetrom uznjihani, šume.

Griva vranca i moja kosa – iste su boje.

Rijeka ko zmija puzi poljem – žena tijela izvijena.

Kola volovi vuku.

Kad mislim na Hercegovinu, čujem:

cvrčci cvrče u bijeloj kući.

Ganga ori.

Njišti konj na proplanku.

Duhan, u vijence nanizan, šušti, suh za rezanje.

Zemlja crvena, ispucala ko trudna žena, zagrlila kamen.

Zvoni zvono ovna predvodnika.

Kad mislim na Hercegovinu, želim

gola pretrčati tu голу zemlju, neiskvarenu,

kravu pomusti sjedeći na tronošcu kraj njezina vimena,

još jednom kušati kruh ispod sečije i bakine uštipke.

Kad mislim na Hercegovinu, znam

uvijek ću je voljeti.

ZDRAVKO KORDIĆ

(1953.)

EJ, GANGO MOJA

ej, gango moja
orila se i brda i doci
pivali te cure
i momci

iz prkosa i ponosa

i moj ćaća
dok je zemlju kopa

zbog tebe je Stipan
i tamnice dopa
jerbo
viru svoju
zemlju svetu
volija ko Boga

ej, gango moja
s tebon je i Ero disa
igra trusu
i cure zamira

dok je Antas
u mišinu puva
i na diple svira

ej, gango moja

od davnina
i do vika živa

MLADEN VUKOVIĆ

(1958.)

GANGA U TANGAMA

Didova ganga još odzvanja
I bez granja, iz vržava panja
Glasom je nadjačala bure
Stihom je svlačila cure
Iz doba kada ne biše tanga
Pivana je ganga višeg ranga

SILVIJA VRLJIČAK BUDAN

(1962.)

GANGAŠI

Niz selo se ori pjesma
Zapjevala grla stara
Sastali se pokraj guvna
Sjećanje mi dušu para.

Uz briškulu i trešet
Kraj kamina ruke griju
Šijavicu zaigrali
Iz bukare vino piju.

Nema više klape stare
U Poljicima su. U tišini.
Prekriveni hladnom pločom
Svi su ih zaboravili.

Eh da im se sastat opet
Ponovno bi ganga pala
Suza okom zaiskrila
A ja opet bila mala.

MARIO BILIĆ

(1963.)

POSKOKOVO SIME

reste u stini pisma

one iste pokojne stvari
koje si u meni zakopa

ko ponjava
prostire se po oboru
tvoja ganga

MIRO RADALJ

(1966.)

I PLAČU ONI PIVAJUĆ GANGU

Neokopane loze čekaju te rode
Duvan već dugo niko ne sadi
Drača je putove zagrabila
Na docu trava poplivala

Plače ti zemja rodijače
Ne zviždu zvižđaki od jasena
Na guvnu žito niko ne vrše
U stranu niko ne goni ovce

Samo na dernek skupi se svitza
I plaču oni pivajuć gange
I plaču oni i zemja plače
E da je umrit
E da je ovde umrit

Sve mi je ko slika, Split, 1993.

DARKO JUKA

(1981.)

ORI, GANGO

Tresi, gango, tvrde planine,
neka kamen puca, nek' se gromovi ljute!
Od brda do brda zaori pjesmu našu, prenesi riječi naše,
pripovijedaj znanim i neznanim,
pričaj o Hrvatima, o Hercegovina, o *Hercegorčini*.
O ponosu i jadu, o trudu i gladi, o krvi i znoju,
o pjesmi i kolu, o žulju na dlanu,
o motici na ramenu, o srp u zamahu!
Grmi, gango, šijavica te prati,
skače trusa, taraban zemlji spušta.
Šibaj, gango, bećarac će doći!
Šibaj, gango, povijaj hrastove,
rastvori zemlju u poljima, prolij vina u grla.
Ori, pjesmo moja! Ori o našim palim,
o živima i mrtvima, o težacima i pastirima,
o njivama i duhanu i žitu i predivu i situ.
O stapu i gargašama, o pastirki i stadu, o rataru i njegovu jadu.
O badnju i burilu, bunaru i suncu, suši, zvizdanu,
o Turčinu i Srbinu i njihovu zulumu.
O pravdi i pobjedi i uspravnu vratu, visoku čelu i gordom stasu,
o građi ratnika, muškome glasu, grču na licu, zaiskrilu oku,
umornom, lomljenom, ali ne slomljenom,
Hercegorčinom voljenom Hrvatu!
Ori, oj gango, ori!

Mostar (2005.)

Izabrao Mladen Vuković

KULTURA

DOMINIKA ANDRIJANIĆ

Nekadašnji blagdanski običaji97

TONI ILIČIĆ

Treći susret framaša116

MARIO KNEZOVIĆ

Tradicijski čuvari u selu Ledinac119

ŽELJKO ŠIMUNOVIĆ

Božićna čestitka – za razmišljanje135

Božićni običaji.....138

NEKADAŠNJI BLAGDANSKI OBIČAJI

UVOD

U radu su navedeni nekadašnji, pučki običaji na grudskom području povezani s određenim blagdanima. Budući da mi je kazivačica o njima majka Manda Andrijanić (1936.) rođena Vlašić, rođena i odrasla u Sovićima, običaji se ponajviše odnose na Soviće-Goricu, iako su slični ili jednaki bili i u Grudama te drugim selima u grudskom kraju. Majka je sve navedene običaje proživjela u djetinjstvu i mladosti zajedno sa svojom tadašnjom obitelji.

Poneke je običaje očuvala dandanas te ih prenijela djeci, odnosno bratu i meni. Stoga su mi posebno dragi, jer su sastavnice moga djetinjstva i mladosti. Radovalo bi je da ih podijelimo i s budućim naraštajima naše obitelji. Sa sigurnošću je još rano to potvrditi, ali zalagačka će prisutnost sudjelovati. Ako vrijeme to i ne učini, ostaje prisjećanje na njihovu *lipotu*.

Krenulo se s opisima (pred)božićnog vremena, jer je, uz Uskrs, najveći kršćanski (katolički) blagdan te je s njim povezano ponajviše običaja. Također, novogodišnji su običaji slični božićnim i Nova godina se zvala Mali Božić. Stoga je to obrazloženi početak. Zatim slijede znatni blagdani kroz godinu. Uz opisane običaje, pridružena je pokoja usmena lirska pjesma koja ih je obilježila.

Zasigurno, živuće starije generacije mogu još ponešto nadodati vezano uz običaje, pa im se prepušta utonuće u njihovo djetinjstvo i mladost te prisjećanje na *lipe* i *sritne* dane u zavičaju. Također, dopunom i prepričavanjem svojim potomcima proširuju i čuvaju vjersko, kulturno i obiteljsko naslijeđe.

Prepričano je napisano ikavicom, jer je to materinski govor grudskoga područja. Također, taj je govor značajka običajima kroz vrijeme, pa je s njim vjerodostojnija i njihova postojanost. Stoga su riječi u usmenom tekstu prilagođene tom govoru. Zasigurno je neprikladna ijekavska uporabivost u navedenim usmenim opisima, jer je ikavica živjela u ondašnjim blagdanskim običajima, općenito u nekadašnjoj svakodnevnosti. Ikavskom se uporabivosti oživljava nekadašnji govor i pobuđuje rječničko bogatstvo. Ikavica je za mene

dičnost, nikad postidečnost. Stoga joj nastojim prednost prolaska dati gdje god je mogućnost odnosno prikladnost.

NEOČUVANOST PUČKIH OBIČAJA KROZ VRIJEME

Nekadašnji se bosanskohercegovački pučki običaji olako prepuštaju prošlosti. Premali su doprinosi njihovoj posvećenosti u suvremenosti, iako se može, između ostalog, iz njihove sadržajnosti štošta izvući za modernog čovjeka. Počesto za njih vrijedi uzrečica: “bilo i prošlo”, za kojom se mnogobrojni povode.

Međutim, “važnu odrednicu svake *kulturne tradicije* čine *narodni život i običaji*, stvoreni i usustavljeni, koji se s vremenom samo preoblikuju, ne gubeći svoje bitno obilježje. Iz njih su proistekli tradicijski duhovni plodovi, također postojani i konzistentni, sa svim predznacima koji načelno jamče neku etnoduhovnost”¹.

Nažalost, umjesto preobličavanja narodnih običaja kroz vrijeme, većinom je nastupila njihova zaboravnost i nepromicanje. Očuvanost je počesto nepoznanica u njihovom rječniku. Vrijeme ih odnosi u morske dubine te poteško, ponovno, “izbacuje” na površinu i donosi k obali.

Osvrtom na iznesene misli Nikole Bućonjica iz 1907., uočava se da su običaji kroz vrijeme u stalnom gubitku, koračaju, sve više, slijepim ulicama u nepoznatom svijetu. Iako je tekst napisan prije 99 godina, zvuči kao iz sadašnjosti.

“Hodajući mojom užom hrvatskom domovinom Bosnom i Hercegovinom uzduž i poprijeko i boraveći u raznim mjestima sad dulje, sad kraće vrijeme, opazio sam, kako se mnogi lijepi starinski običaji gube sve više i više, te mnogi da su već posve pali.”²

Raznoliki su čimbenici utjecali na očuvanost pučkih životnih načina, ujedno običaja. Dolaskom novijih vremena potisnuti su prethodni. Čovjek se počesto prilagođavao trenutnom; namjerno ili nenamjerno prihvaćenost suvremenijeg nastupala je na pozornici bez straha i zbunjenosti.

“Prema postavkama Antuna Radića, jednoga od začetnika hrvatske etnološke znanosti, narodno je sve što je nedirnuto gradskom civilizacijom. Budući da je u temelju gradske civilizacije i kršćanstvo, neki običaji usko vezani za katoličku liturgiju nisu našli mjesto u etnografskim opisima... Naime, i pri tome je određeno shvaćanje običaja i kulture odredilo kojemu se aspektu posvećuje

¹ Stipe Botica, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada autora, Zagreb, 1995., str. 3.

² Nikola Bućonjić, *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*, (pretkisak iz 1908.), Matica hrvatska Mostar, Mostar, 1999., str. 7.

više, a kojemu manje pozornosti. Osobito je bio zanemaren društveni aspekt običaja.”³

U hercegovačkim mjestima nekad su blagdani bili usko povezani s pučkim običajima, odnosno većinom su “išli” jedni uz druge. Promatrajući navedena razmišljanja, proizlazi misao da su među uzrocima neočuvanosti, spomenuti gradski čimbenici.

Suvremeni pogledi nekadašnje običaje katkad vide i kao zastarjelice. Gradski načini su nadvladali seoske i s njima prethodne životne načine i običaje. Sve više seoskih ljudi napuštalo je zavičaje i odlazilo u gradove u potrazi za perspektivnosti. Iseljavanjem iz rodnog kraja, s vremenom iz njih izlaze i seoske sastavnice. Prilagodba gradskom asfaltu i njegovom životu obuhvatila je iseljenike. Djelomično i razumljivo, osjećaj tuđinca u gradu ishodio je prilagođavanju domaćima.

Etnolog Vesna Čulinović-Konstantinović smatra da “promjene u selu, u velikoj mjeri su potaknute unošenjem inovacija, posredstvom migracionih procesa. Društveno-ekonomske promjene poslije drugog svjetskog rata uslovile su i mijenjanje seoskog tradicijskog života i odnosa. Nakon toga i migracioni procesi doprinijeli su mijenjanju odnosa u tradicionalnom društvu, unutar samih obitavališta stanovnika sela, koje se sve intenzivnije interpolira u manja i veća urbana središta”⁴.

Sudionici u blagdanskim običajima bile su mlađe i starije generacije. Različiti blagdani su određivali i različite sudionike, odnosno nisu podjednako sudjelovali, uloge su se razlikovale. Međutim, tijekom godine podjednaka je i njihova prisutnost, različitost je samo u nadnevcima.

“Najčešći sudionici običaja vezanih za kalendarsku godinu u seoskim zajednicama krajem XIX. stoljeća bile su manje skupine ljudi, posebice društva neoženjenih mladića, skupine dječaka, djevojčica ili djevojaka. Oni nastupaju kao posebna skupina spram ukupne zajednice ili se, pak, u običaju unutar takve skupine zbiva komunikacijski proces. Uz to što su sudionici običaja spolno i dobno definirani, mogu biti i društveno definirani, pa će u nekim običajima pastiri kao podskupina seoske zajednice sudjelovati u provedbi nekih običaja. U gradovima kontinentalne Hrvatske takve uže skupine čine pripadnici cehova, a u priobalju članovi bratovština.”⁵

Običaji su počesto povezani s određenim “narodnim” vjеровanjima. Upravo su u blagdanskima zamjetna činjenja radi raznolikih dobrobiti koje se očekuju tijekom godine. Primjerice, Marko Dragić je iznio hrvatske panspermijske

³ Jasna Čapo Žmegač, *Hrvatski uskrсни običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997., str. 9.

⁴ Vesna Čulinović-Konstantinović, “Običajno pravo, njegova primjena i proučavanje do polovine 20. stoljeća”, u: *Etnološka tribina*, god. XIII-XIV (1984.), br. 6-7, str. 51.

⁵ J. Č. Žmegač, *nav. dj.*, str. 11.

običaje, ophode, obrede i divinacije u europskom kontekstu, a “dio su najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine. U tradicijskoj kulturi prepleću se panspermijski, apotropejski i simpatički običaji, obredi, ophodi i divinacije”⁶. Uočio je, između ostalog, da “velike su sličnosti hrvatskih panspermijskih običaja, obreda, ophoda i divinacija s mnogim drugim europskim narodima, primjerice: srpskim, slovenskim, crnogorskim, makedonskim, mađarskim, poljskim, češkim, slovačkim, talijanskim, ukrajinskim, francuskim, švicarskim, engleskim, švedskim, albanskim i dr. To svjedoči o dubokoj ukorijenjenosti Hrvata u europsku kulturu i civilizaciju”⁷.

Počesto su običaji Hrvata slične sadržajnosti odnosno provođenja. Međutim, različita su područja odredila i poneke različitosti. Primjerice, usporednost dalmatinskih običaja s hercegovačkim. Promatrajući istraženosti Silvija Braice⁸ o božićnim običajima pretežno u Splitu i Kaštelama, uočavaju se navodi koji su na zapadnohercegovačkom području nepoznanice, iako je međusobna zemljopisna udaljenost nevelika.

Također, u Hercegovini su poneke običajne različitosti u odnosu na Bosnu, i obratno. Katkad je njihova čujnost po prvi put, odnosno međusobne nepoznanice su njihove karakterističnosti. Postoje čak primjerci da su u različitim selima, a u istoj općini, nepodjednaki svi običaji. Međutim, temeljne sadržajnosti ishode zajedničku “poantu”.

Pratiteljica je nekadašnjim običajima većinom bila pjesma. “U pučkoj tradicijskoj pjesmi stapaju se riječi bezimenog pjesnika i tvorca složenoga melodijskog uzorka, a u svojoj naravi ona odaje duhovnost njezina izvođača. Dok je slušamo, ona nas dotiče i nadahnjuje, pa se suživljavamo s njezinom porukom i sadržajem. Pjesma oslikava ne samo njezine izvođače, već i duhovnu dimenziju podneblja u kojem je nastala i živi. Ona je naslijeđe prošlosti i izraz umjetničkog stvaralaštva prostora na kojem se izvodi i naroda na njemu.”⁹

Na zapadnohercegovačkom području isticala se ganga. S pomoću nje iskazivali su se radosni i teški trenutci, općenito čovjekovi osjećaji. Njezino je znanje bilo među svim uzrastima, dok je današnje “ganganje” većinom među starijim generacijama, rijetko mlađima, ali je uvidna težnja za njezinom očuvanošću čiji je ishod plodan.

Proučavanja o običajima i vjerovanjima srednjobalkanskih plemena u predrimskom vremenu, dovede do zaključka da “ne postoji, verovatno, narod

⁶ Marko Dragić, “Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu”, u: *Croatia et slavica ladertina*, Zadar, god. XI/I (2015.), br. 11, str. 177.

⁷ Isto, str. 177.

⁸ Vidi Silvija Braica, “Božićni običaji”, u: *Ethnologica Dalmatica*, Split, god. XIII (2004.), br. 1, str. 5.-26.

⁹ Miroslav Šilić, *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata središnje Bosne*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Krvavica, 2008., str. 28.

na svetu koji ne zna za pesmu i svirku... Muzikalnost se nasleđuje a negovanje muzike prenosi s kolena na koleno.”¹⁰

Međutim, s rijetkom očuvanošću pučkih običaja, utihnule su među mladim naraštajima i tradicionalne pjesme koje pripadaju usmenoj književnosti. Pjesme i nadalje žive “u narodima”, ali suvremenost je sa sobom donijela pjesme drukčijih sadržajnosti.

Dragan Nimac ističe da “revitalizacija tradicije također može imati i negativne učinke, kada se neki običaji (npr. neka pjevanja ili narodne nošnje), zbog nedovoljnog poznavanja njihove izvornosti, krivo prenose, upriličuju ili previše moderniziraju, što uvelike umanjuje njihovu prvotnu originalnost te kao takvi teško mogu biti dostojni prenositelji tradicije”¹¹.

Osvrtom na izrečeno, upiti starijim generacijama o običajima su potrebitosti. Također, prenosivosti temeljnoga glavne su karakterističnosti ako se želi pobuditi i oživjeti baštinu. Unošenje suvremenih (modernih) pojedinosti u nekadašnje običaje je nepotrebno, jer su nekadašnji svojim pojavnostima u suvremenosti određeni modernizmi.

Čovjek treba živjeti ukorak s vremenom, ali pri tom ne zaboravljati nekadašnjost. Također, želja za gradskim perspektivnostima je opravdana, a katkad je i potrebitost. Međutim, nekadašnji blagdanski običaji djedova, predaka mogu (o)živjeti ako im sadašnji i budući naraštaju pruže tu priliku, a to mogu s pomoću dičnosti jer iz nje nadalje izniču promicanje i očuvanost. Budući da je riječ o samo nekoliko određenih dana u godini, a ne o svakodnevnosti, zašto su upitni?!

PREDBOŽIĆNO I BOŽIĆNO VRIJEME

Zasigurno je među najradosnijim razdobljem u godinu iščekivanje Božića, odnosno došašće i s njim dočekani Božić. Vrijeme je to u godini u kojem su nekadašnji težaci u miru i bez uobičajenih godišnjih djelatnosti, odmorna duha i tijela, išli ususret svom katoličkom blagdanu. Stoga su cjelodnevne obiteljske i susjedske okruženosti neizbježne, zima ih je ponajviše okupljala na zajedničkim sijelima uz pjesmu i smijeh.

¹⁰ Fanula Papazoglu, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1969., str. 394.

¹¹ Dragan Nimac, “Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi”, u: *Nova prisutnost*, god. VIII (2010.), br. 2, str. 198.

Treća adventska nedjelja – *Materice*

“Dica su se posebno radovala Materican jer in se taj dan mater cini¹². Čin se dica ujutro ustaju, odma govore: ‘mama, cini nan se.’ Kad se sva čeljad ustanu, Pozdravi se Gospa¹³, a onda se mater cini. Podili dici najčešće oraja, lišnjaka, bajama ili kremene šećera, te ako je bilo jabuka, suvi smokava, rogača i slično. Mater je po nekoliko dana prije pripremala darove.

Zatin se za ručak¹⁴ napravi pura s kiselinom i maslon, izbjegava se s njima luk jer su ukućani nakon ila išli na nediljnu misu. (Skoro uvijek se za ta obrok ila pura.) Imali su posebnu odiću i obuću za u crkvu koje su se razlikovale od uobičajni, svakodnevni po svojoj lipoti i novoći, pa su i zvali misna i svenosna.

Inače, nediljna misa je bila neizostavna, propuštala se samo ako je bio opravdan razlog. Išli su i mladi i stari, kod kuće je ostajala samo jedna ženska osoba i mala dica te pokoji stariji koji zbog starosti ili bolesti nisu mogli ić. Ta žena se zvala stoponjica i ostala je jer je spremala užinu dok se ostali vrte iz crkve.

Prije mise dica su izlazila u dvorište i ostaloj dici iz susistva pokazivali što su dobili od matere za ta dan. Za nji su to bili lipi darovi i činili su i sritnin jer i nisu imali svaki dan, samo u vrime blagdana.”¹⁵

Majčini darovi djeci za Materice

¹² daruje djecu

¹³ Molitva Andeo Gospodnji

¹⁴ Današnji doručak se prije zvao ručak, današnji ručak užina, a večera je isti naziv.

¹⁵ Zapisala 13. prosinca 2015.

Četvrta adventska nedjelja – Očići

“Nedilju iza materica slavili su se Očići. Na Očiće je isti običaj ko na materice, samo umisto matere cini se ćaća.”¹⁶

Badnjak

“Na Badnjak se priko dana pripreme tri manja drveta. Na jednon od nji se oštrin predmeton usiče znak u obliku križa i ostave se prid kućon. Posle večere slidilo je njiovo korišćenje.

Pošto je ta dan zapovidna post i nemrs, najčešće su se za ranu pravile pole na ognjišću i ile kroz dan ili pogrijani kiseli kupus na ulju. U nekoj kući je bilo i osušene ribe koja se čuvala za posne dane, ko što je upravo Badnjak.

Troje dice izađe iz kuće i uzme po jedno drvo, a zatin jedno za drugin ide noseć svak svoje drvo koje se zvalo badnjak. Prvo dite nosi drvo na kojien je urezan križ, a ostalo dvoje idu za njien sa svojien. Tako jedan za drugin ulaze u kuću i govore pozdravljajuć prisutne: ‘Valjen Isus, na dobro van došla Badnja večē.’ Ukućani odgovaraju: ‘I s tobon Bog da zajedno.’ Zatin se sva čeljad ustanu na noge i pomole Bogu. Badnjak najčešće uzme ćaća i naloži ga na ognjišću ili šparetu, ovisno kako je koja kuća imala. Posle toga se išlo spavat jer se ujutro tribalo rano ustati i ić u crkvu na misu.

Također, na badnji dan se usiče bor i kiti u kući. Ukrasi su se pravili tako šta se oraji i bajami umotaju u ukrasni papir i dobiju se od nji šarene kuglice, a kitilo se i bonbonin ako i je bilo. Oko vrata kuće okiti se bršljanon jer je u božićno vrime jedino on zelen.

Taj dan i domaćice ispeku na ognjišću po nekoliko kruvova da bude čitavi božića, odnosno četri iduća dana, jer se nije peklo u vrime božićanja.”¹⁷

Badnjaci

¹⁶ Isto

¹⁷ Zapisala 24. prosinca 2015.

Božić – Litnica

“Za Božić nekad nije bilo ponoćke, nego misa zornica. Ljudi su išli po nekoliko kilometara od kuće do crkve, primjerice od Bobanove Drage do Gorice šest kilometara. Prije mise, kad se kućna čeljad ustanu i okupe, zajedno se pomole, ručaju poprženi tanki divenica na tavi te mladi i stari u misnoj odići kreću k crkvi. Muškarci su sa sobom u džepu nosili bočicu rakiije, a žene u zovnici suvi smokava, oraja, suvi kolača da bi nakon mise nazdravili ispred crkve. Okupljali su se u sopran¹⁸ uz pismu i čestitali međusobon: ‘Na dobro van doša Božić i Sveto Porodenje Isusovo.’ Odgovara se: ‘I s tobom Bog da zajedno.’ Veselje i pivanje, posebno gange, pratilo i je na putu do crkve, ispred crkve i nazad do kuće.

Kad se vrate kući, bila je užina koja se napravi veće prije tako da mogu sva čeljad ić na misu. Skuva se kiseli kupus i suvo meso. Okupljeni su ukućani za užinon palili tri sviće. Inače, sviće su se stavljale u šenicu koja se sijala 10-ak dana prije, a u nju se stavljala kuruška koja se izvadi i umisto nje se na Božić stave sviće. Uz upaljene sviće se pomoli. Kad se pale, izgovara se molitva: ‘Kako se ova svića upalila, tako se svaka milost u našin srcin upalila’, zatin se izmoli pet Očenaša. Na kraju užine uzme se korica kruva u obliku kruga, koju je domaćica napravila prilikom pečenja tako što je kruč izbocala čašon, i umoči se u vino te se s njom pogase sviće. Također, izgovara se molitva: ‘Kako se ova svića ugasila, tako se sva zločina i opačina u našin srcin ugasila’ i Očenaši te posebno Očenaš za umrle. Korica se stavi u šenicu između svića i ostavi za gašanje svića na Novu godinu. Nastavlja se s cilodnevnom veseljen.

Curin ćaća, čijoj je ćeri to prvi Božić nakon udaje, ispeče janje i nosi ga u prijatelja di mu se ćer udala. S njim pođe i bliža rodbina, češće muška. Tu nastavlja su božićnin slavljen do kasno unoć.

Dica su posebno jedva čekala Božić, pa su često kroz godinu pivala:

‘Bože sveti, kad će dvajestpeti.’

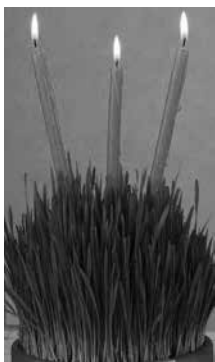
Prvi dan Božića zva se Litnica.”¹⁹

Božićni kruh s “bocama”

¹⁸ Sopra od sofrā, tur. stol, trpeza, sinija

¹⁹ Zapisala 25. prosinca 2015.

Kiseli kupus sa suhim mesom, pšenica sa svijećama i bukara za vino

Drugi dan Božića – *Stipandan*

“Ujutro, kad se koje čeljade ustaje, govori ostalin ukućanin: ‘Na dobro van doša Božić i Sveti Stipan.’ Prisutni odgovaraju: ‘I s tobom Bog da zajedno.’ Najčešće se prva ustajala mater; naloži vatru i pripremi šta će se ta dan ist. Kad se sva čeljad ustanu, pomole se Bogu, ko i obično, pojidu i spremaju se u crkvu na misu.

Nakon mise, okupljalo se u sopran, najčešće po zaseocin, pivali su gange, nazdravljali rakijon čestitajući Stipandan. Na jednoj strani su stajali muški, a na drugoj ženske. Momci i cure su jedno drugon bacali jabuke i tako se zamirali (udvarali).

Isprid crkve, u sopri, novin zetovin, kojim je to prvi Stipandan nakon ženidbe, mladina rodbina obisi, okiti oko vrata grotulju. Pravi se tako šta se na konapu nanižu provrćeni oraji, bajami, suve smokve, rogači i slično, a između nji se naniže i ukrasni papir u obliku kuglica. Grotulja je najčešće duga oko metar.

Posle slavlja isprid crkve, išli su na dernek, primjerice na Stuble, di se šetalo sve do mraka. Pretežno su na derneku bili mladi; cure i momci su se tu zamirali. Zetovi su s derneka išli u punčevu kuću i nastavljali sa slavljen. Novi zetovi su ponekad ulazili u susidne kokošinje i u svakon udave po jednu kokoš te joj osiku glavu, uzmu i nanižu na konac, i tako redon, pa se sutra vale koliko su i udavili, ulovili.

Stipandan je posebno dan, između ostalog, bio posvećen zetovin.”²⁰

²⁰ Isto

Treći dan Božića – *Ivandan*

“Na Ivandan je sličan običaj ko na Stipandan, odnosno misa, sopre, dernek i kući, samo izostavljajuć običaje za zetove.”²¹

Četvrti dan Božića – *Mladinci*

“Ujutro, kad se dica ustanu, mater uzme prutić i išibica dicu govoreć: ‘Uširinu, udužinu, uširinu, udužinu...’ Zatin in se cini dajuć in ora, bajan, lišnjak i slično. Ponekad su i šibicali i susidi, cineć in se. Za dicu je to bilo veselje jer su dobivali darove, a udarci su, naravno, bili bezbolni.

Nakon tog slidi isto ko prijašnji dana, odnosno ko na Stipandan i Ivandan.”²²

Nova godina – *Mali Božić*

“Također, na Novu godinu je sličan običaj ko na Božić. Okupe se ukućani i susidi veče prije dočekujuć Novu godinu. Ujutro se ide u crkvu na misu, pa slide sopre, dernek, užina te paljenje svića, a rana je inače u božićne dane bogatija nego običnin danin u godini.

Nova godina se zvala i Mali Božić.”²³

TRI KRALJA – *VODOKRŠĆE*

“Na Vodokršće se nosila voda i so na misu za blagosov, ko dandanas. Iza užine ton blasovljenon vodon i škropaljicon, cure ili žene poškrope svaka svoju kuću i izmole Virovanje. Zatin redon nastavljaju škropit svoje njive kako bi bile plodonosnije te pojate u kojim su bile životinje, moleć uvijek Virovanje.

Škropaljica se pravila najčešće od drinovine. Uzme se tanko drvce i s jednog kraja se nožen ogule tanki slojevi drveta, ali ne do kraja, a od oguline se napravi botica i s tin se zamoči u blagosovljenu vodu i škropi se. Ponekad je škropaljica bila i od bršljanove grančice.

Posuda u kojoj se nosila blagosovljena voda u polje za škropljenje zvala se laštra. Bila je to emajlirana posuda s ručkon, a zvali su je i mali brozvin-brozvinčić.

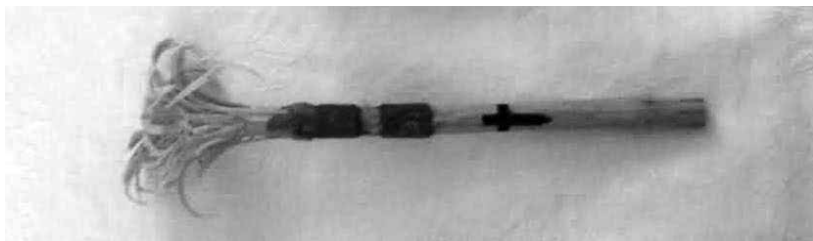
U narodu se blagdan Tri kralja zva Vodokršće.”²⁴

²¹ Isto

²² Isto

²³ Isto

²⁴ Zapisala 6. siječnja 2016.

Škropaljica

SVIJEĆNICA – SVIĆNICA, KALANDORA

*“Kalandora ora, zime pola,
veli Blaž da je laž,
još je zima strag.*

Tako se pivalo u narodu, jer su smatrali da je dolaskon Kalandore prošla/ priostala polovica zime.

Ta dan su čeljad, ko dandanas, nosila sviće na blagosov u crkvu. Svrha je da se taka svića upali kod mrtvaca koji umre u toj godini, a svake godine su se nanovo blagosivljale sviće.

Sviće su izgledon, oblikon bile drukčije od današnji. Bile su tanke i žute, a smotane poput izduženog klupka, pa se pri potrebi odmota dio po dio, a ostatak služi ko stalak-držać za upaljenu sviću.

Ponekad je na Kalandoru zna past i snig. Ljudin je tada bilo nezgodno ić na misu jer su morali piške prić nekoliko kilometara od kuće do crkve. Tada čovik iz sela pokupi sviće od ostali susida, stavi i u zovnicu, zatin pribaci priko konja i s njin se zaputi do crkve blagosovit sviće.

U narodu se Svićnica zvala i Kalandora.”²⁵

Nekadašnja svijeća

²⁵ Zapisala 2. veljače 2016.

POKLADI

“Vrime od Božića do poklada zvalo se mesoija. Dilila se na tri: duga, sridnja i kratka te od nji je zavisio početak korizme, a svake godine su se naizminice minjale.

Pokladi su trajali, ko dandanas, tri dana; nedilja, ponediljak i utorak. Prvi dan, pošto je nedilja, sva čeljad, osin stoponjice i male dice, išla su u crkvu na misu. Stoponjica za vrime mise kod kuće za užinu skuva kupus i suvo meso.

Najčešće iza užine, stoponjica je pravila ušćipke u tavi na ognjišću. Tava je imala dugi držak, pa joj je bilo lakše i sigurnije i ispeć, obranit se od vatre.

U narodu se govorilo da se meso šta ostane od poklada, ostavljalo do Uskrsa.

Taj dan mačkarali su se muškarci, a dica se nisu mačkarala, za razliku od danas. Na sebe su stavljali zvono i rogove od životinja, a ponekad i masku od kartona na kojen izbuše oči, nos i usta te našaraju najčešće od uglja ponešta na njen. Tako namačkarani odali su po selu i po nekoliko kilometara. Ljudi su iz kuća izlazili i rado i gledali, pa su svi uzvikivali: ‘Evo mačkara, evo mačkara...’ Ljudi su i najčešće darovali. Mačkare su ponekad posipale lugon čeljad koja i nije darivala. Sa svojim zvonjenjen i balanjen²⁶ izazivali su radost među svin generacijan, od najmlađi do najstariji.”²⁷

Uštipci

²⁶ plesom

²⁷ Zapisala 7. veljače 2016.

PEPELNICA – ČISTA SRIDA

“Početak korizme započinja je poston, ko dandanas. Za ručak je, ko i svaki dan, bila neizostavna pura, samo šta se tada začinjala uljen umisto maslon i kiselinon.

U ton razdoblju pristavalo se sa svin veseljin. Od pisama se samo piva *Gospin plač* koji je bio neizostavan u svakon danu. Najčešće se konta naveče. Kad je bila duga mesoiija, piva se i iduć iz polja jer je bio četvrti misec i tada su počimali radovi u polju.”²⁸

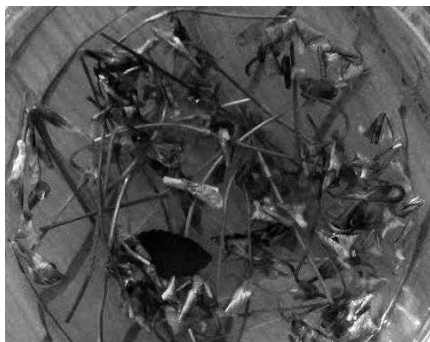
PREDUSKRSNO I USKRSNO VRIJEME

Razdoblje od Čiste srijede do Uskrsa, obilježeno je posebnom skrušenosti, odnosno postom i molitvom. Katolici se tim, u miru i tišini, pripremaju za blagdan Uskrsa. Povezanosti s posebnim običajima, odnosno životnim načinima, neizbježne su kroz uskrsno vrijeme.

Cvjetnica – Cvitnica

“Dan prije Cvitnice dica uberu ljubičice i slože u botu te metnu u čašu s vodon da ne uvenu. Ujutro, kad se ukćani ustanu, iz bote uzimaju ljubičice i stavljaju u posudu iz koje su se inače umivali, te se s njima umiju. Posudu su zvali škiparica, a bila je napravljena od daske, najčešće jelovine.

Okupljena čeljad, ko i svako jutro, izmole Gospin pozdrav. Slidilo je spremanje na misu u crkvu. Sa sobon su nosili maslinove grančice, ko dandanas, na blagosov. Tako blagosovljene maslinove grančice, nakon mise donesene kući, stavljale su se po kući i u rasod duvana da bude bolji.”²⁹

Posuda za umivanje s ljubičicama

²⁸ Zapisala 9. veljače 2016.

²⁹ Zapisala 20. ožujka 2016.

Veliki četvrtak – Zeljavi četvrtak

“Ta dan započinje se s molitvon *O dušice grišna*. Tribalo ju je tokon dana izmolit 100 puta, a svak je molio za sebe, napose³⁰.

*O dušice grišna,
budi u viri kripna
kada budeš putovat
dugin puten, tisin klancen
susrist će te duv nečisti,
pitat će te: il si moja, il Božja,
nisan tvoja neg Božja,
Bogu san se obećala,
na blagdana, na Veliki četvrtak,
sto jezusa, sto amena, sto križića,
sto se puta prikrstit.*

U narodu se Veliki četvrtak zva Zeljavi četvrtak jer se za večeru kuvalo zelje. Mise u crkvi nije bilo na ta dan.”³¹

O dušice grišna, poznata molitva grudskog i okolnog područja, prenosi se generacijama, pa je očuvana dandanas u mnogobrojnim obiteljima.

Veliki petak

“Veliki petak bio je obilježen molitvon i poston. Izmole se 33 Isusove krunice u ton danu ko znak spomena na Isusov život. Pošto je post, većinon se ila riba. Najčešće je riba bila kupljena kod dalmatinski trgovaca koji su nosali po selu u kantan ribu i prodavali.

Ta dan domaćica ispeče i mali kruv na ognjišću koji se nosio na blagosov, zva se posvetilište, a ijo se na Uskrs.

Pilo se tada i crno vino jer se smatralo da će se pretvorit u krv.”³²

Velika subota – Bila subota

“Na Veliku subotu je *Gospin plač* završava sa svojim korizmenin pivanjen. U podne, kad zazvone zvona, ljudi u selu, većinon ženske, išli su se umivat, nadali su se da će bit lipši onaj ko se umije u to vrime.

U narodu se Velika subota zvala Bila subota.”³³

³⁰ pojedinačno

³¹ Zapisala 24. ožujka 2016.

³² Zapisala 25. ožujka 2016.

³³ Zapisala 26. ožujka 2016.

Uskrs

“Domaćica ujutro izriže na komadiće blagosovljeni kruv i podili ukućanin. Zatin se zajedno pomole i svako čeljade pojide svoj dio ko znak pričestala, a dicu se upozori da ne mrve jer je to blagosovljeno. Poton slidi spremanje za crkvu na misu koja je bila neizostavna za skoro svu čeljad; kod kuće je ostavala samo stoponjica i mala dica te poneko starije čeljade koje nije moglo zbog bolesti ić, ko i obično nediljon i blagdanin. Put do crkve je bio podugačak, po nekoliko kilometara.

Rana je ta dan bila obilnija nego običnin danin. Inače su se na blagdane ručak, užina razlikovali nego drugin danin u godini. Uskrsu su se posebno radovala dica jer su se tucala s obojenin jajin. Najčešće su se jaja bojala u kapuli; skupi se perušina od kapule i stavi u lonac s vodon, pa u nji jaja i kuva se. Jaja poprime crvenkastu boju.

Stariji dicu darivaju s jajin. Među dicon, čije se jaje razbije u tucanju, izgubljeni daje pobidniku polupano jaje. Ponekad su dica pustila i pokoju suzu jer su izgubili u igri.

Slavlje u obitelji i susistvu trajalo je cili dan, veselili su se i mladi i stari, svak na svoj način; jedni uz tucanje s jajin, drugi uz čašicu vina ili rakije, a pisma, najčešće ganga, pratila i je ustopu.

Iduće nedilje slavio se Mali Uskrs. Također je obilježen, između ostalog, bojanjen jaja, pa su se i njemu posebno dica veselila.”³⁴

Uskrsna jaja obojena u kapuli s travama

³⁴ Zapisala 27. ožujka 2016.

ZAŠTITNIK ŽUPE

“Primjerice, sveti Stipan Prvomučenik je zaštitnik župe Gorica-Sovići, a slavio se 3. kolovoza. Uoči toga dana, kad zađe sunce, pali se svitnjak. (Običaj se u tom selu zadržao dandanas.)

Ko i za svaki prethodni blagdan, misa se nije propuštala bez opravdanog razloga. Nakon završene mise, slidio je dernek na Stublan. Svaka obitelj je u torbi donila užinu, najčešće ušćipke, pečeno ili lešo meso koje je domaćica pripremila za tu svečanost. Prostrli bi na ledinu ispod jablana platno i tu su uz pokoj čašu vina užinovali. Kad završe s ilon, nastavili su s dernekom. Pisma, napose ganga, pratila je slavlje.

Dernek je posebno bio zanimljiv curan i momcin jer su se tu zamirali i dogovarali za sila. Cura koja je prošetala s više momaka, kontala se boljon.

Tako su tu ostavali do zalaska sunca, odnosno kući se tribalo vratit zavidna. Stariji ljudi su kupovali bostan i nosili ga kući pod rukon po nekoliko kilometara udaljeno od mista derneka i kuće.”³⁵

Dernek se održao dandanas, pomalo izmijenjen, drukčijih sastavnica nego nekadašnji, ali bitan je njegov opstanak.

³⁵ Zapisala 3. kolovoza 2016.

ZAKLJUČAK

Na grudskom se području ponešto blagdanskih običaja očuvalo, ali rijetko. Odlaskom starijih generacija s ovozemaljskoga, njihovi običaji i općenito nekadašnji životni načini, sve više, su utihnuli, kao da odlaze zajedno. Živuće starije generacije prisjete ih se, a malobrojni su mladi upoznati s njima. Počesto je u suvremenosti prisutna i nezainteresiranost za nekadašnjim, jer su je nadvladali modernizmi koji su zaokupili mlađe naraštaje.

Međutim, prisjećanje na nekadašnje životne načine oživljava djelomično pretke, odnosno tim se živi s njima i u sadašnjosti; prošlost kuca na vrata. Također, uporabivosti ondašnjih *riči* prikazivači su u cijelosti.

Blagdanske se svečanosti u suvremenosti, posebno božićne, novogodišnje i uskrсне, ponajviše svode na materijalističko, "bogat stol", općenito potrošačku košaricu. Radost se u tim danima premalo osjeća u odnosu na nekadašnju, te je u zraku njezina vidljivost zamućena. Stariji će posvjedočiti da je u njihovom djetinjstvu i mladosti prevladavala skromnost u svemu, ali nije nadvladala njihovu radost. Postavlja se upit: je li nekad bila oskudica ili je sada; što je uistinu bogatstvo, a što neimaština?! Nekadašnja neimaština je bila naočigled, ali današnja je podosta skrivena u čovjeku. Bogatstvo se većinom promatra kroz materijalni imetak. Međutim, radosno je srce nematerijalno, ali je među povelikim vrijednostima. Skromnost može biti bogatstvo, ovisno od osobnog pogleda, a starije generacije su najbolji svjedoci tomu.

Zamjetan je vjerski život koji je pratio nekadašnjeg čovika ukorak, a prenosio se djeci "od mali nogu". Dan su započimali i završavali obiteljskom molitvom, Božja je ruka bila s njima cjelodnevno u svim djelatnostima, njihova suputnica. Podosta se vjerskoga prenijelo i na današnje generacije u grudskom kraju, odnosno pouzdanost da molitva krijepi i hrani, duhovno i tjelesno. Tako zajedno koračaju kroz život. Međutim, očigledno je da obiteljska molitva izostaje u odnosu na nekadašnju, ali to se ostavlja drugim prikladnijim istraživanjima i odgovarajućim poticateljima.

Budući da je podosta blagdanskih običaja vremenom zaboravljeno te iščeznulo, pa je njihova pojavnost rijetka u suvremenosti, neka žive "na papiru" i tako se mlađi naraštaji čitanjem upoznaju s njima u zamišljenom svijetu. Odlaskom starijih, nestat će i spomena o ponekim običajima. Stoga je potrebitost njihovih zapisa.

Krivca za neočuvanosti ne treba tražiti u pojedinačnom nego u općenitom. Pospanost je zahvatila mnogobrojne i sadašnja budnost u nekadašnjosti počesto je, nažalost, nezanimljiva. Uzroci su raznoliki. Svjesnost je poteškog njihovog povratka, jer su otputovali u tuđinu i borave u njoj godinama; ako se i vrate,

neće biti izvorni u potpunosti, jer vrijeme ih je izmijenilo. Međutim, moguće ih je povratiti djelomično, odnosno skupiti njihove komadiće koji su ostali te ih tako (o)čuvati. Također, prenositi ih sadašnjim generacijama kako bi ih i buduće njegovale kao zavičajno bogatstvo, jer su uistinu vrijednosti.

LITERATURA

BOTICA, STIPE, *Biblija i hrvatska kulturna tradicija*, Vlastita naklada autora, Zagreb, 1995.

BRAICA, SILVIO, "Božićni običaji", u: *Ethnologica Dalmatica*, Split, god. XIII (2004.), br. 1, str. 5.-26.

BUCONJIĆ, NIKOLA, *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*, (pretisak iz 1908.), Matica hrvatska Mostar, Mostar, 1999.

ČAPO ŽMEGAČ, JASNA, *Hrvatski uskrsni običaji*, Golden marketing, Zagreb, 1997.

ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ, VESNA, «Običajno pravo, njegova primjena i proučavanje do polovine 20. stoljeća», u: *Etnološka tribina*, god. XIII-XIV (1984.), br. 6-7, str. 51.-70.

DRAGIĆ, MARKO, "Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu", u: *Croatica et slavica Iadertina*, Zadar, god. XI/I (2015.), br. 11, str. 149.-179.

NIMAC, DRAGAN, "Povijesno-etnografski presjek običaja barabana u negdašnjem obredu jutrenje Velikog tjedna u kontekstu njihova mogućeg oživljavanja u suvremenoj kulturi i liturgijskoj praksi", u: *Nova prisutnost*, god. VIII (2010.), br. 2, str. 197-215.

PAPAZOGLU, FANULA, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1969.

ŠILIĆ, MIROSLAV, *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata središnje Bosne*, Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH, Krvavica, 2008.

Prof. Dominika Andrijanić

TREĆI SUSRET FRAMAŠA – SFOG

„**Otvorite vrata milosrđu**“ bilo je geslo zajedničkoga susreta framaša s područja općine Grude, koji je održan u subotu 8. listopada 2016. godine u Ružićima.

Zajednički susret framaša „SFOG“ s područja općine održan je već treći put, a sudjelovalo je oko 150 mladih iz župa Drinovaca, Gorice-Sovića, Tihaljine i Ružića. Ovaj susret uveličalo je i nekoliko članova područnog vijeća Frame Hercegovine, zajedno s područnim duhovnim asistentom fra Antoniom Šakotom.

Program je službeno započeo svečanom svetom misom u crkvi sv. Ivana Krstitelja, koju je predvodio područni duhovni asistent Frame i OFS-a Hercegovine, fra Antonio Šakota.

U svojoj propovijedi kraticu ovoga zajedničkog susreta „SFOG“ protumačio je kroz franjevački put, kroz Bibliju. Slovo „S“ odnosi se na sinove, na Božje sinove. Mi smo Božja djeca, imamo Oca na nebesima i jako je važan odnos djece prema Ocu. Njegove misli su daleko iznad naših i ako i ne dobijemo ono što smo očekivali, ne znači da je On odustao od nas, nego nas jednostavno usmjerava prema ciljevima koji nam kroz naše padove često izgledaju kao gubitci, ali On zna što je najbolje za nas i nema bolje plovidbe od ove: „Ući u brod u kojem je On kapetan“. „F“ kao Franjo, Frama. Po njegovom primjeru slijedimo Isusa. On je naš svetac čijim životom živimo. Franjo je bio manji jer je Bog u najmanjima prisutan s visine. S visine se ništa ne prepoznaje, ali kada budeš niži onda bolje vidiš. Dalje, na slovo „O“ – obećanje koje dajemo jednom godišnje kao framaši ili kao članovi OFS-a. To obećanje dajemo Bogu da ćemo živjeti, ne za bratstvo, nego za Boga. I na kraju, „G“ – Gospa. Ona je naš uzor, naša Majka. Gospu je Bog kušao cijeli život, a ona nije pala na kušnjama i fizički je čuvala Božju riječ (Isusa) devet mjeseci prije rođenja i još 30 godina do njegove smrti. Ona je najsavršenije čuvala Božju riječ.

Misno slavlje svojim pjevanjem uljepšali su članovi glazbenih sekcija Frama iz sve četiri Frame.

Program se dalje odvijao jednim predivnim svjedočanstvom, mlade i jako vedre osobe, Martine Stanić.

Martina je od rođenja slijepa. Jedina je slijepa studentica novinarstva na Sveučilištu u Mostaru. Unatoč svojoj sljepoći živi kao i ostali mladi. U životu nikad se nije predala, neprestano se borila i uz puno truda postigla je to što danas ona jest. U Framu Mostar upisala se prošle godine, a framaši su je radosno širokih ruku prihvatili, na što je ona bila iznenađena. Ne znajući što je zapravo Frama, naučila je uz mostarske framaše. U njenom životu podrška su joj roditelji, a zatim prijatelji. Najviše snage nalazi u molitvi, duhovnim meditacijama i seminarima te uživa u životnim radostima.

Nakon njezinog svjedočanstva, nekolicina framaša imala je pitanja upućena Martini, a jedno od njih bilo je kako uči, na što je odgovorila kako joj digitalno povećalo omogućuje učenje, a uči pomoću govornog programa.

Njezino svjedočanstvo pomaže da se izdignemo iz naše svakodnevice i progledamo drugačijim očima, očima srca te da shvatimo da uistinu nije najbitnije ono što vidimo. Bitan je pogled koji dolazi iz dubine duše.

Iako cijeli život živi u mraku ispred sebe vidi svijetlu budućnost i često vidi mnogo više i dalje od onih koji su slijepi pored zdravih očiju.

Za kraj, prisutnim framašima poručila ja kako u životu ništa nije nemoguće, da uz Boga sve postaje moguće.

U radu po grupama framaši su obrađivali razne teme o duhovnosti, svecima, kao i položaju framaša u današnjem vremenu.

Članovi dramske sekcije navedenih Frama prikazali su scenarij „Bog je pravi put“. Materijalne stvari trebali bi odbaciti jer samo je Bog naš pravi put. Kroz zanimljivu predstavu pojavili su se razni likovi, narkomani, alkoholičari i framaši. Bile su i dvije sestre, jedna je samo gledala što će obući, dok je druga molila i pokušavala joj objasniti kako joj je Bog pravi put, a ne njezina garderoba.

Uistinu, jedna zanimljiva predstava, koja je na kraju izmamila ogroman pljesak i oduševljene svih prisutnih framaša.

Zabavno-rekreativni dio bila je prilika da se framaši kroz smijeh, druženje i veselje zabave na framaški način. Okušali su se u nekoliko igara, a kroz pjesmu i ples, kao i kviz „pet na pet“ zabavljali jedni druge do popodnevni sati.

Susret je počeo molitvom, i završio je molitvom, klanjanjem koje je predvodio fra Tomislav Jelić. Postati svjestan Isusove prisutnosti u bijeloj hostiji. Naš je razum ograničen i teško je shvatiti neke stvari, ali zato otvoreno srce nadilazi svaku razumsku spoznaju i samo se srcem može dohvatiti ono razumom nedohvatljivo. A što će srcu pomoći da se vine u visine nego pjesma u kojoj se slavi On, Onaj u komu su sve dubine i sve visine. To je bio vrhunac ovog trećeg zajedničkog susreta.

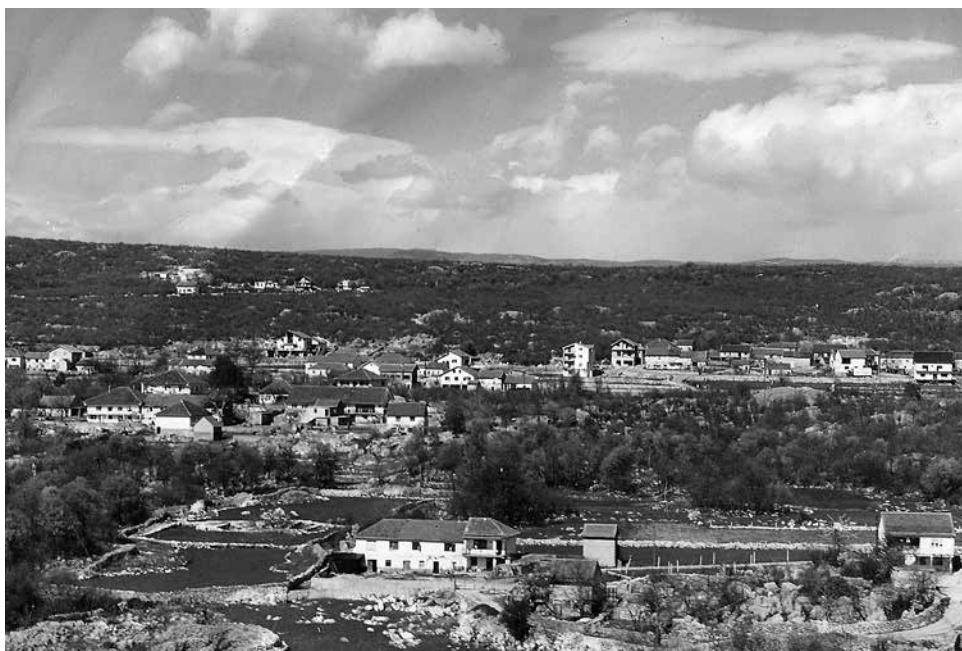
Nakon toga framaši su se pozdravili jedni s drugima i uputili svojim domovima.

Ovogodišnji, treći zajednički susret Frama urodio je mnogim divnim plodovima. Sreće, smijeha, razgovora, igranja nije nedostajalo, a u duhu franjevaštva sve je dobilo svoj pravi smisao.

Nekoliko članova iz svake Frame bilo je organizator ovog susreta, a od duhovnih asistenata bili su prisutni fra Josip Mioč, fra Branimir Musa i fra Tomislav Jelić.

Toni Ilić

TRADICIJSKI ČUVARI U SELU LEDINAC

Ledinac 1995. godine

Svako selo ima svoje dobre i loše običaje. Dobre običaje svatko zna i cijeni, a one loše običaje ponekad želimo sakriti, da se prikažemo u što boljem svijetlu. No u zadnje vrijeme i dobri se običaji polako nestaju. Nisu baš u potpunosti, ali s generacijom naših starih djedova kojih svakog dana ima sve manje, običaji polako iščeznuju iz naroda. S modernizmom došli neki novi običaji, koji potiskuju sve one kulturne, obiteljske i kršćanske vrijednosti koje su naši stari običaji imali.

A tradicija i tradicionalna glazba je još tu, i hvala Bogu da je tako!

Za svaku pohvalu je velik rad i trud raznih KUD – ova koji djeluju na području zapadne Hercegovine, koji mlađe naraštaje uče naša izvorna kola i napjeve.

Svi se našoj tradiciji dive, i svi ju poštuju, a mi najmanje držimo do nje. Zato je bitna uloga KUD – ova u očuvanju naše izvorne tradicije.

U ovom tekstu ja ću opisati tradiciju, s velikim naglaskom na tradicijske čuvare, u selu Ledinac u općini Grude, onako kako ja najbolje znam.

Želim ovim tekstom oteti zaboravu neke stvari i ostaviti neki zapis o ljudima u selu Ledinac, koji su čuvali tradicijske napjeve i običaje, pjevali ih, na tradicionalnim glazbalima svirali.

S dernećima je sve započimalo, a njima je prethodilo misno slavlje. Većinom je dernek bio vezan za crkveni blagdan nekog mjesta. Veliki dernek u Ledincu bi bio za patron župe, Sv. Male Terezije 1. listopada. Tada bi narod iz župe, a i okolnih mjesta, došao na svetu misu, a nakon nje, svatko bi se pridružio derneku - pučkom slavlju. Ganga bi se pjevala na svakom koraku, a svaka skupina mladića bi se trudila da što bolje ispjevaju gangu, i tako steknu neku vrstu poštovanja kod djevojaka. Tada su cure znale mjeriti momke po gangi, čija je ganga bolja - ti su momci bolji, i imaju bolji „prolaz“ kod djevojaka.

Po završetku misnog slavlja, ispred crkve bi se zaigralo kolo, uz pratnju svirale dvojnice, dipala ili usne harmonike. Momci bi u kolu ‘zamirali’ cure, a nakon što bi je ‘zamirili’, pitali bi je za šetnju i kupili bi joj jabuku. O takvim sastancima i druženjima uz kolo i pjesmu, piše Milka Tica u svojoj knjizi „Stećci od Ledinca do Zgošće“:

„ Kolo tuge, kolo radosti, kolo sastanka. Sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća kolalo se kolo života, radosti i sastanka u krugu državne četrnje na Ledincu, igrala se trusa, trojanac, gangala se ganga, diplilo se, guslilo se, sviralo se. Po svirali dvojnici letjeli prsti Ivana Tice Paškića Staroga, gudalo Luke Alpeze Čunića nije se hladilo, s usana Ivana Zadre Matišića rojili se sitni zvuci usne harmonike. Grgica Leko Solomunov, diplar sa svojim mijom predao dušu Bogu. Još samo gudalo poteže Mile Bondža Kareša (op. a. sada već pokojni) i gudi neke druge pisme, moderne pjesme. gangu, ponekad o veselju, zaore zreli ljudi kod Alpezinih kuća na Ledincu. Kažu da uče i dicu otkada ih je posvitova don Drago Bevanda. Obnovili i narodne nošnje pa mladost opet u Ledincu kolo kola.“

A nakon kola, hodanja i jabuke išlo bi se na večernja sila gdje bi se čupala vuna i komušao kukuruz. Pjevala bi se ganga, posebno muški, a posebno ženske. Ako bi u toj kući gdje bi bilo silo bile i gusle, i ako bi se našao koji momak koji ih zna svirati, tu večer bi se i zaguslilo.

Takvih sila nema više. Skupi se ponekad sijelo starijih ljudi, koji za svoju dušu zapjevaju gangu sa svojim društvom, zasviraju na guslama, svirali dvojnici i diplama.

Prije nekoliko godina u Ledincu postojao i „HKUD Donji Mamići“ - pjevala se ganga, igrala se trusa. HKUD Donji Mamići se nažalost raspao, pa mladost sada rijetko, gotovo nikako, ne zaigra kolo.

1. Svirači tradicijskih glazbala u Ledincu

Od tridesetih do devedesetih godina prošlog stoljeća u Ledincu je bio priličan broj svirača na tradicijskim glazbalima. Ovdje ću gledati spomenuti sve one svirače tradicionalnih glazbala u gore navedenom periodu, te uz njihovo ime navesti i glazbalo koje je dotični svirao, te reći koju riječ o njemu. Ako sam koga izostavio, nemojte mi zamjeriti, jer se može desiti da ja za nekog svirača nisam znao, pa mi to nemojte uzimati za propust.

Toma Vukoja – Toše (Biladić) – je bio svirač svirale dvojnice i dipala, i vrstan guslar. U selu je ostao zapamćen ponajviše kao jako dobar svirač na dvojnicama, a ponekada je znao i zadipliti. Ne tako često, pošto nije imao svojih dipala. U sjećanju Vencela Alpeze – Doza je ostao zapamćen stih s kojim bi Toma započeo svoju guslarsku pjesmu:

*„Potpunula jugovina donja,
sada gusli Biladiću Toma“*

Toma je umro 1987. godine i od njega nije ostao niti jedan snimak njegove svirke na tradicionalnim instrumentima koje je on svirao.

Stanko Zadro (Zulpić) – je bio vrstan guslar. U svoje vrijeme je u Ledincu slovio za najboljeg guslara u selu. Nije bio pismen, ali je imao talent sastavljanja deseteračke epske pjesme. Pa je zbog svoga talenta sastavljanja deseteračke epske pjesme imao svoj vlastiti guslarski repertoar šaljivih, domoljubnih i junačkih pjesama. Znao je i pjevati gangu. Početkom sedamdesetih pok. Grgo Leko – Solomunović ga je snimio s magnetofonom, tako da je od Stanke ostala jedna snimka na kojoj on gusli. Njegovo pivanje gange su prije nekoliko godina snimili Vlado, Venecel i Iko Alpeza.

Umro je 1975. godine.

Stipe Alpeza – Stipuka (Pusetović) – je bio vrstan guslar. Često je znao zagusliti u svome društvu. Također, znao je i zapjevati gange. Umro je i nije ostala zabilježena njegova svirka na guslama.

Frano Alpeza – je bio guslar. Frano je bio jedan od onih guslara koji su guslili u okružju svoje obitelji. Znao je i zapjevati gange. Svoje znanje je prenio i na svoje unuke Vladu i Vencela. Umro je i nije ostala zabilježena njegova svirka na guslama.

Stipe Alpeza – Stipuka

Vencel - Vinko Alpeza – Doz

Vencel - Vinko Alpeza - Doz

– je guslar i svirač svirale dvojnice, a također je i vrstan gangaš. Jako je dobar starinski guslar.

Počesto je u svojoj mladosti guslio, a i danas ponekad zagusli u okružju svoje obitelji. Uz Vencela vrijedi spomenuti i njegova brata Vladu Alpezu koji je isto guslio u svojoj mladosti, no zadnjih godina ne gusli. Njih dvojica su svoje znanje prenijeli na Vladine unuke: Damira i Juru Miloša koji su danas poznati kao jako dobri pjevači gange u Hercegovini, a Jure je vrstan etnoglazbenik i etnomuzikolog.

Od Vencela su snimljene kratke svirke na svirali dvojnici, kao i kratki videozapisi njegova guslanja.

Grgo Leko (Solomunović) – je bio svirač svirale dvojnice i jedini diplar u Ledincu u novije vrijeme. U svoje vrijeme je bio priznat diplar zbog svog jedinstvenog stila diplanja, a zbog kojeg je često odnosio prva mjesta na manifestaciji „Zvuci s kamena“ koja se održavala prijeratnih godina u Posušju.

Grgo Leko (Solomunović)

Bio je jako dobar majstor za izradu svirala dvojnica i dipala. Prema kazivanju njegova sina Stjepana, Grgo je izradio preko sto svirala, a točna brojka o tome koliko je Grgo dipala izradio se ne zna, jer kako kaže Stjepan, Grgo nije vodio evidenciju o tome. Umro je 1997. god.

U njegovoj obitelji su ostale amaterske snimke njegove svirke na dvojnica i diplama koje je sam Grgo snimio magnetofonom

sredinom sedamdesetih godina prošlog stoljeća. A snimke sa manifestacije „Zvuci s kamena“ se čuvaju u arhivama radio i TV Sarajeva (današnjeg BHT1, ako se ne varam).

Ivan Čolak (pok. Miška) – je nekada u svojoj mladosti guslio.

Vrstan je gangaš. Iako usna harmonika ne spada u tradicionalna glazbala, vrijedi ovdje spomenuti da je Ivan često u kolu na usnoj harmonici svirao trusu.

Spomena radi, nekada prije su u Ledincu gusle pravili pok. Ante Vukoja i pok. Stanko Alpeza (Vrančinov).

Danas u Ledincu samo dvojica mladića sviraju na tradicionalnim glazbalima, točnije na guslama: **Marko Čolak i Mario Knezović.**

Marko Čolak već duži niz godina javno nastupa sa guslama samostalno i u sklopu društvu HKUD „Biloševica“ Rasno – Dužice. Također, i Mario nastupa javno, ali ne tako često.

Ivan Čolak

2. Ganga i gangaši u Ledincu

Ledinac je selo koje graniči sa općinom Široki Brijeg. Za općinu Grude je karakterističan bekijski tip pjevanja gange, dok je za općinu Š. Brijeg karakteristično pjevanje belevarijskog tipa gange. A kako se Ledinac nalazi na samoj granici općina Grude i Široki Brijeg, u Ledincu prevladavaju dva tipa pjevanja gange: bekijski i belevarijski, no više je zastupljeniji belevarijski tip pjevanja gange.

Ovdje vrijedi naglasiti tip pjevanja gange koje se javlja samo na području Ledinca i okolnih sela, a to je mamičko pjevanje gange koje se ne javlja ni na jednom drugom području gdje se pjeva ganga, nego samo na prostoru sela Ledinac i njegovih okolnih sela.

Malo koje selo je se moglo podičiti s gangom kao Ledinac. Ledinačka ganga (i muška i ženska) je bila na daleko poznata i cijenjena.

2.1. *Izdani nosači zvuka s ledinačkom gangom*

Prvi kvalitetniji snimljeni audio zapisi ledinačke gange pojavljuju se 1973. god. Naime, tada izlazi gramofonska ploča „Gange iz Hercegovine“ u izdavačkoj kući Jugoton. Na toj ploči među nekolicinom ledinčana; Marinko,

„Gange iz Hercegovine“ „Izdani nosači zvuka s ledinačkom gangom“

Drago, Ferdo, Jozo i Slavko Alpeza, Grga Zadro i Ivan Tica – bilo i gangaša iz Širokog Brijega. Na toj ploči većinom je snimljeno belevarijsko pivanje gange, te bekijsko pivanje gange i džotavica.

2004. godine, Vencel Alpeza – Doz i skupina gangaša (Ivan Grubešić, Grgo Bondža i Blago Karačić – većina ih vuče porijeklo iz Donjih Mamića) snimaju i izdaju CD nosač zvuka pod nazivom „Širokobriješka ravna ganga“. Na CD – u je snimljeno preko 100 „Širokobrijeških ravnih ganga“.

U proljeće 2005. Tomislav Matković, poznati sakupljač i promotor gange i drugih hrvatskih tradicionalnih napjeva snima četvoricu ledinačkih gangaša: Vidaka Ticu, Vencela, Vladu i Ivana - Iku Alpezu.

Ledinački gangaši (slijeva na desno): Ivan Čolak, Vidak Tica, Vlado Alpeza, Vencel Alpeza

Te snimke ponekad pušta u svojoj popularnoj emisiji „Hit dana“ na Radio Grudama, a dio tih snimaka je objavio na svojoj stranici www.ganga.hr

Postoje i mnoge amaterske audio i videosnimke u obiteljskim arhivama koje sam osobno prikupio, digitalizirao i objavio na internetu po raznim web stranicama.

2.2. Pjevači gange u Ledinu

Velik je broj onih ledinačkih gangaša i gangašica koji su u nekom vremenu od šezdesetih godina prošlog stoljeća pa sve do danas pjevali gangu. Po pregledanim i saslušanim audio i videosnimcima, ali i kazivanju nekih vrsnih gangaša iz Ledinca, ovdje ću po zaseocima Ledinca nabrojati sve one koji su u ovom gore navedenom periodu pjevali gangu. Naravno, uvijek se može dogoditi propust pa ne spomenuti nekoga, ali sam uglavnom gledao da sve pjevače gange ovdje spomenem.

Alpeze od kruške: pok. Frano Alpeza, Vinko – Vencel Alpeza – Doz, Vlado Alpeza, Ivan – Iko Alpeza, pok. Karlo Alpeza, Andrija Alpeza, Vinka Alpeza, Marinko Alpeza (pok. Luke), Stanko Alpeza (pok. Križana), Jerko Alpeza, Ivan Alpeza (Purkić), Zdravko Alpeza (pok. Joze)

Udovičići i gornje Vukoje: Jozo Udovičić – Joja, Ivan Udovičić, pok. Pero Vukoja - Zlatkić, pok. Vlado Vukoja

Čolaci i Vukoje – Biladići: pok. Frano Čolak, Ivan Čolak (Miškov), Zorka Čolak, Milka Čolak, pok. Stanko Čolak, pok. Mile Vukoja – Čiro, Anica Raspudić, pok. Frano Čolak (Matišin)

Alpeze donje i Knezovići: pok. Grgo Knezović – Mičić, Veronika Alpeza, Šima Alpeza, Slava Alpeza, Jelena Alpeza, Drina Alpeza, pok. Đonko Alpeza - Čunić

Leko – Solomunovići i Zadre Zulpići: pok. Stanko Zadro, pok. Anđa Leko, pok. Veselko Leko - Vekota, Stipe Leko – Čipa, pok. Grga Zadro, Vencel Leko – Bušman, pok. Zora Leko – Palčušina, Kata Zadro, pok. Vlado Zadro (Tomin)

Alpeze – Pudarevići i Tice: pok. Mate Alpeza – Juda, Iva Alpeza, Vidak Tica, pok. Ivan Tica, Drago Alpeza, Marinko Alpeza, Ferdo Alpeza, pok. Stanko Alpeza – Svržić, pok. Stipe Alpeza – Stipuka, pok. Jozo Alpeza – Joko, Milan Zadro (Matušanov)

Podledinac: pok. Marinko Leko – Vidović, pok. Mara Leko – Vidović, pok. Ferdo Brzica

Ovdje vrijedi istaknuti dvojicu gangaša, nositelja mamićkog pivanja gange: Vencela Alpezu – Doza i pok. Matu Alpeza – Judu. Oni su ti koji su ponajviše promicali i sačuvali ovo pivanje od zaborava.

Nažalost, u Ledincu nema pomlatka, mladih ljudi koji žele naučiti pjevati gangu, izuzev Marka Čolaka i Maria Knezovića, ali to je jako mala i ne zamjetna brojka. Ako samo na njima ostaje ledinačka ganga, onda je žalosna činjenica ta što će kroz naredne godine ganga u Ledincu sve više izumirati. Sudbina je to i ostalih hercegovačkih sela u kojima nema mladih ljudi koji znaju pjevati gangu.

2.3. Putničko pjevanje

Ovo pjevanje spada u vrlo stari način pjevanja i s vremenom je ovo pjevanje zamijenila ganga. Način putničkog pjevanja je izgledao tako da jedan pjevač započne pjesmu tipa: „Ajde Mate pa da zapjevamo...“, na što bi drugi pjevač preuzeo njegovu pjesmu i odvratio npr. „Oću kume da se veselimo...“

Sadržaj teksta je uvijek improviziran, tematski su to kratke, sadržajne rečenice u sasvim slobodnom „neritmičnom“ obliku. Putničko pjevanje se najviše pjevalo putem dok se išlo pješice, zbog toga se i zove putničko pjevanje, a neki ga zovu još i kirindžijsko pjevanje.

U Ledincu je gotovo zamrlo putničko pjevanje. U sjećanju mještana ovog sela ostala je uspomena na vrsne pjevače putničkog pjevanja, na pok. Peru Vukoju – Zlatkića, i pok. Milu Vukoja – Ćiru. Dakako, u Ledincu imamo još ljudi koji znaju zapjevati putničko pivanje, a to su: Vinko – Vencel Alpeza – Doz, Ivan – Iko Alpeza, Veronika Alpeza i još ponetko. I ovi živući pjevači putničkog pjevanja odavno nisu zapjevali na „putničko“. Bilo bi lijepo, dok su oni još živi, ako se ukaže prilika, snimiti ih i ostaviti u naslijeđe budućim pokoljenjima, jer do sada nije zabilježeno ledinačko putničko pjevanje.

2.4. Ledinačke gange – tekstovi

Dosta je zapisanih i objavljenih gangi s tematikom Ledinca u raznim zbornicima, knjigama i listovima. Ovdje svakako moram spomenuti zbirku povjesničara Anđelka Mijatovića pod nazivom “Ganga pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa”, u kojoj je Mijatović sakupio zavidnu brojku „hercegovačkih haiku- a“. Među svim tim kratkim pjesmicama – gangama koje je prikupio, uvrstio je i nekoliko gangi s ledinačkom tematikom, a iz te zbirke spomenut ću jednu koja je meni jako zanimljiva:

*Neću cure Čolakove peke,
one troše kreme iz 'poteke.*

Ovdje ću iznijeti nekoliko gangi s tematikom Ledinca koje do sada nisu nigdje objavljene, a koje sam saznao od Veronike Alpeze – Verke, i od Vencela Alpeze – Doza:

*Ustani i poslušaj dika,
kako piva Ante Tice Mićika.*

*Zagreb pao, a Ledinac nije,
po njemu se Vinko Škrobo vije.*

*Gori lampa devetoga broja,
u Ledincu di je mala moja.*

*Orlovino širokoga lista,
od Ledinca nema lipšeg mista*

*Ledinac mi omilio mame,
drugo selo ne postoji za me.*

*Sve bih majko u kamen sasula,
a Ledinac šećerom posula.*

*Tilovina grabovinu veže,
mene srce za Ledinac steže.*

*Nema sila bez Kozijih Njiva,
ni pivanja bez nas Ledinčana.*

3. Narodno pjesništvo

Narodno pjesništvo je u našoj bližoj pa i daljoj prošlosti igralo veliku ulogu, a narodni pjesnici koji su smišljali pjesme su uglavnom bili nepismeni. To su većinom bile epske pjesme u desetercu. Narod je bio većinom nepismen, pa su se pjesme učile napamet, a onaj tko je imamo dobro pamćenje ju je mogao pripovjediti. Često su se te pjesme pjevale uz gusle i pripovijedale neki događaj iz davnina, pa i događaji iz bliže prošlosti (događaji koji su se dogodili u roku godinu, mjesec ili tjedan dana).

Te pjesme su nepismenom narodu bile kao knjiga, kao štivo koje su oni mogli razumjeti i nešto nova iz njih saznati.

Prve sačuvane epske pjesme o Ledincu, tj. o župi Ledinac se nalaze u pjesmarici „Uzor – župa Ledinac“ izdanoj 1933. god. u Mostaru koju je spjevao „Narodni guslar“.

1939. god. izgradnja ledinačke crkve

Drugo izdanje je ova pjesmarica doživjela 2011. god. u izdanju Župnog ureda Ledinac s don Jozom Ančićem. Nažalost, nije ostalo zapisano tko je taj „Narodni guslar“ koji je spjevao ovu pjesmaricu. U ovoj pjesmarici se nalazi 5 epskih pjesama u desetercu koje opisuju dolazak prvog župnika na Ledinac don Ante Čule, prvi pohod biskupa župi Ledinac, gradnju crkve, blagoslov temeljnog kamena...

U prošlom stoljeću u Ledincu su bila dva narodna – nepismena pjesnika koji su imali talent ‘sklanjanja’ tj. smišljanja epskih pjesama u desetercu. To su bili pok. Luka Alpeza – Čunić i pok. Stanko Zadro – Zulpić.

Stanko Zadro je bio samouki narodni pjesnik i vrstan guslar. Pjesme koje je sam smišljao često je pjevao uz gusle. Nijedna njegova pjesma nije ostala sačuvana u pisanoj formi.

Drugi samouki pjesnik u Ledincu je bio Luka Alpeza. Od Luke je ostalo nekoliko sačuvanih pjesama. Jednu je Lukinu pjesmu u veljači 1987. u listu „Crkva na kamenu“ objavio don Petar Vuletić – Šjor pod naslovom „Gusle moje rodnom sa Ledinca“.

Ostala je sačuvana pjesma (ne čitava) o izgradnji ledinačkog puta šezdesetih godina prošlog stoljeća, koju ovdje prilažem:

IZGRADNJA LEDINAČKOG PUTA

*Zapivajmo i odavno nismo
neka čuje ovo selo di smo
Da sad jednu malo nakitimo
od istine što je za družine
Sjećaš li se moj kolega mili
kad smo skupa gradinu krčili*

*Dnevno pucaj po stotine mina
dok se putu načini širina
Sjećam brale kako ne bi sjeća
s tobom kad sam ih u kamen meća
Mine tuku zrakom stine zuje
zemlja drhće gora odjekuje
Cilom trasom grmljavina sama
od dima se načinila tama
Mine ore gradina se trese
draga braćo ujedinite se
Moj kolega i brate i družu
zbijajmo se u redove užu
Što počeli da i dovršimo
prid potomcima da se ne stidimo
U dva sata poslije pola noći
triba nam druga smjena doći
Mate Mojsijić buket napravijo
usput pita gdje bi ga stavio
Nosi gori višaj o jasenu
nek' probudi našu drugu smjenu
Kad pukoše na jasenu mine
odjekuju brda i doline
Stipe Šimin ponajdalje biše
mine njega brzo probudiše
Kad evo ti mladih vitezova
sve po redu sivih sokolova
Još tri sata dok ne svane zora
vaćaju se ljuta kompresora
Još ću sada napomenut malo
tokom rada što se odigralo
Radišmo ga i danju i noću
još vam nešto napomenut oću
Mine grme zemlja se usida
a u Grudam Komitet zasida
Sjednica je naših komunista
čija savjest ne bijaše čista
Te vijećaju šta bi učinili
da bi našu akciju razbili
Pa nam šalju razne emisare
kao naše "prijatelje stare"*

Oni nami zbore "Ko pošteno"
od akcija da odustanemo
A mi njima kažemo ovako
da odustat nećemo nikako
Jer smo puno truda uložili
da bi sada to zaboravili
Po pet puta išli smo u Vladu
da nam samo malu pomoć dadu
Svaki put nas šalju na Općinu
da nam oni otkroje sudbinu
Općinari govore ovako
da nećemo uspjeti nikako
Kažu nami da stišamo strasti
ili ćemo nevolja dopasti
Jer da nismo patrioti pravi
te da sebi radimo o glavi
Po nas neke miliciju slali
ne bi li nas kako ušutkali
Ja posluživ prv i kao meta
tog bivšeg slavnog komiteta
Milan Nevin pa i Abram Tica
i pokojni Drago od Kazića
Prozvaše nas kao buntovnike
ne biše im koristi velike
Jer da smo s njima pomirili
sami sebe bi iznevirili
Kad vidiše da im nema fajde
akcija se razbiti ne dade
Počeše nas nešto uvažavat
te pomalo s nami razgovarat
Zaključiš džaba je zadirat
pošto će ga morat asfaltirat
Jer drukčije nije moglo biti
nego s nami u kontakt stupiti
Da su znali dokle ćemo stići
dali bi nam tampon u Ružićim
U njih biše duševne bolesti
nisu znali kod će ih odvesti
Među sobom dogovor činimo
komu sada da se obratimo

*Odlučimo u Lišticu poći
 nadajući se ljudi će pomoći
 U Lištici biše naših ljudi
 pomogoše vala njima budi
 Dadoše nam tampon i auta
 sve u korist Ledinackog puta
 Kad vidiše naši općinari
 sve kako se stvari odvijaju stvari
 Popustiše za veliko čudo
 ne iđu više ko ždribe pred rudo
 Omečiše bilo je i vrime
 da se jednom završi sa time
 Među njima biše i poštenih
 biše drago svima pa i meni
 Blago Tomić nas je podržava
 svratit k nami nije se ustručava
 Usput nosi i bocu konjaka
 da počasti skupinu momaka
 Pa zajedno zapivamo gangu
 kome smeta neka ide k vragu
 Frano Čolak pravi borac biše
 ustašom ga oni proglasiše
 Ne zna hrđa da je bilo dika
 biti vojnik bivšeg Poglavnika
 Al se Frano pokoleba nije
 već ostade borac od akcije
 Čunići su sa donjeg kuta
 zakasnili nisu ni minuta
 U svakoj akciji su stasali
 i nigdi se nisu otimali
 Mate mali koda je od čelika
 duša mu je dobro povelika...*

Ovdje se pjesma prekida, fali zadnji list ove pjesme koji do sada nisam uspio pronaći.

Ovdje bih spomenuo još jednog narodnog pjesnika, koji nije iz Ledinca, ali je bio župnik župe Ledinac od 1970. do 1975. god., a to je don Petar Vuletić – Šjor. Bio je to jedan jako dobar pjesnik i guslar, a svirao je harmoniku i klavir. Njega je možda najbolje opisati riječima Ratka Perića koji u svom osvrtu na don Petrovu knjigu „Šjor“ piše o don Petru:

„On je čas narodni pjevač, pa i po mladim misama, guslar po hrvatskim zabavama i piknicima, ali kadar se iznenada vinuti u pjesnika od profesije, u proroka jasne vizije,„

don Petar Vuletić Šjor

Šjor svoje epske pjesme piše, izdaje u raznim listovima, najčešće u „Crkvi na kamenu“ i u „Dumo i njegov narod“. Piše i lirske pjesme, prozu...

Autor je nekoliko knjiga i jednog molitvenika „Plamenovi duše“.

Ovdje vrijedi i spomenuti, za vrijeme njegova župnikovanja u Ledincu, da po župi sakuplja i zapisuje stare pjesme. Te je pjesme objavljivao u raznim listovima, želeći te stare pjesme sačuvati od zaborava.

4. Muzej starina u Ledincu

Na ulazu u Vidakov muzej

Nisu samo čuvari tradicije oni koji pjevaju tradicionalne napjeve, sviraju na tradicionalnim instrumentima, plešu izvorna hercegovačka kola, nego i oni

koji naše starine i stare stvari čuvaju od zaborava. Jer u našu tradiciju spada i nekadašnji život koji se odvijao oko ognjišta, i sve priče i čitav život se odvijao na ognjištu, uz plamen vatre.

U svojoj staroj kući u Tica na Ledincu, Vidak Tica je instalirao i uredio jedan maleni muzej u kojem je sakupio sve one stare stvari bez kojih se u prošlosti nije mogao zamisliti svakodnevni život.

Vidakov muzej starina

Preko 20 godina je sakupljao i sakupio danas raritetne stvari; tronošce, sinije, petrolejske lampe, vretena, kudilje, gusle, svirale, stapove...

I dan danas, ako naleti na neku starinu koju on nema u svom muzeju, otkupi ju i postavi u svoj muzej. Tako Vidak čuva starinu od zaborava u svoj staroj kući u Tica na Ledincu.

5. Zaključak i završne riječi

Ovim tekstom sam želio oteti zaboravu jedan dio povijesti moga sela Ledinac. Pored zapisa koje je moja sumještanka Milka Tica napisala (Ženidbeni običaji u Donjim Mamićima, Kap vode u Donjim Mamićima..), htio sam i ja napisati jedan zapis o onome što se s godinama sve više zaboravlja. Prvobitna je zamisao

bila da opišem sve čuvare tradicije u Donjim Mamićima, ali u tome nisam uspio, pa odlučio sam samo opisati tradiciju i njezine čuvare u selu Ledinac. Koliko sam to uspio kvalitetno odraditi, vi prosudite!

Ovom bi se prigodom zahvalio ponajviše Vencelu Alpezi – Dozu, koji mi je s informacijama ponajviše pomogao da se ovaj tekst napiše. Njemu se najviše zahvaljujem, a i ostalima koji su pomogli da se ovaj dio povijesti ne zaboravi. Većina teksta je napisana na osnovu kazivanja mnogih mještana iz Ledinca, uz ponešto literature koju sam naveo (malo ne profesionalno) prije nego što sam citirao određeni dio. Nemojte mi uzeti za zlo što ovo nije malo bolje napisano, ipak je ovo pisao jedan dosta mlad momak koji se tek okušava u ovom zanatu.

Zaključujem, poslije ovih nekoliko riječi, da za očuvanje tradicije u Ledincu ima još jako puno prostora. Na mladima je odluka o tome da li će oni prisvojiti i zavoljeti svoju tradiciju. Dakako, vlasti sa žiteljima trebaju napraviti neke određene korake i tim mladim ljudima dati poticaj da to zavole i da u tome ustraju. Bez povijesti nema budućnosti, a bez tradicije nema ni naroda. Ostajem optimista i nadam se da će u budućnosti biti sve više mladih koji će promicati našu tradiciju, ali i okušavati se u drugim društvenim i kulturnim granama.

Mario Knezović

BOŽIĆNA ČESTITKA – ZA RAZMIŠLJANJE

Dragi prijatelji,

„Na dobro vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo“

Na Božićni dan slavimo rođendan Onog koji se rodio po svemu nalik na čovjeka osim po grijehu. Na taj dan ispunilo se proročanstvo i bezgrešna Djevica je rodila je sina po imenu Emanuel – ili ti po naški „Bog je s nama“. Volja Kralja nad kraljevima bijaše da se njegov sin rodi kao sirotinja za kojeg ne bijaše mjesta nigdje već u magarećim jaslama. Sirotinja ne imala ni odjeće već mu magarac svojim dahom davao toplinu da ne umre od hladnoće. Umjesto meke posteljice mala beba leži na gruboj slami. Po prvi put u povijesti čovječanstva Kralj se ne rodi na zlatnim dvorima zemaljskog vladara i bez pompozno slavlja, pa čemu onda „idite i poklonite mu se“? Zašto se ovoj maloj bebi u ubogoj štali klanjaju i siromašni pastiri i zemaljski kraljevi?. Božji glasnici rekoše im proročanstvo se ispunilo „Djevica će roditi sina i dati mu ime Emanuel“, anđeli rekoše „ne boj te se“ rodio se Kralj koji će zbog vas čitav život provesti u patnjama. Rodio se Kralj koji će za vas umrijeti i svojom smrću vaše grijeha otkupiti. Rodio se Kraljević koji će svom ocu reći „oprosti im Oče“. Ni prije ni poslije Njega nije se rodio kralj koji će umrijeti za svoje podanike i koji će svojom smrću otkupiti njihove grijeha. Raduj te se narodi rodio se Spasitelj.

Rodio se prije više od 2000 godina, a radost Njegova rođenja i dan danas blagosti srca Njegovih sljedbenika. Sa svim dragim ljudima, posebno sa svojim Maticarima, želim podijeliti Božićnu radost. Želim podijeliti radost ovog veselog dana kada se svijetom proširila vijest Isusova rođenja.

Možda u ovo vrijeme Božićne radosti nema mjesta upozorenja na pogrešno slavljenje rođenja našeg Otkupitelja. Kada danas nakon dva tisućljeća ove svoje misli pretačem u pismo mori me pitanje: Slijedimo li mi Njegovo učenje? Strah me je grijeha slavljenja „zlatnog teleta“. Strah me da je „puno zvanih malo odazvani“. Ta On nas je učio da: „Ne možemo služiti dva gospodara“. Rekao je :„Ne možete služiti Bogu i bogatstvu“. Učio nas je da je „Ljubav Božja izlivena u našim srcima“ dakle nije u potrošačkoj groznici u šoping centrima. Zato,

dragi moji, nemoj te svoju ljubav prema svojim bližnjima pretakati u skupe materijalne darove. Vjerujte da će vas vaša djeca više voljeti ako prema njima budete blagi, pa makar i u kritici, ako ih u svojoj milosrdnosti čvrsto zagrlite, ako u obiteljskoj atmosferi osjete zajedništvo kako u tuzi i boli tako i u veselim situacijama, ako osjete da ste im vi siguran podupiratelj i oslonac. Nemoj te misliti da se sve ovo može nadoknaditi novcem i skupim darovima. Nemoj te mi ovo, što sam sad rekao, uzeti za nešto loše. Ja jednostavno ovako razmišljam. Razmišljam recimo o tomu zašto današnji ljudi nemaju vremena? Jednostavno je to: nemaju vremena jer se sa njim utrkuju da bi mogli što više zaraditi. Šta će to zaraditi? Novac kojim će opet kupovati izgubljeno zdravlje i izgubljene vrijednosti u vrijeme koje nisu proveli sa svojom obitelji. Može li najnoviji mobitel, skupe tenisice ili tablet nadoknaditi prave izgubljene vrijednosti. Ne može dragi moji prijatelji.

Dragi moji Matičari! S ovim što evo naprijed napisah nisam ni najmanje htio poremetiti Božićno ozračje. Vjerujte to pisah u dobroj namjeri kako bi mogli moliti dragog Boga da nam pruži svoju ruku i pokaže nam pravi put. On je put, istina i život i najveća ljudska mudrost za Njega je glupost. Nije On čovjek, pa da ga najprije trebamo upoznati da bi ga voljeli. Njega treba voljeti da bi ga upoznao, a tek kad ga upoznamo vidjeti ćemo tek rođeno dijete koje nam pruža ručice koje nas mogu voditi u vječni život. Radujmo se i prihvatimo ih.

On se rodio i umro za nas. Taj put i mi ne možemo zaobići. Svima nam je mrijeti, ali prije toga moramo odabrati put. Zato „Kada moraš sutra poći sa križanja svoga puta; pođi putem, putem Krista, putem Krista i ljubavi!“. Kad se On rodio preko svojih anđela je poručio: „Ne boj te se“, a dvije tisuće godina nakon toga Majka Mira u Međugorju prvo djeci reče: „Ne boj te se“. Iako ovo znam i iako mi je rečeno „ne boj se“ ja se ipak bojim. Ma ne bojim se ja Boga. Znam da sam ja njegovo stvorenje i da me neizmjerljivo voli i oprašta mi sve moje grijeh, ali bojim se sebe. Bojim se svoje slabe vjere. Bojim se da su u svojoj slabosti ne mognem oduprijeti primamljivim đavolskim darovima iz šoping centra za prodaju duša. Bojim se da će me razapeti u tom suvremenom Rimu, ako budem javno osudio to zlo. Kad bih bar imao dovoljno hrabrosti i vjere da mi ne mora reći: „Idem u Rim da me ponovo razapnu umjesto tebe“. Jedino me veseli što mi svake godine, na dan Svog rođenja, ponovo daje priliku da učvrstim svoju vjeru i priliku da se ponovo upoznamo. Do duše takve prilike imam svaki dan, ali ova je posebna i zato joj se veselim. Raduje me što dragi Bog zna moje slabosti. Zna i za moje tvrdo srce i teški jezik koji ne zna iskazati ljubav prema odraslima. Zna dragi Bog da će moje srce omekšati kada vidi malo ljupko dijete kojeg ću od dragosti prigriliti. Zato Mu se zahvaljujem što je poslao ovo nevino djeteta koje otvori moje srce i u njemu raspiri toplinu

ljubavi. Zahvaljujem i svojim pokojnim roditeljima što su me naučili na pravi način voljeti ovog malog preslatkog Božića. Ma znali su i oni djecu za Božić obradovati pokojim rogačom, suhom smokvom ili kremenom šećera. Znam da to „mito“ nije bilo u zamjenu za ljubav prema Božiću. Siguran sam da je to tako, jer vidim da danas djecu „mite“, a opet nema ljubavi i radosti. Kako to da tadašnja djeca nisu bila opčinjena darovima? Jednostavno je to. Djeca i te kako zaviruju u dušu roditelja, čitaju misli roditelja, itekako osjećaju roditeljsko raspoloženje, prate njihovo ponašanje i sve to kopiraju. I ja sam, kao i svako dijete, pokupio dobre vibracije tadašnjeg ozračja i Božićne obiteljske atmosfere. Zato se u mene na ove dane uvuče posebna radost. Radost će biti još veća ako kod crkve iza mise čujem gangu: „Svak sa svojim radosno se pita; Porođenje Božije čestita.

Dragi moji prijatelji! Još jedanput sretan vam i čestit Božić da ga provedete u zdravlju i veselju skupa sa svojim obiteljima od srca vam želi Željko Šimunović. Mir vama i blagoslovio vas Svemogući Bog. Zdravi, živi i veseli bili.

Željko Šimunović

BOŽIĆNI OBIČAJI

PROSLOV

Kad kažemo Bog to je nešto samo po sebi neopisivo veliko čiju veličinu i moć ne može zamisliti nijedno ljudsko biće. Ono što je toliko veliko i moćno, a uz to još i tajanstveno, u običnim ljudima izaziva strahopoštovanje i nije im baš privlačno. Takva je ljudska pamet, ako nije imala prilike da upozna našeg kršćanskog Boga. Kada se kroz nauk sretnješ s Njim i upoznaš kao da se slijepcu odjedanput otvore vidici cijelog svijeta ili kao da se mozak napuni svim ovozemaljskim mudrostima. Otkriješ da Bog i nije tako tajanstven. Ta dao nam je oči da gledamo i uši da slušamo. Kad nam je već dao i mozak samo smo ga trebali bar malo koristiti. I taman kad ti se oči otvore i mozak proradi svojom ovozemaljskom pameti počneš ponovo mudrovati. Nu, kad je ljudima dao ovoliko znanje koliko li je tek Njegovo znanje i pamet?? Jednostavno je to: Toliko veliko da On zna da je nama običnim ljudima to ne zamislivo, pa nam je Sebe odlučio pokazati u obliku čovjeka od krvi i mesa. E velika ti naša ljudska pamet spram Njegovom. Eto kolika nam je kad je, da nas ne prestraši, veliki Bog Otac odlučio poslati svoga sina u obliku malog nevinog djeteta. I rodi se to malo dijete. Majka mu dade ime Isus Krist, a izraelski narod prozva ga Emanuel (heb. Immanuel – Bog s nama). I pokaza Bog da je u svojoj veličini mali, da je u svojoj moći nemoćno ubogo malo dijete, da je u svojoj tajanstvenosti dostupan. Postade Bog malo dijete da nas ne prestraši. Postade veliki Bog blago, dobro i drago dijete koje nas privlači. Malog Boga i dan na koji se On rodi moj narod od milja nazva Božić. Hrvatski narod iz mog kraja, ravnajući se po onoj latinskoj ime je znak („nomen est omen“), prigrli Emanuela ili ti Boga koji je među nama, te svake godine na svoj način proslavlja njegov rođendan.

Da bi za današnje, a i buduće, generacije sačuvali i povratili iz zaborava bar dio tih običaja proslave Božića ovdje ću pokušati prikazati neke od njih. O tim

običajima, iz bliže prošlost, i načinu slavlja pripovijedati ću kako ja to pamtim i na način kako su zborili¹ naši stari.

VRIJEME PRIPREME I ISČEKIVANJE BOŽIĆA

Ne bijaše to tako davno kada moj kršćanski narod Hercegovine ne poznašave riječ „advent“. Isto tako, u to vrijeme nije poznao ni „adventski vijenac“, nije poznao ni blještavilo svjetlećih ukrasa na božićnom drvcu, niti su djeca dobivala dar od sv. Nikole. Bijahu tada neki drugi običaji nekako bliskiji isčekivanju Onoga koji tek treba doći, a manje bliski „vjeri“ ovozemaljskih trgovačkih vrijednosti. Vrijeme od Svete Kate do Božića u narodu se zvalo „došašće“²

Već prve nedjelje došašća, po obiteljskom ozračju, počelo se osjećati da dolazi Božić. Zajedničke molitve postaju nekako glasnije i razgovjetnije, a ukućani nekako blaži prema članovima obitelji. Poslije večere čeljad zadovoljno razgovarara i zahvaljuje Bogu što nam je dao da smo eto i ove godine ubrali dobru ljetinu i u kući ima svega blaga. Eto brate čeljad nam zdrava i živa, marva³ nam nije krepavala, ambari puni žita, bačve pune vina, ispekla se rakija, zaklalo krmka⁴, a što je najvažnije nikom nismo dužni. U tom svođenju računa did⁵ bi obično naglasio: „*E moj sinko!! Ko je dužan i na Božić je tužan. Vala dragom Bogu što dobro prođosmo na vagi, pa podmirismo pridužam i dug u zadrugi.*“⁶

U dobrom raspoloženju i ozračju dođe i treća nedjelja došašća koja se zove Materice. Ovo je, pored Očića (naredne nedjelje došašća), najdraži dječji tjedan u godini. Kako i ne bi kad se na taj dan odrasli postanu mala djeca po uzoru na svemogućeg Boga koji je eto na Božić postao mali. Običaj je bio da na taj dan dođe do zamjene uloga i ulogu odraslih preuzmu djeca. Glumeći djecu roditelji, te udate žene i oženjeni ljudi na ove dane, dozvoljavaju svoj djeci da ih ka bajagi zavežu užetom, te mole djecu za oprost svega lošeg što su im kroz godinu učinili. Djeca ozbiljno shvaćaju ulogu odraslih i nabrajaju „grieh“: „*Te stalno ste nas grdili i prigovarali, te niste nam dali da skačemo*⁷, *te bili*⁸ *ste nas, te gonili*⁹ *ste nas da priviše*¹⁰ *radimo i zato se morate iskupiti*“. Kako bi okajali i otkupili svoje „grieh“, stariji bez ljutnje i skrušeno daruju djecu

¹ Zboriti - pripovijedati

² Došašće – po Onomu koji dolazi

³ Marva – domaće životinje

⁴ Krmak - svinja

⁵ Did - djed

⁶ Hvala dragom Bogu što dobro prođosmo na otkupu duhana, pa podmirismo predujam i dug u zadrugi.

⁷ Skakati – igrati se

⁸ Biti - tući

⁹ Goniti - tjerati

¹⁰ Priviše - previše

sitnim poklonima (pokojim orahom, bademom, rogačem, kockom šećera, a ponekad i sitnim novčićem) na veliku radost djece. Djeca bi ove darove po stotinu puta razgledavala i pregledavala, brojila, te nastojala što bolje sakriti jer ih valja sačuvati do Božića i tek onda pojesti i u njima uživati. Obično bi sve skupa dali didu jer njemu najviše vjeruju, a on će ih i najbolje čuvati. Zbog tih sitni dječjih „ucjena“ ovi blagdani su se zvali „cina“. Od tada su stariji svakog dana morali odgovarati na dječja pitanja koliko još ima do Božića. Djeca su potajno promišljala kako još nije dugo do dana kad će biti svega blaga: oraha, suhih smokava, rogača, badema, kocke šećera, a može biti da umjesto „divke“¹¹ dobiju i pravu kavu. Ko zna možda baba iz sanduka izvadi onu naranču ili jabuku što ih je namijenila ponijeti u svojih kad pođe u rod. „*More bit, more bit*“ govorila bi djeca, a iz njih je zračila ona nutarnja radost. „*Uostalom, ako baba i ne dadne naranču, biti će onog lipšeg išaranog kruva i preškovine*“¹² i neće se meso dilit ko obično“.

U obiteljskom ozračju i zajedništvu obavljala se posebna nutarnja i vanjska priprava za nadolazeći Božić. Nastojalo se ponaosob i zajednički više moliti i ne grijesiti. Obavezno je bilo ispovjediti se i pričestiti „*kako bi čiste duše i bez grija dočekali Božić*“. U te dane zajednička molitva bi se razlikovala od svakodnevnice jer bi did ponekad dozvoljavao da zajedničku molitvu predvodi poneko dijete koje on smatra darovitijim i sposobnijim od ostale djece u kući. Odabranom djetetu ostala djeca, obično su, bila zavidna i kad bi ovo u molitvi pogriješilo potajno bi se podsmijevala uz obavezno šiljkanje¹³ na što bi se did nakašlja i mrko ih pogledao. Djeca bi se isti čas smirila i skrušeno nastavila moliti.

Kad molitva svrši uz večeru bi stariji razglabali „*di je dite pogrišilo i kako je tribalo reći ovo a reklo je drukčije*“¹⁴. Predvodnik molitve upijao bi svaku njihovu riječ kako bi drugi put ispravio pogreške, a ostaloj djeci je bilo drago da je „pametni“ pogriješio i potajno su se nadali da će oni drugi put biti izabrani.

Da bi duhovna priprava za Božićno veselje bilo što bolja nastojalo se što više postiti (ne mrsiti se) ponekad i žežinjati¹⁵. Uzdržavalo se i od veselja, pa se već početkom došašća pristajalo s uobičajenom gangom i putnjičkim pivanjem. To vrijeme smatralo se pogodnim za obnavljanje kršćanskog nauka kad bi se obično čitao molitvenik (fra. Anđela Nuića) ili Biblija ako je 'ko ima' u kući. Dobro je bilo ako je molitvenik tiskan velikim masnim slovima, pa stariji iz njega mogu čitati i usput provjeravati dječje znanje kršćanskog nauka. Dijete pobjednik ovog svojevrsnog kviza bilo je nagrađeno pohvalama, a ostalim je preporučeno da se više potrude.

¹¹ Divka – sirotinjska zamjena za pravu kavu od prženoga ječma

¹² Preškovina – friško meso

¹³ Šiljkanje – zadirkivanje, gurkanje

¹⁴ Gdje je dijete pogriješilo i kako je trebalo reći ovo, a reklo je drugačije.

¹⁵ Žežinjanje – post o kruhu i vodi.

Manje važna, ali ipak važna, bila je i vanjska priprava za koju su bili su zaduženi svi ukućani uključujući i malu djecu. Valjalo je obiliti¹⁶ kuću što je "razumljivo" bio ženski posao. Muška dužnost je da, na nekoliko dana prije, zatope živi klak¹⁷ kako bi bio spreman za krećenje. Prije krećenja stopanjica¹⁸ i ostala ženska čeljad moraju temeljito očistiti stojnu kuću. Valjalo je većinu stvari iz kuće iznijeti na dvor¹⁹. Iznose se sinija²⁰, stoci, načve²¹, sanduci, tava, bukara, čanjak²², drvene kašike, burilo²³, stap²⁴, bronzin²⁵, kota²⁶ za mliko, rutaši²⁷ i ostali ogrnjači²⁸ (gunjevi i biljci), lampa ili petruljača²⁹, bocuni za petrulje i zeljtan³⁰, te još neke sitnice što je ko imao. U koga je bila lisa³¹ iznad ognjišta valjalo je očistiti od čađe. Obično se jami kakav matrak³² pa se s njim dobro promatraka³³. Ako si imao tavan valjalo ga je grabovom metlom dobro omesti od čađe i paučine. Valjalo je omesti i lug iz kuta iza ognjišta, omesti sopu³⁴, pendžere³⁵, očisti dolap³⁶ i na kraju, poslije krećenja, kuću dobro izmesti i malo vodom oribati. Na dvoru se svi sudi, kašike i sinija operu u vriljoj vodi i lukšiji, te isperu u čistoj vodi. Lijepo se opere i uglanjca³⁷ cilindar i očisti lampa ili lučerda (petruljača), ostruže tava i bukara te opere u lukšiji³⁸. Rutaši i ostali ogrnjači se malo promatrakaju kakvom brstinon³⁹ pazeći da se ne udara jako kako se ne bi raskinuli. Strožak⁴⁰ se dobro protrese i lepuška se po njem lijepo rasporedi. Poslije krećenja sve stvari vrata unutra.

Prija nego se počne krećiti pošalje se neko dijete u selo kod susjeda koji ima četku da je upita i donese. Ručno napravljena četka za krećenje bila je od

¹⁶ Obiliti – okrećiti, olićiti

¹⁷ Klak – kreč, vapno

¹⁸ Stopanjica – glavna domaćica i kuharica, neformalna voditeljica kućnih poslova.

¹⁹ Dvor - vani

²⁰ Sinija – turski naziv za niski okrugli stol.

²¹ Načve – četvrtasta drvena posuda namijenjena za kuhanje kruha.

²² Čanjak – okrugla konusna posuda iz koje se zajednički objedovalo.

²³ Burilo – Zatvorena drvena posuda za nošenje i čuvanje vode.

²⁴ Stap – drvena naprava koja je služila za mesti mlijeko, odnosno za pravljenje masla.

²⁵ Bronzin – glinena ili gusana posuda za kuhanje.

²⁶ Kota – bakarna posuda za kuhanje mlijeka.

²⁷ Rutaš – prostirka otkana od starih krpa.

²⁸ Ogrnjač – ogrtač.

²⁹ Petruljača – primitivna petrolejska lampa.

³⁰ Zejtin srp. - ulje

³¹ Lisa – tavanica pletena od jasenova pruća

³² Matrak – deblje drveno pomagalo

³³ Promatrakati - promlatiti

³⁴ Sopa – zidani oblik klupe za sjedenje kod ognjišta koji je ponekad znao služiti i kao ležaj za starije čeljade. Ovakav oblik sjedeljki nalazio se također i ispred svih starih kuća.

³⁵ Pendžera tur. – slijepi prozorčić (udubljenje) u zidu koje je služilo za odlaganje raznoraznih vrijednih stvarčica.

³⁶ Dolap – primitivni vid kredenca ili vitrine.

³⁷ Uglanjcati - ulaštiti

³⁸ Lukšija - lug

³⁹ Brstina – drveni prut.

⁴⁰ Strožak – primitivni madrac napravljen od vreća i ispunjen kuruzovom komušinom (lepuškom).

krmetije dlake, a u nekog je bila i kupovna. Žene bi obilile stojnu kuću iznutra, ali i izdvora (izvana) oko prozora i vrata kako bi ljepše izgledala.

Muški bi uvečer razgovarali o tomu što treba pribavit' za Božić i što je, u svezi toga, najbolje i najpametnije učiniti'. Obično bi zaključili da treba kupit' desetak deka prave kave, bocun petrulja, politar ulja, pirmiča (riže), kremena šećera, rogača, suvi' smokava i sl. Ako u kući nije bilo ovaca muški bi se postarali da negdje nabave bravče⁴¹ i to na vrijeme kako bi se moglo malo pojatai do Badnjeg dana. Oni bi očistili bunjište⁴², utovarili đubre u vreće koje bi žene odnijele na barču⁴³ gdje bi zajedno usadili luk i žbun. Ako se koja podzida bila oborila valjalo je podzidati. Muški bi u Andrijanića, Vrdoljakovom, Bogutovom ili Primorčevom dućanu (kasnije u zadružnom domu) nabavili bilila⁴⁴ za opanke, a žene su morale obiliti misne opanke svoj čeljadi. Stare opanke morale su podpričati⁴⁵ Ovi opanci zvali su se pričke ili ako su u baš lošem stanju pričaline. Do Božića žene su morale okrpiti i oprati robu od svi' ukućana. Zbog sveopćeg siromaštva i neimaštine u stara vremena na svenosnim klašnjavim⁴⁶ hlačama i košuljama ponekad se dala vidjeti zakrpa na zakrpi, dok je misno ruho uglavnom bilo cijelo. Pranje robe bio je poseban obred. Obično bi žene robu na pranje u velikom drvenom škavu⁴⁷ nosile na najbliži izvor. Pri tom bi se gledale dogovoriti' sa konama (susjedama) da zajedno peru kako bi usput mogle koju probesiditi'. Robu bi zatopile u vodu i vadile u škav, te je posipale lukšijom (u novije vrijeme domaćim sapunom) i praknjačom⁴⁸ po njoj lupale na posebnoj dasci. Robu su opet ispirale u tekućoj vodi. Sa bijelom misnom robom moralo se posebno pažljivo postupat i nakon pranja potpopit u modričalo⁴⁹ kako bi izgledala što svečanije. Djeca koja nisu morala ići u čobaniju bila su zadužena da po vas cijeli Boži dan po strani kupe drva kako bi nakupili dovoljno za blagdane. Ponekad bi skupa sa ženama išli u drva, pa bi žene ona deblja uprile u brime a djeca bi šumicu za otpirivanje⁵⁰ nosila u naručju. Djeca su još morala dobro iskidat' pojatu⁵¹ i namirivati 'ajvan.

Na svetkovinu Bezgrešnog začeca stopanjica bi u jednu čanju⁵² zaleгла pšenice, tako da do Božića dovoljno naraste. Na Božić bi se u tu čanju stavlјale

⁴¹ Bravče - jednogodišnje janje.

⁴² Bunjište - primitivna kompostana.

⁴³ Barča - vrt

⁴⁴ Bililo - jedna vrst bojila za kožu.

⁴⁵ Podpričati - zakrpati đonove.

⁴⁶ Klašnje - hlače od grube kozje kostrijeti.

⁴⁷ Škav - škaf, drvena posuda namijenjena isključivo pranju.

⁴⁸ Praknjača - drveno pomagalo za udaranje po robu.

⁴⁹ Modričalo - posebna plava zrnca koja robu daju plavkasti ton.

⁵⁰ Piriti - potpaljivati

⁵¹ Iskidat pojatu - očistiti štalu.

⁵² Čanja - činija, drvena posudica umanjeća čanjka.

tri blagoslovljene svijee. U ovom običaju bilo je simbolike plodnosti i rodosti kako kućne čeljadi tako i nadolazeće godine.

U takom ozračju došao bi i Badnji dan.

SLAVLJENJE BADNJAKA

Nikad mi nitko nije znao objasniti zašto se ovaj dan uoči Isusovog rođenja zove Badnji dan. Biće da je to ime dobio po drvenim biljama koje su na jednom kraju bile zatesane i zaoštrene, pa su narodu nalikovale na badlje (šiljke), odnosno na ono na što se može nabosti. I tako narod te drvene komade nazva badnjaci, a večer kada se svečano lože Badnji dan.

Na taj dan običaj je da se sva čeljad što ranije stanu i skupe, u stojnoj kući, oko ognjišta. Stopanjica se ipak ranije ustala i naložila vatru. Kako ko u kuću ulazi pozdravlja:

- 'Valjen Isus i Marija!

Ostali odgovaraju:

- Vazda Isus i Marija!

Ovaj će opet:

- "Na dobro vam doša Badnji dan i sutrašnje sveto Porođenje Isusovo", a ostali:

- "I s tobom Bog da zajedno".

Kad bi se sva čeljad iskupila domaćin bi se Prekrižio i započeo zajedničku jutarnju molitvu, *"da se za'vali Bogu što smo još jedan dan dočekali živi i zdravi"*, na način da svakodnevnim molitvama dodaje još *"sedam Očenaša, sedam Zdravo Marija i sedam Slava Ocu na čast sedam radosti Blažene Divice Marije"*. Na kraju se na koljenima moli *"pet Očenaša na čast pet rana Isusovi"*. Kad molitva svrši did, ko glava kuće, određuje što će ko radit', ko će se starati za kravu i krme, koga je danas k ovcima. Iako se podrazumjevalo da starija djeca čuvaju mlađu. Did bi to značajno napomenuo i naglasio ženskoj čeljadi da danas svakako pomognu stopanjici jer *„valja pripravit posni obid za danas, a sutra se ništa ne radi, pa valja i na to mislit i pripremit sve potribito“*.

Kad sve to lipo posloži did zaključuje da se *vrime* da se *ide* u ogradu usić' dubove badnjake. Običaj je da taj posao odradi muško starije čeljade i da sa sobom povede muško starije dijete da vidi kako se izabire drvo za badnjak, kako se *sice*, te kako se na kraju zateše. Za glavni badnjak birao se najupravniji i *najlipši* na kojem domaćin sikiricom ureže Križ. Kad se badnjaci priprave odnesu se na sopu stojne kuće i prislone blizu vrata. Ako su se čeljad dogovorila na ta dan neko bi od muških usadio orah ili prasku *"jer će unda biti blagosovljeno"*. Na Badnji dan se zakolje bravče (siromašniji kokoš) da bude preška mesa za

sutrašnji ručak. Smatralo se da „*ko ta' dan ništa ne zakolje neće imati napritka u ajvanu*“. Bravče bi kla' neko muški iz kuće 'ko ga zna *sadrit* na jednu nogu i lipo uredit *mišinu* za sira. Ako je neko u selu bio siromašan, pa nije ima što zaklat, po djetetu mu se pošalje komad mesa "*da se i on za Božić omrši*" i malo vina "*da koparanon*"⁵³ *sviću ne trne*".

Ženske su cijeli dan imale posla i oko pripreme ručka za danas i sutra. Za danas se, kako u koga, vario soparan⁵⁴ grah ili čorba *kumpirača*⁵⁵ (od Školjavaca ili Poluranjke)⁵⁶, a u nekoga bi se, ko je bolje moga', i riba pržila. Obavezno bi se ispekao kruh u pris⁵⁷, a pekle bi se i pole.

Pošto se držalo da je Badnjak strogi post, kako u koga, ovo se jelo cijeli dan s tim da bi se još jeo kiseli kupus prekržen na dva tri djela, malo nauljen i posoljeni luk. U jutro bi stariji popili po rakiju a za ručak i večeru pilo se vino iz bukare koja je kružila oko sinije.

Pored ovi jela kuhao se i ručak za sutrašnji blagdan. Prvo je trebalo skuvat' i ispeć' ukvasani kruh od šeničenog brašna. Kad se tijesto za kruh pripremi žene bi ga ukrasile (ispisale) utiskujući u tijesto očenaše, kakav ključ, pravile razne krugove saplakom⁵⁸, a na sredini bi se napravio križ. Križ bi se ponekad samo urezao u kruh, ali ko je ima pirmiča⁵⁹ ili badema moglo se i od toga napraviti. Kad se pisani kruh ispeće stavlja se na vidljivo mjesto obično na naćve ili na sopu kod ognjišta. Osim toga u ulju na tavi pekli bi se i uštupci. U bronzinu bi se metnilo⁶⁰ da se vari kiseli kupus sa suhim krmetijim mesom, divenicom ili preškovinom.

Uvečer bi se sva čeljad skupila, gledalo bi se da dođu i oni koji su daleko u *bilom svitu* (Zagrebu, Splitu, Mostaru itd.) Za vrijeme Jugoslavije obično nisu mogli doći oni koji rade na državnom poslu jer su komunisti branili slaviti Božić. Oni bi poslali čestitku sa slikom betlehemske štalice, a domaćice bi je metnule na vidno mjesto obično na dolap ili kredenac. Domaćica bi u bukari pripremila kršćene vode stavila je na siniju i kraj nje škropaljicu. Neko od muški bi na ognjište s prednje i zadnje strane metnuo dubove uzglavače (podmetače) na koje će se nasloniti badnjaci. Prije molitve sva čeljad se ustanu a domaćin iziđe pred kuću, a gdje je bilo više čeljadi domaćin bi sa sobom poveo i pokoje dijete da mu pomogne unijet badnjake. Na dvoru domaćin opali iz kubure, a u

⁵³ Koparan – tradicionalni muški odjevni predmet

⁵⁴ Soparan – nemrsan

⁵⁵ Čorba kumpirača – juha od krumpira.

⁵⁶ Školjavac i Poluranjka – Neukusna sorta krumpira, siromašnog roda i jedina koju su poznavali naši stari.

⁵⁷ Prisni kruh – beskvasni kruh

⁵⁸ Saplak – drvorezom ukrašena mala drvena čaša nalik današnjoj šalici za bijelu kavu.

⁵⁹ Pirmič – riža

⁶⁰ Metnilo – stavilo

novije vrijeme znalo se čuti pokoji pucanj iz lovačke puške. Kad domaćin opali iz kubure uzme glavni badnjak, a djeca ostale, te zazove ukućane.

- Ej! Ko ima?

- Ima nas! Ajde! - Odgovore čeljad u kući.

Sada domaćin s badnjakom u naručju ulazi u kuću, a za njim djeca noseći ostale. Domaćin i djeca pozdravljaju:

- 'Valjen Isus i Marija!

- Vazda Isus i Marija! - Odgovaraju čeljad.

- Na dobro vam doša Badnji dan i sutrašnje Sveto porođenje Isusovo!

- I s tobom Bog da zajedno! - odgovore svi uglas.

Domaćica uzme bukaru i škropaljicu, počne moliti Vjerovanje (što prihvate i ostali), te krštenom vodom najprije poškropi domaćina i badnjake, a zatim cijelu kuću. U međuvremenu domaćin meće glavni badnjak na sred vatre za njim djeca svoje sa lijeve i desne strane. Domaćica moleć' izlazi iz kuće da poškropi pojatu i ostalo blago, a domaćin predvodi molitvu. On moli najglasnije a ostali ga prate pazeći da ne mole jače od njega jer je to znak poštivanja starijeg. Kada se vrati domaćica već su izmoljena tri Virovanja i domaćin počne Gospin pozdrav. Nakon Gospina pozdrava mole preporuke svaka sa tri Očenaša, Zdravo Marijo i Slava Ocu. Osim za umrle i one koji se nema ko spomenuti gdje se umjesto Slava Ocu moli Pokoj vječni. Posebno se preporuč i moli *'na čast sutrašnjeg Svetog Porođenja da nam Bog da ratluka⁶¹, beričetnu⁶² godinu i blagosov*. Zatim se moli Četri dila, Općinsku ispovid, Dušo Isusova i Svet svet svet.

Nakon molitve pristupa se večeri. gdje je više čeljadi stariji idu posebno, a djeca posebno. Uz večeru se komentira kako ne valja vlast i žali se ako neko od čeljadi nije mogao, za Božić, doći kući. Kućedomaćin obično "mudro" i ljutito zaključuje *"nije ničija sila za vika"* ili *"nije ničija do zore gorila, pa neće ni ova"*. Badnjaci gore i na njima se vari sutrašnji ručak, ali valja iz vatre na vrijeme izvaditi glavni badnjak kako bi se sutra s njime zapalile svijeće. U selu se već čuje pjevanje **"U sve vrime godišta"**. Večeru je valjalo privodit kraju kako bi se ukućani mogli spremić i na vrijeme stić na ponoćku. Stariji gledaju ima li u velaru⁶³ (fenjeru) dovoljno petrulja i jesu li slučajno zaboravili bocun s rakijom. Žene u pregače među koji kremen šećera, orašaka, badema ili koji rogač. Mlađarija se već skuplja po selu i veseli se pjevajući svete pisme i pokoju gangu. U grupama se polazi na Ponoćku usput pričajuć i veselo pivajuć. U novije vrijeme često se znala zapjevati i pokoja zabranjena (domoljubna), posebno kad se naiđe kraj milicije ili njihovih žbira *'da se malo komunistin vadi*

⁶¹ Rahatluk tur. - veselo raspoloženje

⁶² Beričetna tur. - rodna i uspješna

⁶³ Velar - feral

mašt". Izazov je bio da se usput se prema njima baci koja petarda *"pa nek zatvori !"*. A bilo je borme i zatvora i suđenja po hitnom postupku. Gruđani pamte kad je, krajem šezdesetih ili početkom sedamdesetih, zatvorena veća grupa mladića. „Krivi“ su za to što su, uoči Božića“ na ulazu u Grude objesili transparent na kojem je pisalo „Sretan Božić i nova godina“, a pored toga pjevali su Marijane, Marijane i druge pjesme protiv „narodne vlasti“. Bilo kako bilo većina bi Božić dočekala kod crkve na misi ponoćki.

BOŽIĆ

Svak sa svojim radosno se pita

Porodenje Božije Čestita

(Iz narodne pisme)

Za ponoćku se kod crkve okupi se mnoštvo svijeta i crkva bude prepuna. Ponoćka uvijek nešto duže traje zato što se tada uz Misu pjevaju Božićne pjesme. Vrhunac radosti je kad iz stotina grla odjekne *"U ponoć se Bog rodi, nebo zemlju prosvitli"*. Običaj je bio, kad Misa svrši, da se odmah ne ide kući, nego se ljudi u grupama okupljaju ispred crkve. Jedni drugima čestitaju Božić, zavađeni se mire i svi skupa časte se rakijom. Sa svi strana čuje se ganga. Dok jedni pjevaju drugi pozorno osluškuju pa uz komentar *"Dobra"* odmah započinju novu. Poneko se izmakne na stranu na kakvo skrovito mjesto pa zakreše⁶⁴ iz Gasera⁶⁵ u inat žendarim⁶⁶ i miliciji. U novije vrijeme djeca bi bacala petarde, ali se ta običaj (otkad je nestalo komunista na vlasti) poprilično pobacio. Starija čeljad se polako upute kući, a mladež bi znala svratiti' u pratra, čestitat', zapivat' pa tek onda kući. Stariji odlaze na spavanje a mlađarija bi se znala skupiti' u jednoj kući pa bi se još dugo u noć veselila i častila jelom i pićem.

Na božićno jutro sva čeljad bi se rano ustala i skupila oko stariji koji su spavali u kujini⁶⁷. S vrata se pozdravlja, a u nekim kućama, iza otpozdrava, pridošlica bi se izljubijo sa svom čeljadi. Kad bi se svi skupili počela bi zajednička jutarnja molitva na kojoj se posebno dodaje preporuka *"Svetom i slavnom Porodenju, koje nam je došlo, da nam bude na spasenje Duše i korist tila i da priporodi sve nas i sve naše"*.

Nakon molitve stopanjica bi skuhalu pravu kavu koju su kupili da se ima za Božić. Sva čeljad to jutro su pilila crnu kavu, a ponekad se i djeci davalo da kušaju. Usput im daju darovi orasi, bademi, rogači, kremen šećera, posebno tuđoj djeci iz sela koja su došla čestitat'. Stariji piju rakiju i zapovijedaju djeci

⁶⁴ Zakresati – zapucati.

⁶⁵ Gaser – austrijska marka revolvera sinonim za sve marke revolvera i samokresa. Ponekad se koristio i sinonim „livor“.

⁶⁶ Žendar – starojugoslavenski žandar

⁶⁷ Kujina – Naziv za tadašnju prostoriju koja je služila za kuhanje i kao dnevni boravak.

da što prije namire 'ajvan i da se vrate štogod pojest, 'pa je se reda spremat i ić' slišat Svetu misu".

Na misu idu i stari i mladi, a kod kuće ostaje samo domaćica. Po zaseocima se formirale velike skupine i polazile k crkvi na sv. Misu. Išlo se pjevajući svete pjesme i gange, a usput su im se pridruživale i druge skupine. Mnoštvo pučana slušalo je sv. Misu, a iza Mise nastaje vrhunac slavlja.

Stariji su prije znali ponit' uštupaka i pršuta pa bi digdi zasili i častili se. Čuje se pjesma iz stotine grla, a pjevaju i mali i veliki i bogati i siromašni. Djeca bi se stalno vrtila kad će oklen banit' koja tetka ili neko od roda iz drugog sela jer su znali da će dobit' neki dar.

U stara vremena zametnilo bi se kolo u kojem bi se zamirali (udvarali) momci i cure. Za tu priliku momci i cure su imali kićene jabuke ili naranče. Kroz jabuku bi se provuklo nekoliko šarenih konaca pređe ili šlingora, te bi se na njih nanizalo raznih đindulija⁶⁸ (pušci od vune, šareni papir, trobojnica, puke od kukuruza i sl.). U kolu su se momci i cure tražili očima pa kad bi došlo do „bliskog“ susreta onda bi namignuli ili glavom dali znak da dobaci jabuku. Ako je cura momku dala znak da baci jabuku on je to shvatio kao znak da joj se sviđa i dobacio bi joj jabuku. Međutim cure su znale dat znak za dobacivanje jabuke iako im se ustvari sviđa' drugi momak, pa bi gledale kako će istu dalje dobacit' onomu ko se njoj sviđa. Često bi nakon toga nastala češka⁶⁹ na račun izigranog momka. Šalilo se pristojno, neuvredivo i u međusobnom poštivanju. Stariji bi obično pozvali mlađariju da se ide kući "jer triba na vrime upalit' sviće".

Zajednički objed i paljenje svijeća najproduhovljeniji je dio Božićnog slavlja. Običaj je bio da braća koja su se podijelila zajedno pale sviću i sastanu se u jednoj kući. Kad bi stopanjica, na siniju, iznijela jelo i piće domaćin bi sve pozvao "da se primaknu stolu, jer valja blagovat i Bogu se pomolit". Na sredini stola na napisanom kruhu stavi se čanja sa svijećama. Kućestrešina s ognjišta uzima upaljeni badnjak. S upaljenim badnjakom pravi križ i pali sviće pri tom izgovarajući "U ime Oca i Sina i Duva Svetoga. Amen". Prije molitve kućestarešina dodaje "U dobar čas vas užegli, još u bolji utrnili. S kim ove godine s tim i dogodine". Sva ostala čeljad se krste, te s molitvom počinje i završava objed. Obično se moli pet Očenaša, Zdravo Marija i Slava Ocu "da Bog blagosovi ovo ilo, koje kripi naše tilo i koje ćemo blagovati". Kad se počne jest meso reda ga je i zalit', pa starešina prvi uzme bukaru i nazdravi ostalim "Živili svi redom pod ovom gredom"!! Ostali odgovaraju "Bog te poživijo". Tako bukara kruži u smjeru kazaljke na satu i običaj je da svi redom uzmu bukaru u ruke i popiju, a ko ne može pit mora makar "poljubit". Uz ručak se obično komentira kako gore sviće "ova od polja lipo gori, mora da će ove godine polje dobro rodit". Nikomu

⁶⁸ Đindulija – predmet ravnopravan današnjoj bižuteriji.

⁶⁹ Češka – zbijanje šala

nije drago ako koja svijeća kapi jer *“ne daj Bože moga bi neko ove godine iz kuće umri”*. Na kraju ručka domaćin, s pisanog kruha, izreže krug i umoči ga u vino. Istim redom kako je i palio svijeće gasi namočenim kruhom izgovarajući *“sviće ja tebe kruvom i vinom, a sveto i slavno Porodenje Isusovo sve nas obdarilo svojim mirom u ime Oca i Sina i Duva Svetoga Amen”*. Od ovog komada kruha svi dobiju po malo *“da se pričeste i da ih ne boli trbu”*, a onda popiju po jedan gutaj vina. Svi se prekrste kleknu na koljena pa se moli pet Očenaša, Zdravo Marija i pet Pokoj vječno vječnji *“u čast pet rana Isusovi za one duše koje su s ovoga svita otišle naboje, a s nami su se na današnji dan radovala i veselile, a ako se nalaze u čistilištu da se očiste i pridu u kraljestvo nebesko”*. Pet Očenaša, Zdravo Marija i Pokoj vječnji *“za one duše koji se nema ko spomeniti i željne su naših molitava”*. Tri Očenaša, Tri Zdravo Marije i tri Slava Ocu *“da nam Bog dadne zdravlje i veselje i duševno spasenje i da nam pomogne u svakoj potrebi duovnoj i vrimenitoj”*.

Iako se oduvijek ovaj blagdan smatrao obiteljskim, kad svrši ručak, radost se uvijek željela podijeliti sa svim žiteljima sela. Kad molitva svrši običaj je da se s bukarom vina obilaze susjedne kuće kako bi se čestitalo. Na taj način učvršćivalo se zajedništvo, te prijateljske i rodbinske veze.

Djeca su, već prije nekoliko dana, intenzivno radila na izradi raznih primitivnih pucaljki koje su nazivale pÚške⁷⁰ ili prižižače⁷¹. Ako su negdje nabavila karabita⁷² po selu bi tražila kakvu konzervu s poklopcem. S tim “oružjem” djeca bi u skupinama obilazila selo puškarala i uz galamu i vrisku odmjeravala pucnje. Ako bi pucanj bio jaki komentar je bio *“je laguma!!!”*.

Navečer se sva čeljad ponovo okupljaju na zajedničkoj večeri i molitvi. Molitva se uglavnom sastoji od Gospina pozdrava sa svim preporukama zatim se moli Četiri dila, Općinsku ispovijed, Dušo Isusova i Svet svet, svet. Nakon molitve pristupa se jelu. Posle objeda prekrsti se i zahvali Bogu, te se mole iste molitve kao i iza ručka. Mlađa djeca idu odmah spavati, a starija čeljad ostanu još malo sjedeći i razgovarajući.

SVETI STIPAN I IVAN

Drugi dan Božića je Sveti Stipan kad se izjutra uz pozdrav *“valjen Isus”* nadoda *“na dobro vam doša Sveti Stipan”*. ili *“Ivan”* na Ivanjdan. Svi odgovaraju *“i s tobom Bog da zajedno”*. K misi se nosi voće i rakija. Iza mise časti se, piva, a zna se zabaciti i kamena s ramena. Djevojke bi bacale jabuke momcima, a oni bi

⁷⁰ PÚška – Naprava izrađena od priručnih materijala (šuplju ključ, čahura od metka i sl.) u čiju šuplinu bi se stavljalo izmrvljenih šibica i ekser. Kada bi se udarilo u glavu eksera dolazilo je do eksplozije.

⁷¹ Prižižača – pucaljka napravljena od cijevi koja je na jednoj strani zatvorena i ima otvor za paljenje punjenja. Punila se barutom.

⁷² Karabit – kalcijev karbid

im uzvraćali. Pored ostalih pjesama, na Stipanjdán, posebno bi se isticala ganga *“Punica je dočekala zeta, svarila mu nogu od pileta”*. Novi zetovi bi išli u punica, gdje bi ih dočekala grotulja i dobar ručak. Grotulja se sastojala od suhi smokava, oraha, badema, rogača i sl. od kojih bi se napravila velika ogrlica. Ponekad je znala biti ukrašena trakicama šarenog papira. Punica bi zetu prebacila grotulju oko vrata, a zet je darivao punicu košuljkom⁷³ ili meculetom⁷⁴.

MLADENCI

Mladenci se slave u spomen na dan kada je Herod dao poubijati svu djecu do dvije godine kako bi tako bio ubijen i mali Isus. Na ovaj dan običaj je simboličnog šibanja djece kako bi se podsjetilo na bol ubijene nevine dječice. Ovaj obred uglavnom je obavljala majka djeteta, a pri tom bi stalno ponavljala *“Resti u dužinu, u širinu, u dužinu, u širinu..... Slušaj, uči, ne svadaj se sa starijim, ne odgovaraj starijim...”*. Naravno da bi djeca bila zbunjena, ali bi im stariji naknadno objasnili smisao ovog postupka i darivali ih nekim sitnim darom. Nakon toga djeca su se blagoslivljala na misama.

NOVA GODINA

U stara vremena nije se slavila Nova godina, nego se to zvalo „Mali Božić“ ili „Mlado Lito“. Niko nije čekao ponoć da nastupi nova godina, nego se u zahvalu za primljena dobročinstva tijekom prolazeće godine Bogu molilo, te se od Boga tražilo da i u narednog godini bude naša snaga i da nas jača u slabosti. Na samu Novu godinu ponavljalo bi se sve kao na Božić. Razlikovao se samo pozdrav u tom što se govorilo *“na dobro vam doša Božić i mlado lito”*.

ZA KRAJ

Nažalost ovi tradicionalni običaji nisu se održali, ali imaju i danas mjesto u svetkovanju Božića. Pod utjecajem zapadnih materijalističkih vrijednosti, koje mladi s oduševljenjem prihvaćaju, izgubili duhovne vrijednosti. Ta prilagodba, novom vremenu, donijela nam je potrošačko božićevanje, koje zaboravlja na čovjekoljublje i istinsku radost. Božićevanje nam se svelo na to da smo za Božić “dobili nešto *in*”, nešto novo, nešto lipo i skupo, nešto “pravo”, ali što vrijedi kad nas to u srcu ne veseli? Što vrijedi dar koji nije *out* kad nam taj dar u *out* stavlja obiteljsko zajedništvo? Kako se tomu oduprijeti? Možda netko zna

⁷³ Košuljak – tradicionalna ženska košulja

⁷⁴ Meculet – ženska marama

kako Božićne običaje ispravno „modernizirati“, ali u skladu sa njihovim starim duhovnim i folklornim vrijednostima.

U Grudama, 14. prosinca 2015. god.

Željko Šimunović

POVIJEST

GORAN ĐURĐEVIĆ

Kovači iz brončanog doba 155

ZVONIMIR GLAVAŠ

Uzroci i tijek sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. 158

FRA ANDRIJA NIKIĆ

Prvi svjetski rat i žrtve ružičke okolice (1914.-1918.) 169

FRA BAZILIJE PANDŽIĆ

Mučenik Nikola Bošković (1703.-1738.) 226

Matija Vuković (1682.-1709)... 232

KOVAČI IZ BRONČANOG DOBA

Brončano doba je vrijeme intenzivnog korištenja bronce (slitine bakra i kositra) od koje se proizvode mačevi i druga oružja, oruđa, konjska oprema, nakit, predmeti kultne namjene itd. Radi se o velikim promjenama u društvu koje se događaju zbog migracija, ratova i kretanja ljudskih populacija, a sve je to zbog boljeg korištenja i promjena u tehnologiji.

Požeška je kotlina, a posebno Papuk važno mjesto za naseljavanje brončanodobnih populacija zbog visinskih područja koja su činila sigurnost u nesigurna vremena brončanog doba. Druga prednost bilo je bogatstvo drveta. Više ne postoji kulturno jedinstvo pa se u ranom brončanom dobu pojavljuje kultura lencske keramike koja potječe od njem. Litzen u značenju vrpca jer ta keramika ima utisnute vrpčaste ukrase koji su izvedeni kotačićem, vrpcom i ispunjeni bijelom bojom. Paralelno s tom kulturom, pojavljuje se južna grupa panonske inkrustirane keramike čiji pripadnici podižu naselja na uzvisinama uz vodotoke, spaljuju mrtve i pokapaju ih uz puno keramike koja je ukrašena slikovitim motivima s geometrijskim linijama i žigosanim kružnicama. Srednje brončano razdoblje opisuju kultura Belegiš I s posebnim amforicama malih dimenzija i kvalitetne izrade. Kasno brončano doba obilježava kultura polja sa žarama. Radi se o razdoblju koje obilježava veliki napredak, trgovina i raslojavanje u društvu pri čemu Papuk kao važno mjesto i raskrižje ima ulogu u trgovačkim putovima (posebno brončanih predmeta i oružja iz susjednih panonskih radionica). Stanovnici kasne bronce žive u kućama koju je dijelila jedna obitelj od više generacija, a uz tu kuću bila su skloništa za stoku, spremišta za hranu, gospodarski objekti i prostorije i otpadne jame.

Uočavanjem slabih karakteristika bakra, postupno mu se dodaju određeni elementi (prvo arsen, a potom i kositar) kako bi se povećala čvrstoća. Time se stvorila bronca kao slitina bakra (80% udjela) i kositra (20%). Veoma su važni kalupi koji se izrađuju od gline kako bi se omogućila serijska proizvodnja čiji su počeci vezani uz metalurške početke u eneolitiku s pronalaskom bakra. Navedena serijska proizvodnja omogućuje brže i kvalitetniju proizvodnju kao i stvaranje više istovjetnih (ili barem sličnih) predmeta. Drugi tip kalupa su

kameni kalupi izrađena većinom od pješčenjaka, steatita i škriljevca. Dvodijelni kalupi koji se koriste u ovom razdoblju sastoje se od nekoliko dijelova: jezgrenik, sljubnica, uljevna šupljina, jezgrena oslonac i uljevni kanal. Ponekad se javljaju zračni kanalići kroz koje izlaze plinovi.

Nalazišta iz brončanog doba na području Požeške kotline su Draganlug (pronađena je keramička posuda stavljena u razdoblje vinkovačke kulture koja se datira u ranu bronzu), Gradac, Lakušija i Potočani (nalazi liscenske keramike), Zarilac (groblje s 28 žarnih grobova (grobova s urnama) u blizini kojeg je uočeno naselje), Požega (šest paljevinskih grobova na nalazištu Bajer kod Ciglane), Grabarje (tri groba), Londžica (veoma bogata ostava s brončanim kopljima, mačevima, noževima, šupljim sjekirama, srpovima i komadima sirove bronce), Kamenski Vučjak (dva mača i dvije narukvice), Šnjegavić (vrška koplja), Pasikovci, Gradac i Draga (šuplje sjekire na sva tri nalazišta), Ciglenik (ostava sa šupljom sjekirom i brončanom sjekirom), Gradište (kelt – šuplja sjekira s ušicom za pričvršćivanje), Pleternica (ulomci narukvica), Vetovo, Kaptol, Alilovci i Trenkovo (keramika Belegiš kulture), Lukač, Vetovo, Mitrovac (keramika iz kasnog brončanog doba), Gornji Vrhovci, Velika.

Kasno brončano doba kao vrhunac bronce obilježava kultura polja sa žarama – kulturni kompleks koji je obilježen grobljima i pripadajućim priložima. Interpretacije se uglavnom zaustavljaju na definiciji kulture kao jedinstvene i nepromjenjive. Ljudi su stavljeni u poziciju objekta, a arheološka kultura u poziciju subjekta. Dominantna kulturno – povijesna paradigma i danas kroz predodžbe arheoloških kultura (u ovom slučaju kultura polja sa žarama) živi u aktualnoj arheologiji i službenoj historiografiji (udžbenici povijesti, enciklopedije, leksikoni, nastavni planovi, programi i kurikulumi). Drugačiju perspektivu nude evolucionisti i funkcionalisti, no i u ovom se slučaju radi o općim principima razvoja društva i shodno tome se eliminiraju sve moguće posebnosti. Budući da je kasno brončano doba definirano prije svega kroz grobove, ključno je postaviti pitanje razlika u načinu pokapanjima, priložima, oblicima i slično. Prema analizama Igora Kulenovića, primjetno je da ne postoji jasno vidljiva statusna razlika u grobovima što pokazuje kako je materijalna kultura medij iskazivanja pojedinih vrijednosti i stavova, a pogrebni je ritual samo jedan dio društvene realnosti s ciljem odražavanja pojedinog odsjeka društva. Tako se na primjeru grobova kasnog brončanog doba u kontinentalnoj Hrvatskoj može uočiti ideologija jednakosti u grobnom ritualu. Iz kojih je razloga to tako, trenutno nije poznato, no može se zamijetiti kako je riječ o određenim konceptima društvene prakse (stvaranja i umnožavanja društvenih odnosa) smještenim u pojedine kontrolirane okvire koje kontroliraju nositelji moći. Dakle, kako lijepo piše kolega Kulenović, ako su pokojnici pokopani

u grobovima koji izgledaju jednako, ne znači da su oni zaista jednaki, već je stvoren koncept jednakosti kao određena ideološka matrica.

O brončanom dobu na području Požeške kotline pisali su Hrvoje Potrebica, Daria Ložnjak Dizdar, Jacqueline Balen, Kornelija Minichreiter, Dubravka Sokač Štimac, Viktorija Ciganović, Igor Kulenović, Nives Majnarić Pandžić, Ksenija Vinski Gasparini i mnogi drugi.

Goran Đurđević

UZROCI I TIJEK SUKOBNA JUGOSLAVIJE I SOVJETSKOG SAVEZA 1948.

Uvod

U ovome radu ocrtavaju se uzroci i tijek sukoba između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza koji je konačno kulminirao *Rezolucijom Kominforma* u lipnju 1948. godine. Neslaganja vodstava jugoslavenske i sovjetske komunističke partije su se uočavala već početkom rata 1941. kada su Sovjeti pokušali uspostaviti novi centar partije i tako je razdijeliti. Nadalje, pretvaranje AVNOJ-a (Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije) u privremenu vladu 29. studenog 1943. Staljin je nazvao udarcem nožem u leđa SSSR-u. Isto tako, odluka Tita u sporazumu sa Šubašićem da se kralj Petar ne može vratiti u zemlju sve dok referendum ne odluči, Staljina je dodatno ozlovoljilo.

Prema dogovoru između Staljina i Churchilla u studenom 1944. godine, utjecaj Sovjetskog Saveza i Velike Britanije u Jugoslaviji je trebao biti *fifty-fifty*, a u Grčkoj 90 % prema 10 % u korist Britanaca. Jugoslavenska je poslijeratna politika polagala veliku pažnju i pomoć komunističkom ustanku u Grčkoj. Isto tako, počela je dosta ulagati u Albaniju, jer je očekivala njezino skorašnje pripojenje Jugoslaviji.

Ovakva jugoslavenska politika na Balkanu ne samo da nije bila prema britansko-sovjetskom sporazumu o postocima, već je dolazila u suprotnost sa Staljinovom strategijom. Staljin nije htio da Jugoslavija postane samosvjestan i od Sovjetskog Saveza nezavisan lider na Balkanu. Ujedno se pribojavao da Tito ne bude shvaćen kao sovjetska produžena ruka na Balkanu pri kršenju sporazuma sa Zapadom (kao što je bilo Titovo “ponašanje” u Grčkoj). Stoga je razvoj događaja vodio prema 28. lipnja 1948. godine - danu proglašenja *Rezolucije Kominforma* koja je označavala rascjep između Jugoslavije s jedne strane, te Sovjetskog Saveza i zemalja Kominforma s druge strane. Optužbe, pak, iznesene u *Rezoluciji* nisu bile utemeljene, već su samo bile vješto smišljene za optužbu i “istjerivanje” Jugoslavije.

1. Uzroci sukoba

Sukob između Tita i Staljina, odnosno vodstva Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) i vodstva Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) 1948. godine, nije nastao odjednom, već je imao svoje duboke korjene. Ipak, Tito i jugoslavenski državni vrh napad su na KPJ 1948. godine doživjeli kao veliko iznenađenje, a još veće je iznenađenje postao jugoslavenskoj i svjetskoj javnosti kad je u lipnju 1948. rascjep izišao na vidjelo.

Početke napetosti u odnosima vodstava dviju komunističkih partija (jugoslavenske i sovjetske) uočavaju se već od početka Drugoga svjetskog rata. Moskovski čelnici su bili poslali svoje agente kod diplomata NDH, a u srpnju 1941. Kominternu je dala zapovijed Slovincu Josipu Kidriču da u Hrvatskoj osnuje jezgru nove komunističke organizacije nezavisne od KPJ. Ove i druge slične akcije dirigitirane iz Moskve (posebice prije njemačkog napada na Sovjetski Savez u lipnju 1941.) činile su se Titu i njegovoj ekipi kao želja Sovjeta da podijele KPJ.

Nerazumijevanja vodstava dviju partija pokazala su se naročito bolnima u travnju 1941. kada su centralne sile (Nijemci) napale Jugoslaviju. Tito, vođa lijevog vladajućeg krila, koji nije prezao ni pred ljudskim žrtvama, započeo je organizaciju narodnog ustanka protiv okupatora. Prihvatanje komunističkog internacionalnog znakovlja i retorike nije naišlo na odobravanje kod Sovjeta, koji su i sami u ratu koristili ruske nacionalne simbole (a ne komunističke, jer su preferirali isticanje domoljublja). No, to je proizlazilo i iz činjenice da nisu ničim htjeli kompromitirati čvrst savez s Velikom Britanijom i SAD-om zbog zavrzlama u, za konačni ishod rata, relativno nevažnoj Jugoslaviji. Zbog toga su Sovjeti priznali izbjegličku vladu kralja Petra u Londonu i službenu kraljevsku vojsku pod vodstvom Dragoljuba (Draže) Mihailovića - četnike. Tito je nastojao sporazumijeti se s Mihailovićem, no nije uspio jer je vođa četničke vojske imao drugačije planove. Moskva je, također, željela prezentirati sebe kao borca za "obnovu demokratskih sloboda" u borbi protiv fašističkih "zločinaca".

Tito je prihvatio moskovski demokratski diskurs, no suradnja s četnicima uskoro nipošto nije dolazila u obzir. Nakon neuspjelih susreta Tita s Dražom Mihajlovićem u rujnu i listopadu 1941. godine, već je u studenom došlo do prvih sukoba između partizana i četnika. Četnički se ratni plan sastojao u korištenju privremenog neprijatelja (Nijemaca i Talijana- koji su ih naoružavali) u borbi protiv dugoročnog neprijatelja- Titovih partizana. Unatoč ovoj suradnji s okupatorima, sve do sredine 1943. nije se mijenjao stav Londona i Moskve prema četnicima.

Osnivanjem AVNOJ-a u Bihaću u studenom 1942. godine Sovjeti nisu bili oduševljeni, a kada je godinu dana kasnije, 29. studenog 1943. (što je koincidiralo s održavanjem konferencije u Teheranu) u Jajcu AVNOJ pretvoren u privremenu vladu, Staljin je nazvao taj čin zabijanjem noža u leđa SSSR-u i teheranskim odlukama. Staljin nije mogao prihvatiti ovakve samostalne Titove odluke koje su bile u suprotnosti s moskovskim direktivama. No, nakon pobjede nad četnicima i “preživljavanja” velike neprijateljske ofenzive u proljeće 1943. godine, zatim nakon zaplijene velikih količina oružja nakon kapitulacije Italije, te zbog isporuka britanskog oružja i pomoći, Tito i partizani su dobili na samosvijesti odlučni da preuzmu vlast u cijeloj Jugoslaviji.¹

Tito je polako napuštao svoje ultraljevičarstvo i poboljšavao svoje odnose s Britancima. Za razliku od toga, nakon Teheranske konferencije odnosi Tita i Staljina počeli su znatno slabiti. Britanski premijer Churchill nije želio da Jugoslavija nakon rata postane komunistička zemlja te uđe pod utjecaj Sovjetskog Saveza. Zbog toga je nastojao vratiti kralja Petra u zemlju, iako je bio svjestan da će to biti vrlo teško ostvariti zbog Titova velikog utjecaja u zemlji. Stoga je, uz Churchillovo posredovanje, došlo u lipnju 1944. na Visu do sastanka između Tita i Ivana Šubašića, predsjednika “londonske” kraljevske vlade. U prvom sporazumu Šubašić je priznao Titove vojne i političke tekovine u zemlji, čime je ostavljao malo manevarskog prostora za obnovu monarhije nakon rata. U rujnu je Tito otputovao u Moskvu, a u listopadu su snage Crvene armije, prema dogovoru s Titom, ušle u Jugoslaviju.

U listopadu iste godine Churchill i britanski ministar vanjskih poslova Antony Eden također su otišli na razgovor sa Staljinom. Tu je postignut čuveni sporazum o postotcima. Prema tog sporazumu omjer britanskog i sovjetskog utjecaja u Jugoslaviji trebao je biti jednak: 50 % prema 50 %. Stoga, nakon drugog sporazuma Šubašića i Tita 1. studenog iste godine u Beogradu, Churchill nije mogao biti zadovoljan. Prema tome sporazumu: kralj je trebao prenijeti vladarska prava na Namjesničko vijeće sastavljeno od trojice članova koje biraju Šubašić i Tito, AVNOJ se trebao priznati kao privremeno zakonodavno tijelo, kralj se nije smio vratiti u zemlju prije referenduma o budućnosti zemlje, a trebala se formirati i vlada od Titovih komunista i ljudi iz vlade u Londonu.

22. studenog iste godine održan je još jedan sastanak u Moskvi na koji su Sovjeti pozvali Tita i Šubašića, no, umjesto Tita je došao Kardelj. Na tome je sastanku Staljin optuživao jugoslavensko vodstvo da se ponaša uskogrudno i bez šireg razumijevanja situacije, jer ne dopuštaju povratak kralja Petra u zemlju (jer, kako je tvrdio, kraljevi više ionako ništa ne znače). Ipak, ni ovaj sastanak ni buduća događanja nisu pokolebali Tita u njegovu uspostavljanju

¹ Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita* (Zagreb: Globus, 1990.), str. 27.

vlasti u cijeloj Jugoslaviji. Kada su, pak, u svibnju 1945. godine partizani bili ušli čak u Korušku, Trst i Julijsku Krajinu, Staljin je zatražio da se povuku iz austrijske Koruške i Trsta i njegove bliže okolice. Unatoč potpisivanju ugovora o prijateljstvu između SSSR-a i Jugoslavije u travnju 1945., i dalje su se osjećale napetosti i nesuglasice.

Nakon završetka rata oformljen je *Narodni front Jugoslavije* (NFJ), što je bila prividna koalicijska vlada, no pod stvarnim utjecajem KPJ. KPJ je svoje članstvo tajila sve do 1948. godine radeći sve poslove preko NFJ-a. Prvi poslijeratni izbori održani 11. studenog 1945. nisu održani u demokratskom ozračju, a NFJ je odnio pobjedu. 29. istog mjeseca i formalno je ukinuta monarhija te je proglašena *Federativna Narodna Republika Jugoslavija* (FNRJ), a u siječnju iduće godine proglašen je Ustav - prema Staljinovu ustavu iz 1936. godine. Jugoslavenstvo se vodstvo žestoko obračunalo sa stvarnim i izmišljenim suradnicima s okupatorima, a i s političkom opozicijom. Isto tako, jugoslavenstvo se vodstvo i u privredi zemlje držalo sovjetskog uzora, tako da je već u prosincu 1946. došlo do opće nacionalizacije, a u travnju 1947. je započeo petogodišnji privredni plan. Sovjetski su instruktori, također, sudjelovali u izgradnji jugoslavenske armije i službe državne sigurnosti po sovjetskom uzoru, a oficiri vojske i službe državne sigurnosti su išli u SSSR na izobrazbu. Sovjetizacija se provodila i u kulturi, školstvu, publicistici.

Nakon završetka Drugoga svjetskog rata Staljin je u Istočnoj Europi stvarao "narodne demokracije"- privid demokracije kojim je nastojao pridobiti SAD i Zapad na sklapanje sporazuma kojim bi se uspostavile sfere utjecaja i jedne i druge strane. Staljin stoga nije inzistirao da zemlje Istočne Europe nužno postanu socijalističke, već ih je samo želio zadržati u sovjetskom *lageru*. Stoga je naglašavao da treba surađivati i s nepoželjnim ostacima buržoazije. No, jugoslavenstvo nije dijelilo Staljinovo mišljenje te su i zbog toga napetosti rastle. "Vođe KPJ su inzistirale na revolucionarnom karakteru vlasti u Jugoslaviji (godine 1946. Milovan Đilas je izjednačio jugoslavenski ustanak 1941. s francuskom i ruskom revolucijom) što je dalo oštar ljevičarski pečat unutarnjoj i vanjskoj politici zemlje i dovelo je u sukob sa Staljinovom strategijom."²

U ožujku 1947. američki predsjednik Harry Truman iznio je svoju čuvenu doktrinu zadržavanja komunizma, a iste je godine proglašen i *Marshallov plan*³ američke pomoći razrušenoj Europi. No, unatoč tome, a vjerojatno još više zbog toga, Staljinovi su strateški ciljevi i dalje ostali isti: želio je priznanje

² Banac, nav.dj., 37.

³ **Marshallov je plan** bio službeni plan pomoći SAD-a Europi nakon Drugoga svjetskog rata. Program se počeo odvijati u srpnju 1947. godine i trajao je iduće 4 godine. U tom je periodu oko 13 milijardi dolara američke tehničke i ekonomske pomoći bilo upućeno prvenstveno zemljama Zapadne Europe.

sovjetske sfere utjecaja. Ždanovljeva⁴ frakcija u Moskvi naglašavala je opasnost od američke dominacije svijetom. Početkom jeseni 1947. ta je frakcija, sasvim izvjesno po Staljinovu diktatu, uspjela ublažiti odnose SSSR-a i Jugoslavije. “Ždanovci su željeli protegnuti Titovu ljevičarsku unutarnju politiku na cijelu istočnu Europu, pa su zbog toga isticali savez s Jugoslavijom.”⁵ Na sastanku komunističkih partija u Szklarskoj Porębi u Poljskoj oni potiču i osnivanje *Komunističkog informacionog biroa* (skraćeno: *Kominform*) sa središtem u Beogradu. *Kominform* je i osnovan 1947. godine i imao je sjedište u Beogradu, a trebao je biti savjetodavno tijelo svim komunističkim partijama, pridonositi rješavanju potencijalnih problema pojedinih komunističkih partija te osigurati jedinstven nastup i stav komunističkih partija u svijetu. Ovo sovjetsko naglo poboljšavanje odnosa s Jugoslavijom je bilo samo privremeno i zapravo je bila stupica jugoslavenskom rukovodstvu, jer je *Kominform* uskoro postao sredstvo za napade na KPJ.

2. Tijek sukoba i događaji nakon njega

Na godišnjicu Crvene armije, 23. veljače 1948., u sovjetskoj je ambasadi u Tirani došlo do malenog verbalnog incidenta, ali to je bio prvi otvoreni znak sukoba koji će uskoro uslijediti. Sovjeti su Jugoslaviji nametali nepravedne ekonomske ugovore, no to nije bio bit sukoba. Isto tako, jugoslavensko “ljevičarstvo” istaknuto jugoslavenskim isticanjem potrebe pretvaranja zemalja istočne Europe u socijalističke, nije bila glavna smetnja Sovjetima. Postojao je niz incidenata koji su zaoštravali sovjetsko nezadovoljstvo, primjerice: pokušaji suprostavljanja sovjetskom osoblju u Jugoslaviji, svađe oko mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih poduzeća, jugoslavensko inzistiranje na samostalnosti jugoslavenske politike, i slično. “Dramatičan razvoj tih sukoba 1948. bio je najizravnije u vezi sa Staljinovim strahom da Jugoslavija počinje sebe smatrati komunističkim središtem toga dijela Europe, iz čega bi proizašle sve moguće štetne posljedice u odnosima SSSR-a sa Zapadom.”⁶ No, čini se da su svi ovi incidenti zapravo vodili prema već zamišljenom cilju u Moskvi- potpunog rascjepa Sovjetskog Saveza i svih zemalja Kominforma s Jugoslavijom.

Moskva je strahovala da Zapad, posebno SAD, ne shvati Tita kao Staljinovu produženu ruku na Balkanu, posebno u Grčkoj (koju su Amerikanci prema Trumanovoj politici zadržavanja komunizma materijalno pomagali) i Albaniji.

⁴ **Andrej Aleksandrovič Ždanov** bio je istaknuti sovjetski političar koji je kao visoki partijski rukovoditelj provodio čistke protiv tzv. trockista i buharinovaca. Uz njega se veže pojam “ždanovizam” koji obilježava kruto dogmatsko stajalište i administrativne mjere zabrana i progona na području znanosti, umjetnosti i kulture uopće.

⁵ Banac, nav.dj., str.

⁶ Banac, nav. dj., str. 41.

Dakle, Moskvu je zabrinjavalo da Jugoslavija ne bi postala od Sovjetskog Saveza nezavisan balkanski lider.

Već 1943. godine su postojali planovi o stvaranju stalnoga vrhovnog balkanskog štaba preko kojeg bi Jugoslaveni igrali glavnu ulogu i određivali ponašanje komunističkih pokreta u Albaniji, Bugarskoj i Grčkoj, no od toga je Tito bio odustao. Pribojavao se, naime, da bi se time polako Jugoslavija izjednačila s ovim zemljama čime bi se kompromitiralo jugoslavensko prvenstvo na Balkanu koje je želio ostvariti.

Na spomenutom sastanku Kardelja i Šubašića sa Staljinom 22. studenoga 1944. u Moskvi, Staljin je zahtijevao da se uspostavi jugoslavensko-bugarska federacija. Time je očito želio ostvariti jaču kontrolu Jugoslavena preko Bugara. Tito je bio svjestan toga te je predlagao sedmočlanu federaciju balkanskih zemalja na što Moskva nije pristala.

Koncem siječnja 1945. jugoslavenski su i bugarski predstavnici opet bili pozvani u Moskvu gdje se ponovno raspravljalo o federaciji. No, kako je 26. siječnja britanska vlada upozorila Bugare da ne smije ulaziti u federaciju s Jugoslavijom, Moskva je odustala od toga plana.

Nakon završetka rata utjecaj Jugoslavije na Albaniju je bio velik, zbog čega je došlo do napetosti između Jugoslavije i SSSR-a. Isto tako, Tito je podržavao pokret otpora u Grčkoj u kojoj su Sovjeti bili "prepustili" Britancima 90 % utjecaja. U listopadu 1946. u Grčkoj komunisti oformljuju Demokratsku armiju Grčke pod vodstvom generala Markosa, koju Jugoslaveni nastavljaju izdašno pomagati u oružju i drugom potrebnom robom. Kada, pak, u ožujku 1947. Amerikanci prema Trumanovoj doktrini počinju preuzimati britanski teret u Grčkoj i ulaziti s ratnom mornaricom u Egejsko more, dolazi do zbližavanja Bugarske i Jugoslavije. Stoga su Tito i Georgi Dimitrov, predsjednik Komunističke partije Bugarske, održali dva sastanka na kojima su sklopili ugovor o prijateljstvu, dogovorili ekonomsku suradnju, i slično. Zbog svega ovoga, a i zbog jugoslavenskog utjecaja i pritiska na Albaniju, Staljin je protestirao.

Jugoslavija je dosta ulagala u Albaniju jer su je Jugoslaveni namjeravali ujediniti s Jugoslavijom. "Ujedinjenje Albanije s Jugoslavijom držalo se među vođama KPJ kao gotova stvar, još od završetka rata."⁷ U 12. mjesecu 1947. Tito je poduzeo daljne odlučne korake u povezivanju Albanije s Jugoslavijom uspostavom komisije za koordinaciju ekonomske integracije, a i dvije su divizije trebale biti upućene u Albaniju. Početkom siječnja 1948. Staljin je pozvao jugoslavensku delegaciju (koju je predvodio Đilas) u Moskvu. Na tom je sastanku Staljin izrazio želju da Jugoslavija "proguta" Albaniju. No, to je bila samo Staljinova stupica jugoslavenskom rukovodstvu. Krajem istog mjeseca

⁷ Banac, nav. dj., str. 50.

Staljin je organizirao još jedan sastanak u Moskvi na kojem su osim njega bili prisutni Kardelj i Dimitrov. Staljin je sada upozoravao da jugoslavenska politika prema Albaniji može dati Amerikancima povod za napad te je ponovno inzistirao na uspostavi jugoslavensko-bugarske federacije. No, ispostavilo se da je ovaj sastanak bio samo taktika odgađanja, jer su uskoro počeli veliki pritisci Moskve na Beograd.

Već 22. veljače Moskva odbija nove jugoslavenske ekonomske zahtjeve. No, Tito je odlučio izdržati sovjetski ekonomski pritisak i napraviti prevrat u Albaniji. Uskoro se situacija počela dodatno zaoštavati. 18. ožujka Sovjeti povlače svoje vojne savjetnike, a 27. istog mjeseca Staljin je uputio Prvo pismo CK-u KPJ. U tom pismu Staljin je iznio niz optužaba KPJ. Optužio je niz istaknutih članova KPJ zbog ljevičarskih fraza, kritizirao je nedostatak demokracije u partiji kao i nedostatak klasne borbe, te je kritizirao KPJ zbog „njezine oportunističke teorije miroljubiva prijelaza na socijalizam“⁸, i slično. Na sastanku CK KPJ 12. travnja u Beogradu Tita su podržali svi osim Sretena Žujovića. Tito je reagirao i Žujović je ubrzo uhićen kao i Andrija Hebrang kojeg se optužilo za suradnju s ustašama za vrijeme rata. Naime, Tito se bojao da će Sovjeti iskoristiti ove eminentne članove partije kako bi stvorili opoziciju. Kada je sovjetsko vodstvo saznalo da su Hebrang i Žujović uhapšeni, Staljin je zahtijevao da sovjetski predstavnici sudjeluju u istrazi protiv njih, što su Jugoslaveni odbili.

4. svibnja iste godine Staljin je uputio Drugo pismo CK KPJ. U njemu se Staljin usprotivio hapšenju Žujovića i Hebranga, a njihovo hapšenje je nazvao dokazom antisovjetskog ponašanja u jugoslavenskom rukovodstvu. Pismo je završio pozivom Titu da svoj slučaj iznese pred Kominformom. U odgovoru na ovo pismo Tito je odbio arbitražu Kominforma. Kada je Tito odbio arbitražu, Staljin je poslao i Treće pismo. U njemu je ponovno pozvao Tita i Kardelja na sastanak Kominforma u Bukurešt te ih upozorio da bi njihov nedolazak značio ujedno priznanje krivnje.

Sredinom lipnja je započeo sastanak Kominforma u Bukureštu, no bez jugoslavenskih rukovodioca. 28. lipnja je objavljena Rezolucija koja je izazvala senzacionalan odjek širom svijeta. Rezolucija je iznjela niz optužaba upućenih CK-u KPJ i ujedno je označila isključenje KPJ iz Kominforma. Najznačajnije optužbe su: antisovjetizam KPJ, zbog praktičnih i ideoloških grešaka, zatim odstupanje od lenjinističke teorije partije te pomanjkanje unutarpartijske demokracije. Najozbiljnija, pak, optužba je bila da se rukovodstvo KPJ usprotivilo komunističkim partijama unutar Kominforma. Na kraju Rezolucije spominju se “zdrave snage”(pristaše Rezolucije i Sovjetskog Saveza) koje bi

⁸ Iz teksta Prvog pisma prema: Banac, nav.dj., str. 55.

trebale prisiliti rukovodioce KPJ da priznaju pogreške i da se poprave ili da se smijene ako se pokažu nesposobni. Staljin je zbilja vjerovao da će “zdrave snage” srušiti Tita i njegove suradnike, no nije želio voditi politiku razorenja jugoslavenske federacije jer se bojavao reakcije “patriotskih elemenata”.

Na sovjetsko iznenađenje Tito je objavio tekst Rezolucije u javnosti te svoj odgovor u kojem je odbacio sve optužbe. Od 21. do 28. srpnja je održan 5. kongres KPJ koji je razočarao Staljinove nade brzog obrata u jugoslavenskoj partiji. Tito je naglasio da Rezolucija Kominforma nije samo napad na rukovodstvo partije već poziv na uništenje Jugoslavije. Kongres, koji je po prvi put bio javan (izravno je prenošen preko radija te je praćen u tisku), podržao je partijski vrh u odbijanju optužaba Rezolucije.

Staljinovo omalovažavanje značaja partizanske borbe i njezine važnosti te Titove karizme proizašle iz te borbe, onemogućavalo je Staljinu pravi uvid u situaciju u Jugoslaviji. Tito je, naprotiv, bio svjestan autoriteta i karizme koju je uživao i u partiji i u narodu. Iako je znao da *de facto* nisu zbog toga optuženi, već su optužbe samo bile izlika za izbacivanje Jugoslavije iz Kominforma, nastojao je sada još revnije paziti na čistoću ideologije kako u teoriji, tako i u praksi. “U godini 1948., a znatnim dijelom i u 1949., KPJ je uporno isticala svoju odanost Staljinu i Sovjetskom Savezu.”⁹ Ipak, partijski je vrh inzistirao na “čistoći” partije zbog čega je vrlo dosljedno i oštro provedeno hapšenje kominformovaca, odnosno onih koji su podržavali Rezoluciju Kominforma. Kada su pak neki generali, na čelu sa generalpukovnikom Arsom Jovanovićem, pokušali prema direktivama iz Moskve napraviti državni udar, uhvaćeni su, a neki odmah ubijeni. “Ova je zavjera zaoštrila jugoslavenski stav prema unutarnjim prosovjetskim snagama.”¹⁰

Staljin je ustrajao u velikom ekonomskom pritisku na Jugoslaviju. Sve članice Kominforma također su otkazale svoje ugovore s Jugoslavijom te je bila potpuno ekonomski blokirana.¹¹ “Bilo je i graničnih incidenata i prijetnji vojnom intervencijom.”¹² “Postoji dokaz da su Sovjeti bili planirali invaziju na Jugoslaviju od 1949. do, možda, 1951.”¹³ Jugoslavenske su se vlasti, stoga, pripremale za eventualni napad na Jugoslaviju, između ostalog i velikim ulaganjima u vojnu industriju što je nanosilo štete jugoslavenskoj ekonomiji. Jedini izlaz za jugoslavensku ekonomiju, koju je Istočni blok odlučio uništiti, bilo je okretanje Zapadu. 27. studenog 1949. objavljena je i *Druga rezolucija Kominforma* u kojoj se još teže optuživalo jugoslavenski partijski vrh.

⁹ Banac, nav. dj., str. 129.

¹⁰ Banac, nav. dj., str. 130.

¹¹ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije* (Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.), str. 303.

¹² Ibidem.

¹³ Banac, ibidem.

“Razočarenje Sovjetima i nesposobnost KPJ da probije obruč u međunarodnom komunističkom pokretu naveli su Jugoslaveni na zaključak da su međunarodni sukobi posljedica neravnopravnih odnosa između jakih i slabih država, a ne posljedica klasnih razloga.”¹⁴ Ovo stajalište, koje je iznio Kardelj pred Ujedinjenim narodima u rujnu 1949., je zapravo označilo jugoslavensku politiku traženja suradnje u zemljama bivšeg kolonijalnog svijeta, ali isto tako i približavanje Zapadu. “Kako je Zapad bio u hladnom ratu sa SSSR-om, otpor Jugoslavije Staljinu bio mu je u interesu, pa joj je, mijenjajući odnos prema Jugoslaviji, traženu pomoć i dodijelio.”¹⁵ Najveću pomoć Jugoslaviji u izlasku iz ekonomske izolacije je pružio SAD. “Do 1955. SAD su Jugoslaviji pružile ekonomsku pomoć vrijednu 598,5 milijuna dolara i vojnu pomoć vrijednu 588,5 milijuna dolara.”¹⁶ Iz ostalih fondova, također sa Zapada, Jugoslavija je dobila u istom vremenu dodatnih 820 milijuna dolara.

14 Banac, nav. dj., str. 136.

15 Matković, nav. dj., str. 305.

16 Banac, nav. dj., str. 138.

Zaključak

Sukob između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza i rascjep u komunističkom svijetu što ga je označilo isključenje Jugoslavije iz Kominforma iznenadili su i jugoslavensku javnost i cijeli svijet. Iako optužbe iznesene u samom tekstu *Rezolucije Kominforma* nisu imale veze sa stvarnošću, njihovo uporno dugotrajno ponavljanje stvorilo je pojam titoizam kojim su se označavale sve one nepoželjne “hereze” jugoslavenskog rukovodstva. *Rezolucija* je, pak, predstavljala tek spektakularan čin koji je upozoravao druge zemlje pod sovjetskim utjecajem kako će biti kažnjeni oni koji se ne budu podvrgavali sovjetskim direktivama, ili- u službenoj verziji (što je *Rezolucija* i bila)- oni koji odstupe od marksističko-lenjinističke teorije. Isključenje iz “komunističkog svijeta” i ekonomska blokada Istoka primorale su Jugoslaviju da se okrene prema Zapadu, posebice SAD-u koji joj uskoro počinje slati izdašnu vojnu i ekonomsku pomoć.

Literatura:

BANAC, IVO, *Sa Staljinom protiv Tita*. Zagreb: Globus, 1990.

MATKOVIĆ, HRVOJE, *Povijest Jugoslavije*. Zagreb: Naklada Pavičić, 2003.

Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945.-1952.: sv.1: 1945-1948.

Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske: 1945.-1952.: sv.2: 1949.-1952.

Zvonimir Glavaš

PRVI SVJETSKI RAT I ŽRTVE RUŽIČKE OKOLICE (1914.-1918.)

II. dio

ŽRTVE PRVOGA SVJETSKOG RATA U RUŽIČKOJ OKOLICI

(Borajna – 5, Donji Mamići – 50, Dragićina – 16, Grude – 47, Jabuka – 1, Puteševica – 7, Ružići – 46 i Tihaljina – 41; ukupno 213)

Uvodne napomene

Popisivati žrtve Prvoga svjetskog rata, dok se približava, a, evo, i nakon navršenih stotinu godina, zaista je teško. Sudionici u tome ratu rođeni su prije 120 do 150 godina. Od njihovih potomaka ili rodbine danas se može dobiti samo pokoji šturi podatak. U međuvremenu je jedan broj obitelji izumro ili se raselio.

Ipak smo pokušali popisati svoje ne tako daleke pretke i rodbinu. Glavni izvor podataka bili su pisani podaci u maticama, stanjima duša i arhivima župnih ureda. Međutim, u župnim maticama se nalaze samo podaci o poginulim vojnicima, kojima je datum pogibije poznat i koji su prijavljeni kotarskim uredima, a oni te podatke prosljedili župnim uredima. Rijetko se nailazi na žrtve rata koje su *nestale (zagubljene)* u ratu, a takvih je znatan broj.

Svjesni smo da ovaj popis ne sadrži ni približan broj žrtava rata i da su moguće manje greške. Zadovoljstvo je, ipak, saznanje da je popisan znatan broj onih koji su dali svoje živote boreći se pod žuto-cрном zastavom Austro-Ugarske Monarhije. Pozivamo vas, poštovani čitatelji, da nam prijavite žrtve Prvoga svjetskog rata za koje znate, a posebno pozivamo da nam se jave oni iz grudskih naselja koja ovdje nisu navedena, te da tako zajednički popišemo što više stradalnika Prvoga svjetskog rata.

O žrtvi u Prvom svjetskom ratu su iznijeti podaci do kojih se moglo doći, a zatim su navedeni pisani izvori podataka – matice, stanja duša i podaci iz arhiva. Pritom su korištene neuobičajene kratice, pa ih valja navesti.¹

2.1. Borajna

Borajna je srednjovjekovno naselje. Najstariji spomen je zapisan u poreznoj knjizi turske okupacijske vlast iz 1475.-1477.. godine. Upisano je na početku naselja Župe Humska zemlja (Hum).²

Borajna je danas rijetko naseljeno mjesto u sastavu općine Grude, Federacija Bosne i Hercegovine, Bosna i Hercegovina Krajolik je obrastao bjelogoričnom šumom (hrastom, jasenom, klenom i grabom) i niskim raslinjem tipičnim za kraške krajeve. Blizina mora (30 km) i Neretvanske kotline (25 km) daje ovom kraju blagu mediteransku klimu, koja povremeno zadobiva i obilježja kontinentalne klime zbog blizine planinskih masiva. Zato je mjesto poznato po dobrim vinogradima, kvalitetnom duhanu, smokvama, trešnjama i višnjama. Žitelji se bave uzgojem duhana, poznatog pod nazivom hercegovački ravnjak od kojeg se dobiva “škija” i vinove loze. Uzgojem navedenih poljoprivrednih kultura sada se uglavnom bave staračka kućanstva i nešto mladih žitelja koji su ostali raditi na zemlji. To je ujedno problem svih sela u Zapadnoj Hercegovini jer je težak težački život, brojnost obitelji uvjetovao ekonomske migracije žitelja u inozemstvo i druge krajeve ili odlazak na školovanje, gdje su mnogi i ostali trajno živjeti.

Prije je selo pripadalo župi Ružići.³ Borajna je, prema popisu župnika fra Ilije Vidoševića, 1844. imala sedam kuća u kojim je živjelo 37 katolika.⁴

Prema Šematizmu fra Petra Bakule 1867. u Borajni je postojalo 6 domaćinstava sa 39 katolika. Godine 1873. u Borajni broj domaćinstava ponovno sedam, a broj osoba na 63.

Godine 1884. u Borajni je postojalo 11 domaćinstava sa 72 katolika.

Mjesto	Broj domaćinstava	Broj osoba
Borjana	11	72

¹ Kratice korištene u tekstu: ŽU – Župni ured : ARHIV Župnog ureda u Ružićima, (Gorica, Grude, Ledinac, Rasno, Ružići, Tihaljina) – dalje: ARHIV ŽU Ružići (Gorica, Grude, Ledinac, Rasno, Ružići, Tihaljina). Matične knjige su skraćene: MK – Matica krštenih; MU – Matica umrlih; MV – Matica vjenčanih i SD – Stanje duša. Zatim slijede Matični uredi pojedinih mjesta: MUR – Matični ured. Njihove matice imaju skraćenice: MKR – Matična knjiga rođenih; MKU – Matična knjiga umrlih; MKV – Matična knjiga vjenčanih...

² ANDRIJA NIKIĆ, **Događajnica Bosne i Hercegovine od 614. do 1918.**, Mostar, 2003., str. 158.

³ **Župa Ružići** jedna je od najstarijih župa u Hercegovini. Postojala je još u srednjem vijeku. Nakaon turskog uništavanja župnik je mijenjao mjesto boravka, pa se i župa nazivala imenima gdje je biskup našao župnika (Tihaljina, Drinovci, Ružići). Nije imala stalnog sjedišta sve do 1836. god., kad je sagrađen prvi župni stan, koji je preuređivan 1854. i 1922. godine. Župa ima lijepu i prostranu crkvu čija je gradnja započela 1934., a pokrivena je 1938. godine. Crkva je potpuno uređena između 1958. i 1961. godine, dok je zvonik dovršen 1964. godine. Zaštitnik župe je sv. Ivan Krstitelj.

⁴ Popis u Bskupskom ordinarijatu.

1. BRAČIĆ MARKO

Šimunov i Tomice r. Milas. Rođen u Borajni 31. ožujka 1893. Neoženjen. Poginuo u ratu 24. listopada 1917. Pokopan je pred neprijateljem na bojnopolju. O pogibiji je obavijestio Kotarski ured Ljubuški dopisom No 2005/18.⁵

2. PRALAS, JURE

Jozin i Ive Šimić. Rođen u Borajni 11. prosinca 1892. Neoženjen. Umro u ratu u Mađarskoj kao vojnik 17. prosinca 1914. Pokopan je u Đeru (Győr, Ugarska).⁶

3. PRALAS, PETAR

Šimunov i Kate r. Katura. Rođen u Borajni 16. svibnja 1872. Vjenčan u Ružićima 28. siječnja 1902. s Matijom r. Šimić iz Borajne (kćeri Marka Šimića i Filipe r. Tomić). Imali su četvero djece. Umro kao vojnik u vojsci u Mađarskoj 11. siječnja 1918. Pokopan je u Pečuhu (Pesc u Ugarskoj).⁷

4. ŠIMIĆ, MATE

Andrijin i Vide r. Bilić. Rođen 9. srpnja 1886. Oženjen. Žena ? r. Marić iz Gruda. Nestao u ratu. Žena mu se poslije rata preudala.⁸

5. ŠIMIĆ, STIPAN

Ivanov i Anđe r. Mikulić. Rođen 1879. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1912. s Ružom r. Božić. Ruža je rođena u Ružićima. Kći je Šimuna Božića i Luce r. Pralas. Otac jednog djeteta. Umro u bolnici u Slavonskom Brodu 8. rujna 1918. O smrti bolnica obavijestila obitelj brzojavom.⁹

Borajna

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	1	20
Umrli od ranjavanja ili bolesti	3	60
Nestali	1	20
Ukupno	5	100

⁵ ARHIV Župnog ureda u Ružićima – dalje: ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 269., red. br. 332. I MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 54., red. br. 56.

ARHIV Matičnog ureda u Ružićima – dalje: ARHIV MUR Ružići - MKR Ružići, sv. II. (1886. – 1905.), red. br. 17./318.

⁶ ARHIV ŽU Ružić, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 339., red. br. 260., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 38., red. br. 31., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 44.

⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 18., red. br. 190., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 54., red. br. 55., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 213. i 262.

ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. II. (1880. – 1908.), red. br. 1./9.

⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 195., red. br. 422.

⁹ ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. III. (1908. – 1946.), str. 18., red. br. 18., MV Ružići, sv. IV. (1908. – 1946.), str. 12., red. br. 18., MU Ružići, sv. III., str. 55., red. br. 63.

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	1	20
1915.	-	-
1916.	-	-
1917.	1	20
1918.	2	40
Nepoznato	1	20
Ukupno	5	100

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	-	-
21 – 25	2	40
26 – 30	-	-
31 – 35	-	-
36 – 40	1	20
41 – 45	-	-
46 – 50	1	20
Nepoznato	1	20
Ukupno	5	100
Prosjek: 33 god.	-	-

Prikupljanje podataka o žrtvama Prvog svjetskog rata u Borajni je traženje naših katoličkih i hrvatskih mučenika. Akcija je poticaj njihovim obiteljima, čuvarima sjećanja i cijelom hrvatskom narodu, “ne smijemo dopustiti da se rastoči tisućugodišnji mozaik hrvatskog naroda, sazdan od bijelih i crvenih kockica napokon skupljen u štit, jer svaka od njih znači jedan život, jednu smrt, jednu uspomenu.”¹⁰

2.2. Donji Mamići

Donji Mamići su naseljeno mjesto u sastavu općine Grude, Nalaze se na visoravni sjeveroistočno od Gruda na magistralnom putu Grude - Široki Brijeg. Krajolik je obrastao bjelogoričnom šumom (hrastom, jasenom, klenom i grabom) i niskim raslinjem tipičnim za krške krajeve. Blizina mora (40 km) i Neretvanske kotline (30 km) daje ovom kraju blagu mediteransku klimu, koja

¹⁰ **Heroji ne umiru...**, str. 11.

povremeno zadobiva i obilježja kontinentalne klime zbog blizine planinskih masiva. Zato je mjesto poznato po dobrim vinogradima, kvalitetnom duhanu, smokvama, trešnjama i višnjama. Žitelji se bave uzgojem duhana, poznatog pod nazivom hercegovački ravnjak od kojeg se dobiva “škija” i vinove loze.

Uzgojem navedenih poljoprivrednih kultura sada se uglavnom bave staračka kućanstva i nešto mladih žitelja koji su ostali raditi na zemlji. To je ujedno problem svih sela u Zapadnoj Hercegovini jer je težak težački život, brojnost obitelji uvjetovao ekonomske migracije žitelja u inozemstvo i druge krajeve ili odlazak na školovanje, gdje su mnogi i ostali trajno živjeti.¹¹

1. ALPEZA, GRGO

Jurin i Kate r. Bandić. Rođen na Medovićima 29. siječnja 1900. Neoženjen. Umro u „vojništvu“ u Mostaru od upale pluća 28. prosinca 1921. Pokopan u Mostaru 30. prosinca 1921. Pokopao ga vojni svećenik fra Roko Sabljčić. Rodbinu o smrti obavijestio vojni svećenik obaviješću br. 109. od 31. prosinca 1921.¹²

2. ALPEZA, GRGO (GUGO)

Matin i Andre r. Alpeza. Rođen 8. ožujka 1884. Neoženjen. Poginuo u Tirolu (Austrija). Grgo je bio lakše ranjen. Za mjesec dana izliječio se i ponovno je krenuo u borbu. Nakon dva-tri mjeseca poginuo je. Rodbina mu je pronašla posmrtnu ostatku i pokopala ih u groblju na Ledincu.¹³

3. BOŠNJAK, IVAN

Matin. Rođen 1876. na Višnjici. Vjenčan 28. studenoga 1906. s Domom Brzicom. Otac više djece, od kojih je dvoje preživjelo (sinovi Srećko, r. 1911., i Toma, r. 1914.). Ivanova unučad (Tomina djeca) su: Srećko (r. 1937.), Slavko (r. 1940.) i Janja (r. 1942.). Poginuo je ili nestao u ratu. Doma je dobivala mirovinu za pokojnog muža do smrti 1. lipnja 1959. Danas u Višnjici ne živi nitko od Ivanovih potomaka.¹⁴

4. BOŠNJAK, MARKO

Antin i Anđe Ivanković. Rođen na Višnjici oko 1894. Neoženjen. Poginuo u Rusiji 22. srpnja 1915., gdje je i pokopan.¹⁵

5. BRZICA, ILIJA

Andrijin i Anđa r. Akmadžić. Andrijina prva žena bila je Janja r. Macan, a druga Anđa r. Akmadžić, majka Ilijina i Jozina. Andrija i Anđa vjenčali

¹¹ https://hr.wikipedia.org/wiki/Donji_Mami%C4%87i

¹² ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 148., red. br. 203., MU Rasno, sv. II., str. 88., red. br. 39.

¹³ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 52., red. br. 148.

¹⁴ ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I. str. 162. i ARHIV ŽU Rasno - SD Rasno, str. 162.,

¹⁵ ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 16., red. br. 57. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 161.

su se kao udovac i udovica. Ilija je rođen na Poganoj Vlaci 8. siječnja 1895. Neoženjen. Umro kao vojnik u bolnici 24. studenoga 1915. od ranjavanja u borbi na talijanskoj fronti. Rodbina je o pogibiji obaviještena 12. ožujka 1916.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Jozo–Josip (vidi red. br. 8.), a njegovi sestrinci (sinovi sestre Ruže udane za Matu–Matišu Macana), Silvestar i Veselko Macan, žrtve su Drugoga svjetskog rata.¹⁶

6. BRZICA, IVAN

Ivanov i Celije r. Tomić. Rođen na Poganoj Vlaci 26. svibnja 1884. Umro kao vojnik u Pečuhu (Pesc u Ugarskoj) 12. svibnja 1918. Pokopan je u Pečuhu.¹⁷

7. BRZICA, IVAN

Vidov i Ruže r. Zadro. Rođen na Poganoj Vlaci 3. ožujka 1889. Nestao u ratu.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Martin (vidi br. 9.).¹⁸

8. BRZICA, JOZO (JOSIP)

Andrijin i Anđe r. Akmadžić. Andrijina prva žena bila je Janja r. Macan, a druga Anđa r. Akmadžić, majka Jozina i Ilijina. Andrija i Anđa vjenčali su se kao udovac i udovica. Jozo je rođen na Poganoj Vlaci 9. ožujka 1893. Neoženjen. Poginuo u borbi na talijanskoj fronti.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Ilija (vidi red. br. 5.), a njegovi sestrinci (sinovi sestre Ruže udane za Matu – Matišu Macana), Silvestar i Veselko Macan, žrtve su Drugoga svjetskog rata.¹⁹

9. BRZICA, MARTIN

Vidov i Ruže r. Zadro. Rođen 20. veljače 1893. Neoženjen. Poginuo u Karpatima kao vojnik 22. srpnja 1915.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Ivan (vidi br. 7.).²⁰

10. BRZICA, PETAR (MALKANOVIĆ)

Ivanov i Mande r. Galić. Rođen na Poganoj Vlaci 1868. Prva mu je žena bila Jaka r. Nikić (kći Jakovljeva i Cvite r. Zadro). Vjenčali su se u Ružićima 27. siječnja 1891. Poslije njezine smrti oženio se iz Klobuka. Otac dvoje djece. Nestao u ratu.²¹

¹⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 409., red. br. 175., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 36., red. br. 9., SD Ružići, sv. I. I ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 231.

¹⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 388., red. br. 76. i MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 54., red. br. 54.

¹⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 248., red. br. 222. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 252.

¹⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 349., red. br. 304., SD Ružići, sv. I., i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 231.

²⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 346., red. br. 291., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 34., red. br. 58. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 252.

²¹ ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I. (1797. – 1870.), red. br. 239. I ARHIV MUR Ružići – MKV Ružići, sv. II., red. br. 3./21.

11. KATURA, PETAR

Jurin. Jure se ženio tri puta. Žene su mu bile Kata Palac, Filipa Iličić i Jela Primorac. Petar je rođen na Višnjici. Poginuo je u Rusiji. Prema pričanju ranila ga je tenkovska granata i ostao je u snijegu.²²

12. KNEZOVIĆ, FRANO

Nikolin i Iva r. Bandić. Rođen u Ledincu 22. rujna 1889. Neoženjen. U ratu teško ranjen i umro u bolnici u Pettanu (Štajerska) 16. ožujka 1918. Rodbina je o smrti obaviještena dopisom Seoskoga kotarskog ureda broj 3805 M.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Ivan (v. br. 13.).²³

13. KNEZOVIĆ, IVAN

Nikolin i Ive r. Bandić. Rođen u Ledincu 9. srpnja 1892. Neoženjen. Poginuo na ruskom ratištu 10. travnja 1915.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Frano (v. br. 12.).²⁴

14. KNEZOVIĆ, IVAN

Tomin i Cvite r. Banožić. Rođen u Ledincu 11. travnja 1884. Oženjen Katom r. Palac. Otac troje djece: Slavka (r. 1908.), Matija (1910.) i Mate (1914.). Smrtno ranjen i umro u res. spital Reichenberg 22. travnja 1918. Obitelj obaviještena dopisom Sreskog ureda iz Mostara br.4937/M.²⁵

15. LEKO, ANDRIJA

Ivana (Vidovića) i Šime r. Pezer. Rođen u Podledincu 2. listopada 1888. Neoženjen. Obolio u ratu i umro u Mostaru 7. lipnja 1919. Pokopan je na Vojničkom groblju u Mostaru 9. lipnja 1919. Djeca brata mu Ante i Anđe r. Leko su Vid, rođen 1921. (žena Joza r. Bakula), i Jozo, rođen 1924. (žena Mara r. Alpeza). Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Cvitan (vidi br. 16.).²⁶

16. LEKO, CVITAN

Ivana (Vidovića) i Šime r. Pezer. Rođen u Podledincu 9. travnja 1892. Neoženjen. Poginuo u ratu.

Djeca brata mu Ante i Anđe r. Leko su Vid, rođen 1921. (žena Joza r. Bakula), i Jozo, rođen 1924. (žena Mara r. Alpeza).

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Andrija (v. br. 15.).²⁷

²² ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 168.

²³ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 78., red. br. 149., MU Rasno, sv. II., str. 68., red. br. 62. ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići, sv. 1908. – 1930., str. 67., red. br. 118./62.

²⁴ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 09., red. br. 127., MU Rasno, sv. II., str. 71., red. br. 93., ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići, sv. 1908. – 1930., str. 74., red. br. 127./93.

²⁵ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 52., red. br. 159., MU Rasno, sv. II., str. 70., red. br. 80., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 23. I ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići, sv. 1908. – 1930., str. 72., red. br. 124./80.

²⁶ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 74., red. br. 9., MU Rasno, sv. II., str. 79., red. br. 28., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 64.

²⁷ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 97., red. br. 110., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 64.

17. LEKO, IVAN

Franin i Anđe r. Šimić. Rođen u Ledincu 13. rujna 1897. Neoženjen. Obolio u ratu i pušten kući. Umro je u Ledincu 18. ožujka 1918. Pokopan je u groblju na Ledincu 19. ožujka 1918.²⁸

18. LEKO, JOZO

Andrijin i Ruže r. Palac. Rođen 16. veljače 1893. Neoženjen. Poginuo u ratu. Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Stjepan (v. br. 20.).²⁹

19. LEKO, MATE

Jozin i Mare r. Kvesić. Rođen u Ledincu 5. siječnja 1894. Neoženjen. Obolio u ratu i pušten kući. Umro u Ledincu 20. siječnja 1918. Pokopan je u groblju na Ledincu 21. siječnja 1918.³⁰

20. LEKO, STJEPAN

Andrijin i Ruže r. Palac. Rođen u Ledincu 23. prosinca 1889. Obolio u ratu i pušten kući. Umro je u Ledincu 2. lipnja 1918. Pokopan je u groblju na Ledincu 3. lipnja 1918.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Jozo (v. br. 18.).³¹

21. MACAN, ANTE

Matin (Matišin) i Pere r. Jurčić. Rođen na Poganoj Vlaci 21. rujna 1878. Vjenčan s Anđom r. Šimić, Komadinovom iz Dragićine. Otac šestero djece – četiri sina (Mate-Matiša, Petar, Ferdo i Jerko) i dvije kćeri (Matija i Lucija). Ranjen u ratu i umro u bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 8. rujna 1917. Smrt prijavljena 16. rujna 1917. Njegovi unuci Silvestar i Veselko Macan, sinovi njegova sina Mate-Matiše i Ruže r. Brzica, žrtve su Drugoga svjetskog rata.

Žrtve Drugoga svjetskog rata su i njegova braća Ciprijan (v. br. 22.) i Jozo (v. br. 24.).³²

22. MACAN, CIPRIJAN

Matin (Matišin) i Pere r. Jurčić. Rođen na Poganoj Vlaci 15. veljače 1892. Oženjen Lucijom r. Leko iz Tihaljine, kćeri Filipa Leke i Kate r. Pandžić. Djece nije imao. Nestao u ratu. Poslije rata Lucija se vratila u Tihaljinu i živjela u Nezdravici sa sestrom Jozom i svakom Ivanom Primorcem (Jurićem).

Žrtve Drugoga svjetskog rata su i njegova braća Ante (v. br. 21.) i Jozo (v. br. 24.).³³

²⁸ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 128., red. br. 294. i MU Rasno, sv. II., str. 67., red. br. 45.

²⁹ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 101., red. br. 163.

³⁰ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 106., red. br. 10. i MU Rasno, sv. II., str. 64., red. br. 9.

³¹ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 79., red. br. 172. i MU Rasno, sv. II., str. 69., red. br. 72.

³² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 67., red. br. 339., MU Ružići, sv. III., str. 47., red. br. 86. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 266. i 272.

³³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., (1870. – 1900.), str. 320., red. br. 176., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 266. i 272.

23. MACAN, CVITAN

Markov i Ive r. Zadro. Rođen na Poganoj Vlaci 14. veljače 1894. Neoženjen. Poginuo u ratu na Soči 29. kolovoza 1917. Pokopan je u Gorici. Smrt prijavljena 16. prosinca 1917.³⁴

24. MACAN, JOZO

Matin (Matišin) i Pere r. Jurčić. Rođen na Poganoj Vlaci 6. ožujka 1895. Neoženjen. Poginuo u ratu 22. ožujka 1917. Pokopan je istoga dana u St. Piltenu. Smrt prijavio Seoski kot. ured u Mostaru 29. travnja 1917. Greškom je dva puta upisan u Maticu umrlih Župnog ureda Ružići (na str. 45., red. br. 65., te na str. 53., red. br. 39.).

Žrtve su rata i njegova braća Ante (vidi br.21.) i Ciprijan (vidi br. 22.).³⁵

25. MACAN, JOZO (JOZIP)

Stojanov i Mare r. Brkić. Rođen na Poganoj Vlaci 25. rujna 1894. Umro u bolnici u Budimpešti 23. srpnja 1915. od ranjavanja na bojištu. Pokopan je na Vojnom groblju u Budimpešti. Smrt prijavljena 1. kolovoza 1915.³⁶

26. MIKULIĆ, JAKOV

Grgin i Matije r. Ćutuk. Rođen u Cerovu Docu 28. veljače 1884. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1907. s Ivom Pezer, kćeri Ivana Pezera i Ruže r. Mikulić. Otac troje djece: Jaka (r. 1908.), Kata (1911.) i Jure (1915.). Poginuo kao vojnik 25. svibnja 1916. (Feldpost br. 226). Smrt prijavljena 12. srpnja 1916.³⁷

27. PALAC, MARTIN

Matin (Matišin) i Ive r. Bandić. Rođen na Višnjici 28. svibnja 1895. Neoženjen. Poginuo u ratu. Njegovi bratići su Ferdo, rođen 1932. (žena mu Sofija r. Alpeza) i Petar, rođen 1937. (žena mu Ruža r. Kožul).

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Stjepan (vidi br. 28.).³⁸

28. PALAC, STJEPAN

Matin (Matišin) i Ive r. Bandić. Rođen na Višnjici 25. prosinca 1889. Poginuo u ratu. Njegovi bratići su Ferdo, rođen 1932. (žena mu Sofija r. Alpeza) i Petar, rođen 1937. (žena mu Ruža r. Kožul).

³⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 379., red. br. 36., MU Ružići, sv. III., str. 49., red. br. 103., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 262.

³⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 298., red. br. 77., MU Ružići, sv. III., str. 45., red. br. 65., MU Ružići, sv. III., str. 53., red. br. 39., SD Ružići, sv. I., i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 212.

³⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 398., red. br. 126., MU Ružići, sv. III., str. 32., red. br. 33. i SD Ružići, sv. I.

³⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 153., red. br. 99., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 37., red. br. 21., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 301.

ARHIV MUR Ružići - MKV Ružići, sv. II. (1880. – 1908.), red. br. 7./90.

³⁸ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 2., red. br. 10. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 183.

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i brat mu Martin (vidi br. 27.).³⁹

29. PEZER, ANDRIJA

Markov i Oršule r. Primorac. Rođen na Selinama 22. rujna 1889. Oženjen. Umro kao vojnik u tvrđavnoj bolnici u Mostaru 15. veljače 1916. Pokopan je u vojničkom groblju u Mostaru. Kotarski ured Ljubuški obaviješten je o njegovoj smrti 29. veljače 1916. i o tome je obavijestio Župni ured Ružići 11. rujna 1916.

Žrtve rata su i njegova braća Martin (vidi br. 31.) i Mijo (vidi br. 32.). Četvrti brat – Jozo, umro je kod kuće kao vojnik 1912., a peti brat – Jerko (r. 1894.) bio je sakat u lijevu nogu. Imali su dvije sestre: Šimu (r. 1899.) i Matiju (r. 1905.).⁴⁰

30. PEZER, LUKA

Jakovljevi i Ive r. Bunoza. Rođen na Poganoj Vlaci 2. listopada 1893. Neoženjen. Poginuo u Caverni u južnom Tirolu (Austrija) 26. lipnja 1916. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 1. veljače 1917. Župni ured Ružići o njegovoj pogibiji.⁴¹

31. PEZER, MARTIN

Markov i Oršule r. Primorac. Rođen u Cerovu Docu 24. prosinca 1891. Neoženjen. Umro kao vojnik u Pričuvnoj bolnici u Budimpešti 8. srpnja 1917. Ovaj je datum smrti upisan u obavijesti o njegovoj smrti Kotarskog ureda Ljubuški Župnom uredu Ružići od 13. veljače 1918. U Matici umrlih kao datum smrti, vjerojatno greškom, upisan je 10. srpnja 1917.

Žrtve rata su i njegova braća Andrija (vidi br. 29.) i Mijo (vidi br. 32.). Četvrti brat – Jozo, umro je kod kuće kao vojnik 1912., a peti brat – Jerko (r. 1894.) bio je sakat u lijevu nogu. Imali su dvije sestre: Šimu (r. 1899.) i Matiju (r. 1905.).⁴²

32. PEZER, MIJO

Markov i Oršule r. Primorac. Rođen u Cerovu Docu 13. rujna 1883. Umro u brigadnom sanatoriju 11. kolovoza 1916. Župni ured Ružići obaviješten je o njegovoj smrti 1. veljače 1917.

³⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 268., red. br. 327., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 183.

⁴⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 260., red. br. 284., MU Ružići, sv. III., str. 38., red. br. 33., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 50. ARHIV MUR Ružići, MK Ružići, sv. II., red. br. 24./284., za 1889.

⁴¹ Župnik ga je, greškom, dvaput upisao u Maticu umrlih: sv. III., na str. 38. pod red. br. 28., te na str. 44. pod red. br. 43. ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 369., red. br. 386., MU Ružići, sv. III., str. 38., red. br. 28., MU Ružići, sv. III., str. 44., red. br. 43., SD Ružići, sv. I., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 171.

⁴² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 313., red. br. 148., MU Ružići, sv. III., red. br. 11. SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), - Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 50. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 304

Žrtve rata su i njegova braća Andrija (vidi br. 29.) i Martin (vidi br. 31.). Četvrti brat – Jozo, umro je kod kuće kao vojnik 1912., a peti brat – Jerko (r. 1894.) bio je sakat u lijevu nogu. Imali su dvije sestre: Šimu (r. 1899.) i Matiju (r. 1905.).⁴³

33. TICA, IVAN

Matin (Matišin) i Luce r. Sopta. Rođen na Ledincu 22. svibnja 1894. Neoženjen. Umro kao vojnik 1918.⁴⁴

34. TICA JAKOV

Jozin i Anice r. Mikulić (sa Selina). Rođen na Ledincu 1. rujna 1892. Neoženjen. Nestao u ratu.⁴⁵

35. TOMIĆ, DAVID

Martinov i Ive r. Kolak. Rođen na Poganoj Vlaci 20. ožujka 1898. Neoženjen. Umro u ratu kao vojnik.

Žrtva je rata i brat mu Ivan (v. br. 37.).⁴⁶

36. TOMIĆ, IVAN

Antin i Matije r. Ančić. Rođen na Poganoj Vlaci 21. lipnja 1897. Neoženjen. Poginuo kao vojnik u Štajerskoj 14. kolovoza 1916. Pokopan je u Štajerskoj. Smrt prijavljena 19. kolovoza 1916. Greškom je dva puta upisan u Maticu umrlih Župnog ureda Ružići (sv. III., na str. 38., pod red. br. 27., te na str. 45. pod red. br. 64.).⁴⁷

37. TOMIĆ, IVAN

Martinov i Ive r. Kolak. Rođen na Poganoj Vlaci 19. travnja 1895. Umro kao vojnik u bolnici Hradschinu u Pragu (Češka) 3. lipnja 1917. Pokopan je u Pragu 5. lipnja 1917. Smrt prijavljena 29. rujna 1917.

Žrtva je rata i brat mu David (v. br. 35.).⁴⁸

38. TOMIĆ, MARKO

Vidov i Ive r. Miloš. Rođen na Poganoj Vlaci 17. svibnja 1890. Neoženjen. Ne zna se za njega od 1918.

⁴³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 143., red. br. 33., MU Ružići, sv. III., str. 44., red. br. 44., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 50. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 171.

⁴⁴ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I. (1872. – 1907.), str. 109., red. br. 46

⁴⁵ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I. (1872. – 1907.), str. 99., red. br. 136.

⁴⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 482., red. br. 42., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 286.

⁴⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 465., red. br. 408., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 38., red. br. 27., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 45., red. br. 64. i ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 268.

⁴⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 423., red. br. 239., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 47., red. br. 87., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 286.

Imao je brata Ivana (rođen 1903.), koji je bio oženjen Janjom r. Leko (umrla 1972.). Ivan i Janja imali su kći Milicu (rođenu 1927.), za koju se uvjenčao Drago Marić Stjepanov iz Gruda.⁴⁹

39. TOMIĆ, MATE

Barišin i Šime r. Macan. Rođen na Poganoj Vlaci 20. srpnja 1905. Neoženjen. Nestao u ratu.

Rješenjem Općinskog suda u Ljubuškom br. R. 208/68 od 11. lipnja 1970., proglašen je umrlim s danom 29. listopada 1919.⁵⁰

40. TOMIĆ, NIKOLA (PIVČEVIĆ)

Ivanov i Mande r. Pezer. Rođen na Poganoj Vlaci 27. siječnja 1892. Vjenčan u Ružićima 11. veljače 1914. s Lucom r. Tomić (Jozinom i Kate r. Milas). Nestao u ratu.⁵¹

41. UDOVIČIĆ, ANDRIJA (KAZIĆ)

Ivanov i Kate r. Leko. Rođen u Ledincu 18. kolovoza 1896. Neoženjen. Poginuo u Sipoti (Rumunjska) 18. srpnja 1917. Pokopan je u Sipoti. O pogibiji je obavijest poslao Crveni križ iz Švicarske, No K. 418.

Žrtva je rata i brat mu Mate (v. br. 42.). Njihov brat Jozo, rođen 1899., žrtva je Drugoga svjetskog rata. Partizani su ga odveli iz kuće i ubili u Ledincu 1945.⁵²

42. UDOVIČIĆ, MATE (KAZIĆ)

Ivanov i Kate r. Leko. Rođen u Ledincu 23. veljače 1894. Neoženjen. Umro u vojništvu u Lipi 18. kolovoza 1917. Pokopan je u Lipi 19. kolovoza 1917.

Žrtva je rata i brat mu Andrija (v. br. 41.). Njihov brat Jozo, rođen 1899., žrtva je Drugoga svjetskog rata. Partizani su ga odveli iz kuće i ubili u Ledincu 1945.⁵³

43. VUKOJA, ANTE (GRGIŠIĆ)

Grgin (Grgišin) i Ive r. Mijatović iz Tihaljine. Rođen u Ledincu 4. lipnja 1888. Oženjen. Djevojačko prezime žene Kolobarić. Imali su jedno dijete koje je umrlo. *Kao pučki ustaša otišao u vojsku dne 12. 12. 1914.* Ranjen u ratu u Ruskoj Poljskoj i umro nakon dva dana – 2. kolovoza 1915. Smrt je prijavljena 1. svibnja 1916.

⁴⁹ ARHIV MU Donji Mamići, Domovnica MU Mamići, sv. I., br. 5. I ARHIV ŽU ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 274.

⁵⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. V. (1901. – 1908.), str. 51., red. br. 427. i ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići (1957. – 1976.), str. 112., red. br. 17., za 1970.,

⁵¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 318., red. br. 167., ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. III. (1908. – 1946.), str. 1., red. br. 1., za 1914.

⁵² ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 121., red. br. 211., MU Rasno, sv. II., str. 60., red. br. 66., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 28., ARHIV MU Donji Mamići, MKU Donji Mamići (1908. – 1930.), str. 59., red. br. 104./66.

⁵³ ARHIV ŽU Rasno-MK Rasno, sv. I., str. 107., red. br. 21., MU Rasno, sv. II., str. 60., red. br. 65., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 28. i ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići (1908. – 1930.), str. 59., red. br. 103./65

Žrtve su rata i njegova braća Bože (v. br. 44.) i Frano (v. br. 46.).⁵⁴

44. VUKOJA, BOŽE (GRGIŠIĆ)

Grgin (Grgišin) i Ive r. Mijatović iz Tihaljine. Rođen u Ledincu 5. prosinca 1883. Vjenčan u Rasnu 23. studenoga 1910. s Vidom r. Kvesić iz Dužica, kćeri Ivkinom i Luce r. Bubalo. Otac petero djece: Grgo (1912. – 1945.), Filomena, Staža, Ante i Janja. Ubili ga financi 15. studenoga 1919. kada je nosio prodavati duhan. Pokopan je u Posušju 18. studenoga 1919. Bože se živ vratio iz rata, ali je tada došla nova neman – glad. Da bi prehranio obitelj, švercao je prodajom duhana. Financi su ga uhitili i ubili.

Žrtve su rata i njegova braća Ante (v. br. 43.) i Frano (v. br. 46.).⁵⁵

Božin sin Grgo žrtva je Drugoga svjetskog rata. Ubili su ga partizani u Ljubotićima 10. veljače 1945. godine.⁵⁶

45. VUKOJA, FILIP

Ivanov i Ruže r. Alpeza. Rođen na Medovićima 9. siječnja 1894. Neoženjen. Nestao u ratu. Bio je zarobljen na ruskoj fronti. Jedno je pismo došlo od njega i nakon toga izgubio mu se trag.⁵⁷

46. VUKOJA, FRANO (GRGIŠIĆ)

Grgin (Grgišin) i Ive r. Mijatović iz Tihaljine. Rođen u Ledincu 8. travnja 1895. Neoženjen. Nestao u ratu.

Žrtva su rata i njegova braća Ante (v. br. 43.) i Bože (v. br. 44.).⁵⁸

47. VUKOJA, MANDA

Lovrina i Mare r. Čužić. Rođena u Ledincu 10. siječnja 1896. Civilna osoba. Ubijena je u Osijeku 18. prosinca 1918. U sukobu vojnika s civilima Manda je slučajno naišla između njih i ubijena je. Pokopana je u Osijeku 19. prosinca 1918. Mandin brat je Božo Vukoja (1906. – 1994.), oženjen Ivom r. Mikulić. Božina i Ivina djeca su: Jerko (r. 1930.), Ilija (r. 1932.), Slavka (r. 1935.), Mate (Krešimir, r. 1938.), Stjepan (r. 1940.) i dr.⁵⁹

48. ZADRO, IVAN

Antin i Ive Škrobo. Rođen u Ledincu 20. siječnja 1876. Vjenčan 1905. s Androm Šimić. Otac petero djece: Matija (r. 1906.), Šima (r. 1910.), Stjepan (r. 1911.), Ivan i Vice (1914.). Poginuo u ratu 13. ožujka 1918. Pokopan

⁵⁴ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 73., red. br. 84., MU Rasno, sv. II., str. 50., red. br. 12., ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići (1908. – 1930.), str. 48., red. br. 83./12.

⁵⁵ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 50., red. br. 126., MV Rasno, sv. II., str. 8., red. br. 9., MU Rasno, sv. II., str. 82., red. br. 47., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, str. 33.

⁵⁶ **Grudski žrtvoslov**, Grude, 2014..

⁵⁷ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 105., red. br. 8.,

⁵⁸ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 114., red. br. 125.

⁵⁹ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 118., red. br. 157., MU Rasno, sv. II., str. 77., red. br. 160., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 32.

je u Sarajevu. O smrti obavijestio Seoski kotarski ured iz Mostara, dopis br. 2542./M. Ivanov unuk Marinko, Stjepanov sin, položio je 1968. redovničke zavjete.⁶⁰

49. ZADRO, PETAR

Antin i Anice r. Škrobo. Rođen u Ledincu 28. svibnja 1882. Vjenčan s Katom r. Zadro. Poginuo u ratu 1915.⁶¹

50. ZADRO, ŠIMUN

Ivanov i Luce r. Slišković. Rođen u Ledincu 1895. Poginuo na talijanskom ratištu u borbama na Soči 8. studenoga 1916. O pogibiji je obavijestio Seoski kotarski ured 8. siječnja 1917., dopis br. 9067.11.⁶²

Donji Mamići

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	22	44
Umrli od ranjavanja ili bolesti	20	40
Nestali	8	16
Ukupno	50	100

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	-	-
1915.	7	14
1916.	6	12
1917.	7	14
1918.	10	20
1919.	1	2
1921.	1	2
Nepoznato	18	36
Ukupno	50	100

⁶⁰ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 18., red. br. 7., MU Rasno, sv. II., str. 70., red. br. 81., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, str. 39. i ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići (1908. – 1930.), str. 73., red. br. 125./81.,

⁶¹ ARHIV ŽU Rasno, MK Rasno, sv. I., str. 43., red. br. 57.

⁶² ARHIV ŽU Rasno, MU Rasno, sv. II., str. 55., red. br. 3.

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	1	2
21 – 25	18	36
26 – 30	5	10
31 – 35	4	8
36 – 40	2	4
41 – 45	-	-
46 – 50	1	2
Nepoznato	19	38
Ukupno	50	100
Prosjek: 28 god.	-	-

2.3. Dragićina

U Hercegovini postoje dvije Dragićine. Jedna u Brotnju - čitlučkoj općini i druga u Bekiji – grudska općina. U Dragićini je prije stotinjak godina učinjena sječa mladeži. Preživjeli mještani, teško ranjeni, iz pepela su vadili i prikupljali sjećanja na svoje mile i drage. Što su ljudi zaboravili matične knjige ružičke i djelomično grudske župe su sačuvala. Pedesetak imena svakako bi trebalo uklesati u živac kamen da njihova imena povijest zapamti. Usprkos svemu narod nije izgubio volju za rad, život u vjeru u Boga. Jer samo Bog nam je mogao dati snage i volje za dalji život u tim iznimno teškim uvjetima, na opustošenu prostoru dijela današnje grudske općine.

1. BANDIĆ, ANDRIJA

Andrijin i Anđe r. Zadro. Rođen u Dragićini 20. travnja 1889. Umro 24. veljače 1915. u vojničkoj bolnici broj V. u Skoplju od pjejavog tifusa kao ratni zarobljenik.⁶³

2. BANDIĆ, JURE

Grgin i Matije r. Katura. Rođen u Dragićini 18. travnja 1895. Umro kao vojnik na Odjelu za rekonvalescente u Csorni u Mađarskoj 9. ožujka 1916. Pokopan je u Đeru (Győr, Ugarska).⁶⁴

3. BOŠNJAK, PAVAO

Matin i Ive r. Palac. Rođen u Dragićini 9. ožujka 1892. Poginuo u ratu u studenom 1914. O pogibiji obavijestio Kotarski ured Mostar.⁶⁵

⁶³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 253., red. br. 248. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 21., red. br. 34.

⁶⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 423., red. br. 240. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 18., red. br. 9.

⁶⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 323., red. br. 188., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 73., red. br. 24.

4. DEDIĆ, MATE

Jozin i Ruže r. Božić. Rođen u Dragićini 18. veljače 1882. Oženjen Matijom r. Katura iz Višnjice. Otac dvoje djece. Nestao u ratu.⁶⁶

5. KATURA, JOZO

Križanov i Jake r. Biloš. Rođen u Dragićini 14. listopada 1891. Umro kao vojnik u bolnici u Brodu 26. rujna 1917. Pokopan je u Brodu. O smrti obavijestio Kotarski ured Ljubuški dopisom od 13. veljače 1918.⁶⁷

6. KATURA, MATE

Andrijin i Jake r. Vrljić. Rođen u Dragićini 5. kolovoza 1876. Umro kao vojnik u bolnici u Mostaru od sušice 24. travnja 1916. Pokopan je u Mostaru.⁶⁸

7. KATURA, PETAR

Jurin i Pave r. Tomić. Rođen u Dragićini 23. srpnja 1894. Umro kao vojnik u bolnici u Galiciji (Novy Taza? – slabo čitljivo) 20. rujna 1917. O smrti obavijestio katolički ured.⁶⁹

8. KATURA, STJEPAN (STIPAN)

Nikolin i Anice r. Palac. Rođen u Dragićini 4. kolovoza 1898. Umro kao vojnik u pričuвної bolnici u Vinkovcima 7. ožujka 1917.⁷⁰

9. PALAC, BLAŽ

Jozin i Ive r. Čuljak. Rođen u Dragićini 25. siječnja 1891. Vjenčan s Anicom Palac. Otac jednog djeteta (kći Iva). Poginuo u ratu.

Žrtva rata je i brat mu Ivan (ili Nikola?), v. br. 10.).⁷¹

10. PALAC, IVAN (ili NIKOLA?)

Jozin i Ive r. Čuljak. Rođen u Dragićini. Oženjen. Otac jednog djeteta. Poginuo u ratu.

Žrtva rata je i brat mu Blaž (vidi br. 9.).⁷²

⁶⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 115., red. br. 156.,

⁶⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 309., red. br. 128., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 304., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 30., red. br. 72.

⁶⁸ Greškom je dva puta upisan u Maticu umrlih u Grudama, sv. II., na str. 19., red. br. 15., i na str. 21., red. br. 33., ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 48., red. br. 144., MU Grude, sv. II., str. 19., red. br. 15. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 21., red. br. 33.

⁶⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 393., red. br. 102., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), od 4. I. 1918., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 62., red. br. 23.

⁷⁰ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I., str. 37., red. br. 243., MU Grude, sv. II., str. 28., red. br. 51., ARHIV ŽU Ružići, Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 169.

⁷¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 294., red. br. 57. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 263.

⁷² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. ?).

11. PALAC, JOSIP (JOZO)

Stjepanov (Stipanov) i Ive r. Bračić. Rođen u Dragičini 9. svibnja 1897. Poginuo u ratu na ruskom bojištu 13. prosinca 1916. O pogibiji obavijestio Kotarski ured Ljubuški 6. travnja 1917.⁷³

12. ŠIMIĆ, FILIP

Stjepanov i Andre r. Iličić. Rođen u Dragičini 27. kolovoza 1889. Žena Ana. Umro na pustari Nikolinstan 27. ožujka 1918. O smrti obavijestio župni ured dopisom br. 103-1918 od 31. ožujka 1918.⁷⁴

13. ŠIMIĆ, GRGO

Jozin i Ruže r. Skoko. Rođen u Dragičini 14. travnja 1895. Neoženjen. Umro od ranjavanja u borbi u pričuвної bolnici u Đeru (Győr, Ugarska). Pokopan je u Đeru.⁷⁵

14. ŠIMIĆ, IVAN (ŠUKIĆ)

Matin i Jozе r. Bilić. Rođen u Dragičini 3. svibnja 1868. Vjenčan 12. siječnja 1901. s Katom r. Mikulić. Imali su osmero djece. Umro kao vojnik u Tvrdavnoj bolnici u Mostaru 6. ožujka 1917. Pokopan je na Vojnom groblju u Mostaru. Djeca: Anđа (r. 1902., udana za Antu), Ruža (r. 1902., udana 1921. za Ivana), Stipan (r. 1905., +1918.), Nikola (r. 1907.), Mirko (r. 1911.), Jozo (r. 1914.), Matija (r. 1914., udana za Luku Iličića) i Ivan (r. 1917.).

Kada je Kotarski ured Ljubuški aktom Nr. 17.208. od 24. listopada 1918. zatražio od Župnog ureda Ljubuški da se djeca ratna siročad dovedu u Ljubuški radi otpreme u Sarajevo, na tome su se popisu našli i njegovi sinovi Nikola i Mirko.⁷⁶

15. ŠIMIĆ, MATE

Andrijin i Vide r. Bilić iz Ružića. Rođen u Dragičini 9. srpnja 1886. Vjenčan s Katom Marić (Samardžić) iz Gruda. Otac troje djece. Nestao u ratu u Rusiji.⁷⁷

16. ŠIMIĆ, STJEPAN (STIPE)

Ivanov i Šime r. Ćuk. Rođen u Dragičini 3. kolovoza 1882. Umro u bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 31. kolovoza 1918. Pokopan je na vojničkom groblju u Đeru (Győr, garska) 2. rujna 1918. O smrti je obavijest poslao vojni svećenik te Kotarski ured Ljubuški.⁷⁸

⁷³ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 21., red. br. 146. i ARHIV ŽU Ružići, Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 170.

⁷⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 258., red. br. 276. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 188.

⁷⁵ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 175., red. br. 262., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 18., red. br. 5.

⁷⁶ ARHIV ŽU Ružići, MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 44., red. br. 51., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 198. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 210.

⁷⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 195., red. br. 422

⁷⁸ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 122., red. br. 216., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (1916. – 1918.), red. br. 293. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II., str. 49., red. br. 11.

Dragićina

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	4	25,00
Umrli od ranjavanja ili bolesti	10	62,50
Nestali	2	12,50
Ukupno	16	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	1	6,25
1915.	1	6,25
1916.	4	25,00
1917.	4	25,00
1918.	1	6,25
Nepoznato	5	31,25
Ukupno	16	100,00

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	2	12,50
21 – 25	3	18,75
26 – 30	3	18,75
31 – 35	1	6,25
36 – 40	-	-
41 – 45	-	-
Nepoznato	7	43,75
Ukupno	16	100
Prosjek: 27 god.	-	-

2.4. Grude

Po svojem položaju i blagoj klimi Grude su s okolicom još od davnina privlačile čovjeka da se tu nastani i ostane. U plodnoj kotlini prostranog Imotsko-bekijskog polja ljudi su živjeli, obrađivali zemlju, ubirali njezine plodove i, uz stočarstvo, prehranjivali se i mislili na svoju budućnost. O

životu tih ljudi govore nam arheološki ostaci drevnih kultura iz vremena prahistorijskog, antičkog, kasnoantičkog i srednjovjekovnog.

O obiteljskom imenu (prezimenima) teško je govoriti. U jednom povijesnom izvoru koji se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku iz 1361. godine spominje se Pero Miloš, podanik župana Sanka Miltenovića, podrijetkom iz Humske zemlje.⁷⁹

O životu i stanju naših pređa u srednjem vijeku svjedoči lokaliteti sa stećcima, bilizima, stojećima. Stećci su rječiti govornici. Oni govore sami za sebe, o kulturi, življenju, ekonomiji, pismenosti, vjeri, običajima, civilizaciji, ekonomiji o prožimanju svega toga ukamenjena od jedanaestog do druge polovice petnaestoga stoljeća.⁸⁰ Oni su, nažalost i svjedoci ostataka nekadašnjeg bogatstva što se posljednjih stoljeća uništavalo. Ostaci ostataka – reliquiae reliquiarum, ipak, pomažu nam predstaviti kulturu i civilizaciju života naših pređa u srednjem vijeku. Grobišta su grad mrtvih, jer su kršćanska groblja ustrajni pokušaji urbaniziranja naselja i sela. Ona svjedoče stalnost života i smrti na tim prostorima.

U turskom dokumentu iz 1575., među svjedocima otpora protiv najezde pravoslavnog mitropolite Savatina da katolike podjarme pod svoju jurisdikciju – čitaj prevedu na pravoslavlje - spominju se, uz ostale Petar, sin Matijin iz sela Grude, sa svojima...⁸¹

Deset godina kasnije (1585.) među popisima sela imotske župe pod br. 17. upisano je selo Grude, 'oni koji love ribu iz spomenuta dva sela neka vlasniku timara daju desetinu, u posjedu sela Ružići i Grude, prihod 300 /akči/. Timar Mehmed-aga, dizdar tvrđave Rog'.⁸²

Što se više približavamo današnjim vremenima o Grudama pronalazimo sve više podataka. Polovicom devetnaestoga stoljeća, točnije 30. prosinca 1857. neki Čorluke iz Gruda predvidjeli su gradnju crkve na Gomilici pa su darovali svoj posjed župnom uredu u Gorici. Darovnicu je u ime širokobriježskog samostana primio fra Petar Bakula, župnik u Gorici.⁸³

Nešto više podataka o Grudama postoji iz razdoblja prvoga svjetskog rata (1914.-1918.). Odmah po izbijanju rata, godine 1914. u Zagrebu je osnovana »Liga za zaštitu djece« i »Središnji zemaljski odbor za zaštitu obitelji mobiliziranih i u ratu poginulih - u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji«. Oni su se poslije ujedinili i svoju djelatnost razvili po Dalmaciji, Istri i Bosni i Hercegovini. Godine 1916. hercegovački provincijal fra David Nevistić, po

⁷⁹ Župa Grude..., str. 9.

⁸⁰ JULIJANA KOVAČEVIĆ, *Naslijeđe stećaka – podsjetnik*, **Gradovrh** – časopis za književno-jezična, društvena i prirodosna znanstvena pitanja, Matica hrvatska – Tuzla, studeni 2007., str. 124.- 137. Ovdje str. 136.

⁸¹ Usp. ANDRIJA NIKIĆ, **Događajnica Bosne i Hercegovine od 614. do 1918.**, Mostar 2003., str. 208.

⁸² Usp. A. NIKIĆ, **Događajnica...**, str. 212.

⁸³ Župa Grude..., str. 28.-9. Darovnicu su križem označili: Jure Čorluka, Mate Čorluka i Matija Čorluka.

samostanima i župama u Hercegovini, osnovao je »*Kruh sv. Ante*« da pomogne ublažiti ratne posljedice i pomoći ratom ugroženima. Iste je godine Zemaljska vlada u Sarajevu dopustila Hrvatskoj narodnoj zajednici skupljanje milodara za ugrožene. U tom karitativnom radu posebno se je istakao fra Didak Buntić, profesor i direktor franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu, ali i drugi franjevci, svećenici i pojedinci, koji su, zauzimajući se kod vlasti, poglavara, pa i samoga cara Karla I, nabavljali i dijelili živežne namirnice stanovništvu. Osim rata, nedostatka radne snage, oduzimanja žita i mesa, poskupljenja živežnih namirnica i nedostatka novca, gladi u Hercegovini pomogla je i suša godine 1917. Te 1917. u Grudama je umrlo 11 osoba od gladi.⁸⁴

Žrtve Prvog svjetskog rata popisane su abecednim redom:

1. ANDRIJANIĆ, LOVRE (BANDUŠIĆ)

Jurin i Vranjke r. Bandić. Rođen u Grudama 5. studenoga 1893. Umro kao vojnik u ratu u poljskoj bolnici Amoldstein u Tirolu (Austrija) 28. rujna 1916.⁸⁵

2. ANDRIJANIĆ, PETAR

Petrov i Anice r. Marić. Rođen u Grudama 10. rujna 1877. Vjenčan u Gorici 29. studenoga 1905. s Jozom Boban iz Sovića. Joza je kći Blaža Bobana i Ive r. Filipović iz Graca. Došao iz rata na dopust, razbolio se i u kratko vrijeme umro 20. srpnja 1917. Pokopan na grudskom groblju Gomilice 21. srpnja 1917.⁸⁶

3. BARIĆ, MARKO

Ivanov (Ikičin) i Apolonije (Pole) r. Spajić. Rođen u Alagovcu (Grude) 2. ožujka 1891. Poginuo u ratu.

Žrtva je rata i brat mu Petar (v. br. 4.).⁸⁷

4. BARIĆ, PETAR

Ivanov (Ikičin) i Apolonije (Pole) r. Spajić. Rođen u Alagovcu (Grude) 9. listopada 1880. Vjenčan u Ružićima 25. studenoga 1908. s Katom r. Šimić. Kata je kći Marka Šimića i Joze r. Žulj. Otac četvero djece: Adam (r. 1906., žena mu Anica r. Vekić), Iva (r. 1910.), Anđa (r. 1912. – +1914.) i Ferdo (r. 1914.). Adamova djeca, tj. Petrovi unuci: Ivan (r. 1932.), Petar (r. 1933.) i Mile (r. 1934.). Petar je poginuo u ratu.

⁸⁴ ANDRIJA NIKIĆ, *Godine gladi, povijesni prikaz spasavanja hercegovačke sirotinje (1916.-1919)*, Duvno, 1974., str. 30.

⁸⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 370., red. br. 391., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 24., red. br. 13., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. –, red. br. 391.

⁸⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 58., red. br. 252., ARHIV ŽU Gorica, MV Gorica, sv. 1836. – 1908., str. 221., red. br. 6., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 29., red. br. 58., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. –, red. br. 252.

⁸⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 299., red. br. 83., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. –, red. br. 83

Žrtva je rata i brat mu Marko (v. br. 3.).⁸⁸

5. BRNADIĆ, IVAN

Matin i Anđe r. Šimić iz Alagovca. Rođen u Grudama 6. ožujka 1880. Na krštenju je upisan s prezimenom Spajić, na vjenčanju Brnadić, a u Matici umrlih kao Brnadić (Spajić). Vjenčan u Ružićima 22. studenoga 1910. s Ivom Tolić iz Gruda. Iva je kći Petra (Pere) Tolića i Pere r. Bošnjak. Poginuo je u borbi na Babinoj glavi 27. studenoga 1914.⁸⁹

6. BRNADIĆ, JURE (JURKAN)

Vjenčan s Matijom r. Miloš 26. studenoga 1907. Otac dvoje djece: Bože, r. 1911., vjenčan 1932. s Ružom r. Blekić, odijeljen 1941., i Mate, r. 1914., vjenčan s Ljubicom r. Spajić. Jure je umro u ratu u logoru u Rumunjskoj.⁹⁰

7. ČALE, IVAN

Martinov i Janje r. Ilić. Rođen u Grudama 17. srpnja 1880. Obolio u ratu i pušten kući, gdje je umro 14. ožujka 1917. Pokopan je na Zorića groblju 15. ožujka 1917.⁹¹

8. ČORLUKA, IVAN

Jurin (Jurišin) i Janje r. Mikulić. Rođen u Grudama 4. kolovoza 1879. Poginuo u borbama u Ugarskoj 27. listopada 1917. Pokopan je u Đeru (Győr, Ugarska), broj groba 11. O pogibiji je obavijestio Seoski kotarski ured Mostar dopisom br. 932 M. 1918.⁹²

9. ČORLUKA, JURE

Petrov i Kate r. Zucić. Rođen u Grudama 2. travnja 1895. U Matici krštenih majka mu upisana s prezimenom Miloš, a u Matici umrlih kao Zucić. Poginuo u borbama kod Rombona Tolmeis (Tirol, Austrija) 16. rujna 1916.⁹³

10. IVANKOVIĆ, JURE

Ivanov i Vide r. Zorić. Rođen 27. siječnja 1888. U ratu obolio od sušice. *Dovezen iz vojničke bolnice i čim je s konja sjašio, umro, zapisano je u Matici*

⁸⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 97., red. br. 19., MV Ružići, sv. IV., str. 1., red. br. 9., SD Ružići, sv. I. (do 1924.), Alagovac, k. br. 245., SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 247. i ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 19.

⁸⁹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 238., red. br. 384., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 26., red. br. 33., ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. III. (1908. – 1946.), str. 20., red. br. 20.

⁹⁰ ARHIV ŽU Grude, SD Grude, str. 195.,

⁹¹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 240., red. br. 405., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 25., red. br. 21.

⁹² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 79., red. br. 449., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 449., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 32., red. br. 88., ARHIV ŽU Rasno, MU Rasno, sv. II., str. 65., red. br. 28., za 1918., ARHIV MUR Donji Mamići, MKU Donji Mamići, sv. 1908. – 1930., str. 55., red. br. 114./28.

⁹³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 421., red. br. 230., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 25., red. br. 15., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 449.

umrlih ARHIV ŽU Grude. Bilo je to 29. svibnja 1918. Pokopan je na Zorića groblju 30. svibnja 1918.⁹⁴

11. MARIĆ, ANTE

Jurin i Anđe r. Ćorluka. Rođen u Grudama 12. ožujka 1894. Ranjen u borbama u Austriji i umro 26. travnja 1918. Pokopan je u Beču 27. travnja 1918.⁹⁵

12. MARIĆ, IVAN

Filipov (Pilipov) i Lucije r. Šimić. Rođen u Grudama 5. listopada 1875. Vjenčan u Ružićima 23. studenoga 1909. sa Stažom r. Mikulić sa Selina. Staža jer kći Joze Mikulića i Mande r. Perić. Otac troje djece. Poginuo za vrijeme pobune mornara u Boki kotorskoj početkom veljače 1918. Topovskim pucnjem s admiralskog broda *Sankt Georg* 1. veljače 1918. označen je početak pobune oko 6.000 mornara u Boki kotorskoj. Mornari raznih narodnosti, većinom Jugoslaveni, koji su služili u austrougarskoj mornarici u Prvom svjetskom ratu, pobunili su se. Na 40-ak ratnih brodova u Kotorskom zaljevu istaknuli su crvene zastave, zbacili s komande časnike i vlast predali mornarskim komitetima. Nakon dva dana ustanak je ugušen (3. veljače) i uhićeno oko 800 mornara i dočasnika. Ivan je poginuo u gušenju te pobune mornara.⁹⁶

13. MARIĆ, IVAN (IKA PÉRIĆ)

Ivanov i Matije r. Spajić. Rođen u Grudama 5. ožujka 1895. Obolio u ratu od sušice i umro kod kuće 20. lipnja 1917. Pokopan na grudskom groblju Gomilice 21. lipnja 1917.⁹⁷

14. MARIĆ, JOZO

Franin i Kate r. Marić. Rođen u Grudama 23. ožujka 1888. Poginuo u borbama kraj mjesta Monte Sabotino 22. srpnja 1916.⁹⁸

15. MARIĆ, MATE

Jurin i Kate r. Brnadić. Rođen u Grudama 13. travnja 1894. Majka mu je na krštenju upisana s prezimenom Spajić, a u Matici umrlih kao Brnadić. Umro u ratu u Đeru (Győr, Ugarska) 13. prosinca 1914. Pokopan je u Đeru.⁹⁹

⁹⁴ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 326., red. br. 76., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 36., red. br. 37.

⁹⁵ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1894., str. 4., red. br. 46., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 35., red. br. 32.

⁹⁶ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 203., red. br. 34., ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. III. (1908. – 1946.), str. 16., red. br. 16.

⁹⁷ ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 28., red. br. 52., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. –, red. br. 225

⁹⁸ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 327., red. br. 92., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 22., red. br. 42.

⁹⁹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1894. – 1908., str. 6., red. br. 62., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 10., red. br. 53.

16. MARIĆ, STJEPAN (STIPAN)

Ivanov i Matije r. Spajić. Rođen u Grudama 7. prosinca 1888. Poginuo u borbama kraj Zeza u Albaniji 2. veljače 1917.¹⁰⁰

17. MARIĆ, ŠIMUN (JOZIPOVIĆ)

Ivanov i Ive r. Marijanović. Rođen u Grudama 25. kolovoza 1894. Nestao u ratu.¹⁰¹

18. MIKULIĆ, JOZO (ŠESTIĆ)

Ivanov i Ive r. Marijanović (Lisičić). Rođen u Grudama (Krištelica) 13. veljače 1896. Neoženjen. Poginuo na bojišnici u Italiji 1916. Pokopao ga Jozo Marić (Joskul) iz Rupina (Grude).¹⁰²

19. MIKULIĆ, JURE (JURAGA)

Franjin (Franin) i Kate r. Kordić. Rođen u Krištelici (Grude) 11. travnja 1892. Neoženjen. Prema jednome kazivanju poginuo je u Italiji 1916. i pokopao ga je Mate Suton iz Rujna, a po drugome nestao je u Rusiji 1917.¹⁰³

20. MIKULIĆ, MARIJAN

Ivanov i Matije r. Miloš (Milošuša). Rođen 24. veljače 1875. Oženjen. Žena mu je bila Spajić iz Gruda. Djece nisu imali. Marijan nije bio pozvan u rat, nego mu brat koji je imao djecu. Zato je Marijan otišao umjesto njega i više se nije vratio kući. Nestao je u ratu.¹⁰⁴

21. MIKULIĆ, PETAR

Žena mu bila Cvita r. Palac. Nestao je u Prvom svjetskom ratu. Njihov sin Tadija (r. 1912.) žrtva je Drugoga svjetskog rata. Umro je kao pripadnik njemačke vojske u bolnici u Zagrebu 7. siječnja 1945.¹⁰⁵

22. MILOŠ, IVAN

Stipanov i Anđe r. Miloš. Rođen u Grudama 10. prosinca 1895. Umro kao vojnik u bolnici Luck u Rusiji 26. listopada 1915.¹⁰⁶

23. MILOŠ, IVAN

Šimunov i Ive r. Žulj. Poginuo u borbi u Prosjeniku 9. siječnja 1916.¹⁰⁷

¹⁰⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 244., red. br. 201., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 27., red. br. 42., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 201.

¹⁰¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 397., red. br. 119., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 119.

¹⁰² ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I., str. 9., red. br. 2.,

¹⁰³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 325., red. br. 197., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 197.

¹⁰⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 325., red. br. 197.

¹⁰⁵ ARHIV ŽU Grude, SD Grude, sv. I., str. 322.

¹⁰⁶ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I., str. 7., red. br. 45. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 21., red. br. 40.

¹⁰⁷ ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 22., red. br. 42.

24. MILOŠ, MATE (RNJICA)

Filipov i Kate r. Marić. Rođen u Grudama 14. siječnja 1887. Vjenčan u Grudama 6. veljače 1907. s Katom r. Bandić iz Dragićine, kćeri Ivana Bandića i Matije r. Martinović. Otac troje djece: Andrijana, Venka i Ljubica. Umro 11. prosinca 1914. od ranjavanja u ratu na bojištu u Austriji. Pokopan je na Centralnom groblju u Beču 13. prosinca 1914. Kata se poslije rata udala za Ivana Spajića (Bajtera), r. 1879., Jurina i Anđe r. Šimić, i drugi put ostala udovica. Ivan je žrtva Drugoga svjetskog rata. Poginuo je u Andrijevcima 1945.¹⁰⁸

25. PEŠORDA, IVAN

Andrijin i Anđe r. Bašić. Rođen u Grudama 25. siječnja 1873. Umro u vojničkoj bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 3. ožujka 1917.¹⁰⁹

26. SPAJIĆ, IVAN

Filipov (Pilipov) i Ruže r. Šimunović. Rođen u Grudama 18. travnja 1893. Poginuo u ratu 6. travnja 1915.¹¹⁰

27. SPAJIĆ, IVAN

Ivanov i Kate r. Zadro. Rođen u Grudama 15. listopada 1885. Poginuo u ratu kao vojnik (feldpost 226) 25. svibnja 1915.¹¹¹

28. SPAJIĆ, JOZO

Matin. Rođen oko 1885. Vjenčan s Katom r. Barić iz Alagovca. Otac dvoje djece. Poginuo na solunskoj fronti.¹¹²

29. SPAJIĆ, JOZO

Šimunov i Kate r. Vranjković iz Graca. Rođen u Grudama 27. studenoga 1873. Umro kao vojnik u Rumunjskoj 7. prosinca 1917.¹¹³

30. SPAJIĆ, JURE

Matin i Janje r. Maduna. Rođen u Grudama. Kršten 8. ožujka 1894. Ranjen u borbi i umro u bolnici Frencsen u Ugarskoj 3. srpnja 1915. O smrti obavijestila uprava bolnice.¹¹⁴

¹⁰⁸ ARHIV ŽU Ružići- MK Ružići, sv. IV., str. 204., red. br. 499., ARHIV ŽU Grude, MV Grude, sv. I., str. 23., red. br. 3., MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 10., red. br. 52., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići (prijepis za Grude – Alagovac), sv. I. (1850. – 1905.), str. -, red. br. 499.

¹⁰⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV., str. 23., red. br. 246., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 27., red. br. 41.

¹¹⁰ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 386., red. br. 324., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 21., red. br. 38.

¹¹¹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 302., red. br. 243., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 19., red. br. 18.

¹¹² Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

¹¹³ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 194., red. br. 371., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 56., red. br. 22.

¹¹⁴ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 4., red. br. 45., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 14., red. br. 34.

31. SPAJIĆ, MATE

Antin i Kate r. Miloš. Rođen u Grudama 31. prosinca 1880. U Matici krštenih upisan s prezimenom Spajić-Brnadić, a u Matici umrlih kao Spajić. Obolio u ratu protiv Italije u Tirolu (Austrija), promrzle mu obje noge i dobio upalu pluća, te umro u vojnoj bolnici u Maistattu, kraj Bruneka, 8. siječnja 1917. Pokopan je u Tirolu u vojničkom groblju, kotar Brunck, u vlastitom grobu. Pokopao ga Rudolf Švabensky K. K. feld kurat.¹¹⁵

32. SPAJIĆ, PETAR

Franin i Anice r. Bašić. Rođen u Grudama 19. lipnja 1884. Umro kao vojnik u pričuвної bolnici u Usori 15. ožujka 1915.¹¹⁶

33. SPAJIĆ, VICE

Ivanov i Ive r. Marić. Rođen u Grudama 25. rujna 1887. Umro kao vojnik u Bečkom Novom Mjestu (Austrija) 10. veljače 1916.¹¹⁷

34. ŠIMIĆ, ANTE (IBRIĆ)

Ivanov (Ibrin) i Ive r. Zorić. Rođan u Alagovcu (Grude) 24. ožujka 1893. Nestao u ratu. Žrtva je rata i brat mu Jozo (v. br. 38). Njihova su braća: Petar, r. 1898., žena mu Iva r. Spajić, a sin im Ivan r. 1921., Ivan (1900. – 1918.) i Vrano, r. 1906., sestra Kata, udana u Grude.¹¹⁸

35. ŠIMIĆ, IVAN

Jozin i Matije r. Šimunović. Rođen u Alagovcu (Grude) 17. veljače 1892. Nestao u ratu. Brat mu Petar rođen je 1900., žena mu bila Anđa r. Šimić, a Petrov sin Rajko, Ivanov unuk, rođen je 1924. Ivan je imao i brata Matu, koji je rođen 1905.¹¹⁹

36. ŠIMIĆ, IVAN

Lovrin i Kate r. Andrijanić. Rođen u Alagovcu (Grude) 18. kolovoza 1882. Umro kao vojnik 17. listopada 1918. Pokopan u vojničkom groblju ... (nečitljivo).¹²⁰

¹¹⁵ Greškom dva puta upisan u Maticu krštenih Grude, sv. II. (na str. 24., red. br. 5., i na str. 26., red. br. 32.). ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 245., red. br. 29., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 24., red. br. 5. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 26., red. br. 32.

¹¹⁶ ARHIV ŽU Grude, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 288., red. br. 112., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 21., red. br. 36.

¹¹⁷ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 322., red. br. 30., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 18., red. br. 7.

¹¹⁸ ARHIV ŽU Ružiči, MK Ružiči, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 23., red. br. 246. i SD Ružiči, sv. I. (do 1924.), Alagovac, k. br. 241.

¹¹⁹ ARHIV ŽU Ružiči, MK Ružiči, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 321., red. br. 179. i SD Ružiči, sv. I. (do 1924.), Alagovac, k. br. 235.

¹²⁰ ARHIV ŽU Ružiči, MK Ružiči, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 123., red. br. 217. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 43., red. br. 102.

37. ŠIMIĆ, IVAN

Stipin i Ive r. Mlinarević. Rođen u Grudama 31. listopada 1895. Poginuo u borbama kraj Rombona Tolmeis u Tirolu (Austrija) 16. rujna 1916.¹²¹

38. ŠIMIĆ, JOZO (JOKAN IBRIĆ)

Ivanov (Ibrin) i Ive r. Zorić. Rođen u Alagovcu (Grude) 8. ožujka 1896. Nestao u ratu na bugarskoj granici. Žrtva je rata i brat mu Ante (v. br. 34.).

Njihova su braća: Petar, r. 1898., žena mu Iva r. Spajić, a sin im Ivan r. 1921., Ivan (1900. – 1918.) i Vrano, r. 1906., sestra Kata, udana u Grude.¹²²

39. ŠIMIĆ, MATE

Ivanov i Mande r. Begić. Rođen u Grudama 1881. Poginuo u ratu 22. studenoga 1915.¹²³

40. ŠIMUNOVIĆ, JURE

Jozin (Josipov) i Ruže r. Spajić. Rođen u Grudama 11. kolovoza 1895. Umro u ratu kao vojnik u pričuвної bolnici br. 4 u Laibachu 6. veljače 1916.¹²⁴

41. ŠIMUNOVIĆ, STJEPAN (STIPAN)

Ivanov i Kate r. Tolić. Rođen u Grudama 30. srpnja 1895. Umro je u Đeru (Győr, Ugarska) 28. veljače 1917.¹²⁵

42. TOLIĆ, ANTE

Ivanov i Vide r. Spajić. Rođen u Grudama 28. kolovoza 1895. Vjenčan u Grudama 24. studenoga 1914. s Katom r. Zorić. Obolio u ratu i umro u bolnici u Parubitzu u Češkoj 19. veljače 1916. Pokopan je u Parubitzu.¹²⁶

43. TOLIĆ, MATE

Lovrin i Ive r. Zovak. Rođen u Grudama 1875. Vjenčan u Gorici 22. studenoga 1898. s Anicom r. Grubišić, Mije Grubišića iz Sovića i Ive r. Boban. Otac petero djece, od kojih je dvoje umrlo nekako. Jedan je iz skupine boraca koji su poginuli u Tirolu (Austrija) 13. prosinca 1916. od odrona velike snježne lavine.¹²⁷

¹²¹ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 6., red. br. 36. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 24., red. br. 14.

¹²² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 439., red. br. 301. i SD Ružići, sv. I. (do 1924.), Alagovac, k. br. 241.

¹²³ ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 21., red. br. 37.

¹²⁴ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 3., red. br. 20. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 21., red. br. 39.

¹²⁵ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 3., red. br. 19. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 27., red. br. 43.

¹²⁶ ARHIV ŽU Grude, MK Grude, sv. I. (1895. – 1910.), str. 4., red. br. 24. i MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 18., red. br. 8.

¹²⁷ ARHIV ŽU Grude, MV Gorica, sv. 1836. – 1908., str. 203., red. br. 27. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 28., red. br. 46.

44. TOLIĆ, PETAR

Antin i Lucije r. Zorić. Rođen u Grudama 16. travnja 1883. Poginuo u ratu kraj Rovereta u Tirolu (Austrija) 12. listopada 1916.¹²⁸

45. ZORIĆ, IVAN (BILAVER)

Antin i Anice r. Klapirić. Rođen u Gornjim Zorićima (Grude) 7. listopada 1884. Nestao u ratu.¹²⁹

46. ZORIĆ, PETAR (STIPETIĆ)

Rođen u Gornjim Zorićima (Grude). Neoženjen. Nestao za vrijeme rata na talijanskoj fronti.¹³⁰

47. ZOVAK, DRAGUTIN

Ivanov i Matije r. Senjak iz Batina. Rođen u Grudama 10. travnja 1893. Poginuo u ratu kraj Zalesica u Rusiji 10. srpnja 1915.¹³¹

Grude

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	19	40,43
Umrli od ranjavanja ili bolesti	19	40,43
Nestali	9	19,15
Ukupno	47	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	5	10,64
1915.	7	14,89
1916.	10	21,28
1917.	7	14,89
1918.	5	10,64
Nepoznato	13	27,66
Ukupno	47	100,00

¹²⁸ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 274., red. br. 260. i ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 28., red. br. 50.

¹²⁹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 292., red. br. 142.

¹³⁰ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

¹³¹ ARHIV ŽU Gorica, MK Gorica, sv. 1836. – 1893., str. 386., red. br. 317., ARHIV ŽU Grude, MU Grude, sv. II. (1913. – 1946.), str. 26., red. br. 31.

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	5	10,64
21 – 25	10	21,28
26 – 30	6	12,77
31 – 35	5	10,64
36 – 40	5	10,64
41 – 45	3	6,38
Nepoznato	13	27,66
Ukupno	47	100,00
Prosjek: 27 god.	-	-

2.5. Jabuka

Godine 1853. u Jabuci su bile svega četiri obitelji.¹³²

Selo Jabuka spominje se i u dokumentima o hercegovačkom ustanku 1874-1878. U Jabuku su se povukli ustanici predvođeni Musićem i Ljubibratićem, nakon što su 5. ožujka 1876. kod Kašča odbili turski napad. Odatle su ustanici krenuli dalje niz Tihaljinu prema Ružićima i kroz Drinovce prema Gorici i Posušju.¹³³ Dok su ustanici boravili u Jabuci, logorovali su kraj turske karaule.

Po prvom popisu stanovništva 1879., Jabuka je od 52 stanovnika imala 27 muških i 25 ženskih,¹³⁴ a po popisu 1895. od 80 stanovnika 17 ih su bili kmetovi, a ostali su bili slobodni seljaci i kmetovi.¹³⁵ U crkvenoj administraciji selo Jabuka pripadalo je župi Zavojanima, čini se, do 1847. Godine 1887. selo Jabuka u sastavu je klobučke župe.¹³⁶ Međutim, dvije godine poslije, godine 1889. Jabuka je u sastavu župe Drinovaca. Od 1889. u sastavu je župe Tihaljine.¹³⁷

1. ROSO, JOZO

Matin i Ruže r. Kurilj. Rođen u Jabuci 8. ožujka 1895. Nestao u ratu.¹³⁸

¹³² FRANJEVAČKI ARHIV. (Mostar), SP, sv. 3, f75, 79.

¹³³ MARKO VEGO, **Historija Brotnja od najstarijih vremena do 1878. godine**, Čitluk, 1981, 281, 311.

¹³⁴ Štatistika miesta i pučanstva Bosne i Hercegovine za 1879, Sarajevo, 1880, 119.

¹³⁵ *Popis pučanstva 22. travnja 1895*. Glavni rezultati Popisa žiteljstva u Bosni i Hercegovini od 22. aprila 1895, Sarajevo, 1896, 542-543.

¹³⁶ FRANJEVAČKI ARHIV (Mostar), SP, br. 2/1887.

¹³⁷ Dekret o osnivanju župe Tihaljine, FRANJEVAČKI ARHIV (Mostar), SP, 81/1889. Podatke u vezi s Jabukom dobili smo iz župnoga ureda Tihaljina i od već navedenih Jabučana.

¹³⁸ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 53., red. br. 96.

Jabuka

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	-	
Umrli od ranjavanja ili bolesti	-	
Nestali	1	100
Ukupno	1	100

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	-	-
1915.	-	-
1916.	-	-
1917.	-	-
1918.	-	-
Nepoznato	1	100
Ukupno	1	100

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	-	-
21 – 25	-	-
26 – 30	-	-
31 – 35	-	-
36 – 40	-	-
41 – 45	-	-
Nepoznato	1	100
Ukupno	1	100
Prosjek: -	-	-

2.6.Puteševica

Zapadno od Tihaljine i sjeverozapadno od brda Ljubeća nalazi se selo Puteševica. Nastalo je u prošlom stoljeću i smješteno je u dolini između

brežuljaka Glavice i Otarišta¹³⁹, kose Volarice i brežuljka Karauzovice, uz stari put koji je iz Hercegovine vodio prema Zabiokovlju i u Makarsko primorje, po čemu je to selo i ime dobilo. Tektonsko izdignuće s brdom Otarištem (479 m) presjeklo je tihaljinsku dolinu i postalo prirodna brana prema Tihaljini. Puteševica je na oko 300 metara višoj nadmorskoj visini od Tihaljine. S obzirom na raspoređenost stanovništva, Puteševicu tvore četiri zaseoka: Ivandići, Vranješi, Seline i Kapina. I četiri su prezimena u Puteševici: Ivandić, Opačak, Vekić, Vranješ. Iz popisa katolika u ovim krajevima 1742. i 1768. vidljivo je da je Puteševica bila nenaseljena. Godine 1853. u Puteševici je bilo 11 obitelji.¹⁴⁰ Prvi poznati popis pučanstva u Putaševici je od 16. lipnja 1879. Od 126 stanovnika Puteševice, 63 su bili muškarci, a 63 bile su ženske.¹⁴¹ Od 159 stanovnika Puteševice 1895., 75 su bili muškarci, a 84 ženske. Slobodnih seljaka bilo je 40 u 5 obitelji, kmetova je bilo 18 u 4 obitelji, a slobodnih seljaka i kmetova bilo je 90 u 13 obitelji.¹⁴² Godine 1895. u 22 domaćinstva živjelo je 159 katolika.

I s Puteševice su pozivan i u vojsku te ostavili svoje živote na nepoznatim mjestima:

1. IVANDIĆ, MATE

Andrijin. Rođen na Puteševici 1881. Nestao u ratu.¹⁴³

2. IVANDIĆ, NIKOLA

Jozin. Rođen na Puteševici 1893. Nestao u ratu.¹⁴⁴

3. VEKIĆ, ANTE

Jozin. Rođen na Puteševici 7. veljače 1876. Vjančan s Ivom r. Vrdoljak. Iva je umrla 1940. Djeca: Jozo (r. 1903.) i Ivan (r. 1906.). Poginuo u ratu 1915.¹⁴⁵

4. VEKIĆ, JOZO

Antin. Rođen na Puteševici 1894. Nestao u ratu.¹⁴⁶

5. VRANJEŠ, ANTE

Ivanov i Ruže r. Roso. Rođen na Puteševici 12. rujna 1879. Vjenčan u Tihaljini 24. studenoga 1903. s Ivom r. Leko Jurinom i Kate r. Mikulić. Iva je umrla 1970. Otac šestero djece: Ivan (1905. – 1958.), Anđelko (1907. – 1945.), Ljubo (1910. – 1965.), Ruža (r. 1912., udana za Matu Rudeža), Jerko

¹³⁹ Lokalitet je dobio ime od oltar – otar.

¹⁴⁰ FRANJEVAČKI ARHIV (Mostar), Spisi Provincije, sv. 3., f 78.

¹⁴¹ *Statistika mesta i pučanstva Bosne i Hercegovine za 1879*, Sarajevo, 1880, 119.

¹⁴² Usp. Župa Tihaljina, str. 152.-157.

¹⁴³ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

¹⁴⁴ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

¹⁴⁵ ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina (Puteševica – Jabuka – Vlaka), str. 43., k. br. 16 (39)

¹⁴⁶ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

(1914. – 1945.) i Kata (r. 1908., udana 1929. u Mijaca za Ivana Grubišića). Ante je poginuo u Karpatima 28. kolovoza 1915.¹⁴⁷

Dva njegova sina – Anđelko (r. 1907.) i Jerko (r. 1914.), žrtve su Drvoga svjetskog rata. Partizani su ih odveli iz kuće i ubili na Vlakama (Tihaljina) 25. siječnja 1945.¹⁴⁸

6. VRANJEŠ, ANTE

Markov. Rođen na Puteševici 1880. Nestao u ratu.¹⁴⁹

7. VRANJEŠ, IVAN

Mijin i Kate r. Vekić. Rođen na Puteševici 1. svibnja 1896. Poginuo u ratu.¹⁵⁰

Puteševica

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	3	42,86
Umrli od ranjavanja ili bolesti	-	-
Nestali	4	57,14
Ukupno	7	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	-	-
1915.	2	28,57
1916.	-	-
1917.	-	-
1918.	-	-
Nepoznato	5	71,43
Ukupno	7	100,00

¹⁴⁷ ARHIV ŽU Tihaljina, MV Tihaljina, sv. (1890. – 1908.), str. 81., red. br. 36. i SD Tihaljina (Puteševica – Jabuka – Vlake), str. 19., k. br. 4.

¹⁴⁸ **Grudski žrtvoslov**, Grude, 2014.

¹⁴⁹ Susjedi svjedočili Ljubi Lek.

¹⁵⁰ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 166., br. 192.a (dodatak),

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	-	-
21 – 25	-	-
26 – 30	-	-
31 – 35	-	-
36 – 40	2	28,57
41 – 45	-	
Nepoznato	5	71,43
Ukupno	7	100,00
Prosjeak: 38 god.	-	-

2.7. Ružići

Ružići su jedna od najstarijih župa u Hercegovini. Postojala je u srednjem vijeku. Prezime plemića Ružić, po kome je mjesto dobilo ime, spominje se davne 1434. godine. Župa se spominje u 17. stoljeću, s napomenom da je postojala i u ranijim stoljećima. Nije imala stalnog sjedišta sve do 1836. godine, kad je sagrađen prvi župni stan pod Maličem. Tada se župnik ovdje stalno nastanio.

Jedna od drevnih hercegovačkih župa – Ružići (1836.) – obuhvaćala je današnje župe Ružići, Drinovci, Tihaljina, najveći dio župe Grude i dobar dio župe Ledinac i Raskrižja. Na tom području bila su tada 22 naselja, 570 obitelji s 3982 katolika. Do kraja devetnaestoga stoljeća od župe matice nastale su župe kćeri: Drinovci (1871.), Tihaljina (1889.) i Grude (1895.), a u dvadesetom stoljeću od Ružića su odvojeni dijelovi župa Ledinac, Grljevići i Raskrižje.

1. ALILOVIĆ, ANDRIJA

Antin i Ive r. Marić. Rođen na Selinama 18. svibnja 1895. Neoženjen. Umro u bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 3. travnja 1917. Pokopan u Đeru. Smrt prijavljena 11. svibnja 1917.

Žrtva je rata i brat mu Ivan (vidi br. 2.).¹⁵¹

2. ALILOVIĆ, IVAN

Antin i Ive r. Marić. Rođen na Selinama 28. prosinca 1889. Neoženjen. Poginuo 2. veljače 1916. Kotarski ured Ljubuški obaviješten je o njegovoj smrti

¹⁵¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 426., red. br. 252., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 44., red. br. 50. i SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II. (1886. – 1905.), red. br. 24./252.

prijavnicom broj 5709 od 13. svibnja 1916. i o tome je obavijestio Župni ured Ružići 11. rujna 1916.

Žrtva je rata i brat mu Andrija (vidi br. 1.).¹⁵²

3. ALILOVIĆ, MATE

Ivanov i Jele r. Čuljak. Rođen na Selinama 16. studenoga 1895. Neoženjen. Umro kao vojnik 10. prosinca 1917. u Vojnoj bolnici u Zagrebu. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je Župni ured Ružići o njegovoj smrti aktom broj 1561/18 od 23. veljače 1918.¹⁵³

4. BILIĆ, JOZO

Franjin i Anđe r. Mlinarević. Rođen u Ružićima 13. ožujka 1896. Na krštenju je upisan s prezimenom Šimić-Bilić. Neoženjen. Poginuo u Tolmeinu (Küstenland) 24. listopada 1917. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je Župni ured Ružići o njegovoj pogibiji aktom br. 2008/18 od 23. ožujka 1918. Međutim, u Maticu umrlih nije upisan. Vjerojatno je u pitanju zaborav.¹⁵⁴

5. BOŽIĆ, ANTE (KUKUMOVIĆ)

Ivanov i Apolonije (Pole) r. Šimić (kćeri Mate Šimića i Ive r. Čolak). Rođen u Ružićima 17. lipnja 1886. Vjenčan u Ružićima prvi put 22. studenoga 1910. s Ružom r. Mikulić (kćeri Luke Mikulića i Janje r. Nikić). Ruža je umrla 15. lipnja 1912., pa se Ante vjenčao drugi put u Ružićima 24. studenoga 1913. s Ružom r. Skoko (kćeri p. Marka Skoke i Kate-Katuše r. Iličić). Ova je Ruža umrla 8. ožujka 1949. Ante je poginuo na talijanskom ratištu 1. srpnja 1918.

S drugom ženom imao je sina Ferdu (r. 1914.). Ferdina žena bila je Zorka r. Iličić. Ferdo i Zorka su imali sina Antu (r. 1945.) i kćer Miru (r. 1952.). Dvoje im je djece umrlo: Anica (r. 1944.) i Mila (r. 1947.).

Žrtva je rata i Antin brat Ivan (vidi br. 6.).¹⁵⁵

6. BOŽIĆ, IVAN (KUKUMOVIĆ)

Ivanov i Apolonije (Pole) r. Šimić (kćeri Mate Šimića i Ive r. Čolak). Rođen u Ružićima 27. prosinca 1888. Vjenčan u Ružićima 20. studenoga 1912. s Katom r. Bunoza (kćeri Ivana Bunoze i Dome r. Žulj). Umro kao vojnik u bolnici u Ruskoj Poljskoj 6. srpnja 1915. Kotarski ured Ljubuški obavijestio

¹⁵² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 269., red. br. 332., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 38., red. br. 34., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.) i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44.

¹⁵³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 433., red. br. 279., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 182., ue ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II. (1886. – 1905.), red. br. 36./279. i MKU Ružići, sv. II., red. br. 74./102

¹⁵⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 439., red. br. 332., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 121., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 191., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II. (1886. – 1905.), red. br. 7./303.

¹⁵⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 194., red. br. 415., MV Ružići, sv. IV., str. 6., red. br. 11., MV Ružići, sv. IV., str. 14., red. br. 12., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 70., red. br. 6., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 186., SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 124., ARHIV ŽU Ružići – SD Ružići, sv. III. (1935. – 1955.), str. 205., ARHIV MUR Ružići, MKU Ružići, sv. II., red. br. 22./30.

je 6. travnja 1917. Župni ured Ružići o njegovoj smrti. Ivan i Kata imali su kći Evu (r. 1912.) i sina Luku (r. 1914.). Eva se 1934. udala za Filipa Jurčića. Filipova i Evina djeca (Ivanova unučad) su: Kata (r. 1935.), Ivan (Iko, r. 1937.), Emil (r. 1939.) i Zdravka (r. 1948.). Žrtva je rata i brat mu Ante (vidi br. 5.).¹⁵⁶

7. BOŽIĆ, PETAR

Stjepanov i Ive r. Čepo (kćeri Bariše Čepe iz Tihaljine). Rođen u Ružićima 26. siječnja 1880. Na krštenju je upisan s prezimenom Božić-Šimić. Nestao u ratu.

Petrov brat Mijo (1869. – 1944.) žrtva je Drugoga svjetskog rata. Mijo se vraćao s Vučipolja zaprežnim kolima navečer 4. travnja 1944. Nasuprot današnjoj ružićkoj pošti, kraj *Bara*, njemački mu je auto prevrnuo kola. Putovao je sam, a u blizini nije bilo nikoga da mu pritekne u pomoć, pa je izdahnuo pritisnut kolima. Mijina kću Iva, osim bez oca, u Drugom svjetskom ratu ostala je i bez muža Paške Jurčića, koji je poginuo u Dabru od četnika 1941.¹⁵⁷

8. BRAČIĆ, ANTE

Stjepanov i Vide r. Jurčić. Rođen na Selinama 29. rujna 1878. Vjenčan u Ružićima 26. studenoga 1902. sa Šimom r. Pezer s Pogane Vlake (kćeri Ante Pezera i Anđe r. Spajić). Ranjen je hicem u koljeno i od toga je dobio trovanje krvi. Umro je od ranjavanja u pričuвної bolnici u Klagenfurtu 20. rujna 1916. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 31. listopada 1916. Župni ured Ružići o Antinoj smrti. Žena mu Šima umrla je 22. prosinca 1957.

Ante i Šima imali su sina Jerku, rođenog 1913., čija je žena bila Luca r. Pezer, te sina Stjepana, rođenog 1916., a žena mu je bila Kata r. Šimić.¹⁵⁸

9. ČULJAK, LUKA

Lukin i Vide r. Mikulić. Rođen u Ružićima 21. svibnja 1884. Neoženjen. Nestao u Rusiji za vrijeme rata.

Bilo ih je osmero braće i sestara: Luka (1884. - ?), Ivan-Ivko (1879. – 1935.), Petar (1883. – 1917.), Mate (1886. – 1956.), Jozo (r. 1888.), Grgo (r. 1892.), Kata i Anđa (r. 1889., udana 1921.).

¹⁵⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 245., red. br. 206., MV Ružići, sv. IV., str. 11., red. br. 10., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 44., red. br. 46., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 186., SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 124., SD Ružići, sv. III. (1935. – 1955.), str. 205., i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 170., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II. (1886. – 1905.), red. br. 39./206.

¹⁵⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 88., red. br. 512. i SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 187., te ARHIV MUR Ružići- MKR Ružići, sv. I. (1850. – 1886.), red. br. 2./512., za 1880. godine.

¹⁵⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 67., red. br. 341., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 39., red. br. 37., SD Ružići, sv. III. (1935. – 1955.), str. 279., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 4., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I. (1850. – 1886.), red. br. 24./341., za 1878. godine i MKV Ružići, sv. II., red. br. 12./20., ARHIV MUR Ružići

Žrtva je rata i brat mu Petar (vidi br. 10.).¹⁵⁹

10. ČULJAK, PETAR

Lukin i Vide r. Mikulić. Rođen u Ružićima 10. veljače 1883. Vjenčan u Ružićima 21. veljače 1911. s Ivom r. Elpeza (kćeri Petra Elpeze i Anđe r. Milas). Imali su sina Jerku, rođenog 1911. Umro je 22. kolovoza 1917. *U ratu na talijanskoj granici ranjen i prehladen. Dobio sušicu i umro nakon godinu i pol bolesti*, zapisano je za Petra u Matici umrlih.

Žrtva je rata i brat mu Luka (vidi red. br. 9.).¹⁶⁰

11. ČUTUK, IVAN

Jurin i Ive r. Barić. Rođen na Policama 24. svibnja 1876. Kršten je s prezimenom Čutuk-Tomić. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1900. s Ivom Šimić-Zeleničić (kćeri Tominom i Šime r. Miloš). Preživio je rat, ali je pao u rusko zarobljeništvo. Bježi iz Rusije i mjesecima pješači. Oboljele noge i iscrpljeni organizam napala je sušica. Umro je kod kuće 12. rujna 1921. Pokopan je na Radmilovcu.

Ivan i Iva imali su četvero djece: sinove Matu (1911.) i Blagu (1914.) te kćeri Katu (1905.) i Ivu (1907.). Mate je vjenčan 6. II. 1934. s Vidom r. Čutuk.¹⁶¹

12. ČUTUK, JOZO

Petrov i Filipe (Pile) r. Maduna-Tomić. Rođen na Policama 24. listopada 1879. Kršten je s prezimenom Čutuk-Tomić. Vjenčan u Ružićima 25. listopada 1908. s Katom r. Spajić. Poginuo 4. srpnja 1915.

Jozo su i Kata imali sina Jerku (1910.) i kćer Anđu (1913.). Jerko je vjenčan 1936. s Katom r. Čutuk i ima sinove Slavu (1939.) i Blagu (1940.).

Žrtve su rata i Jozina braća Mate (vidi br. 13.) i Mijo (vidi br. 14.).¹⁶²

13. ČUTUK, MATE

Petrov i Filipe (Pile) r. Maduna. Rođen na Policama 23. veljače 1891. Neoženjen. Nestao u ratu.

Žrtve su rata i njegova braća Jozo (vv br. 12.) i Mijo (v. br. 14.).¹⁶³

¹⁵⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 159., red. br. 141., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 220., SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 140., SD Ružići, sv. III. (1935. – 1955.), str. 175., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I. (1850. – 1886.), str. 24./141.

¹⁶⁰ ARHIV ŽU Ružići – MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 133., red. br. 300., MV Ružići, sv. IV., str. 8., red. br. 7., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 47., red. br. 81., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 220., SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 140., SD Ružići, sv. III. (1935. – 1955.), str. 175., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I. (1850. – 1886.), str. 6./300., za 1883.

¹⁶¹ ARHIV ŽU Ružići – MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 47., red. br. 122. i SD Ružići, sv. II., str. 1., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., str. 12./129., za 1876., MKV Ružići, sv. III., red. br. 6./45. i MKU Ružići, sv. II., red. br. 23/34., za 1921. god., ARHIV MUR Ružići

¹⁶² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 84., red. br. 481., – MKR Ružići, sv. I., broj 27./481., MU Ružići, sv. III., str. 38., red. br. 32., SD Ružići, sv. III., str. 2. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44.

¹⁶³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 296., red. br. 68., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), i ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., broj 27./481.

14. ĆUTUK, MIJO

Petrov i Filipe (Pile) r. Maduna. Rođen na Policama 26. rujna 1877. Vjenčan u Ružićima 28. studenoga 1899. s Katom Logarom (kćeri Jozinom i Mande r. Šimić). Poginuo u borbi 12. lipnja 1916. Pokopan je pred neprijateljem na bojnopolju. Žena mu Kata umrla je 1915. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je o Mijinoj smrti Župni ured Ružići 21. rujna 1918.

Mijo i Kata su imali sina Ivana (r. 1901., vjenčan 1926. s Ružom Iličić) i kćer Ivu (r. 1911.). Ivanova i Ružina djeca, tj. Mijina unučad, su: Ljubo (r. 1927.), Slavo (1928. – 1932., utopio se u čatrnji), Vlado (r. 1930.) i Zdravka (r. 1933.).

Žrtve su rata i Mijina braća Jozo (vidi br. 12.) i Mate (vidi br. 13.).¹⁶⁴

15. ILIČIĆ, ANDRIJA

Filipov i Antonije r. Palac. Rođen u Ružićima 29. siječnja 1877. Na krštenju je upisan s prezimenom Iličić-Šimić, a na vjenčanju pod prezimenom Iličić. Vjenčan u Ružićima 26. studenoga 1902. s Franjkom Žulj (kćeri Mije Žulja i Ive r. Zadro). Otac sedmero djece (jedno blizanče umrlo). Umro kao vojnik na početku Prvoga svjetskog rata u Tvrđavnoj bolnici u Trebinju 25. kolovoza 1914. Pokopan je u Trebinju.¹⁶⁵

16. ILIČIĆ, IVAN

Franin i Kate r. Mlinarević. Rođen 19. kolovoza 1893. Neoženjen. Umro u pričuвної bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 20. svibnja 1917. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 25. srpnja 1917. Župni ured Ružići o njegovoj smrti.¹⁶⁶

17. ILIČIĆ, IVAN

Matin i Kate r. Žulj-Šimić. Rođen u Ružićima 12. lipnja 1876. Na krštenju je upisan pod prezimenom Iličić-Šimić. Vjenčan u Ružićima 23. studenoga 1904. s Jurkom Kordić iz Tihaljine (kćeri Martinom i Ive r. Primorac). Poginuo je na talijanskom ratištu 28. kolovoza 1918. Djeca: Jaka (r. 1912.) i Kata (r. 1915.).¹⁶⁷

¹⁶⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 58., red. br. 258., MU Ružići, sv. III., str. 54., red. br. 58., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), SD Ružići, sv. II. (1924. – 1935.), str. 2., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 198., Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 294., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 19./258., za 1877. Godinu i MKV Ružići, sv. II., red. br. 13./35.

¹⁶⁵ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 52., red. br. 189., MU Ružići, sv. III., str. 26., red. br. 37. SD Ružići, sv. I., str. 211., Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 2./189., za 1877. god., i MKV Ružići, sv. II., red. br. 14./22.

¹⁶⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 362., red. br. 360., MU Ružići, sv. III., str. 45., red. br. 61., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 169., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 33./360., za 1893. godinu.

¹⁶⁷ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 47., red. br. 129., MU Ružići, sv. III., str. 66., red. br. 51. i SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 14./129., za 1876., i MKV Ružići, sv. II., red. br. 5./50.

18. ILIČIĆ, JOZO

Tomin i Kate r. Jurčić. Rođen u Ružićima 25. siječnja 1884. Umirovljeni oružnik. Umro od sušice 12. kolovoza 1918. Pokopan je na Radmilovcu 13. kolovoza 1918. Sprovod je vodio tadašnji ružićki župnik fra Silvestar Vasilj.¹⁶⁸

19. ILIČIĆ, STJEPAN (STIPE)

Andrijin i Ive r. Milas. Rođen 9. rujna 1880. Umro kao vojnik od groznice u Nikšiću (Crna Gora) 10. rujna 1918.¹⁶⁹

20. LOGARA, JOZO

Jozin i Filipe r. Spajić. Rođen na Policama 13. siječnja 1893. Neoženjen. Umro u bolnici u Linzu (Austrija) 2. rujna 1916. Pokopan je u Linzu. Smrt prijavila 30. rujna 1916. sestra Radegunde Palz.¹⁷⁰

21. MADUNA, JOZO

Jakovljević i Anđe r. Marić. Rođen na Policama 2. studenoga 1892. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1912. s Katom r. Primorac iz Alagovca (kćeri p. Stipe i p. Jele r. Nikić). Poginuo (nestao) na početku Prvoga svjetskog rata u Galiciji. Rješenjem Sreskog suda Ljubuški, br. R. 177/47 od 11. srpnja 1947. proglašen je umrlim. Za datum smrti određen je kolovoz 1914.¹⁷¹

22. MADUNA, MIRKO (MILKO)

Nikolin i Mande r. Grubišić. Rođen na Policama 2. ožujka 1894. Neoženjen. Umro u bolnici u Innsbrucku (Austrija) 2. listopada 1916. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 1. veljače 1917. Župni ured Ružići o njegovoj smrti.¹⁷²

23. MARIĆ, LUKA

Ivanov i Luce r. Mikulić. Rođen na Selinama 11. listopada 1886. Vjenčan u Ružićima 23. studenoga 1909. s Matijom r. Ilić (kćeri Markovom i Ruže r. Mikulić). Umro od španjolske groznice po povratku iz Prvoga svjetskog rata, 27. prosinca 1918. Majka mu Luca umrla je tri dana prije njega. Luka i Matija imali su djecu Ivu (r. 1910.) i Jozu (r. 1912.).¹⁷³

¹⁶⁸ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 150., red. br. 79, MU Ružići, sv. III., str. 54., red. br. 50., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., str. 3/79., za 1884.

¹⁶⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 96., red. br. 11, MU Ružići, sv. III., str. 55., red. br. 64., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 17/11., za 1880. godinu.

¹⁷⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 342., red. br. 271., MU Ružići, sv. III., str. 38., red. br. 35., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. broj 2./271., za 1893. godinu.

¹⁷¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 337., red. br. 253., MV Ružići, sv. IV., str. 12., red. br. 19., ARHIV ŽU Ružići i SD Ružići, sv. III., str. 22., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 41./253., za 1892. god., MKU MNO Ružići (1946. – 1956.), str. 21., red. br. 29. i Posebna matična knjiga naknadnih upisa MNO Ružići, str. 37.

¹⁷² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 381., red. br. 44., MU Ružići, sv. III., str. 43., red. br. 42. i Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 171., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 13./44., za 1894. godinu.

¹⁷³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 199., red. br. 456., MV Ružići, sv. IV., str. 4., red. br. 18., MU Ružići, sv. III., str. 59., red. br. 113. SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 37./456., za 1886. godinu.

24. MARIJANOVIĆ, JURE

Grgin i Matije rođene Mijatović. Rođen je na Selinama 29. studenoga 1879. Na krštenju mu je upisano prezime Marijanović-Marić, a djevojačko prezime majci Matiji, koja je bila iz Tihaljine, Mijatović-Erceg. Vjenčan u Ružićima 21. studenoga 1905. s Ivom r. Šimić iz Alagovca (kćeri Franinom i Mande r. Iličić). Poginuo kraj Monte Sabotino Görza 19. listopada 1915. (vjerojatno u Tirolu, Austrija). Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 11. rujna 1916. Župni ured Ružići o njegovoj smrti.

Imao je petero djece: Ivana (r. 1907.), Anđu (r. 1909.), Andru (r. 1911.), Matiju (r. 1913.) i Blagu (r. 1915.).¹⁷⁴

25. MARIJANOVIĆ, PETAR

Jakovljevi i Ive r. Šimić. Rođen na Selinama (Ružići) 1861. Vjenčan u Ružićima 28. studenoga 1893. s Anđom Andrijanić (kćeri Jozinom i Matije r. Ćorluka). Petar je umro na Selinama „od slabosti“ 5. rujna 1917., a žena mu Anđa 19. lipnja 1918. u dobi od 41 godine „od ognja“. Sin im Damjan rođen je 3. prosinca 1911., a umro 19. kolovoza 1922. od micine.

Kotarski ured Ljubuški dopisom Nr. 17.208. od 24. listopada 1918. traži od Župnog ureda Ružići da, prema naredbi Zemaljske vlade od 1. listopada 1918. o otpremi djece ratne siročadi u Sarajevo, obavijesti roditelje, odnosno staratelje, da se s djecom, koja su svojevremeno prijavljena Biskupskom ordinarijatu, 7. studenoga 1918. prijave Kotarskom uredu radi otpreme u Sarajevo. Na kraju dopisa je popis četvero djece ratne siročadi iz ružićke župe, među kojima je i Damjan Marijanović pok. Petra i pok. Anđe. Po tome bi se dalo zaključiti da je Petar bio sudionik rata i da je žrtva rata.¹⁷⁵

26. MIKULIĆ, ANTE

Franin i Lucije r. Primorac. Rođen u Ružićima 21. svibnja 1889. Vjenčan 11. rujna 1912. Poginuo u ratu u Tirolu. Otac mu je umro 1929., a majka 1933.¹⁷⁶

27. MIKULIĆ, JAKOV

Grgin i Matije r. Ćutuk. Rođen u Cerovu Docu 28. veljače 1884. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1907. s Ivom Pezer, kćeri Ivana Pezera i Ruže r. Mikulić. Otac troje djece: Jaka (r. 1908.), Kata (1911.) i Jure (1915.). Poginuo

¹⁷⁴ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 86., red. br. 496., MU Ružići, sv. III., str. 35., red. br. 63., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 32/496., za 1879. Godinu i MKV Ružići, sv. II., red. br. 10./8.

¹⁷⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. I. (1797. – 1870.), str. -, red. br. 178., MK Ružići, sv. VI., str. 27., red. br. 96., za 1911. god., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 47., red. br. 83. i Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 210., te ARHIV MUR Ružići, - MKV Ružići, sv. II., red. br. 33./22. i MKU Ružići, sv. II., red. br. 28./44., za 1918.

¹⁷⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 254., red. br. 256. i SD Ružići, sv. II., str. 114., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 14./256., za 1889. godinu.

kao vojnik 25. svibnja 1916. (Feldpost br. 226). Smrt prijavljena 12. srpnja 1916.¹⁷⁷

28. MIKULIĆ, JOZO

Ivanov i Anđe r. Marić. Rođen na Selinama 11. listopada 1894. Neoženjen. Poginuo na bojnopolju na Tolminu 14. travnja 1916. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 1. veljače 1917. Župni ured Ružići o njegovoj pogibiji.¹⁷⁸

29. MIKULIĆ, JURE

Franjin i Kate r. Kordić. Rođen 11. travnja 1892. Neoženjen. Poginuo 16. listopada 1916. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 25. srpnja 1917. Župni ured Ružići o njegovoj pogibiji.¹⁷⁹

30. MIKULIĆ, PAŠKO

Franin i r. ? Mikulić. Rođen u Ružićima 1879. Neoženjen. Nestao u ratu.¹⁸⁰

31. MIKULIĆ PETAR

Lovrin i Matije r. Mikulić. Rođen na Selinama 4. prosinca 1889. Vjenčan u Ružićima 25. listopada 1910. sa Šimom r. Brzica s Pogane Vlake (kćeri Ivanovom i Celije r. Tomić). Nestao je u Rusiji. Petrova kći Sofija (r. 1914.) vjenčala se sa Žarkom Šimićem (sinom Ivanovim i Kate r. Marić – Tabaković. Žarko se uvjenčao u njihovu obitelj i nestao je 1945. na Križnome putu. Dakle, punac je žrtva Prvoga, a zet Drugoga svjetskog rata. Žarkova i Sofijina djeca, tj. Petrovi unuci, jesu: Stjepan (r. 1933., vjenčan 1957.), Milka (r. 1936.) i Danica (r. 1939.).¹⁸¹

32. MIKULIĆ STIPE (STIPICA)

Rođen oko 1890. Neoženjen. Nestao u ratu.¹⁸²

33. MIKULIĆ, STANKO (STOJAN)

Jozin i Mande Perić. Rođen na Selinama 9. svibnja 1896. Neoženjen. Ranjen u ratu i umro u bolnici u Zagrebu 15. kolovoza 1918. Pokopan je u Zagrebu 16. kolovoza 1918. „Svjedoci smrti koja je prijavljena ovom uredu 19. 3. 19. ... Marijan Perić i Ivan Marijanović.“

¹⁷⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 153., red. br. 99., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 37., red. br. 21., ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. II. (1880. – 1908.), red. br. 7./90., ARHIV ŽU Ledinac, SD Ledinac, sv. I., str. 301.

¹⁷⁸ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 401., red. br. 137., MU Ružići, sv. III., str. 44., red. br. 45. i Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 171., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 41./137., za 1894. godinu.

¹⁷⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 325., red. br. 197., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), i Spisi ARHIV ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 169.

¹⁸⁰ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

¹⁸¹ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 266., red. br. 314., MV Ružići, sv. IV., str. 6., red. br. 10. i SD Ružići, sv. III., str. 320., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 32./314., za 1889. godinu.

¹⁸² Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

U Matici krštenih upisano mu je ime Stanko, a u Matici umrlih i u Stanju duša ime Stojan. Iz datuma i imena roditelja očito je da se radi o istoj osobi. Vjerojatno je u pitanju različiti prijevod imena na latinskom jeziku Stanislaus.¹⁸³

34. NIKIĆ PETAR (PERE)

Markov i Ive r. Čepo. Rođen u Ružićima 10. siječnja 1895. Neoženjen. Umro u Vojničkoj bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 7. kolovoza 1915. Pokopan je u Györu 8. kolovoza 1915. Kotarski ured Ljubuški obavijestjen je o njegovoj smrti 14. studenoga 1915., a on je obavijestio o tome Župni ured Ružići 11. rujna 1916.¹⁸⁴

35. PRALAS, ANTE

Antin i Mande r. Zadro. Rođen u Borajni 3. ožujka 1882. Vjenčan s Ivom r. Sopta. Poginuo 7. veljače 1915. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 11. rujna 1916. Župni ured Ružići o njegovoj pogibiji. Imao je četvero djece: Katu (r. 1907.), Jerku (r. 1910.), Šimu (r. 1912.) i Anđelka (r. 1915.).

Žrtva je rata i njegov brat Marko (vidi br. 36.).¹⁸⁵

36. PRALAS, MARKO

Antin i Mande r. Zadro. Rođen 13. u Ružićima 13. prosinca 1885. Neoženjen. Poginuo u početku Prvoga svjetskog rata 30. rujna 1914.

Žrtva je rata i brat mu Ante (vidi br. 35.).¹⁸⁶

37. SPAJIC, JURE

Antin i Kate r. Čorluka. Rođen 8. travnja 1891. Umro kao vojnik u Stenbergu (Moravska) 16. travnja 1918. Tamo je i pokopan. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je Župni ured Ružići o njegovoj smrti aktom br. 9132/18 od 12. kolovoza 1918.¹⁸⁷

¹⁸³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 441., red. br. 312., MU Ružići, sv. III., str. 56., red. br. 68.a, i SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 12./312., za 1896. godinu.

¹⁸⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 414., red. br. 201., MU Ružići, sv. III., str. 32., red. br. 37., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 7./201., za 1895. Godinu.

¹⁸⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 184., red. br. 339., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 36., red. br. 4., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 206. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., Arhiv ARHIV ŽU Ružići.

¹⁸⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 184., red. br. 339., MU Ružići, sv. III. (1908. – 1947.), str. 38., red. br. 30., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 206. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 31./339., za 1885. godinu.

¹⁸⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 301., red. br. 92., MU Ružići, sv. III., str. 54., red. br. 57., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 48. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 209., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 19./92., za 1891. godinu.

38. ŠIMIĆ, ŠIMUN (ŠIGUTOVIĆ)

Antin i Kate r. Pinjuh. Rođen u Ružićima 22. siječnja 1878. Vjenčan u Ružićima 17. veljače 1903. sa Šimom Šimić iz Borajne, kćeri Ivanovom i Ive r. Spajić. Otac četvero djece. Poginuo na ruskoj fronti.¹⁸⁸

39. VRANJEŠ, ANDRIJA

Jozin i Ive r. Marić. Rođen u Cerovu Docu 6. ožujka 1882. Vjenčan s Anđom r. Miloš. Umro kao vojnik u pričuвноj bolnici u Đeru (Győr, Ugarska) 26. travnja 1917. U Matici umrlih Župnog ureda Ružići pogrešno je upisano da je umro 28. travnja. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 25. srpnja 1917. Župni ured Ružići o njegovoj smrti. Djeca: sin Grgo (rođen 1910.) i kći Iva (r. 1912.).¹⁸⁹

40. VRANJEŠ, GRGO

Marijanov i Kate r. Macan. Rođen na Selinama (Ružići) 5. ožujka 1895. Poginuo u ratu.¹⁹⁰

41. VRANJEŠ, IVAN

Jurin i Klare r. Lukenda. Rođen na Selinama 29. siječnja 1887. Vjenčan u Ružićima 24. studenoga 1913. s Anicom r. Ilićić (kćeri Filipovom i Antice r. Ilićić). Ostavši udovac, vjenčao se u Ružićima drugi put 14. kolovoza 1916. s Katom r. Žulj (kćeri Jurinom i Andre r. Šimić). Poginuo u ratu u Rumunjskoj 12. studenoga 1917. U Matici umrlih u Ružićima pogrešno je upisano da je poginuo 10. listopada 1917. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 4. siječnja 1918. Župni ured Grude o njegovoj pogibiji.¹⁹¹

42. ŽULJ, IVAN

Jurin i Matije r. Mijatović. Rođen u Ružićima 22. svibnja 1896. Neoženjen. Umro kao vojnik u pričuвноj bolnici Crvenog križa u Pragu (današnja Češka) 13. rujna 1915. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 11. rujna 1916. Župni ured Grude o njegovoj smrti.¹⁹²

¹⁸⁸ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 61., red. br. 287. i ARHIV MUR Ružići, MKV Ružići, sv. II. (1880. – 1908.), str. -, red. br. 1./25.

¹⁸⁹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 116., red. br. 166., MU Ružići, sv. III., str. 45., red. br. 57., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 143. i Spisi Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 166., Arhiv ARHIV ŽU Ružići

¹⁹⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 420., red. br. 224. i SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., str. 16/224., za 1895. godinu.

¹⁹¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 206., red. br. 509., MV Ružići, sv. IV., str. 14., red. br. 5., MV Ružići, sv. IV., str. 17., red. br. 1., MU Ružići, sv. III., str. 50., red. br. 8., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.) i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), dokument od 4. siječnja 1918., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 7./509., za 1887. godinu.

¹⁹² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 443., red. br. 319., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 44., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., tekući broj 16./318., za 1896., ARHIV MUR Ružići.

43. ŽULJ, JOZO

Blažev i Ive r. Nikić. Rođen na Policama 8. svibnja 1887. Umro 15. studenoga 1918. od španjolske groznice. Pokopan je 16. studenoga 1918. u Bosanskom Brodu.¹⁹³

44. ŽULJ, JOZO

Ivanov i Janje r. Pezer. Rođen u Ružićima 26. ožujka 1879. Na krštenju je upisan pod prezimenom Žulj-Šimić, a u Matici vjenčanih i u Stanju duša kao Šimić. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1906. s Ivom Mikulić (kćeri Vidovom i Pere r. Jurčić). Umro u Vojnoj bolnici u Pécsu (Ugarska) 29. prosinca 1917. Kotarski ured Ljubuški obavijestio je 25. veljače 1918. Župni ured Ružići o njegovoj smrti. U toj obavijesti stoji da je rođen 1869. (?)

Žrtva je rata i brat mu Križan (vidi br. 46.).¹⁹⁴

45. ŽULJ, JOZO

Petrov i Luce r. Tomas. Rođen u Ružićima 27. lipnja 1870. Vjenčan u Ružićima 3. veljače 1913. s Katom r. Žulj (kćeri Tominom i Vranjke r. Glavaš). U vrijeme njegova vjenčanja roditelji mu nisu bili živi. Umro u Vojnoj bolnici u Pécsu (Ugarska) 24. prosinca 1917. Djeca: Frano (r. 1914., +1915.) i Frano (r. 1916.).¹⁹⁵

46. ŽULJ, KRIŽAN

Ivanov i Janje r. Pezer. Rođen u Ružićima 19. svibnja 1887. Vjenčan u Ružićima 27. studenoga 1912. s Ivom Jurčić (kćeri Stipana Jurčića i Janje r. Ilić). Zarobljen i stradao kao vojnik u Rusiji 1. lipnja 1917. U Rusiji je i pokopan. O njegovoj smrti Kotarski ured Ljubuški obavijestio je Župni ured Ružići aktom br. 347 od 1. rujna 1919.

Križan i Iva imali su samo sina Krištu (r. 1913.).

Žrtva je rata i Križanov brat Jozo (vidi br. 44.).¹⁹⁶

¹⁹³ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 212., red. br. 561. i MU Ružići, sv. III., str. 60., red. br. 119., ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 18./56.

¹⁹⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 74., red. br. 405., SD Ružići, sv. I. (1857. – 1922.), str. 72. i Spisi ŽU Ružići, sv. 7. (god. 1916. – 1918.), red. br. 183., te ARHIV ŽU Ružići, MKV Ružići, sv. II., red. br. 18./82.

¹⁹⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), red. br. 217., MV Ružići, sv. IV., str. 13., red. br. 2. i - MU Ružići, sv. III., str. 53., red. br. 41., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. I., red. br. 23./217., za 1870. godinu.

¹⁹⁶ ARHIV ŽU Ružići - MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 212., red. br. 564., - MV Ružići, sv. IV., str. 13., red. br. 26., i MU Ružići, sv. III., str. 64., red. br. 39., te ARHIV MUR Ružići, MKR Ružići, sv. II., red. br. 19./564., za 1887.

Ružići

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	17	36,95
Umrli od ranjavanja ili bolesti	22	47,83
Nestali	7	15,22
Ukupno	46	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	3	6,52
1915.	6	13,04
1916.	7	15,22
1917.	11	23,91
1918.	8	17,39
1921.	1	2,17
Nepoznato	10	21,74
Ukupno	46	100

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	1	2,17
21 – 25	10	21,74
26 – 30	5	10,87
31 – 35	9	19,57
36 – 40	6	13,04
41 – 45	2	4,35
46 – 50	1	2,17
51 – 55	1	2,17
Nepoznato	11	23,91
Ukupno	46	100,00
Prosjek: 31 god.	-	-

„Grobovi govore. Grobovi govore o životu i smrti. Neće nam uspjeti, da se otmemo onoj težini, koju stvara osjećaj prolaznosti. Makar kratko, ako se potresno otvara pred nama ponor neminovne budućnosti, kamo padaju životi

i gdje prividno počinje Vječnost. Oči se zatvaraju. Život zadobiva sasvim drugo lice. Čovjek uvire u sebe, i za nekoliko trenutaka, kao da je prelistao jednu dobro poznatu knjigu, koju je istom shvatio: svoj život. – Čemu? – otme se tada pitanje....

Zvuči crkveno, ali je životno, da je samo čovjek ljubavi blagoslov svijeta. To je jedina kultura. Druge nema. I to je vrhovna filozofija. Više nema.

Zvuči crkveno, ali je životno, da je naš bližnji uvijek pred vratima našeg srca. Gruba je neistina misliti, da nismo dužni dati, ili da smo dali dosta, pa čak i previše. Ljubav ne bi bila ljubav, kad bi imala svoj završetak. U njezinoj je naravi da živi vječno.

I ona živi, otrcana, gonjena, ali s božanskim sjajem u očima...

Grobovi govore. Grobovi o životu i smrti“ – poručuje Sida Košutić.

Među nepoznatim grobovima trebao si nalaziti i grob mog pokojnog oca i njegove braće. Svi su izgleda dani oni, oni, navedeni Ružićani i preko 17.500 katolika iz Hercegovine grobove još nemaju. Ostalo je nam molitva i paljenje svijeća i stavljanje buketa cvijeća na Radmilovcu.

Svi imamo neki obiteljski, zavičajni, kulturni, narodni, vjerski okvir u kojem i iz kojeg uspostavljamo za čovjeka bitne veze. Zavičaj je najneposredniji okvir, dovoljno intiman da ga često poistovjećujemo s obitelji, a opet dovoljno širok da u njemu mogu stati sva pitanja svijeta. Stjecajem povijesnih okolnosti hrvatski narod u Herceg-Bosni ma razvijeniju zavičajnu svijest od osjećaja pripadnosti državi. Nas ovdje činjenica stavlja pored dvostruku zadaću:

- upoznati i aktivirati iskustva i duhovne kapacitete zavičaja i
- uspostaviti svestranu komunikaciju s drugim zavičajima, tradicijama i iskustvima.¹⁹⁷

Franjevačka pastorizacija kroz gotovo osam stoljeća uvodila je ružićki puk u širi duhovni i politički okvir franjevačke zajednice, Katoličke crkve, europske uljudbe. Franjevci nisu mogli zaštititi ružićki puk od stradanja, progona, ubijanja, iseljavanja, ali jesu kao svjetionici ovom puku predstavljali orijentir, kome se vjerovalo i uz kojeg se nepotkupljivo onako kada se stajalo uzgor, a kada svjedočilo i vlastitom krvlju. Ovo gotovo osmo stoljetno povijesno razdoblje obiluje brojnim vjerosvjedocima, čistim i tragičnim likovima, čije su životne drame ravne zapletu klasičnih grčkih tragedija.

Ružićka se duša ne može razumjeti bez upoznavanja duhovnosti koja je razumljivo u bitnim crtama obilježena franjevačkom duhovnošću. Nju karakterizira divljenje i zahvalnost za život i stvoreni svijet, te duboko pouzdanje da je Bog u Isusu taj svijet nepovratno zagrljio.

¹⁹⁷ Usp. MUO DŽOLAN, *Zavičaj kao susret ljubavi i križa*, Rumboci – ramska župa, 2004., str. 39-65.

2.8. Tihaljina

Tihaljina je mjesto u kome se nalazi sjedište župe koja je obnovljena 1889. godine. I odlučio sam se tu zaustaviti, otvoriti dobru knjigu Župa Tihaljina, koju su s ljubavlju napisali povjesničar dr. Anđelko Mijatović i pravnik Zvonko Kordić. Knjigu je objavio župnik fra Jozo Zovko s porukom: *Težimo kao i svi doći do svoga početka. Ova bogata povijest obvezuje, nadahnjuje da dostojanstveno i odgovorno čuvamo svoju baštinu. U knjizi ćete susresti imena svojih pređa, vaše korijene. Izračunajte, hoće li nam Tihaljina ostati pusta! Odužite se svojoj Crkvi, svom hrvatskom narodu i franjevačkoj Provinciji novim zvanjima. Neka ova povijest bude učiteljica budućim generacijama!*¹⁹⁸

Tihaljina se nalazi u zapadnom dijelu Hercegovine, uz istoimenu rijeku. Najbliža naselja: Grude, Imotski, Ljubuški, Široki Brijeg, Vrgorac, ona je povezana kroz razne oblike društvenoga i privrednoga života. Biokovo, duljine 36 km, širine 9,5 km i s najvišim vrhom (Sv. Jure) 1.672 m, dijeli i udaljuje Tihaljinu od Makarskog primorja. Nekadašnje povijesno-društvene okolnosti i stalna nesigurnost po život, uz ostalo, uvjetovale su razvoj naselja u Tihaljini,

Od godine 1836. pa do 1889. Tihaljina je u sastavu župe Ružići. Polovicom svibnja 1889. godine ružićki župnik fra Martin Mikulić je pozdravio ideju odcepljenje Tihaljine od Ružiuća i stvaranje nove župe.¹⁹⁹

Godine 1889. u Tihaljini je uspostavljena, odnosno obnovljena župa. U njezin sastav, sa sjedištem u središtu Tihaljine na brijegu Denjuši, ušlo je područje četiriju sela i dviju župa. Kuću, uz pomoć puka i biskupa fra Paškala Buconjića (1882.-1910.), sagradili su ružićki župnik fra Jako Vasilj i drinovački župnik fra Filip Čutura. Iz dopisa koji je čuvodržavnik fra Nikola Šimović uputio biskupu Buconjiću 19. svibnja 1889. sa Širokog Brijega, vidljivo je da još nisu bile određene granice novoosnovane župe Tihaljine. U biskupskom dekretu, izdanom u Mostaru istog dana 19. svibnja 1889., područja koja ulaze u sastav župe Tihaljine su: Tihaljina (s klobučkim zaseokom Vlakama) iz sastava ružićke župe te iz sastava drinovačke župe tihaljski zaseoci Kanice, Kordići i Zaside, sela Jabuka i Puteševica.²⁰⁰

Godine 1902. u 256 domaćinstava živjelo je 1871 katolik. I oni su se odazvali na pozive u obranu Monarhije. Nažalost, njih 41 je platio životom velikosrpsku ideju o stvaranju Velike Srbije.

¹⁹⁸ Župa Tihaljina – u povodu 100. obljetnice obnove župe, Duvno, 1989., str. 7.-8.

¹⁹⁹ FRANJEVAČKI ARHIV, **Spisi Kustodije**, sv. 17., f. 55.

²⁰⁰ Biskup fra Paškal Buconjić 19. svibnja 1889. proglasio Tihaljinu punopravnom župom. (lat.) 19.5.1889. FRANJEVAČKI ARHIV, **Spisi Kustodije**, sv. 16., f. 315.

1. ANČIĆ, MARKO

Ivanov (Ikanov) i Jake r. Leko. Rođen u Tihaljini 1891. Vjenčan u Ružićima s Ivom r. Pezer, kćeri Ante Pezera i Ande r. Spajić. Otac dvoje djece – kćeriju Ive (Ivuke), udane za Matu (Matišu) Brkića, i Drine (Drinuke), udane za Mačka Milasa. Marko je umro od ranjavanja u Prvom svjetskom ratu 1918. Ivuka je u Prvom svjetskom ratu izgubila oca, a u Drugom svjetskom ratu muža Matišu, kojeg su kod njegove kuće ubili partizani početkom 1945. I treći put Ivuka doživljava veliku žalost. Sin joj Marko umire u JNA nesretnim slučajem (?) 31. kolovoza 1956.²⁰¹

2. BUKIĆ, IVAN

Cvitanov i Matije r. Tomas. Rođen u Zasidama (Tihaljina) 28. travnja 1894. Obolio u ratu i umro u vojničkoj bolnici u Budimpešti.

Njegova trojica bratića, sinovi brata mu Mate i Ive r. Ivandić, žrtve su Drugoga svjetskog rata. Jerko, r. 1911., poginuo je u Aržanu 1944. Nikola, r. 1913., ubijen je u Tihaljini od partizana 1945. Slavko, r. 1924., umro je od ratnih posljedica 1947.²⁰²

3. ČEPO, IVAN

Jozin i Kate r. Ravlić. Rođen u Tihaljini 1. ožujka 1885. Vjenčan u Tihaljini 18. listopada 1910. s Katom r. Vranješ, Ivanovom i Ruže r. Roso. Imali su sina Milu (Mirka) r. 1913., a Ivanov je unuk, Milin sin, Vinkel Čepo. Poginuo u Italiji od granate 13. srpnja 1918.²⁰³

4. ČEPO, MARIJAN

Matin i Matije r. Primorac. Rođen u Tihaljini 15. studenoga 1886. Vjenčan u Tihaljini 7. studenoga 1910. s Ružom r. Perić. Otac jednog djeteta: kći Jaka, r. 1911., udana 1933. za Jozu Kolaka. Poginuo u ratu 10. srpnja 1915.²⁰⁴

5. ČEPO, MATE

Blažev i Ive r. Mlinarević. Rođen u Tihaljini 25. veljače 1889. Umro u Tihaljini 30. prosinca 1918. *Prije 15 danah u Bosni ispovidjen i pričesćen, u bolnici odrezali mu jednu nogu lipo pri puci, jer ju u fronti odnila granata, te je i to pospješilo smrt*, zapisao je tihalski župnik u Matici umrlih. Pokopan je na Kordića groblju u Tihaljini.²⁰⁵

²⁰¹ ARHIV ŽU Ružići, MV Ružići, sv. IV., str. 11., red. br. 4.

²⁰² ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), red. br. 28., MU Tihaljina, sv. II., str. 27., red. br. 10. I SD Tihaljina, str. 153.

²⁰³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 170., red. br. 226., ARHIV ŽU Tihaljina, MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.), str. 4., red. br. 11., MU Tihaljina, sv. II., str. 46., red. br. 47. i SD Tihaljina, str. 109., ARHIV ŽU Tihaljina

²⁰⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 202., red. br. 478., ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 112.

²⁰⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 247., red. br. 221., ARHIV ŽU Tihaljina, MU Tihaljina, sv. II., str. 50., red. br. 89., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1850. – 1889., str. 656., red. br. 3./221.

6. ČEPO, PETAR

Rođen 1892. Vjenčan u Tihaljini 10. siječnja 1918. s Anicom Mlinarević. Umro od ratnih posljedica u Tihaljini 17. siječnja 1918. Otac jednog djeteta, sina Marinka (Marinkova žena Kata Mlinarević). Marinkova djeca: Drago (r. 1946.), Bojka (r. 1949.), Vencel (r. 1952.), Dragica (r. 1956.). Anica se poslije muževe smrti preudala.²⁰⁶

7. ČORLUKA, BLAŽ

Marijanov i Matije r. Lukenda. Rođen u Tihaljini 22. veljače 1897. Umro u ratu u Tridentu u Donjem Tirolu (Austrija) od *epidemične bolesti* 19. listopada 1918. *Opremljen po Hermam Mang feldkurat*. Blažev brat je Grgo (Grgan) Lukenda (r. 1901.), a Grganovi sinovi su Jerko i Marinko.²⁰⁷

8. KOLAK, PETAR

Nikolin i Matije r. Mlinarević. Rođen u Tihaljini 8. lipnja 1890. Vjenčan u Tihaljini 10. veljače 1914. s Matijom Kordić. Otac jednoga djeteta, kćeri Dragice, r. 1914., udane za Luku Rudeža. Petar je umro 25. travnja 1917. Matija se preudala za Majića u Drinovce.

Žrtva je rata i brat mu Rok (v. br. 9.).

Vidi u Matici umrlih uzrok smrti!²⁰⁸

9. KOLAK, ROK

Nikolin i Matije r. Mlinarević. Rođen u Tihaljini 2. rujna 1895. Poginuo u ratu.

Žrtva je rata i brat mu Petar (vidi br. 8.).²⁰⁹

10. KORDIĆ, IVAN (MAČKOVAC)

Matin. Poginuo u Đeru (Győr, Ugarska).

Žrtva rata i brat mu Mijo (v. br. 12.).²¹⁰

11. KORDIĆ, JURE

Andrijin i Kate r. Majić. Rođen u Tihaljini 14. travnja 1893. Vjenčan 27. svibnja 1914. s Jelom r. Roso. Poginuo u Tirolu 9. studenoga 1916. Pokopan je u Tirolu na vojnom groblju. Pokopao ga vojni svećenik.²¹¹

²⁰⁶ ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 182.

²⁰⁷ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 71., red. br. 236., MU Tihaljina, sv. II., str. 48., red. br. 65. i SD Tihaljina, str. 88.

²⁰⁸ ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 183., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 32., red. br. 24./60.

²⁰⁹ ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 183., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 192., red. br. 47./130.

²¹⁰ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

²¹¹ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), red. br. 173., MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.), str. 16., red. br. 6. i MU Tihaljina, sv. II., str. 34., red. br. 40.

12. KORDIĆ, MIJO (MAČKOVAC)

Matin. Nestao u ratu.

Žrtva rata i brat mu Ivan (vidi br. 10.)²¹²

13. LEKO, NIKOLA

Jurin i Anđe r. Žulj. Rođen u Tihaljini 16. lipnja 1879. Vjenčan u Tihaljini 25. studenoga 1908. s Marom r. Perić (r. 1884.), Ivanovom i Bare r. Šimić iz Dragičine. Otac troje djece: Ljubo, r. 1909., Jerko, r. 1911., i Milica (Milka), r. 1914. Ljubina djeca, odnosno Nikolina unučad, su: Jerko, r. 1941., oženjen Magdalenom Horvat, Danica, r. 1944., Mile, r. 1946. i Zdravka, r. 1948. Nikola je poginuo u ratu 22. svibnja 1915. Nije upisan u Maticu umrlih, što navodi na zaključak da nije došla obavijest o pogibiji, nego da je navedeni datum upisan u Stanje duša prema kazivanju nekog suborca. Nekoliko godina nakon rata Mara je s djecom odselila u Osijek. Nikolina kći Milka u Drugom svjetskom ratu ostala je bez muža Mirka Žulja iz Ružića, koji je nestao u ratu. Nikolin brat Petar (r. 1876.), u ratu je pao u rusko zarobljeništvo i vratio se iz Rusije kući 1920.²¹³

14. LUKENDA, IVAN

Ivanov (Ivkin) i Kate r. Perić. Rođen u Tihaljini 30. kolovoza 1886. Vjenčan 26. studenoga 1912. s Anicom r. Čepo, Andrijinom i Anđe r. Šimić, a poslije Aničine smrti vjenčan 9. rujna 1918. s Perom Mijatović, Lovrinom i Šime r. Brkić. Umro je u ratu u bolnici u Mostaru 19. listopada 1918. Prigodom drugoga vjenčanja u Matici vjenčanih u *Opasci* je upisano: *Ozvani jednom za sva tri puta jer je morao ženjenik odmah na frontu*. Dakle, četrdesetak dana nakon toga umro je.²¹⁴

15. LUKENDA, IVAN

Jurin i Lucije r. Perić. Rođen u Tihaljini 13. rujna 1894. Nestao u ratu.²¹⁵

16. LUKENDA, IVAN

Matin i Ive r. Brzica. Rođen u Tihaljini 27. prosinca 1875. Vjenčan 24. svibnja 1898. s Katom Petrović. Kata je umrla 1968. Djeca: Filip (1906. – 1965., žena mu Anđa Ćorluka), Jure (r. 1908., žena mu Jaka Mijatović) i Mijo (r. 1910., žena mu Janja Kordić). Umro 9. srpnja 1926. kao invalid od posljedica ranjavanja u ratu. Pokopan je u Ančića groblju 10. srpnja 1926.²¹⁶

²¹² Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

²¹³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 78., red. br. 437., ARHIV ŽU Tihaljina, MV Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 108., red. br. 7. i SD Tihaljina, str. 362.

²¹⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 196., red. br. 133., ARHIV ŽU Tihaljina, MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.) str. 11., red. br. 20., MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.) str. ., red. br. 20., i MU Tihaljina, sv. II., str. 49., red. br. 75.

²¹⁵ ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 156., red. br. 39./52.

²¹⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 42., red. br. 70., ARHIV ŽU Tihaljina, MU Tihaljina, sv. II., str. 87., red. br. 22 i SD Tihaljina, str. 26.

17. MIJATOVIĆ, LUKA

Antin i Ive r. Čolak. Rođen u Tihaljini 7. veljače 1882. Vjenčan 22. studenoga 1910. s Dragicom (Klarom) Čuljak. Dragica je umrla 1971. Djeca: Iva, r. 1912., i Jozo, r. 1915. Jozina žena bila je Iva r. Žulj. Jozo i Iva imali su sina kojemu su dali djedovo ime (Luka) i koji je umro 12 dana nakon rođenja 1941., a sutradan mu je umrla i majka Ruža. Lukin sin Jozo, r. 1915., žrtva je Drugoga svjetskog rata. Nestao je na Križnom putu iz požeškog logora. Luka je poginuo u Brüčku Ugarska). I Luka i sin mu Jozo proglašeni su umrlim.

Rješenjem Općinskog suda u Širokom Brijegu br. R. 127/00 od 19. prosinca 2000., Luka je proglašen umrlim.

Postupak za proglašenje umrlim pokrenula je Iva Primorac, udovica pok. Ilije.²¹⁷

18. MILAS, ANDRIJA

Blažev i Tomice r. Primorac. Rođen u Tihaljini 21. studenoga 1891. Nestao u ratu. Žrtva su rata i njegova braća Luka (v. br. 21.) i Petar (v. br. 24.).²¹⁸

19. MILAS, ANDRIJA

Petrov (Perin) i Anice r. Leko. Rođen u Tihaljini 11. prosinca 1892.²¹⁹

20. MILAS, JOZO

Nikolin i Anđe Međugorac. Rođen u Tihaljini 24. ožujka 1895. Nestao u ratu.²²⁰

21. MILAS, LUKA

Blažev i Tomice r. Primorac. Rođen u Tihaljini. Nestao u ratu. Žrtva su rata i njegova braća Andrija (v. br. 18.) i Petar (v. br. 24.).²²¹

22. MILAS, MARKO

Mijin (1858. – 1934.) i Ruže r. Kordić (+1950.). Rođen u Tihaljini.

Bratić mu Ivan Milas (Matin i Janje r. Milas), r. 1921., žrtva je Drugoga svjetskog rata. Nestao je na Križnom putu. U SD za Marka upisano da je *zagubljen u ratu*. Markova braća su: Jozo (r. 1882.), Jure (r. 1885.) i Mate (r. 1887.), a sestre: Matija (r. 1890.), Jela (r. 1895.) i Anđa (r. 1903.).²²²

²¹⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 114., red. br. 148., ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 50., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1850. – 1889., str. 512., red. br. 4./148. i MKU Tihaljina, sv. 1993. – , str. 97., red. br. 19., za 2001. godinu.

²¹⁸ ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 73., red. br. 49./87.

²¹⁹ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), red. br. 146.

²²⁰ ARHIV ŽU Tihaljina, - SD Tihaljina, str. 18. i ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1889. – 1908., str. 179., red. br. 22./101.

²²¹ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

²²² ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 59.

23. MILAS, MARKO

Nikolin i Ive r. Primorac. Rođen u Tihaljini 16. srpnja 1888. (U Ružićima je kršten samo ovaj Marko!)²²³

24. MILAS, PETAR

Blažev i Tome r. Primorac. Rođen u Tihaljini 13. svibnja 1878. Nestao u ratu. Žrtva su rata i njegova braća Andrija (v. br. 18.) i Luka (v. br. 21.).²²⁴

25. MLINAREVIĆ, ANTE

Andrijin i Ive r. Bilić. Rođen u Tihaljini 16. svibnja 1873. Nestao u ratu. Bio je oženjen. Žena se djevojački prezivala Petrović. Otac četvero djece – tri sina i kći. Jedan od sinova je Marijan. Antini potomci imaju nadimak Alagić.²²⁵

26. MLINAREVIĆ, FRANO

Martinov i Joze r. Jurčić. Rođen u Tihaljini 25. studenoga 1876. Vjenčan 28. studenoga 1905. s Jakom r. Rašić. Jaka je umrla 1946. Djeca: Ante (1907. – 1974., umro u Babinoj Gredi), Grgo (1909. – 1977.) i Luka (r. 1912.). Frano je *umro kao vojnik u svjetskom ratu* 24. travnja 1918. *Pokopan u mjesnom groblju.*²²⁶

27. MLINAREVIĆ, JOZO

Grgin i Anđe r. Lukenda. Rođen u Tihaljini 2. ožujka 1890. Vjenčan 4. listopada 1913. s Ružom r. Perić Tominom i Marte r. Tomas. Imao samo sina Ivana, r. 1913. Ivanova prva žena bila je Matija r. Tolić (umrla 1952.), a 1955. vjenčao se s Milkom r. Perić. Jozo je poginuo na talijanskom ratištu. Ruža se 1924. preudala za Petra Čuljka iz Klobuka.²²⁷

28. PERIĆ, IVAN

Matin i Ruže r. Rašić. Rođen u Tihaljini 8. prosinca 1890. Poginuo u Tirolu od granate 14. kolovoza 1915.²²⁸

29. PERIĆ, MARTIN

Ivanov i Ruže r. Pralas. Rođen u Tihaljini 27. ožujka 1897. Umro kao vojnik od *grle* u Đeru (Győr, Ugarska) 6. siječnja 1916.²²⁹

²²³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 234., red. br. 152.,

²²⁴ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 65., red. br. 326., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1850. – 1889., str. 462., red. br. 8./326.

²²⁵ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 26., red. br. 282.,

²²⁶ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 51., red. br. 181., ARHIV ŽU Tihaljina, MU Tihaljina, sv. II., str. 44., red. br. 23. i SD Tihaljina, str. 106.

²²⁷ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), broj 45., MV Tihaljina, sv. II., str. 13., red. br. 12., i SD Tihaljina, sv. I., str. 230.

²²⁸ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 13., red. br. 27. i MU Tihaljina, sv. II., str. 33., red. br. 34.

²²⁹ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 75., red. br. 237. i MU Tihaljina, sv. II., str. 31., red. br. 5.

30. PRIMORAC, FRANO

Ivanov i Mande r. Žulj. Rođen u Tihaljini 24. srpnja 1876. Vjenčan 26. studenoga 1902. s Ružom r. Primorac. Sin mu Ivan r. 1905., oženjen Katom r. Bilić. Ivanova djeca, Franina unučad: Ivica, udana 1954. za Ivana Pezera u Cerov Dolac, Stjepan, r. 1941., oženjen 1957., Dragica, r. 1945., udana 1963. za Juru Šimića u Borajnu. Frano je umro od ranjavanja u mostarskoj bolnici 4. studenoga 1918.²³⁰

31. PRIMORAC, JOZO

Cvitanov i Joze r. Kordić. Rođen 2. studenoga 1896. Umro kao vojnik u vojnoj bolnici u Bileći 29. ožujka 1916.²³¹

32. PRIMORAC, MARKO

Lovrin i Luce r. Kordić. Rođen u Tihaljini 14. travnja 1888. Vjenčan u Tihaljini 7. lipnja 1917. s Janjom r. Primorac Ivanovom i Janje r. Bilić. *Momak je odmah prvo jutro morao otići u vojnu službu, a djevojka Janja već je noseća po istome momku koji je prije dolazio na dopust.* Otac jednoga djeteta. Nestao u ratu.²³²

33. PRIMORAC, MATE

Jakovljević i Ruže r. Lukenda. Rođen u Tihaljini 8. veljače 1883. Nestao u ratu.²³³

34. PRIMORAC, PETAR

Pavlov i Matije r. Tomić. Rođen na Bijakuši (Tihaljina) 15. travnja 1892. Vjenčan u Tihaljini 30. siječnja 1912. s Katom r. Tolić Martinom i Matije r. Rašić. Poginuo 26. srpnja 1915. Kata se preudala 1922. Petar je imao samo sina Andriju, r. 1913. i oženjenog Milkom r. Kolak, koji je žrtva Drugoga svjetskog rata. Ubijen je u Aržanu krajem svibnja 1944. Andrija je imao četvero djece, odnosno Petar četvero unučadi, među kojima je i Ljubo Primorac (automehaničar).

Žrtva je Prvoga svjetskog rata i Petrov rođak, također Petar, sin njegova strica Stjepana.²³⁴

35. PRIMORAC, PETAR

Stjepanov (Stipin) i Matije r. Ravlić. Rođen na Bijakuši (Tihaljina) 19. rujna 1892. Vjenčan u Tihaljini 26. rujna 1910. s Martom Kordić (r. 1889.)

²³⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 48., red. br. 142., ARHIV ŽU Tihaljina, MV Tihaljina, sv. II., str. 76., red. br. 18., MU Tihaljina, sv. II., str. 44., red. br. 23., i SD Tihaljina, str. 41.

²³¹ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 215. i MU Tihaljina, sv. II., str. 32., red. br. 15.

²³² ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 230., red. br. 128., ARHIV ŽU Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1850. – 1889., str. 642., red. br. 23./128. i MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.), str. 21., red. br. 1.

²³³ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 23., red. br. 249.,

²³⁴ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. (1889. – 1908.), br. 113., MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.), str. 10., red. br. 9. i SD Tihaljina, str. 4.

Andrijinom i Kate r. Majić. Umro kao vojnik u ratu od upale pluća 10. prosinca 1914. Pokopan je u Brücku (Ugarska) 11. prosinca 1914. Marta se preudala se 1931. za Martina Kolaka. Petar je imao dvije kćeri: Matiju (r. 1911.), za koju se 1927. uvjenčao Petar Kolak (r. 1911.), i Ivu (r. 1913.), udanu za Marka Primorca 1930. Petrovi unuci, sinovi njegove kćeri Matije i zeta Petra Kolaka, Ferdo Kolak Toljušić (1927. – 1945.) i Stipa Kolak Toljušić (1931. – 1945.) žrtve su Drugoga svjetskog rata. Ferdo je kao ranjenik nestao iz sarajevske bolnice 1945., a Stipe je poginuo iste godine od bombe zaostale iz rata i pokopan je na Kordića groblju.²³⁵

36. RAŠIĆ, JOZO

Jurin i Janje r. Kordić. Rođen u Tihaljini 7. ožujka 1898. Uro u Tihaljini od ratnih posljedica 8. veljače 1919. Pokopan u mjesnom groblju.²³⁶

37. RAŠIĆ, MARTIN

Matin i Kate r. Tolj. Rođen u Tihaljini 15. rujna 1888. Poginuo u južnom Tirolu 18. srpnja 1916. Pokopan je istoga dana u Tirolu.²³⁷

38. RAŠIĆ, MATE

Nikolin. Rođen u Tihaljini 1881. Nestao u ratu. Rodbina ga prijavila naknadno. Nema u maticama krštenih!²³⁸

39. RAŠIĆ, VID

Antin i Matije r. Milas. Rođen u Tihaljini 29. svibnja 1894. Nestao u ratu.²³⁹

40. TOLIĆ, IVAN

Šimunov i Toma r. Čuljak. Rođen u Tihaljini 5. siječnja 1882. Vjenčan 27. studenoga 1901. s Katom Mijatović. Otac četvero djece. Nestao u ratu.

Rodbina prijavila naknadno!²⁴⁰

41. VRANJEŠ, ANDRIJA

Ivanov i Vide r. Kordić. Rođen u Tihaljini 26. studenoga 1875. Vjenčan 26. veljače 1905. s Katom r. Grančić iz Slivna. Otac četvero djece: Matija, Rudolf, Anica i Jure. Andrijina unučad (djeca njegova sina Jure) su: Rajko (Rajkan), Anica (Ana), Dragica, Ivan, Vinko, Kata i Mira. Andrija je poginuo u Galiciji 26. veljače 1916.²⁴¹

²³⁵ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. sv. I. (1889. – 1908.), red. br. 130., MV Tihaljina, sv. II. (1909. – 1946.), str. 4., red. br. 9., i SD Tihaljina, sv. I., str. 5.

²³⁶ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), str. 82., red. br. 33. I MU Tihaljina, sv. II., str. 52., red. br. 18.

²³⁷ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 239., red. br. 174., ARHIV ŽU Tihaljina, MU Tihaljina, sv. II., str. 33.

²³⁸ Susjedi posvjedočili da je žrtva Prvog svjetskog rata.

²³⁹ ARHIV ŽU Tihaljina, MK Tihaljina, sv. I. (1889. – 1908.), red. br. 34.

²⁴⁰ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 113., red. br. 138., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. 1850. – 1889., str. 511., red. br. 1./138.

²⁴¹ ARHIV ŽU Ružići, MK Ružići, sv. IV. (1870. – 1900.), str. 42., red. br. 64., ARHIV ŽU Tihaljina, SD Tihaljina, str. 161., ARHIV MUR Tihaljina, MKR Tihaljina, sv. a850. – 1889., str. 422., red. br. 15./64.

Tihaljina

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	13	31,71
Umrli od ranjavanja ili bolesti	13	31,71
Nestali	15	36,58
Ukupno	41	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	1	2,44
1915.	4	9,76
1916.	6	14,63
1917.	1	2,44
1918.	7	17,07
1919.	1	2,44
1926.	1	2,44
Nepoznato	20	48,78
Ukupno	41	100,00

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	2	4,88
21 – 25	6	14,63
26 – 30	5	12,20
31 – 35	1	2,44
36 – 40	2	4,88
41 – 45	1	2,44
46 – 50	1	2,44
Nepoznato	23	56,10
Ukupno	41	100,00
Prosjek: 29 god.	-	-

Čitatelje pozivam na suradnju. Ponekad je potrebno zavoljeti, istražiti, vidjeti i uvidjeti sam. To je pustolovina koja rađa osjećaj radosti i užitka, a to je smisao življenja i prepuštanja životu ma gdje god se nađete. Matične knjige od

prije stotinak godina sačuvale su nam podatke o žrtvama Prvog svjetskog rata. Provjerimo njihov broj. U kamenu svoj testament klešemo.

Neka ovi podatci iz povijesti Tihaljine, o žrtvama Prvog svjetskog rata, popis imena i prezimena sa šturim podacima, budu poticaj ovom naraštaju za razmišljanje o njihovoj budućnosti i tkanje potpunijeg mozaika tihaljske stvarnosti.

Umjesto zaključka

Zbrojna tablica (za svih 8 naselja)

Način stradanja

Način stradanja	Broj	%
Poginuli u borbi	79	37,09
Umrli od ranjavanja ili bolesti	87	40,84
Nestali	47	22,07
Ukupno	213	100,00

Godina stradanja

Godina	Broj	%
1914.	11	5,16
1915.	27	12,68
1916.	33	15,49
1917.	31	14,55
1918.	33	15,49
1919.	2	0,94
1921.	2	0,94
1926.	1	0,47
Nepoznato	73	34,27
Ukupno	213	100,00

Životna dob

Godina	Broj	%
Do 20 godina	11	5,16
21 – 25	49	23,00
26 – 30	24	11,27
31 – 35	20	9,39

36 – 40	18	8,45
41 – 45	6	2,82
46 – 50	4	1,88
51 – 55	1	0,47
Nepoznato	80	37,56
Ukupno	213	100
Prosjek: 29 god.	-	-

Nakon ovih tabličnih podataka koje se odnose na osam sela iz naše sredine isčitavamo dio povijesti navedenih sela prije stotinak godina. Ostajem prepun dojmova našeg raspjevanog kamena i drevnosti, polijevana krvlju branitelja. Veliki dio te drevnosti nikada ne nestaje, a osobito su tragovi branitelj i mučenika duboki i djeluju i danas s imenima upisanim u kamenu navedenih sela. To je Europa o kojoj se sve češće govori – kršćanski etički temelji, antičko sunce koje izlazi na horizontu i donosi ljepotu i pravo, a sve u okviru dvanaest zvijezda Djeve Marije čime je, pred mojim očima, okruniše vjerne Poljakinje. Gospa je učinila i čini najviše za širenje imena i slave naše Hercegovine. Okićena brojnim hodočascima čija se budnost smjenjuje, sve odiše snagom vjere i ljepote gotovo dva tisućljeća, ulazi u kamene reljefe i blago se spušta u naše molitve.

Naši pređi predadoše baklju Riječi Predaje – arhiva u zemlji. Iz te usredotočenosti u vlastitu zemlju i tradiciju, odnosno gnijezdo sokola ispletено kostima i snovima predaka pod stojtecima-stećcima kroz pleter. Oči gledaju u daljine. U tom se gnijezdu rađa ljubav i vjera. Nu oni, premda fizički odvojeni i dalje žive u svojim brojnim potomcima, te nam iz davnine i visina sagibljaju poneki cvijet, koji miriše tajnom drevnosti i neba, a tihalska zemlja, premda je čamila u dubokim snima, buđena Rikom, prekrita plavetnilom neba, u njedrima je čuvala vremena prošla jer ne bijasmo bez imena - bez vjere – i Riječi u kojoj je vrio život (Marina Kljajo-Radić). Ostane nam uz domoljublje, rodoljublje i čovjekoljublje, jer Ljubav u hijerarhiji krjeposti zauzima najuglednije mjesto. Klečim na kamenu kojim su smjele prolaziti samo noge carskih, kraljevskih, hercegovskih, sultanskih, austrougarskih, jugoslavenskih, partizanskih svemoćnika.

Prenosim vam poruku živih u našem susjedstvu: Kad se umorite od trčanja za zvijezdama, sjednite na kamen, osluhните izvor i čut ćete kako vam vaši pređi šapću priču iz daljine. *Sic transeat gloria mundi...* (*Tako prolazi slava ovoga svijeta*). I tako otkah još jednu temu hercegovačke stvarnosti.

Ovo sam napisao iz zahvalnosti i pijeteta prema našim predima kako bih omogućio rodbini i najbližim srodnicima navedenih žrtava da ih se nakon

stotinjak godina sjete u svojim molitvama, zapale svijeće na određenom mjestu i poklone uspomeni svojih dragih, još uvijek, nažalost, daleko od mjesta na kojima leže njihove kosti.

Minulo je sto godina od početka ubijanja naših pređa u Prvom svjetskom ratu. Oni su pali na raznim ratnim bojišnicama.

Dok im ne podignemo spomenik, neka im ova studija postane izraz zahvalnosti i poticaj na sjećanje.

Na njih primjenjujem riječi Antuna Branka Šimića

MUČENIK

Iz gomile istupih
sam
i pozvah vas u zemlju:
Novi Život

Smijeh ruga samo jeknu
iz gomile
k mojem uhu

Podoh sam
Al za mnom ravno
uputiše Smrt

Umrijeh
iz moga srca izniknuše
dva modra cvjeta ljubavi
u svijet²⁴²

²⁴² *Zahvala žrtvama, Brđanski glasnik*, br. 2. (2014.), str.8.

Izvori i literatura

O Prvom svjetskom ratu puno je pisano. Dokumentacija se čuva i u središnjim pismohranama u Hercegovini. Istraživao sam dokumentaciju u Pismohrani – arhivu Hercegovačke franjevačke provincije, Biskupskom ordinarijatu, franjevačkim župnim urednima...²⁴³

Literatura se može pronaći ne samo u knjižnicama, nego i na internetu. Tako je javnosti dostupna brojna literatura.²⁴⁴

Prof. dr. sc. fra Andrija Nikić

²⁴³ Uz citirane izvore upozoravam još na objavljene izvore: Andrija Nikić, **Hercegovački i bosanski franjevci između 1844. i 1944. godine**, Mostar, 1996. Tamo su naznačeni fontovi: posebno *Spisi Kustodije*, sv.11.-18., i *Spisi Provincije*, sv. 1.-52.; Isti, **Godine gladi**, Duvno 1974.; **Franjevci i širenje prosvjete u Hercegovini (1910.-1943.)**, Split 1977.; **Franjevci u Hercegovini od 1878. do 1918.** Split 1978.; **Karitativna djelatnost franjevaca u Hercegovini u 19. stoljeću**, Split 1982.; **Političko-pastoralno i prosvjetno-karitativno djelovanje hercegovačkih franjevaca od 1878. do 1918.** Mostar 1986.; **Fra Didakova skrb za Hercegovinu**, Mostar 2000.; **Kratka povijest Bosne i Hercegovine od 614. do 1918.** Mostar 2002.; **Događajnica (kronologija) Bosne i Hercegovine od 614. do 1918.** godine, Mostar, 2002.; **Stoljetnica mostarskog Napretka 1902.- 14. rujna – 2002.** Mostar, 2002.; **Lučonoše naše vjere i uljudbe - Mrtvoslovnik hercegovačkih fratara**, Mostar, 2004.; **Fra Didak Buntić – hrvatski i crkveni velikan**, Mostar 2004.; **Širokobriješka bazilika – majka mučenika, 1905.- 1945.- 2005.**, Mostar, 2005.

²⁴⁴ Uz citiranu literaturu upozoravam na opširnija bibliografija koje je popisana u studijama. Usp.: Filip Hameršak, **Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat**, doktorski rad na Filozofskom fakultetu, Zagreb, 2013.; Karaula, Željko (prosinac 2011.). "Sarajevski atentat – reakcije Hrvata i Srba u Kraljevini Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji". Radovi Zavoda za hrvatsku povijest 43 (1): 255-291. Agičić, Damir., *"Civil Croatia on the Eve of the First World War (The Echo of the Assassination and Ultimatum)"*. **Povijesni prilozi**, 14 (14/1996.), str. 301-317.; Bilandžić, Dušan, **Hrvatska moderna povijest**, Zagreb, 1999., Golden marketing.; Krizman, Bogdan, **Hrvatska u Prvom svjetskom ratu – Hrvatsko-srpski politički odnosi**, Globus, Zagreb, 1989.; Macan, Trpimir, **Povijest hrvatskog naroda**, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, Školska knjiga, 1992.,

MUČENIK NIKOLA BOŠKOVIĆ (1703.-1738.)

U istočnoj Hercegovini i Dubrovniku bila je dosta poznata u XVII stoljeću obitelj Bošković. Ona je prvotno sjedište imala u selu Orahov Dol, koje se nalazilo u turskom carstvu na granici dubrovačke republike. Odatle su članovi te obitelji iz raznih razloga ostavljali svoje selo i tražili drugo mjesto povoljnije za život. Dosta ih se preselilo u Dubrovnik, gdje su pošteno radili i pristojno živjeli.

Oko 1700. nalazimo u Dubrovniku Tomu Boškovića, podrijetlom iz Orahova Dola. Njegova žena bila je Anđa Andrijašević, kćer Nikole Andrijaševića iz Rupnog Dola. Stjecajem prilika, Anđa je imala u Dubrovniku dva brata svećenika. Jedan je bio Marko Andrijašević, početka župnik u Trebinju (Trebinja), kasnije nekoliko godina izbjeglica u Dubrovniku, a onda misionar u Bugarskoj, gdje je postao nikopoljski biskup i nadbiskup u Sofiji. Drugi Anđin brat bio je franjevac u Dubrovniku, fra Vital, poznat kao muzičar, koji je 1728. postao provincijal dubrovačkih franjevaca. Upravo ova dva Anđina brata davali su ugled obitelji Tome Boškovića, pa su se mnogi iz njihovih sela pod turskom vlašću, kad bi imali poteškoće, obraćali Tomi ili Anđi da bi ih riješili, uvjereni da će to moći ako ne drukčije, uz pomoć Anđine braće svećenika.

Marko Andrijašević brat Anđe Bošković

Trebinjsko-mrkanjski biskup fra Ante Prvić (Primi) poslao je god. 1688. Marka Andrijaševića Nikolina u Italiju, u grad Fermo, da izuči škole za svećenika. Marko je bio marljiv i kroz 7 godina završio propisanu školu. U Fermu se zaredio za đakona. Budući da nije imao 25 godina, nije se mogao rediti za svećenika pa se vratio u Dubrovnik da ondje navrší 25 godina i da ga biskup redi za svećenika. Bio je ređen u siječnju 1696, a malo nakon ređenja poslan za župnika u Trebinju (Trebinju).

Teške prilike našao je u župi. Sve je bilo popaljeno i srušeno. Iako je župa poslije rata došla pod venecijansku vlast, od vremena do vremena vraćali su se

turski vojnici rušeći, paleći i ubijajući. Narod se često hranio korom od drveća i raznim travama.

Mladi župnik nastojao je olakšati poteškoće župljana i marljivo je vršio svoje svećeničke dužnosti. U prvim godinama svoje službe primio je u katoličku vjeru jednu muslimansku obitelj. To mu je prouzročilo velike neprilike kad je po mirovnom ugovoru u Srijemskim Karlovcima od 26. siječnja 1699. sva trebinjska biskupija opet došla je pod tursku vlast. Da sačuva glavu, Marko Andrijašević morao je zbog one muslimanske obitelji napustiti biskupiju.

Negdje u srpnju 1701. Marko Andrijašević našao se izbjeglica u Dubrovniku. Imao je dosta brojnu rodbinu koja ga je odmah opskrbila onim što mu je bilo potrebno za život, u prvom redu našli su mu stan i hranu. U Dubrovniku su imali sjedište dva njegova strica, Mijo i Ivan, trgovci po prednjem istoku, koji nisu zaboravili bratića. Njegov stric Mijo napravio je jednu zakladu da se od kamata daje milostinja za slavljenje svetih misa na oltaru Bezgrešnog Začeca u franjevačkoj crkvi u Dubrovniku, a te svete mise slavio je Marko.

Dubrovački nadbiskup od vremena do vremena davao mu kakvu dužnost, kao na pr. kad bi netko od pravoslavaca ili muslimana zatražio da ga se primi u katoličku vjeru, nadbiskup bi ga slao Marku da ga on pouči i pripravi.

Iako je Marko u Dubrovniku bio dobro opskrbljen, nije bio zadovoljan kao svećenik, jer nije imao prigode obavljati svoje svećeničke dužnosti. Stoga je vrlo rado primio upravu župe Janjine kad mu je god. 1706. stonski biskup ponudio. Ali takvo rješenje nije se svidjelo trebinjsko-mrkanskom biskupu koji je htio da se Marko Andrijašević vrati u njegovu biskupiju ili da ode u misije. To se pitanje riješilo tek god. 1712. kad je Marko otišao kao misionar u Bugarsku.

Najprije je radio u sofijskoj biskupiji, a onda ga je sofijski nadbiskup poslao u nikopoljsku biskupiju kao misionara i generalnog vikara za onu biskupiju. God. 1717. postao je nikopoljski biskup, a 1723. sofijski nadbiskup.

Kad je Marko Andrijašević postao sofijski nadbiskup, u nadbiskupiji našao je samo dva svećenika. Smatrao je da mu je glavna briga naći nove svećenike. Kako nije mogao nikoga naći, obratio se dubrovačkoj franjevačkoj provinciji. Javio se fra Blago Cvjetković (Benignus Fiori), a s njim je pošao u Bugarsku i fra Vital Andrijašević da posjeti brata. Kad su došli u Bugarsku 1724., obojici je dao mjesta gdje će djelovati kao misionari. God. 1725. sofijska nadbiskupija imala je 5. svećenika.

Nikola Bošković pripravlja se za misionara u Bugarskoj

Kad je nadbiskup Marko Andrijašević tražio misionare za Bugarsku, u Dubrovniku njegov sestrić Nikola Bošković pohađao je školu kod Isusovaca

u Dubrovniku. Njega je nadbiskup Marko nagovorio da ide u Rim i pripravi se za misionara u Bugarskoj. Otišao je i unišao je u kolegij Urbanianum 17. prosinca 1723. U Italiji je ostao 9 godina završio nauke i postao svećenik. Pred polazak kući teško je obolio. Rimski liječnici uspjeli su sačuvati mu život i poslati ga kući da nastavi liječenje. U god. 1735. smatrao je da je potpuno ozdravio i da može raditi.

Međutim prilike u Bugarskoj nisu bile povoljne da bi se moglo onamo ići. God. 1725. Marko Andrijašević zbog svoga djelovanja našao se u velikim

poteškoćama. Te godine on je naredio da bugarski katolici, koji su dotada obavljali svetkovine kao i pravoslavni, slijede gregorijanski kalendar kao i svi katolici svijeta. Ta odredba pravoslavnom metropoliti u Filipopolju izgledala je kao da Marko Andrijašević nedozvoljeno širi katolicizam, jer pravoslavce prevodi u katolike. Stoga je u dogovoru s carigradskim patrijarhom izvjestio tursku vladu da je Papa poslao u Filipopolje isusovca Marka Andrijaševića da buni otomanske podanike. Turski ministar predsjednik, veliki vezir, ozbiljno je shvatio optužbu i poslao čovjeka u Filipopolje da Marka Andrijaševića dovede u okovima u Carigrad i zadrži ga u zatvoru.

Katolički patrijarhalni vikar u Carigradu Petar Ivan Mauri doznao je za odredbu turskog ministarstva. Savjetovao se s dubrovačkim konzulom u Carigradu što bi učinili i odlučili su poslati u Filipopolje izaslanika dubrovačkog konzulata da nagovori nadbiskupa Marka na bijeg u Rodosto (Tekirdag) kod Franje Rakocija (1676-1735), sina Jelene Zrinski. Nadbiskup Marko postupio je prema savjetu. Dne 4. prosinca 1725. ostavio je svoj stan i došao u Rodosto 12. prosinca. Rakoci ga je primio sa svim počastima i obećao svu svoju zaštitu.

Izaslanik turske vlade uzalud je tražio u Filipopolju nadbiskupa Marka. Nitko nije znao kuda je otišao. Međutim Turska je vlast pod svaku cijenu htjela naći Nadbiskupa. Kad je dubrovački konzul vidio, da je najbolji izlaz otkriti gdje se nalazi nadbiskup Andrijašević, bilo je veliko iznenađenje turskih vlasti. One su istjerale iz Turske nadbiskupa Andrijaševića i sve misionare. U Dubrovnik su stigli 29. srpnja 1726.

Nikola Bošković nada Crkve u Bugarskoj

Marko Andrijašević stalno je mislio na stanje katolika u Bugarskoj i tražio načina da im pomogne. Najprije se nadao da će to učiniti pomoću dubrovačke republike, a kada to nije uspijevalo htio je otići u Rodosto i odanle gledati što se može učiniti. Međutim kad je god. 1735. Franjo Rakoci umro, i ta mu je mogućnost bila zatvorena. Tada mu je preostajala jedina nada: Nikola Bošković.

Nikola Bošković vratio se iz Rima god. 1733. Kako je bio u Rimu teško bolestan, u prvo vrijeme u Dubrovniku još se smatrao bolesnim i sve poduzimao da se oporavi. Nakon godine dana boravka u Dubrovniku, bio je dobro ozdravio i nije se smatrao više bolesnim. Mislio je ići s ujakom Markom Andrijaševićem u Rodosto. A kako to nije uspjelo, god. 1735. dobio je dozvolu od kongregacije de Propaganda Fide i u siječnju 1736. otišao sam u Bugarsku. Nadbiskup Marko Andrijašević imenovao ga je svojim generalnim vikarom za Sofijsku nadbiskupiju. Propaganda mu je poslala 30 škuda za put, 30 škuda za najpotrebnije stvari i obećala kao pomoć 30 škuda godišnje.

Preko Sofije došao je u Filipopolje. Ondje je našao Mihaela Dobromiri, Bugarina, jedinog svećenika u Sofijskoj nadbiskupiji. S njim je nadugo

razgovarao o prilikama u biskupiji i stanju katolika u njoj. Uvjerio se da bez posebne dozvole turskih vlasti ondje mu ne bi bilo moguće ni stanovati. a kamoli kao svećenik djelovati. Stoga se odmah zaputio u Carigrad da bi preko dubrovačkog konzulata dobio dozvolu svećeničkog rada u Sofijskoj nadbiskupiji. U Carigrad je došao 16. ožujka 1736.

Dubrovački konzulat u Carigradu svojski se zauzeo da bi Nikola Bošković dobio traženu dozvolu. U tomu ga je posebno pomagao Andrija Magrini, tumač dubrovačkog konzulata..

Usprkos svih nastojanja Nikola Bošković nije mogao dobiti traženu dozvolu. Nakon nekoliko mjeseci traženja i moljakanja uspio je dobiti samo nekakvu dozvolu da može boraviti u turskom carstvu kao dubrovački trgovac. S takvom dozvolom Bošković se vratio u Filipopolje koncem 1736.. nakon nekoliko mjeseci boravka u Carigradu.

Mučenička smrt Nikole Boškovića (1738.)

Odmah nakon povratka iz Carigrada Nikola Bošković obišao je Sofijsku nadbiskupiju. Htio je upoznati mjesta u kojima su se katolici nalazili i prilike u kojima su živjeli. Nakon toga posjeta poslao je Propagandi izvještaj o stanju Sofijske nadbiskupije. Zatim se je dao na misijski rad.

Zajedno s Mihaelom Dobromiri, jedinim svećenikom kojega je našao u Sofijskoj nadbiskupiji, nastanio se kod Mate Milisavića, Dubrovčanina, ljekarnika u Filipopolju, koji je bio je čovjek povjerenja pa su se mogli osjećati sigurnima iako su vremena bila teška. Bili su zategnuti odnosi između Turske i Austrije pa su se na sve strane viđali turski vojnici koji su se spremali na rat.

U takvim prilikama početkom god. 1738. neki mladić iz Filipopolja spremio se u Carigrad da bi obavio neke osobne poslove. Kako je poznao Milisavića, obratio se njemu da bi mu dao preporuku za nekoga u Carigradu kako bi se

u obavljanju svojih posala lakše snašao. Milisavić je zamolio misionare da bi oni to učinili. Kako je Nikola Bošković bio Dubrovčanin i poznavao osoblje dubrovačkog konzulata nema sumnje da je tu preporuku upravo on napisao.

Koristeći prigodu misionari su napisali i izvještaj za Propagandu da bi ga mladić predao konzulatu koji će izvještaj proslijediti u Rim Propagandi. Očito opisali su svoje stanje i stanje katolika u nadbiskupiji.

Spomenuti mladić uputio se s pismima u Carigrad. Putovao je u društvu. Na putu su ih zaustavili turski vojnici i ispitivali kamo idu i koja je svrha njihova puta. Na osobit način bio im je sumnjiv mladić iz Filipopolja. Njega su strožije ispitivali, pače su ga i tukli. Tukući ga zapazili su u džepovima hlača pisma koja je sa sobom imao. Radi tih pisama vratili su ga u Filipopolje i odveli ga kadiji da on prouči da li nađena pisma sadrže nešto nedopušteno.

Mladić je kazao da su misionari napisali ona pisma. Stoga su pozvani i misionari koji su kadiji priznali da su oni napisali ona pisma kao preporuku za mladića koji je išao u Carigrad. I bili su pušteni.

Nakon 15 dana sudski stražari pozvali su Milisavića na sud. S njim su povelili i Nikolu Boškovića koji se nalazio u kući. Kako je Mihael Dobromiri bio odsutan, kadija je zatražio da dovedu i Dobromirija koji se nalazio u Staroj Zagori gdje imao obaviti jedno krštenje. Oružnici su s Milisavićem i Boškovićem otišli po njega i doveli ga u sudnicu. Milisavić je proglašen nevin, a dvojica misionara odvedena su u Drenopolje, gdje se tada nalazio vrhovni vezir, i tu su im odsječene glave.

Smrtna kazna nad dvojicom misionara izvršena je 22. travnja 1738. Izvršenju kazne bio je prisutan fra Franjo Razzolini, starješina Franjevac Konventualaca na prednjem Istoku. On je bio u posjetu svoje redovničke braće u Drenopolju. U vrijeme izvršenja smrtne kazne bio je kod nekog svoga poznanika trgovca. Dok su oni razgovarali, čuli su galamu, a zatim su ugledali da vojnici vode dvojicu polugolih ljudi na stratište. Trgovcu je izgledalo da pozna onu dvojicu pa je s Razzolinijem pošao da vidi šta će se dogoditi. Vidjeli su kako je Nikola Bošković na stratištu mirno kleknuo i pustio bez opiranja da mu ubojica presječe vrat. Isti način smrti doživio je i Mihael Dobromiri. Franjevci konventualci iz Drenopolja zatražili su tjelesa ubijenih svećenika da bi ih pokopali po kršćanskom obredu. Njihova molba nije bila uslišana nego su Turci tjelesa ubijenih mučenika bacili u rijeku.

Odjek mučeničke smrti

Iako se radilo o dva gotovo nepoznata misionara, njihovo mučeništvo odjeknulo je po katoličkom svijetu. Posebno smrt Nikole Boškovića sa

žaljenjem je primljena u Rimu gdje su se još uvijek nalazili njegovi profesori i neki njegovi školski drugovi. Ali smrt Nikole Boškovića posebno teško je ražalostila brojnu obitelj Boškovića u Dubrovniku, Orahovu Dolu i drugim mjestima. Plakali su za njim njegovi roditelji Tomo i Anđa, njegov brat Boško, njegove sestre Jela i Magdalena. Nadasve njegova smrt je zabolila njegova ujaka nadbiskupa Marka Andrijaševića koji je, udaren od polukapi ležeći u postelji, u Nikoli gledao jedinu pomoć koju je bugarskim katolicima mogao pružiti. A kad je čuo za tu mučeničku smrt, bez sumnje mislio je na Spasiteljeve riječi "Svršeno je" (Lk 19,30). Ona mu je odnijela jedinu zemaljsku utjehu koju je još imao i jedinu nadu da će, iako na smrt bolestan, preko Nikole dati pomoć svojim bugarskim katolicima.

Dr. sc. fra Bazilije Pandžić

MATIJA VUKOVIĆ (1682.-1709).

Početak XVIII. stoljeća u Dubrovniku i njegovoj okolici nalazimo jednog svećenika koji je imao neobičnu povijest. Djelovao je najprije u dubrovačkoj nadbiskupiji, a onda je prešao u trebinjsku biskupiju. Zvao se Matija Vuković.

Matija se rodio u Beogradu oko 1670. Kad je imao 9 ili 10 godina, upravitelj Beograda Mahmutaga žestoko je postupio protiv njegove obitelji. Njega je samoga obrezao i proglasio muslimanom.¹

U to vrijeme njegov ujak, svećenik, Andrija Pavlović, podrijetlom s otoka Korčule, djelovao je kao misionar u skopskoj biskupiji. Kad je čuo da je teško stradala obitelj njegove sestre, odlučio se osobno vidjeti pravo stanje. Ostavio je svoju misiju i otišao u Beograd u nadi da će nešto pomoći preživjelim članovima sestrine obitelji. Posebno mu je bilo žao mladog sestrića Matije i odlučio je s njim pobjeći. Noću je potajno napustio Beograd i uspio je dovesti ga u Dubrovnik.

U Dubrovniku je smislio da je za malog Matiju najbolje da ode u kakvu školu. Kako je tada u talijanskom gradiću Fermo radila jedna škola za hrvatske mladiće koji su se pripremali za svećenički život, u kojoj je Andrija završio škole, odlučio je malog Matiju odvesti u onu školu. U Fermo su stigli 22. ožujka 1681.²

Matija Vuković ostao je u kolegiju Fermo preko 10 godina. Kad je završio škole, vratio se u Dubrovnik 24. kolovoza 1691. Još nije bio zaređen za svećenika. Redio ga je u Dubrovniku dubrovački nadbiskup. Kako je Matija bio rodom iz Beograda, trebao je onamo ići da djeluje kao misionar. Ali budući da je jedno vrijeme bio musliman i napustio islam, opasno mu je bilo vratiti se u Beograd. Stoga ga je dubrovački nadbiskup zaposlio u svojoj nadbiskupiji. Poslao ga je za pomoćnika župniku u Ošlje.³

¹ Arhiv Propagande, *Collegi*, sv. 20, f.

² Isto mj., sv. 19, f. 184r.

³ Isto mj., f. 335r.

Nakon karlovačkog mira iz god.1699. razne misije na području turskog carstva trebale su misionara. Odgovorni za katoličke misije, posebno kongregacija de Propaganda fide, tražili su misionare. Doznali su da se u republici dubrovačkoj već dulje vremena nalaze tri misionara koji iz nekih razloga ne idu u svoje misije premda bi trebali, odlučili su ih poslati u njihove misije. Ta tri svećenika misionara bili su Marko Andrijašević, Andrija Pavlović i Matija Vuković.

Marko Andrijašević, svećenik trebinjsko-mrkanjske biskupije, napustio je god. 1701. svoju župu Trebinju ili Trebinju što je nakon povratka Turaka optužen da je pokrstio nekog muslimana u Trnčini. U Dubrovniku je ostao do god. 1712., kad je na zahtjev Propagande otišao kao misionar u Bugarsku.⁴

Andrija Pavlović, ujak Matije Vukovića, bio je rodom iz Prokuplja skopske biskupije⁵, premda podrijetlom iz Korčule⁶. Nakon završenih nauka u Fermu djelovao je kao misionar i Kratovu i Trepču. Od 1681. bio je u Dubrovniku, jer se nije usuđivao vratiti u svoju misiju upravo zbog Matije. Njega je te godine doveo u Dubrovnik i povratio ga na katoličku vjeru budući da su ga beogradski muslimani učinili muslimanom. Kako je u Propagandi nakon nekoliko godina prevladalo mišljenje da Andriji nije više opasno vratiti se u Bugarsku, odlučio se na povratak. Dne 20. siječnja 1705. došao je u Kalakiju (Calachie) i započeo djelovanje. Međutim ubrzo je u onom kraju zavladala kuga

i od nje je Andrija 14. svibnja 1706. završio život.⁷

Matija Vuković je trebao ići na područje Beograda ili bar barske biskupije. Međutim zbog svoje prošlosti na to nije ni pomišljao niti ga je tko mislio na to nagovarati. Stoga je služio u dubrovačkoj nadbiskupiji gdje mu je nadbiskup one biskupije pružao kakvo zaposlenje. God. 1695. poslao ga je kao pomoćnika župniku u Ošlje.⁸ Tu je deset godina marljivo djelovao. Dne 13. veljače 1699. izvjestio je Propagandu da je sagradio crkvu sv. Nikole u toj župi.⁹

God. 1705. Matija Vuković morao je napustiti Ošlje i prijeći u Trebinju ili Trebinju, župu trebinjsko-mrkanjske biskupije. Kad je god. 1701. župnik te župe Marko Andrijašević morao napustiti župu, Trebinjsko-mrkanjski biskup fra Ante Prvić (Primi). našao je u Dubrovniku Damjana Dobroslavića, koji je bio rodom iz te župe, ali je škole završio u Dubrovniku i u Dubrovniku ređen za svećenika. Dobroslavić je primio da bude župnikom Trebinje neko vrijeme u nadi da će se naći netko da ga zamijeni. Međutim zamjena nije dolazila i

⁴ B. Pandžić, *Bosna Argentina*, Bhlau Verlag Koln Weimar Wien 1995, 400-406.

⁵ Arhiv Propagande, *Collegi*, sv. 19, Tavola 5.

⁶ Isto mj., *SC Dalmazia*, sv. 4, f. 336r.

⁷ Isto mj., *SC Bulgaria*, sv. 2, f. 75r.

⁸ Isto mj., *Collegi*, sv. 19, f.335r.

⁹ Isto mj., f. 416r.

god. 1705. osjećao se vrlo umoran i tražio zamjenu. Trebinjski biskup vidio je da Matija Vuković nije previše potreban u Ošlje i zamolio je dubrovačkog nadbiskupa Antu Righia da mu dadne Matiju Vukovića za župu u Trebimnji. Vuković je ponudu prihvatio.¹⁰

Vuković je pun dobre volje započeo je rad u župi Trebimnji. Bio je čovjek mirne naravi, izgledao je dobra zdravlja.¹¹ Međutim tako nije dugo ostalo. Njegovo se zdravlje pogoršalo i umro je god.1709.¹²

dr. sc. fra Bazilije Pandžić

¹⁰ Arhiv Propagande, *Acta*, sv. 75, f. 335v-337v, br. 3; *SC Dalmazia*, sv. 4, f. 316r.

¹¹ Usp. Isto mj., *SC Dalmazia*, sv. 4, f.337r-338r.

¹² Isto mj., *Collegi*, sv. 19. Tavola, p. 11.

RELIGIJA

MIRELA PRIMORAC

„Blago progonjenima zbog pravednosti njihovo je kraljevstvo nebesko“	239
Sakrament ženidbe	242

„BLAGO PROGONJENIMA ZBOG PRAVEDNOSTI NJIHOVO JE KRALJEVSTVO NEBESKO“

Posljednje od osam Isusovih blaženstava u mnogočemu se oslanja na ona prethodna. Kao i četvrto, i osmo blaženstvo ima za uvjet pravednost što u kontekstu Matejeva evanđelja znači djelovanje u skladu s Božjom voljom kako nam je Isus objavljuje. Isusova blaženstva jasno pokazuju da je Bog na strani siromašnih, ožalošćenih, gladnih i progonjenih. Ali to ne znači da je svako siromaštvo, žalost i progonstvo put k blaženstvu. Svojim redakcijskim zahvatima (“siromasi duhom”, “gladni i žedni pravednosti”, “progonjeni zbog pravednosti”) Matej nam je protumačio kako bismo trebali shvatiti Isusovu misao (M. Vugdelija). U četvrtom blaženstvu Isus proglašava blaženima one čija je želja i potreba za pravednošću toliko jaka da je usporediva sa željom i potrebom gladnog i žednog čovjeka za hranom i pićem. Osmo blaženstvo ide još dalje i proglašava blaženima one kojima je takva pravednost toliko važna da su spremni radije otrpjeti progonstvo nego od nje odustati. Specifičnost osmog blaženstva u odnosu na sva prethodna jest činjenica da uvjet za ovo blaženstvo nije više određeni evanđeoski stav prema Bogu ili bližnjemu koji uvijek uključuje i sukladno djelovanje, nego jednostavno spremnost na trpljenje koje čeka one koji žive u skladu s prethodnih sedam blaženstava. Za razliku od Boga koji će ih za njihovu pravednost u vječnosti nagraditi kraljevstvom nebeskim, ljudi će im na ovome svijetu „uzvratiti“ progonom (I. Drmić).

Progonjeni „zbog pravednosti“

Osmo blaženstvo govori upravo o tome kako će oni koji su progonjeni radi njega biti blaženi. Slijedeći logiku svijeta ta izjava je paradoksalna. Kako može biti blažen netko tko je progonjen!? Paradoksalnost posljednjeg blaženstva je toliko velika da sam Isus smatra potrebnim pobliže ga objasniti pa odmah nadodaje: „Blago vama kad vas - zbog mene - pogrde i prognaju i sve zlo slažu

protiv vas! Radujte se i kličite: velika je plaća vaša na nebesima! Ta progonili su tako proroke prije vas!“ (Mt 5,11-12). Ova dva retka ne predstavljaju novo blaženstvo, nego su objašnjenje osmoga. Biti proganjen zbog pravednosti znači biti pogrđen, proganjan i lažno optužen zbog Isusa, zbog životnog pristanjanja uz njega. Temelj radosti i klicanja nije međutim proganjanstvo, biti Isusov ne znači biti mazohist, nego posjedovanje kraljevstva nebeskog koje kao velika plaća čeka proganjene na nebesima (I. Drmić). Isus ne krije svojim učenicima da će kao njegovi sljedbenici biti osporavani i proganjeni. On im otvoreno kaže: “Ako vas svijet mrzi, znajte da je i mene mrzio prije nego vas. Kad biste bili od svijeta, svijet bi svoje ljubio; no, budući da niste od svijeta, ..., zato vas svijet mrzi. Ako su mene proganili, i vas će proganiti ...” (Iv 15,18-21). Povijest kršćanstva nepobitno pokazuje da oni koji su spremni založiti se za pravdu i istinu u ovome svijetu, prije ili kasnije bit će izloženi patnji i proganjanstvu. Proganjanstvo je trajna i nužna posljedica svih onih koji su u službi pravednosti i istine, točnije u službi Kristovoj. Proganjanstvo zbog pravednosti uključuje nužno proganjanstvo na osnovi određenoga ponašanja; ali ponašanja koje nije orijentirano u prvom redu na pravednosti Zakona, nego na pravednosti Kristovoj. Sigurno je da židokršćani ne bi bili isključivani iz Sinagoge i proganjeni da su ostali isključivo na zakonskoj pravednosti. Već je ponašanje bilo usmjereno na Kristu, ne više isključivo na Zakonu. To je dovelo do osporavanja i proganjanstva. Ali istodobno je očito da se s tim “zbog pravednosti” ne misli samo na ponašanje. Tu je sigurno uključena i mesijanska ispovijest prema Raspetome, koja je židokršćane stavila van podnošljivoga. Ta ispovijest je omogućila i kritiku na Zakonu. Dakle, u pravednost spadaju kršćanska praksa i ispovijest prema Isusu. Lojalnost Kristu i njegovu pozivu postaje uzrok njihove patnje. Čovjek može trpjeti zbog činjenja zla, ali takva patnja je kazna, ne proganjanje, i kršćani ne bi smjeli nikada trpjeti zbog toga razloga (usp. 1 Pt 4,15). Isus ovdje govori o onima koji su odani Božjoj stvari, koji usvajaju i žive “višu pravednost” Kraljevstva Božjeg (M. Vugdelija). Louis Lalleman kaže kako se ne treba nadati velikoj vrijednosti svojih djela ako ih ne prate neprimjerice, klevete, pogrde i poteškoće, asveti Augustin tvrdi da oni koji izbjegavaju proganjanstvo moraju se upitati jesu li uopće počeli slijediti Krista. Dok se trpljenje u Starom tumačilo kao kaznu za grijeh, u Novom zavjetu dobiva spasonosni smisao. Mnogi kršćani prve crkve prožeti snagom Duha Svetoga i u želji da participiraju u patnji Kristovoj takvo proganjanstvo smatraju blaženim. Sveti Ignacije mučenik toliko je duboko i svim srcem ljubio križ (trpećeg Krista) da je želio kad su ga osudili, ne samo da mu divlje zvijeri u amfiteatru rastrgaju tijelo na komadiće, nego i da mu kosti smrve kako ništa ne bi preostalo od žrtve koju je Bogu posvetio, govorio je: svijet neće više vidjeti moga tijela i pobjednički likovao od veselja na tu pomisao. Slično i sveti Pavao u poslanici Filipljanima kaže: Za me je uistinu život Krist, a smrt dobitak....

pritisnut sam i to s dvije strane: Imam želju umrijeti i biti s Kristom, jer je to mnogo bolje...ali je ostati u tijelu potrebnije radi vas (usp.1 Fil 21-25). Mučenici prve Crkve nisu žudili za patnjom, već za Kristom kojeg spoznavaju u trpljenju. Krv mučenika briše sve grijeha pa i strah od smrti kao posljedicu grijeha. Sveti Stjepan pun Duha Svetoga u susretu sa smrću govori: „Evo gledam otvorena nebesa i i Sina Čovječjega gdje stoji Bogu s desna (Dj 7,56), a oni koji ga kamenovaše začepiše uši da ga ne čuju (Dj 7,57). Stjepan je vidio Sina Čovječjega, bilo bi paradoksalno nakon takvog viđenja ne željeti pravedničku smrt. A oni koji su ga kamenovali *začepiše uši* da ga ne čuju. Istina para uši, ona dotiče ljudska srca i savjesti. Takva istina zaparala je uši i svetom Pavlu koji nakon toga nije mogao prestati naviještati je i na kraju za nju umrijeti.

Tko su danas progonjeni

Kako se odnositi prema progoniteljima? Isus u Matejevu evanđelju daje i smjernice kako se odnositi prema progoniteljima: „Ljubite neprijatelje, molite za one koji vas progone da budete sinovi svoga oca koji je na nebesima, jer on daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima“ (Mt 5,44-45). Na progonitelje valja gledati kao na potrebne ljubavi i molitve i odgovoriti im, ne mržnjom i osvetom, nego milosrđem, krotko i mirotvorno. Primjer takvog odgovora je sam Isus koji na križu moli za svoje progonitelje i ubojice: „Oče, oprosti im, ne znaju što čine!“ (Lk 23,34). Sličnim riječima je i sv. Stjepan zazivao Božje milosrđe na one koji su ga kamenovali: „Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh!“ (Dj 7,60). Samo ovakav odgovor ima snagu preobraziti progonitelja u učenika poput svetoga Pavla.

Izvor: *Kalendar svetog Ante 2016*, Svjetlo Riječi, Sarajevo

Mirela Primorac, dipl. teol.

SAKRAMENT ŽENIDBE

Utemeljenje monogamne zajednice u Bibliji

Monogamni oblik ženidbe nalazi se već na prvim stranicama Biblije. Utemeljenje sakramenta braka vezano je za Božji stvarateljski čin što ukazuje na to da je ženidba božanskog izvora, a ne ljudskog. U biblijskim izvorima opisan je smisao ženidbene veze » I reče Jahve Bog: nije dobro da čovjek bude sam, načinit ću mu pomoć kao što je on« (Post 2,18). U drugom izvoru čovjek i žena nazivaju se slikom Božjom, stvoreni da ravnaju i upravljaju svim stvorenim te im povjerava rađanje potomstva » na svoju sliku stvori Bog čovjeka...r.28 i blagoslovi ih Bog i reče im: plodite se i množite i napunite zemlju i sebi je podložite« (Post 1,27-28).¹ Prema izvještajima smisao veze je prevladavanje osamljenosti te upravljanje i rađanje. Premda je u oba izvještaja naglašen monogamni oblik ženidbe, praksa Izraela bila je sasvim drugačija. Muškarac je mogao imati više žena, a prema Mojsijevu zakonu imao je pravo i na rastavu pa i zbog najbanalnijih razloga, dok žena nije imala tih prava. Poligamija Izraela narušavala je stvarateljsku Božju sliku ženidbe. Protiv takvog stanja u Izraelu ustaju proroci koji tvrde da je do takvog stanja došlo zbog okorjelosti srca naroda, pr. prorok Hošea ženi bludnicu da bi posvijestio narodu vlastite grijehe, tj. nevjernost Izraelovu prema Jahvi a prorok Malahija 2,14-16 opominje riječima » pošuj dakle život svoj i ne budi nevjeran ženi svoje mladosti«. U Sirahovoj knjizi 8,26 također je sadržana kritika prema činjeničnom stanju u narodu» imaš li ženu po svom srcu ne otpuštaj je«.²

U vremenu nakon sužanjstva jednoženstvo se sve više probija, a u Isusovo vrijeme poligamija potpuno iščezava. Isus ponovno uspostavlja prvotni oblik ženidbe, podiže ženidbu na razinu poretka stvaranja »ono što Bog združi čovjek nek ne rastavlja«. Na taj način utemeljuje jednu novu stvarnost koja se bazira na ljubavi između Boga i čovjeka. Ženidba postaje put spasenja, dobiva

¹ Usp. F. COURT, *Sakramenti*, priručnik za teološki studij i praksu, Forum bogoslova Đakovo, Đakovo 1997.,500.

² Isto.

nerazrješivi karakter i time se izjednačava uloga i dostojanstvo muškarca i žene koju su zadobili u prvotnom stvarateljskom činu.

Povijesni razvoj ženidbe i teološki naglasci

Sv. Pavao u svojim poslanicama ženidbi daje kristološku dimenziju . Prema 1 Kor 7,39 ženidba treba biti sklopljena u »Gospodinu«, time se stavlja u red inicijacijskih sakramenata (krštenje, potvrda sv. red) te postaje način života u Kristu.³ U poslanici Efežanima 5, 21-33 bračna veza analogna je vezi između Krista i Crkve. Krist je od ženidbe načinio sakrament Novog zavjeta (kan.1055), ženidba je sakrament mističnog sjedinjenja koji povezuje samog Krista s Crkvom, svojom zaručnicom od koje se on nikada ne rastavlja i simbol je nerazdruživog sjedinjenja božanske i ljudske naravi.

Za patrističko razdoblje specifično je to što ne postavlja velika teološka pitanja koja je inicirao Pavao. Svete oce više zanima konkretni bračni život tj. brak ukoliko je prostor kršćanskog poziva ali i lijek protiv požude. Za njih brak je sacramentum, zakletva na vjernost, riječ je o osobnoj obvezi kršćanina, upravo zato nerazrješivosti braka poklanjaju veliku važnost.⁴ Jedino Ambrozijaster 4.st. smatra da ženidbeni vez može prekršiti samo ženin preljub ali i muškarcu i ženi koje je napustio partner koji nije vjernik.⁵ Iako ženidbu smatraju sakramentom, ipak djevičanstvo odnosno beženstvo smatraju većom vrijednosti od braka. Klement Aleksandrijski udara temelje iscrpnijem teološkom govoru o ženidbi. Obrazlaže svetost ženidbe svetopisamskim i teološkim argumentima. Ženidba je u sebi vrijedna i dostojna poštovanja te je po svojoj naravi monogamna i nerazrješiva. Sv. Augustin ženidbu smatra čudorednom vrijednosti, određenu trima dobrima : bonum prolis (djeca), bonum fidei (bračna vjernost i monogamija) i bonum sacramenti (nerazrješivost, jer je brak sakrament). Ženidbu naziva sakramentom, poput svetog reda ali ostaje nejasno je li i izvor milosti. Augustinov bonum prolis Crkva sve do II Vatikanskog sabora uzima kao temeljnu svrhu braka.

U vremenu skolastike razvija se novo shvaćanje pojma sacramentum koje podvlači na prvom mjestu ideju ontološkog sudioništva na neprolaznom jedinstvu Krista i Crkve. Crkva preuzima isključivu vlast nad brakom.⁶ Toma Akvinski isto kao i Augustin poznaje tri dobra braka, s tim da prva dva pripadaju naravnoj ustanovi, ali zbog trećeg dobra ženidba ima širu vrijednost, s tim što u odnosu na Augustina potvrđuje da ženidba doista podaruje milost.

³ Nav. dj., 506.

⁴ V. VALJAN, *Moral spolnosti, braka i obitelji*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2002., 231.

⁵ M. SIKIRIĆ, *De Matrimonio*, skripta , Franjevačka teologija Sarajevo, Sarajevo 2001.

⁶ V. VALJAN, *nav., dj.* 231.

Od druge polovice 12. st. u teologiji se općenito prihvaća sakramentalno obilježje braka, priznavanje braka sakramentom izazvalo je preuređenje u čitavoj juridičkoj i pastoralnoj obradi braka.⁷ Značenje triju dobara počelo se stavljati u odnos s valjanošću braka, ako bi izostajao bilo koji bonum, brak bi bio nevaljan tj. isključujući bonum prolis u bračnom činu, brak bi bio nevaljan ili kršenje bračne vjernosti isključuje bonum fidei a time je brak nevaljan, također kada kršćanin izbaci bonum sacramentum ne sklapa valjanu ženidbu. U kasnom srednjem vijeku došlo se do zaključka da je nerazrješivost apsolutna kod sakramentalne ženidbe koja je izvršena bračnim činom, taj stav podržao je i Tridentinski sabor. Isti sabor brani nasuprot reformatora ženidbu kao sakramentalno sredstvo milosti i put spasenja za supružnike te definira brak sakramentom. Drugi Vatikanski sabor bitno mijenja naglasak na sakramentu braka. Opisuje ekleziološko značenje i vrijednost ženidbe s tri misli:

iz njene sakramentalne znakovne snage : ženidbeni savez svjedoči otajstvo Kristove ljubavi prema Crkvi. Kristova je ljubav bitna, kvalificirajuća »forma« zajedništva supružnika;

s upućivanjem na zadaće supružnika jednog za drugog i tako za Crkvu; oni jedno drugo posvećuju bračnim životom i prihvaćanjem i odgajanjem djece;

iz ženidbenog saveza proizlazi obitelj, osnovna stanica društva i Crkve.⁸

Sabor mijenja poredak triju dobara, umjesto Augustinovog bonum prolis, sada na prvo mjesto dolazi sakramentalno značenje ženidbe, potom ženidbeno dobro vjernosti a tek na kraju bonum prolis, tj. dolazi do promjene paradigme. Javlja se personalistički vid braka. Ljubav bračnih drugova preoblikuje se u najviši indikativ braka i njegov najveći imperativ. Na taj se način nadilazi stara postavka koja se temeljila na tzv. ciljevima braka.⁹

Sakramentalnost, bit i svojstva ženidbe

Sakramentalnost ženidbe pretpostavlja njezino ustanovljenje od Krista. Novi zavjet ne govori o nekom preciznom trenutku ustanovljenja i zato se sakramentalnost ženidbe ne može dokazati na osnovi konkretnih riječi ustanove, nego prije izvire iz činjenice da kršćanski brak posadašnjuje Kristovo spasiteljsko djelo. Teolozi su kao izvor sakramenta uzimali poslanicu Efežanima 5,21-23, kao i Mt 19,6, ali ni iz tih navoda ne može se zaključiti na sakramentalnost ženidbe. Stoga teolozi nisu htjeli odrediti gdje kada i kako je Krist izrazio svoju volju da uzdigne brak na sakramenat.¹⁰ Kao trenutak

⁷ V. VALJAN, *nav. dj.*, 232.

⁸ F. COURT, *nav. dj.*, 517.

⁹ V. VALJAN, *nav. dj.*, 235.

¹⁰ M. SIKIRIĆ, *nav. dj.*, 40.

ustanove sakramentalne ženidbe navodi se i smrt Kristova, trenutak u kome se Krist predaje svojoj zaručnici, Crkvi.¹¹ Iako nema izričitog Kristova utemeljenja sakramenta ženidbe ne sumnja se da je njegova volja bila implicitna. Kodeks kanonskog prava potvrđuje da je valjan brak između dvoje krštenih uvijek i sakrament, a temelji se na samoj naravi braka :prirodna je ženidba, koju je Krist učinio sakramentalnim znakom izraz ljubavnog veza i vjernosti Krista s njegovom Crkvom. Krštenje omogućuje da brak bude sakramentalni znak, tj. krštenje je pretpostavka za sakramentalni brak.¹² Nadnaravna dimenzija onoga biti učinkovitim znakom spasenjske stvarnosti jest objektivna datost: budući da su muž i žena po krštenju postali novo stvorenje, njihov je brak sakramentalna stvarnost. Brak nastaje privolom stranaka, to je zahtjev prirodnog prava. Privola mora biti : osobna, nutarnja i vanjska, slobodna i svjesna, uzajamna i istodobna, promišljena, namjerna, potpuna i neopoziva.¹³ Privola mora biti obiju stranaka, osobe moraju biti pravno sposobne (bez zapreka i moraju biti psihički sposobne). Obvezatan oblik postoji od dekreta » Tametsi« Tridentskog sabora. Prije sabora Crkva je kao valjano priznavala svako sklapanje ženidbe, pa i kladestinske ženidbe.¹⁴ Teološki razlog za propis o formi je u tome što je ženidba bitno javno crkveni događaj. Za njezino puno i službeno ustrojstvo potrebno je prema katoličkom poimanju aktivno sudjelovanje crkvene službe. Njena zadaća je pojasniti eklezijalnu dimenziju ženidbe, navještanje riječi Božje, molitva za supružnike i blagoslov nad njima. To znači da su ženidbeni drugovi pravi djelitelji sakramenta, a ne svećenik kao što je slučaj u pravoslavaca.

Jednost i nerazrješivost ženidbe proizlaze iz njezine biti. Jednost znači isključivost ženidbe između jednog muškarca i jedne žene, a nerazrješivost njezino trajno postojanje. Ženidbena veza jednom sklopljena ostaje trajni vez i Crkva ne može ni jednu valjano sklopljenu ženidbu rastaviti. Prema Crkvenom učenju tvrda i izvršena ženidba apsolutno je nerazrješiva. Ipak taj nauk nije dogma, već katolički nauk koji traje u tom obliku barem od 13.st.¹⁵ U Kann. 1151-1155. govori se o privremenoj obustavi ili konačnom prekidu zajedničkog bračnog života, ali ne o razrješenju bračne veze. Da je takva rastava moguća svjedoči i Sveto pismo(Mt 5,32)» Tko god otpusti svoju ženu osim zbog bludništva, navodi je na preljub«. Različito istu klauzulu tumači Pravoslavna crkva. Kod pravoslavaca rastava ženidbe javlja se sama po sebi, kad je razrušen bračni vez, nestalo je same osnove braka a dotična vlast samo utvrđuje žalosni čin.¹⁶

¹¹ Isto.

¹² Nav., dj.,38.

¹³ Nav., dj., 41.

¹⁴ Nav., dj.,28.

¹⁵ V. VALJAN, nav. dj., 296.

¹⁶ A. MATELJAN, Sakrament ženidbe u pravoslavlju, u: *Crkva u svijetu*, 43 (2008) 1., 62.

Katolička crkva ostaje pri učenju da je brak u izvornom Božjem nacrtu neraskidiv. Isus taj nacrt potvrđuje kad kaže :» što Bog sveže , čovjek nek ne rastavlja« (Mk 10, 9). U pismu upućeno obiteljima, papa Ivan Pavao II ističe da različiti razlozi opravdavaju stabilnost bračne veze. Posebno ističe dobro supružnika, kao zajedničko dobro ljubavi , vjernosti, uzajamno štovanje i doživotno trajanje veze, zatim to zajedničko dobro, treba postati dobro djece. Tako brak uključuje po samoj svojoj naravi dužnosti i prava supružnika međusobno i s obzirom na djecu i društvo, koji ne mogu ostati podložni samo svojoj volji¹⁷. Primajući sakrament ženidbe, kršćanski supružnici se uzajamno daruju i primaju kao dar samog Krista.

Mirela Primorac, dipl. teol

¹⁷ V. VALJAN, nav. dj., 294.

UČENIČKI POKUŠAJI

MARINA ALPEZA

S poštena lica teče pošten znoj.....251

Genijalni pojedinac u svijetu prosječnih ljudi254

BARBARA BANDIĆ

Las Lajas 257

KATARINA BIŠKO

Analiza arhitekture: Konstantinov slavluk..... 258

Umjetnik ili djelo koje je probudilo u meni... emocije..... 259

MATE ĆORLUKA

Genijalac renesanse.....260

MARKO GLAVAŠ

Leonardo da Vinci.....261

ANDREA MACAN

Renesansni genije262

PETRA MAJIĆ

Misterija Stonehenge263

IVAN MILOŠ

Genijalac u renesansi264

JELENA ŠIMIĆ

Las Lajas-raj na zemlji265

MARTINA TOMIĆ

Čovjek koji je nosio domovinu u svom srcu266

IVA ZADRO

Za čovjeka koji je prokrstario čaršijom 270

Nostalgija 271

S POŠTENA LICA TEČE POŠTEN ZNOJ

Ma ima li?!

Zar postoji ljepši osjećaj na svijetu od pogleda u zrcalo pritom u oči gledati neiskvarenu osobu, mirne savjesti, pravednika, srdačna Kristova sljedbenika?! Osvrnuti se za sobom i u magli sjećanja vidjeti svoju sjenu, svoj lik koji ovim prolaznim svijetom, kao putnik u oluji vremena hrabro korača, uzdignute glave, sigurnim koracima, ma to je istinska sreća!!!

To je životno ostvarenje kojem teži svaki od nas ljudi..

Sva Kristova milosrdna dječica potpune su osobe tek onda kad ostanu sami sa sobom, kad se pogase svijetla, padnu maske, nestane blještavila a i dalje isijavaju milosrđem i srećom, zahvalnošću i ljubavlju...

Zar ne bi bilo lijepo kad bismo malo više...

Ma zaista samo malo više, mislili na naše suputnike na stazi života, bližnje svoje, braću svoju?

Raj bi se na Zemlju spustio i svojom čistoćom obasjavao svaki kamen, svaku stijenu, pučine morske i sva stvorenja što bivaju na njoj, ma samo da nismo bezobzirni!

Teško je reći oprost?

Zaista?

Sram nas bilo!!!

Ma svakog odreda!!!

Sebičnjaci smo, pokvarenjaci i drugo ništa..

Ali..

Čovjek nije po prirodi takav..

Nije Bog čovjeka stvorio kao grešno biće, već kao miroljubivu i srdačnu ličnost koja vidi...

Vidi kako sjaj Zvijezda u najvedrijoj noći otkriva suze onih kojima je priuštio bol, patnju, suze...

Al' nažalost, današnji čovjek, moderan, osoba suvremenog doba je veliki

egoist!

Ma strašan!

Na trenutke...Na trenutke i neprepoznatljiv!

Daleko od slike Božje,zbog čega je i stvoren,što i je njegova bit..

Zar je Bog nemilosrdan?

Nepravedan?

Ma vrijeda li naš dobri Bog,pastir naš,stado svoje kako bi uvećao ime svoje?

Ovo...

Ovo je novac,ovo je slava,ovo je pažnja i središte pozornosti...

To nisu Božje neiskvarene ovčice pod njegovim štapom slavnim pastirskim što se ljube,poštuju i usrećuju...

Ovo ideali modernih,suvremenog svijeta progovaraju iz očiju pojedinaca i isijavaju zlo i nemir u svijetu.

Dok ne želi vidjeti taj običan kamen na pučinama,obalama mora svjetskih, putnik bez cilja,bez adrese,karte,osjećaja i obzira,ne želi vidjeti taj čovjek malahan da tuđe oči krase suze.

Ma brat mi jadan zbog mene tuguje!

A ja? Ja nemam hrabrosti,vremena,suosjećanja,da mi je žao...

Da mi je žao i da nisam,

ma da to nisam ja...

To je bio trenutak...

Jedan,ali sasvim dovoljan, ma taj djelić sekunde bio je dovoljan da uništi tvrđavu koju složne ruke grade iskazujući jedan drugom ljubav veliku!

Dok mnogi na svijetu utonu u san, ili možda ni to nije na njihovoj strani,u bolu i uz tužne note kapci im kriju napaćene,umorne,povrijeđene oči,drugi iskorištavaju tuđu,prokletu i zaista nepoželjnu sudbu koja određuje i dijeli jedne od drugih,te svoje nemilosrdne ruke nekom podmetne za pad,drugom kao stepenicu koja im nedostaje na putu ka uspjehu.

Ma ti ljudi,

valjda će jednom shvatiti...

Nije sve u novcu,ima nešto u toplim rukama koje nas griju u hladnim zimskim danima kad studen radi svoje, i riječ utjehe koja će biti presudna za nečiji osmijeh.

Ta i Bog nam,Otac naš premili,veli,poručuje nam preko lika našeg Isusa

Krista: „Ljubite jedni druge,kao što sam ja vas ljubio!“ „...Kao samoga sebe...“

Neće onda biti rata,

siromaštva i gladi i nesreće i mržnje na koje se žalimo, a glavni smo im uzrok, sve će biti dobro!

Hoće, zaista..

Jednog dana..

Kad shvatimo da „...Nema ljepše pobjede od pogleda u nečije oči, i saznanja da će tu osobu vlastito srce od srama izdati...“

NAŽALOST!!!

Braćo,molimo se Bogu da nam oprosti za propuste naše!

Kleknimo ponizno pred bližnjega svoga!

Živimo u ljubavi i slozi...

Učinimo roditelje ponosnima i sebe sretnima i radimo marljivo!

Radimo pošteno!

Pa..

Pomozi,čovječe,o tugo vremena svakoga kad vidiš da ti brat jadan je, da muči muke,jadi jade svoje i daje sve od bića svojega,a ne može...

Ne ide dalje...

Poštenje...!

Ma nek poštenje i ljubav koračaju prije nas i učine da pogledom u njih shvatimo da nadmašujemo sami sebe,svaki pojedinac srž svoju i da ga nije strah suočiti se sa svojom osobnošću jer neko je nekada rekao: „Dok god imaš čist obraz imat ćeš i čistu savjest“ ,a mirna savjest najveća je odlika,najveća vrlina nas malenih,jadnih ljudi.

Nek čovjeka prije svega vodi dobra nakana i srce veliko kao Putinova

Rusija,poštena i marljiva i ljevica i desnica i nek ovim svijetom spokoj vlada!

Jednom,kad nestane sve,ostat će samo koraci naši na putu života ovoga, koji će potomke naroda svega, ponosnima činiti spoznajom da predak njegov je volio narod svoj i milosrdan i miroljubiv da je bio!

Marina Alpeza, IV c

GENIJALNI POJEDINAC U SVIJETU PROSJEČNIH LJUDI

Bar tako kažu..

Kažu da je malena granica između genijalnosti i ludosti..

Da, ako si drugačiji, manje da si vrijedan..

Najbolje je, eto smatraju, sa ribama bezbrižno plivati vodama morskim, vodama svjetskim, a s pticama je valjda, najbolje letjeti prostranstvima nebeskim...

Biti dio...

Jata, krda, raje..

U glavi nositi aparat koji je programiran prema organizaciji društva, države, politike...

Tajna uspjeha je, zavaravaju se, vrlo je jada stvar, biti isti kao i oni s kojima dijeliš vrijeme, odjeću, knjige, čokoladu i zadnji novac i put života i nemir i strast...

O svijete...

O prokleti, bijedni primitivni svijete...

Plaćite i vi o žali i pučine morske, i livade rosne cvijetne, tek u jesen ranu, i stvorenje svako što zemljom hodi i gmiže i nad istom lebdi...

Daj, o molim te sudbo, mati naša, samo mrvicu više samopouzdanja, samo uvjerenosti, osjećaja vrijednosti onima koji zaista posjeduju sposobnosti i kvalifikacije da odgrnu zastor koji krije realnost u ovoj masi malograđanstva, onima čije mišice mogu jednim potezom srušiti kule, granice, uvjerenja, stavove, ne dotaknuvši ništa, osim malo dobre olovke...

Daj, Bože, i zboru vojnika nebeskih hrabrosti i samouvjerenosti onima koji svojim istreniranim umom i već mutnim očima čiji kapci kriju gorke suze, od umora, rada, od čitanja, daj toliko samo da prkose vremenu, da im i najtiši dašak vjetra, malo radosti što postoji u ovom modernom svijetu, svijetu „kapitala“ il „protivkapitala“ al' to su stvari već neke sa težinom većom od ove teme, nek im budu udarci snažni u čvrsta, izmorena, savita ka zemlji leđa, nek nose tugu svu i patnju i genijalnost uma svojega ponosno trnovitom stazom

života ovozemaljskoga!

Oh,nažalost...

Kako je to jadno,primitivno!

Nepravедno!

Ma zato sve i ide nizbrdnom putanjom pravo ka propasti...

Sami smo krivi...

Ljudi su krivi!

Ma ne postoji onaj tko bi preko usta svojih prevalio,a ostao pošten,da lako je..

Da lako je gledati sve te programirane ljude čija centrala počiva na dnu vješto skrivenog jaza..

Kao neka javna tajna!

Ma gdje to!

U novčaniku,nažalost...

Jer,kad uz svoju težinu носиš ti,čovječe,slova još toliko i brojeva,binarnih i logičkih i sustava i sklopova,a na oči tek malahna i plaha bića Božjeg,poput svakog drugog stvorenja,i bolesna,i nepismena i jadna i tužna i siromašna i bogata,i aristokratski nastrojenog,sa finim manirima urezanim negdje duboko u dugoročno pamćenje,gledaš srca skrušena kako nepismen upravlja milijunima sudbina, kako budale prebacuju vodu na svoj mlin,kako dobro novčano potkovani s isplaniranim potezima,već dobro istreniranom,naređenom,da je načisto,dnevnom rutinom usmjeravaju i ovo malo bijede što nam preostalo je u crnu propast!

O,kako je samo nezamislivo teško...

Biti ispred svog vremena, bar milijun svjetlosnih godina udaljen od 21.vijeka,a sjediti prekrizanih ruku bez mogućnosti pridonošenja onoj jadnoj starici jer nema što jesti,državi nije korisna,pa samim time njena sitost postaje sasvim nebitna u cijeloj priči,onim beskućnicima bez topline doma,bez osjećaja vrijednosti,svoj napuštenoj i djeci koja su žrtve obiteljskog ili neke druge vrste nasilja,prognanima,nepravomoćno osuđenima,mladima koji nemaju mogućnost jednog toplog obroka dnevno,a ne školovanja,izlazaka,putovanja,druženja ili štošta drugo...

Ali zašto?

Ma zašto,čovječe,drski i nemilosrdni?

Slušamo kako nam beskičmenjaci govore o stavu, jastvu, hulnici o blagosti,kriminalci o legalnu radu...

A mi?

Mi dopuštamo da nam preko očiju mažu finu,skupu i dobro osmišljenu priču,a one ljude,koji marljivo rade,daju žuč,srž svoju za budućnost,napredak..

Eh, da..

Upravo te ljude, koji nam žele, mogu, znaju pomoći mi nazivamo pogrdnim imenima, kudimo svaki njihov potez, poričemo prije nego što nam objasne... Zbog takvih, jadnih ljudi, bez svojega života i bez cilja i bez mogućnosti da ostvare sebe kao osobu, ona naša braća, koja svoj rad posvećuju sveopćem napretku domovine i svijeta, budućih generacija, a ljepše slike o prethodnima, zbog nas nemaju hrabrosti bez obzira na svoju genijalnost, napore, upornost, trud i rezultate odvažno stati na pozornicu života zemaljskoga, maknuti zastore po kojima su slikali hulnici, i u najfinije boje umetali lažne kulise...

Srami se svijete!

Nije to zrcalo u kojem ogledamo citate sv. Pisma, a trebali bi...

Pravi kršćani, bilo da su protestanti, pravoslavci ili katolici, trebali bi živjeti svakodnevnicu po uzoru na častan život svetaca i savjest svoju ravnati prema dvije kamene ploče Mojsiju dane...

Ma bolje bi bilo da smo sam prah, pepeo i suha zemlja, tvrda stijena... Zaista! Mnogi mladi talentirani umovi kržljaju poput nježnih cvjetnih latica u jesen već kasnu, jer im čovjek, pri punoj svijesti, razumu i slobodi izbora, razuman, iza kojega je brdo i more, oceani i kontinenti tehnoloških otkrića, u ovom modernom životnom standardu, zatire trag kao okorjelu, zlom kriminalcu nakon teškog grijeha...

Pokriva im postojanje debelim gunjem starim da ga ne obasjavaju sunčeve strijele, zrake zlaćane, ni rosa da ih jutarnja ne kupa u svom sjaju, ni vjetar plahi da ne igra po oblinama njegovim, nek nestane, nek ne postoji...

Ma neka ga nema!

Jer nije „nečiji“ i jednom jednostavno proširenom rečenicom bi mogao na tanak led i staklene nogice staviti i poljuljati sve zavjete građene tisućljećima...

Još jednom hrabro istupam: „Moderni i nadobudni svijete 21. stoljeća, sa pametnim telefonima i zaostalim umovima, punim novčanicima i praznim glavama, SRAMI SE!!!“

Marina Alpeza, IV c

LAS LAJAS

Tražeci neku lijepu i zanimljivu crkvu nije mi dugo trebalo da se odlučim da ću pisati o zapanjujućoj bazilici i svetištu pod imenom Las Lajas. Ova gotička katedrala sagrađena je 1916. godine, a prema lokalnim pričama na tom se mjestu ukazala jednoj djevojčici Djevica Marija. Ono što ju čini jedinstvenom i zadivljujućom je upravo njen položaj. Naime, izdignuta je 100 metara iznad kanjona kojim teče rijeka Guitara, a s drugom stranom kanjona povezana je 20 metara dugim mostom. Prvobitno je sagrađena manja romanička kapela na mjestu ukazanja, a u 20. st. nadograđena je tom prekrasnom bazilikom kakva je vidljiva danas. Ispred pročelja, na mostu, otvoren je trg koji omogućava posjetiteljima očaravajući pogled ne samo na katedralu, već i na njeno okružje. Smatra se najljepšom katedralom Kolumbije, a mene se posebno dojmila njena snježno bijela boja koja daje odličan kontrast zelenilu, liticama i vodopadu koji je okružuju.

Barbara Bandić, III a

ANALIZA ARHITEKTURE: KONSTANTINOV SLAVOLUK

Slavoluk je arhitektura izrađena u čast trijumfa i vojnih pobjeda, kako bi vojskovođa mogao s vojskom kroz trijumfalni luk ujahati u grad. Konstantinov slavoluk izgrađen je u čast cara Konstantina 312. godine i nalazi se u Rimu.

Izgrađen je od tvrdog bijelog mramora i ima tri luka polukružnog oblika pa djeluje simetrično. Luk je u sredini veći od ostala dva zbog boljeg vizualnog izgleda. Ukrašen je brojnim reljefima koji opisuju antičku umjetnost.

Naizgled zahtjevnoj konstrukciji doprinosi niz arkada i stupovi na vrhu kojih isklesani ljudi djeluju tako stvarno.

Iako kažu da su figure na reljefima zdepaste, njihove glave uvećane i poze im se ponavljaju, mogla bih promatrati svaki detalj na slavoluku satima. Odlično se uklapa uz mirnu okolinu i ponosno će na istom mjestu stajati još stoljećima.

Katarina Biško, II a

UMJETNIK ILI DJELO KOJE JE PROBUDILO U MENI... EMOCIJE

Svako umjetničko djelo je drugačije i u ljudima budi različite osjećaje koji se ponekad ne mogu dostojno izraziti. Tako je za mene jedno djelo posebno.

Prije dvije godine bila sam u Vatikanu, točnije u bazilici svetog Petra. Na samom ulazu ogromne bazilike u kojoj se zlaćane boje isprepliću sa zrakama sunca, može se vidjeti jedno od najvažnijih djela svjetske umjetnosti-Michelangelova Pieta, odnosno žalosna Marija sa mrtvim Isusom u naručju. Ta skulptura je u meni izazvala posebno zanimanje. Piramidalna kompozicija je čini skladnom. Marija i Isus izrađeni su u prirodnoj veličini, s tim da je čudesno da kad bi se Marija ispružila, bila bi visoka 2 metra. To je Michelangelo napravio zbog praktičnosti, ali tako vješto da to ne bih shvatila da vodič nije rekao. Volumen se očituje punoćom skulpture i valovitim Isusovim tijelom koje djeluje tako nemoćno ispruženo preko Marijine velike haljine. Izgleda lagano zbog valovitih linija iako je izrađena od tradicionalnog mramora koji je gladak od dodira posjetitelja pa se prisijava na suncu. Posebno dolazi do izražaja povezanost Isusa i Marije što u meni izaziva neku sjetu. Izgleda tako stvarno i svakoj sitnici posvećeno je toliko pažnje.

Posebno mi se svidjela vodičeva priča kako je jedan turist odbio prst na ispruženoj Marijinoj ruci pa su vrsni kipari morali rekonstruirati ruku. Sviđa mi se i način na koji je kip izrađen i činjenica da se Michelangelo potpisao jedino na tu skulpturu od svih svojih djela što ju čini još originalnijom, a mene ponosnom što je mogu vidjeti.

Skulptura istovremeno izaziva u meni bujicu osjećaja, tuge, ali i divljenja na savršenosti koju je postigao kipar, pa tako i danas nakon mnogo godina privlači milijune stranaca i ostavlja ih zamišljene u trenucima promatranja.

Katarina Biško, II a

GENIJALAC RENESANSE

Meni su svi umjetnici u renesansi fascinantni jer su tako davno uspjeli napraviti remek djela koja se danas pamte i koja toliko dugo godina ne mogu izaći iz mode. Od svih genijalaca u renesansi najviše mi se dopao, i očarao količinom i raznovršnošću svojih djela, to je meni posebni Leonardo Da Vinci. Neshvatljivo mi je da netko može biti toliko koraka ispred svog vremena. Mislim da kad bi se Leonardo rodio i danas 2016.godine, toliko dugo od njegova života da bi stvorio još više umjetničkih djela, zato što je se tehnologija, i raznovrsnost materijala i ostalih stvari koje bi mu doprinjele jako jako puno razvila i što ni tek tada nastalo od toga nevjerojatnog umjetnika. Leonardo je živio pristojan broj godina i uspio je napraviti remek djela i volio bi da takvi ljudi žive barem 200godina, ali to je nažalost nemoguće. Ne znam je li se takav uistinu rodio, ali mislim da je on to sam postigao s puno muke, učenja, vježbanja i neprospavanih noći, da mu to nije ništa poklonjeno, ili "palo s neba". Kao i svi umjetnici i genijalci i Leonardo je bio takav samozatajan, samim time što se nije htio potpisivati na svoja djela, to se meni baši ne sviđa, ali bilo kako bilo ja a i svi ostali "obični smrtnici" bi se trebali danas nakon toliko godina s poštovanjem diviti tom nevjerojatnom genijalcu!

Mate Ćorluka, IV a

LEONARDO DA VINCI

Leonardo da Vinci, najveći genije ikad rođen. Sa svojim izumima promijenio živote svih ljudi, pa i mene. On je bio svestran, ali ta svestranost nije umanjila kvalitetu njegovih djela. Iako je bio genije u bilo kojem području da je radio, on nije bio kao neki stereotip genijalca, kao neki luđak, već je on bio uglašeni gospodin koji je težio savršenstvu u svojim radovima. "Vitrajevim čovjekom" je dokazao da je raspon čovjekovih ruku jednak njegovoj visini. Ova slika danas nije samo poznata kao skica neke teorije nego i kao umjetnina. Ona nekako budi osjećaj misterioznosti i tajnovitosti te nam govori da ipak iznad svega ovoga postoji nešto više što upravlja svime ovim i daje smisao čovjeku i njegovom životu. Osim toga Leonardo je svoju religioznost iskazao freskom "Posljednja večera" u kojoj je prikazao Isusa i njegove učenike kako su posljednji put objedovali zajedno. Ta freska iskazuje strahopoštovanje prema Bogu i Isusu jer vas podsjeća na to da je Isus hodao Zemljom među ljudima i da ga nisu tretirali kao Boga već kao običnog čovjeka. Iako su ova djela jako poznata i genijalna, ipak njegovo najveće djelo je njegova slika "Mona Lisa". Tako posebna, a tako obična u isto vrijeme. Napravljena tako da vas prati očima gdje god se u sobi nalazili. Time poručuje da čovjek treba paziti što radi jer su nečije oči uvijek uperene u nas i da prate što radimo. Meni osobno su najdraži njegovi nacrti kao što su nacrti za helikopter i padobran. Svojim nacrtima je promijenio budućnost i sami tijek budućnosti. Na prvi pogled možda i nije to tako posebno, ali zamislite da vi napravite nacrt za nešto što će se koristiti za 400 godina. Meni je takvo nešto nezamislivo i za to je potrebna velika domišljatost i inteligencija, koju je Leonardo zasigurno imao, te je bilo potrebno misliti, kako se kaže, "izvan kutije". Svojim izumima ne samo da je promijenio živote ljudi, već je objekovječio sebe i pamtit će ga se još stoljećima. Svojim radom i upornošću Leonardo nam svima može biti primjer.

Marko Glavaš, IV a

RENESANSNI GENIJE

Jedan fenomenalan čovjek, tako pametan, tako svestran, tako nevjerojatan. Da to je Leonardo da Vinci. Njemu je, moglo bi se reći, za sve što je radio u životu savršeno pošlo za rukom.

-Da on nije hodao ovom zemljom mi danas ne bismo znali mnogo toga, primjerice ne bismo znali za padobrane i brojne letjelice kojima se danas svakodnevno koristimo. Egipćani i mnogi drugi narodi ne bi znali za mjerenje vremena pomoću pješčanog sata, sve nam je to omogućio taj izvanredni čovjek. Secirao je ljudsko tijelo i tim je anatomiju razradio do savršenstva, zadužio je ne samo medicinu nego i cijelo čovječanstvo. Zaista nevjerojatno da je sve to postigao samo jedan čovjek. Nacrtavši Vitruvijevog čovjeka (tušem i perom na papiru) dokazao je simetričnost ljudskog tijela i da raspon ruku i nogu odgovara savršeno visini ljudskog tijela.

Tko još nije čuo za Mona Lizu? Jedno od najpoznatijih djela u povijesti čovjeka. U tom savršeno kompoziranom djelu gdje je ubacio i sfumatto kojeg je najprije uočio u prirodi, a zatim prenio na papir, prikazao je savršenu smirenost i samouvjerenost renesansnog čovjeka. Vjerujem da skoro svaka katolička obitelj iznad stola ima ili sliku ili tapiseriju Isusove posljednje večere, da to je još jedno Leonardovo djelo. Na toj fresci je naslikano sve tako jednostavno, tako realno, a opet tako nadahnjujuće i nevjerojatno.

-Upravo zbog svega ovoga Leonardo da Vinci ima posebno mjesto u povijesti, ali i u srcu svakog čovjeka jer je neopisivo genijalan.

Andrea Macan, IV c

MISTERIJA STONEHENGE

Stonehenge je građevina koja u svima nama budi bezbroj različitih pitanja. Tko ga je napravio, čemu je služio, kako je to napravljen?

Iako su to za nas sve neshvatljiva pitanja ipak se na neki način divimo toj tajanstvenosti. Zbog toga je Stonehenge i zanimljiv, ta mu tajanstvenost daje još veći značaj i važnost. Sigurno je da nije napravljen bez ikakvog razloga i da je za neke ljude bio osobito važan i vrijedan jer samo u nešto jako važno i sveto, u nešto vrijedno truda i i snage ulažu se toliki naponi. Upravo sva ta predanost, vrijeme i snaga donijeli su rezultate kojima se mi danas, nakon mnogo godina divimo. Neki znanstvenici smatraju da je napravljen za vjerske ili obredne svrhe, neki pak smatraju da je napravljen od štovatelja Sunca. Bez obzira koji je razlog gradnje, svi sigurno znamo da Stonehenge nije običan spomenik, nego građevina vrijedna divljenja, građevina iza koje stoji višegodišnji trud, rad, volja, upornost te najvažnije ljubav. Netko ga je napravio u svrhu nečega što je izrazito volio i poštovao jer samo ljubav prema nečemu osobito važnom može biti poticaj i snaga za napraviti ovakvu građevinu koja u nama budi različite osjećaje, znatiželju, ali prije svega divljenje. Stonehenge će zauvijek biti poseban zbog svog misterija i tajanstvenosti.

Petra Majić, II b

GENIJALAC U RENESANSI

Leonardo Da Vinci poznati renesansni umjetnik i jedan od najvećih znanstvenika u povijesti. Rodio se 1452.g. , a umro 1519g. Najpoznatija djela su: Mona Lisa, Bogoridica na stijenama, Posljednja večera.

On je najveći genij renesanse, čovjek koji je utjelovio renesansni ideal svestrana čovjeka-visestruko nadarenog čovjeka velike znatizelje izudnjezanovim spoznajama. Osim u umjetnosti, dao je doprinos u anatomiji, mehanici, astronomiji...

Njegova "Posljednja večera" i "Mona Lisa" spadaju među najpopularnije i najutjecajnije slike renesanse dok njegovi spisi održavaju duh znanstvenih istraživanja u mehanickoj inventivnosti koja je bila stoljećima ispred svoga vremena. Leonardo je prvi umjetnik koji je afirmirao tehniku slikanja - sfumata, koja je posebno vidljiva na njegovim remek djelima. Leonardova svestranost bila je njegova duhovna snaga , koja je u njemu pobuđivala žudnju za znanjem i koja je vodila njegova razmišljanja i ponasanja. Njegova su djela sažetak toga izvanrednog perioda ljudske povijesti koji je poznat kao talijanska renesansa, perioda velikih kulturnih napredaka i velikih projekata. Najvažnije sto se tice njegovih izuma da oni svjedoče tko je i sto on bio , čovjek kojeg je oblikovao najomiljeniji i najsimulativniji grad tog doba - Firenca.

Ivan Miloš, IV a

LAS LAJAS-RAJ NA ZEMLJI

Tek kada sam počela tražiti crkvu koja bi me nadahnula, shvatila sam koliko na svijetu ima prekrasnih i zanimljivih crkava. Svaka ima nešto posebno, nešto drugačije. To im i daje ljepotu jer su rezultat različitih kultura i načina na koje ljudi stvaraju. Meni se posebno svidjela Crkva Las Lajas u Južnoj Americi u Kolumbiji u Nariñu. Posebnost ove crkve je u tome, što je izgrađena unutar kanjona na rijeci Guáitara. Uzdiže se čak 100 metara s dna kanjona, a na suprotnoj strani je 50 metara visok most. Predivna okolina, šuma u sred Anda i bistra rijeka doprinose ljepoti ove crkve koja je sama po sebi pravo umjetničko djelo. Građena je u gotičkom stilu prihodima lokalnog stanovništva što joj po mom mišljenju daje još jednu dozu posebnosti i ljepote. Prepuna je detalja, kako iznutra tako i izvana. Očarali su me šareni vitraji i gotički lukovi zlatne boje. Postoje priče o čudesnom događaju i ukazanju Djevice Marije u 18. stoljeću. Otada ima naziv svetišta. Netaknuta priroda i savršeni detalji oduzimaju dah. Sve to privlači na tisuće turista i hodočasnika svake godine. Ovo mjesto i Crkvu Las Lajas svakako stavljam na popis mjesta koja želim posjetiti jer znam da se neću razočarati. Odmor duše je sigurno zagarantiran.

Jelena Šimić, III a

ČOVJEK KOJI JE NOSIO DOMOVINU U SVOM SRCU

Jedan običan čovjek. Čovjek napaćenih ruku, prosijede kose, tvrdog pogleda i mrkog... Pogleda koji je davno crnom zjenicom pratio svakoo čarobno jutro, ledom okovanu zimu i vruća ljeta kad se kao žeravica prospu i prže i bole, a rijetko kad gode.

Rođen s majkom, ocem i ne malo braće i sestara kojima je trebalo pružiti isto kao i baki od koje nevjesta nekad davno nije bježala niti je mogla. Isti kruh je svima bio, isto ognjište i muka ustajanja u ranu zoru. Proljeće, rekoh čarobno, a ipak mislim da je ovom junaku nosilo rad, muku, ogrebane ruke, neudobne cipele i dalek put do polja između škrtog kamenjara. Odradi svoj posao dok je još zora mlada. Zatim, u nešto boljim cipelama, u zakrpljenim hlačama i košulju koju mu je, eto, prošli Božić poklonio stric iz inozemstva kreće brzim korakom u školske klupe, s manirima pozdravlja prijatelje i odradi svoju đачku dužnost. Svi su ga voljeli. Njegov pozdrav ljeti bio je okrijepa umjesto vode koje u bunaru nije bilo. Majci je bio omiljeni sin, za baku je značio duža molitva, a za braću i oca i ponos i pomoć. Teški su dani snivali u domovini. Njegova je domovina najljepša na svijetu. Umivana najljepšim rijekama, ukrašena tada nježnim ljubičicama i šafranima pa su livade izgledale kao posute ljubičastim draguljima. Iznad okolnih planina plavo se nebo prostiralo bez ijednog oblaka. Ljudi su sijali rasadnike da bi za par mjeseci radili za onaj zimski kruh. Oko njih po zemlji crvenici razbacan sivi kamen, a tek poneki maslačak pravi mu društvo. Spuštala se tog dana lagano i noć. Umorne od teškog dana, noge koracaju u svoje domove, a tamo ih čeka par prženih jaja, kruh od jučer, pun vrč vode i tek poneka šnita slanine i kravljeg sira. Noć nije nosila ništa dobro, činilo se. Ne, nisu to bili vukodlaci ni opasnost od tzv. džudžana. Bila je to još kobnija noć. Oblaci su pokrili zvijezde, po proljetnoj travi spustila se neka lagana rosa, kroz grane orahova drveta lutao je neki ljudi vjetar... A neka se sova ipak našla da zastraši i one koji nisu bili praznovjerni. Stoka je zaspala, a vrata od štale tako su jako lupala da su probudila našeg junaka. Kiša je istog trenutka

počela pljuskati kad se iznad mladića stvorilo golo nebo i hladan mu je vjetar prošao kroz rupe na cipelama. Kiša i nije bila tako strašna. Razumjet ćete, značila je blagoslov. Mladić je tada mrko pogledao u nebo, kao da mu crnim očima i gustim obrvama koje su tada bile tako namrštene želi prkositi. A onda je zagrmjelo. Zagrmjelo je tako jako da su se i suhozidi zatresli. I opet je nastao muk. To je bila opomena. Ova noć promijenila je život junaka moje priče. Vjetar koji je tako jako puhao te prošle noći jednako je jako nešto rekao mladiću. Ožiljcima označene ruke rano ujutro spremale su stvari. Na tavanu budan je bio samo Stjepan. One crne oči bile su pune suza, drhtao je, ali je to na neki simpatičan način sakrivao. Zeleni kofer podignute ručke čekao je gazdu. Bilo je vrijeme da poljubi majku u čelo, da sestrama pokvari pletenice, da brata stisne za rame, baki da poljubi krunicu i naborane ruke. Bilo je vrijeme da čak i pred ocem pusti suzu bolniju od bilo čega na ovom svijetu. Pošao je u svijet. Zadnji pogled usmjerio je na obitelj koju ostavlja na škrotoj zemlji, ispred kamene kuće koju je krasila vinova loza. Kolege u školi čekalo je pismo i nešto sitno novca za medenjake u obližnjoj trgovini. Sedamnaest ljeta ostavio je u domovini, a ponovno se rodio u svijetu, kažu, ljepšem nego ovom. Tako su govorili susjedi; one usidjelice i bake koje slabo čuju, ali zato dobro govore. Našao je posao. Bio je snažan, ozbiljan i radišan pa problema s tim nije bilo. Poslodavac je bio zadovoljan, suradnici su s ljubomorom, a djevojke s čežnjom gledale u tog mladića. Prolazili su dani, tjedni, mjeseci, godine... Upoznao je mjesto u kojem živi, navikao se na životni standard, danju je razmišljao o svojima, a noću sanjao zelene proplanke i razbacane kućerke ispod brda, šume... Sanjao je svoja polja, trešnje i jabuke, crne murve i na čatrnji tronošce. U snovima mu godila pjesma iz domovine; gange i zvuk gusli, plesale mlade seljanke rumenih obraza i lijepo spletenih pletenica. I tako prolazili dani. Naučio je novi zanat i novi jezik, ali svoje nikad nije zaboravio. Nije zaboravio niti kako mu se braća muče da imaju za kruha pa im je slao većinu što bi zaradio. Oženio se nije, ali je bio omiljen u društvu kao i uvijek. Njegov osmijeh bio je ugodan čak i običnom prolazniku, a da one snažne ruke zagrle oko struka željele su mnoge djevojke. Redovno je išao u crkvu i molio se Bogu. Jedno jutro svanulo je baš lijepo, ali i sjetno. Nešto noviji koferi bili su spremni i nova košulja poglačana i fina. Rupe na cipelama više nisu bile problem. Nakon 20 godina ipak se nešto moralo promijeniti. U autobusu upoznaje djevojku, koja je, kako se ispostavilo živjela dva sela dalje od njegovog. Razgovor je bio ugodan. Ona nije imala pletenice, ni suknju nije odjenula, ali ovaj put njegov osmijeh je bio sto puta ljepši. Došao je kući, izljubio staru majku, oca i braću. Baki i djedu je na grob otišao nešto kasnije. Žurio je na sastanak, životnu priliku.

Trčeći tako po makadamu, kao nekad, imao je tako sretan lik. Ruke su mu drhtale, ovaj put od sreće. Putem je brao ljubičice i šafrane. Ovo je jedino što

mu je trebalo za potpunu sreću. Cijelo vrijeme nosio je domovinu u svom srcu, a sad je on u srcu domovine i žuri da ipak najljepši život stvori u ovom škrtom kamenjaru uz pravu ljubav i sa životnom školom iza sebe. Sreća je tamo gdje je srce.

NE DIRAJ MI JASTUK BIJELI

Koracaju.
Čujem ih.
Škrgut zuba
Koracaju dalje...
Brade crne, oj!
-Umukni!
Neću!
Evo ih. Uzeše mi jastuk bijeli.
Blago na njima zvečka.
Vratite mi jastuk bijeli
da snivam na jastuku svom
svoje nebo zvjezdano.

BILIG

Pod ovim nebom vedrim
spava kamen sivak
od davnina u stoji
stoljeća mnoga smiono broji
I postoji...
Kao cijeli puk
kršćen na škrtici našoj
poganin bija
po mudrosti lakšoj

Tako puk naš raste
dok bilizi tamo stoje
uspravni il' oboreni
na zemlji lipote moje.

Ime nose naša vičnost
Tajnoviti i tužni
na jezicima raznim
od kraljeva mnogih velih
iz prošlosti
tih vrimena kraljeva časnih.

OJ, DOĐI K MOJOJ MATI

Govorit ću vam uvijek o kršu svome,
o didovini najlipšoj na svitu
jer raste tilo moje
na ognjištu uzoritu

Da i tvoje srce, stranče
zavoli zemlju moju
loze, duvane, smilje i drače
i čovika po krvi i znoju

Prosipat ću najlipše riči
sve okićene ruzmarinom, dukatima
da i tvoju dušu liči
sunce dok u tebi je zima

Moja će ti mati postat mila
samo dođi, lipi stranče
vratit ćeš se tvrdih krila
od lavande, smilja, masline i drače

Martina Tomić, IV c

ZA ČOVJEKA KOJI JE PROKRSTARIO ČARŠIJOM

Dolje na cesti, kroz lokve i smog prolazi zabrinuto u kaputu svoga oca.

Kroz pogled su mu prošle ulice, lica i godine. Nije kiša nešto što krije da razmišljaš što bi popio sutra. Ako znaš da si negdje stalni gost, možda će te ponekad pogledati onako prijateljski.

Tvoji ulični psi nemaju nikakvog posla pa koračaju kroz lokve s tobom, a ti nisi sam. Materijalizam nije majka, a ugođaj bi bio divan da film nije nijem. Bila sam uvjerena da mi možeš dosaditi, ali onda smo provodili dane zajedno. Telepatija funkcionira i kod radio prijamnika koji svira tvoju melodiju. Visoki tonovi zvuče grozno kod neiskusnih glasova. Kada imaš instrument u grlu, možeš provući umjetnost kroz žile. Moja taktika nije poznata, a radnja se ne odvija po planu. Na kraju dana izvodiš trikove i uzvraćaš udarce odavno planirane. Možda sutra kafić neće biti pun, pa idem s tobom na čašu šutnje. Ja častim!

Iva Zadro, II c

NOSTALGIJA

Potječem iz grada šarenila. Mostovi, jarani, ćilimi i pokoji slavni sportaš. Dovoljno da budeš ponosan. Pomisliš da nikada ne bi mogao otići. Usporeni ritam, kada ne znaš brzo i ne možeš stići, znaš da pripadaš među svoje. Pratim kako se pauk ispunjen tintom oslikava na tvom vratu, pa se smijemo. Lijepo je kad možeš bez prestanka pričati, a imaš nekoga tko želi slušati. Neformalni intervju sa članom obitelji i pjesme iz 60-ih su moji planovi za ovu subotu koju ćemo provesti u staroj zgradi na tvom balkonu. Devet je sati i dvadeset minuta, kaže radio spiker, a još nitko nije budan. Uz prihvatljiv prijedlog, ti i ja i naš pas odlazimo u neplaniranu šetnju, ja već čekam lift dok ti drugi put provjeravaš jesi li zaključala vrata. Čarolija je u ispijanju jedne kave iz istih porculanskih šalica koje je baka sačuvala. I taj sjajni gradić, negdje u dolini i šarenilo haljina, ćilima i očiju kad se pjeva tradicionalna pjesma na koju plaćemo, jer je netko jedne godine odavde morao otići sa gramofonskim pločama u dvije najlonske vreće, a ostavio je žuto auto na parkiralištu i stan u kojem su odrastala djeca.

Iva Zadro, II c

ZNANOST

ANA ČAVAR

O znanstvenim i stručnim doprinosima sveučilišnoga
redovitog profesora dr. sc. Vlade Pandžića275

O ZNANSTVENIM I STRUČNIM DOPRINOSIMA SVEUČILIŠNOGA REDOVITOG PROFESORA DR. SC. VLADE PANDŽIĆA

*(Okrugli stol: međunarodni znanstveni i stručni
skup u Zagrebu: petak, 3. lipnja 2016.)*

Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 3. lipnja 2016. održan je Okrugli stol posvećen znanstvenome, stručnom i nastavnom radu red. prof. dr. sc. **Vlade Pandžića**. Cjelodnevni međunarodni znanstveni i stručni skup organizirala je Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu u dvjema njegovim povezanim (približenim) obljetnicama u toj prigodi: 70. rođendana (rođen 31. prosinca 1945. u Drinovcima) i 50. obljetnice nastavnoga rada (početak: 1. rujna 1966. u Drinovcima).

Dr. sc. **Vlado Pandžić**, redoviti profesor (u trajnom zvanju) u Odsjeku za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu, istaknuti je kroatist, sveučilišni profesor i znanstvenik s velikim ugledom u Hrvatskoj i inozemstvu, glasoviti predavač i govornik (i učitelj govorništva). Jedan je od najistaknutijih, najcjenjenijih i najproduktivnijih hrvatskih teoretičara (metodičara) nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture. Autor je dvadesetak znanstvenih i stručnih knjiga (monografija), mnogobrojnih znanstvenih i stručnih radova koji su objavljeni u hrvatskim i stranim časopisima, listovima, godišnjacima i zbornicima, suautor nekoliko desetaka udžbenika hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga izražavanja (govorništva) i pismenoga izražavanja (pismenosti), književni kritičar i povjesničar, prevoditelj, urednik mnogih izdanja književnih djela, časopisa, listova, zbornika itd. Utemeljitelj je i dugogodišnji glavni urednik znanstvenoga i stručnoga časopisa *Hrvatski* (u izdanju: Hrvatskoga filološkog društva i Filozofskog fakulteta u Zagrebu).

U radu Okruglog stola sudjelovala su dvadeset četiri hrvatska i inozemna znanstvenika te stručna suradnika Katedre za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti kojoj je dugogodišnji predstojnik bio upravo red. prof. dr. sc. Vlado Pandžić. U uvodnom dijelu Okrugloga stola sudionicima su se posebno obratili: izv. prof. dr. sc. Bernardina Petrović, pročelnica Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu; doc. dr. sc. Marko Alerić, novi predstojnik Katedre za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti; red. prof. dr. sc. Vlatko Previšić, dekan Filozofskog fakulteta u Zagrebu, te red. prof. dr. sc. Damir Boras, rektor Sveučilišta u Zagrebu. U ime ministra red. prof. dr. sc. Predraga Šustara sudionicima se obratio i red. prof. dr. sc. Srećko Tomas, pomoćnik ministra znanosti, obrazovanja i športa, nekadašnji učenik profesora Pandžića u njihovim rodnim Drinovcima.

U svakom pogledu respektabilni znanstveni i tematski vrlo heterogeni opus profesora Pandžića bio je tematska okosnica prvoga dijela programa Okrugloga stola. Doc. dr. sc. Marko Alerić rezimirao je znanstveni i stručni opus profesora Pandžića. Red. prof. dr. sc. Jože Lipnik, umirovljeni profesor teorije (metodike) nastave slovenskoga jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Mariboru napravio je sažet pregled duge, četrdesetogodišnje suradnje s profesorom Pandžićem u Zagrebu, Mariboru, Celju, Kijevu kraj Knina itd. Dr. sc. Karol Visinko, redovita profesorica Filozofskog fakulteta u Rijeci, napravila je presjek Pandžićevih radova o učenju i poučavanju jezičnog izražavanja. Pregled važnijih radova profesora Pandžića o Hrvatima i hrvatskom jeziku u Bosni i Hercegovini izložila je izv. prof. dr. sc. Bernardina Petrović. O Antunu Branku Šimiću kao jednoj od istraživačkih tematskih konstanti cjelokupnoga Pandžićeva opusa izlagali su dr. sc. Ana Pintarić, umirovljena redovita profesorica Filozofskog fakulteta u Osijeku, te dr. sc. Marko Tokić, profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Dr. sc. Šimun Musa, redoviti profesor Filozofskog fakulteta u Zadru, te dr. sc. Mirela Šušić, viša asistentica u Odsjeku za kroatistiku Sveučilišta u Zadru, govorili su o velikim Pandžićevim zaslugama za afirmaciju teorije recepcije književnosti i školske recepcije književnosti u Hrvatskoj.

Pandžićevim doprinosima hrvatskoj udžbeničkoj literaturi bavilo se nekoliko sudionika. Dr. sc. Jadranka Nemeth-Jajić, izvanredna profesorica Filozofskog fakulteta u Splitu, sustavno je izlagala o njegovu bogatome udžbeničkom opusu koji je namijenjen nastavi hrvatskoga jezika u Hrvatskoj i inozemstvu. Dr. sc. Goran Novaković, docent Filozofskog fakulteta u Puli, dugogodišnji stručni katedarski suradnik i Pandžićev suautor čitanki iz svjetske književnosti, govorio je o suradnji s profesorom Pandžićem tijekom nastajanja njihovih udžbenika.

O Pandžićevim udžbenicima hrvatskoga kao drugog jezika izlagala je dr. sc. Ana Čavar, poslijedoktorandica na Katedri za metodiku nastave hrvatskoga

jezika i književnosti Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. O izvrsnoj suradnji s profesorom Pandžićem govorile su: Mira Muhoberac, dugogodišnja vanjska suradnica za dramske, odnosno kazališne kolegije (nositelj kolegijâ prof. Pandžić); mr. sc. Gea Cetinić, viša savjetnica u Agenciji za odgoj i obrazovanje, pozornost se osvrnula na dugogodišnju suradnju s profesorom Pandžićem u organizaciji i provođenju stručnih ispita.

Uime studenata kroatistike govorili su o izvrsnome i uzornome nastavnom radu prof. Pandžića: osobito nadahnuto (poetično) i zahvalnički Danijel Kralj, magistar edukacije hrvatskoga jezika i književnosti, istaknuti pjesnik (slijep od rođenja), čijoj je zbirci poticajan predgovor napisao prof. Pandžić te ga kao vrloga pjesnika afirmirao na književnim večerima diljem Hrvatske; Dijana Stjepanović, magistar edukacije hrvatskoga jezika i književnosti, posebno biranim riječima je nahvalila nastavni rad profesora Pandžića te posebice mu najljepše zahvalila za stjecanje znanja, sposobnosti i govorničkog umijeća u okviru njegove nastave govorništva.

Drugi je dio programa Okrugloga stola okupio raznorodne kroatističke teme, osobito metodičke: dr. sc. Tamara Turza-Bogdan, docentica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Odsjek u Čakovcu) na primjeru kajkavskog narječja sustavno se bavila suodnosom idioma i standardnoga hrvatskoga jezika u nastavi; dr. sc. Anđela Milinović-Hrga, viša asistentica na Filozofskom fakultetu u Splitu, poticajno je izlagala o poučavanju hrvatskoga jezika u visokoškolskoj nastavi na nejezičnim studijima; dr. sc. Josip Miletić, docent u Odsjeku za kroatistiku Sveučilišta u Zadru govorio je o nastavi hrvatskoga jezika u strukovnim školama; Ivan Janjić, profesor hrvatskoga jezika i književnosti u zagrebačkoj I. gimnaziji, višegodišnji stručni suradnik Katedre za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti, govorio je o prijedlogu "kurikula" nastavnog predmeta Hrvatski jezik. Drugi je dio programa Okrugloga stola zaključen vrlo zanimljivim izlaganjima: o "kritičkom čitanju" dr. sc. Sanje Soče, docentice na Pedagoškom fakultetu u Sarajevu, te o "čitanju s razumijevanjem" dr. sc. Lejle Ovčine, više asistentice na Pedagoškom fakultetu u Bihaću.

Cjeloviti tekstovi (izlaganja na Okruglom stolu) bit će objavljeni u zborniku, posvećenome sveučilišnom redovitom profesoru dr. sc. Vladi Pandžiću.

dr. sc. Ana Ćavar, viša asistentica
(Filozofski fakultet, Odsjek za kroatistiku, Zagreb)

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ

Kronika Matice hrvatske ogranak Grude (2015.-2016.)201

KRONIKA MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE (2015.-2016.)

-Kulturna jesen s Maticom hrvatskom u Grudama 2015. godine počela je predstavljanjem knjige Gorana Marića 1. X. 2015. koje je bilo iznimno posjećeno.

Kao dio programa Kulturna jesen s Maticom hrvatskom u Grudama, u kino dvorani u Grudama predstavljena je, nakon Zagreba, knjiga Gorana Marića **Slom lažnog proroštva**.

Voditeljica programa bila je profesorica Mirjana Mima Vlašić. Događaj su zajednički priredili Matica Hrvatska Ogranak Grude i općina Grude.

Predstavljajući su bili prof. dr. sc. Drago Jakovčević, prof. dr. sc. Goran Dodik, prof. Mihovil Bogoslav Matković i sam autor dr. sc. Goran Marić.

Za glazbeni dio programa pobrinula se klapa Bratovština Gorica-Sovići izvodeći pjesme Hercegovina u srcu i Jedna je Hrvatska.

U uvodnom dijelu večeri riječi dobrodošlice nazočnima je uputio načelnik Ljubo Grizelj.

Dva ulomka iz knjige pročitala je voditeljica.

Sama knjiga je kritika neoliberalnog kapitalizma koji je doveo Hrvatsku pred slom u svakom pogledu, no knjiga je istovremeno poruka svima kako se ne treba prestati boriti za dobrobit i svekoliki napredak Hrvatske.

Predstavljajući su se natjecali u kvalitetnim kritikama knjige kao i samog autora.

Nazočni, od kojih dobar dio nije imao sjedećih mjesta, često je s oduševljenjem i pljeskom prekidao izlaganja predavatelja.

Sami predstavljači su istaknuli autorovu perfektu percepciju postojećeg katastrofalnog gospodarskog stanja hrvatske države izvanog potpuno pogrešnom ekonomskom politikom, no istovremeno i autorov optimizam i njegovo zagovaranje nastavka borbe za povratak hrvatske države na staze gospodarskog uspjeha.

Na koncu sam autor se u svom obraćanju zahvalio svima za ovu izuzetnu večer, i svima koji su svojim trudom pomogli ovaj izuzetan kulturni događaj. Autor predgovora u ovoj knjizi za Marića je napisao "da daje i vraća značenje riječima". Možemo dodati, ne samo riječima, nego i našem vremenu, a time i našoj budućnosti. Goran Marić je čovjek kojem je uvijek na prvom mjestu zahtjev za integritetom onoga što čini čovjeka i njegove najdublje interese. Osobito je istaknuo svoju snaznu povezanost s rodnim Grudama i Hercegovinom, te kako se uvijek iskreno raduje susretu sa Grudama.

Dugogodišnji saborski zastupnik u Hrvatskom saboru, vanjski suradnik na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, profesor političke ekonomije, čovjek koji s ponosom u srcu nosi rodne Grude i Hercegovinu, ali i kojim se Grude i Hercegovina mogu ponositi.

-U Kulturnoj jeseni s Maticom hrvatskom u Grudama u utorak 20. listopada 2015. u 19 sati u Hrvatskom kulturnom domu „Antun Branko Šimić“ predstavljene su dvije vrijedne knjige spisatelja Ante Kraljevića. Radi se o knjigama: **Kada ptice ne pivaju (priče)** i **Chiarina pisma (pjesme)**.

Prof. dr. sc. Antun Lučić, predstojnik katedre za Hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, veoma sadržajnim izlaganjem pojasnio je prisutnima umjetnički duh kojim Ante Kraljević obogaćuje hrvatski književni milje.

O knjigama je nadahnuto govorio i prof. Jozo Marić u ime Matice hrvatske Ogranak Grude. Autor Ante Kraljević je na kraju svima zahvalio na dolasku, posebice je pohvalio stalan i ustrajan rad Matice hrvatske u Grudama. Profesorica Mirjana Vlašić vrhunski je vodila program ove književne večeri, a učenice Osnovne glazbene škole iz Gruda Ivona Mlinarević (učenica 4. razreda) i Lucija Pezer (učenica 6. razreda) pod vodstvom prof. Zvonimira Pejića glazbenim izvedbama na gitari obogatili su ovu večer.

Obnovljena gradska knjižnica u Grudama se doista pokazala kao idealan i skladan prostor za odvijanje ovakvih književnih manifestacija koji će se nastaviti i ubuduće sa zadovoljstvom poručuju iz Matice hrvatske Grude, najavljujući i idući događaj koji će se zbiti u petak 30. listopada 2015. u 19 sati u Staroj crkvi u Gorici kad će biti predstavljanje knjige **I najveći komunikator**, autora prof. dr. fra Ike Skoke, te će se nakon toga otvoriti izložba slika grafičara Mirana Palčoka iz Splita čije će otvaranje biti u Galeriji u Gorici.

-U petak 30. listopada 2015. godine **I najveći komunikator**, nova knjiga velikoga franjevačkog radnika fra Ike Skoke predstavljena je u staroj crkvi Svetog Stipana u Gorici. Predstavljanju knjige i manifestaciji završetka Kulturne jeseni s Maticom hrvatskom Grude prisustvovali su brojni Gruđani, ali i ljudi iz susjednih općina.

Voditeljica programa profesorica Mirjana Mima Vlašić pozvala je na početku župnika fra Stipu Markovića blagosloviti događaj, što je župnik, nakon kratke prigodne molitve, i učinio. Potom je čestitao 10-godišnjecu plodnoga

rada Matice hrvatske Grude i zaželio da nastavi tim ucrtanim stopama i dalje promicati hrvatski identitet i kulturu.

O knjizi su potom govorili fra Ante Marić, književnik i knjižničar te prof. dr. sc. Zoran Tomić, dekan filozofskog fakulteta u Mostaru.

Predstavljajući su osobito istaknuli autorovu iznimnu hrabrost koju je pokazao u knjizi u kojoj Isusa predstavlja kao nedostižnog i najvećeg komunikatora. Sam autor govorio je o način na koji je knjiga nastajala i na iznimne probleme koje je imao u svezi s tematikom knjige i konačnom potrebom promjene samog naslova knjige.

U glazbenom dijelu večeri nastupio je fra Marin Karačić uz pratnju prijatelja Silvija na gitari.

Na koncu večeri sve nazočne pozdravio je kao pravi domaćin svih Ljubo Grizelj, načelnik općine Grude, te je proglasio Miranovu izložbu otvorenom.

-4. studenoga 2015. u večernjim satima Edita Grubišić je e-poštom poslala predsjedniku Matice hrvatske Grude prelomljen Godišnjak Matice hrvatske Grude **SUSRETI 9**, spreman za tisak, a također i prijelom za objavu na web-stranici. To nas u Matici hrvatskoj u Grudama jako obraduje. No, ipak nas kopka idući korak, a to je tiskanje Susreta koje je skupo, a Matica nikad nema toliko novca da bi mogla izravno bez tuckanja po glavi dati Godišnjak u tisak.

Ipak zahvaljujemo općini Grude i Grafotisku na svesrdnoj dugogodišnjoj pomoći pri tiskanju Susreta.

-26. XI. 2015. Svjetlo je dana ugledao Godišnjak Matice hrvatske Grude **SUSRETI 9**. I ovaj 9. broj Matičina Grudskoga godišnjaka dominira mnogim zanimljivostima iz povijesti i sadašnjosti.

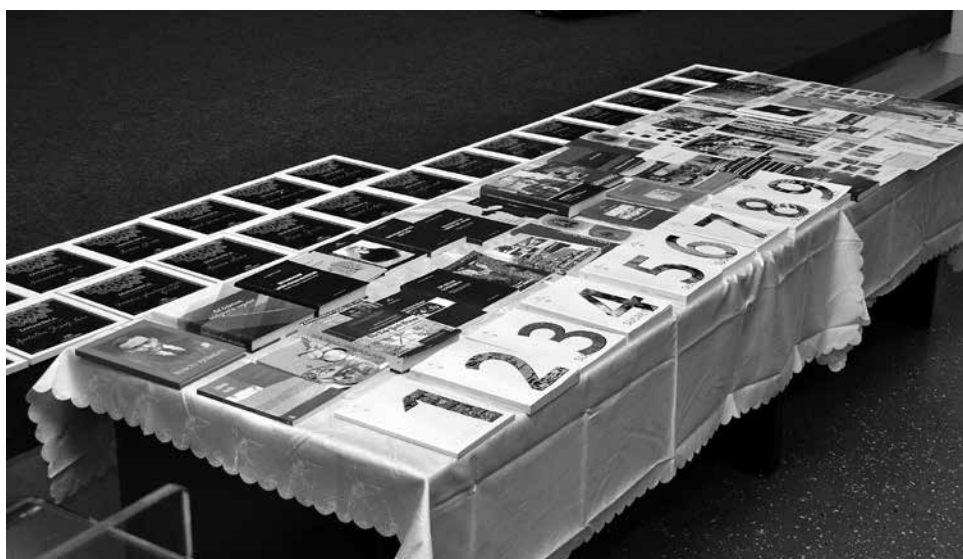
-**Svečana Akademija** Matice hrvatske Ogranak Grude održana je u kino dvorani u Grudama u petak 27. XI. 2015. godine. Tom akademijom svečano su započeli 10. Dani Matice hrvatske Grude. Voditeljica Akademije Franka Bracić, nakon pozdrava koje je uputila svim nazočnima, najavila je prvu točku programa zbor Osnovne glazbene škole Grude koji su izveli hrvatsku himnu "Lijepa naša." Kao prvoga govornika voditeljica je najavila dr. sc. Damira Zorića, gospodarskoga tajnika Matice hrvatske iz Zagreba. Čestitajući Ogranku MH Grude uspješan desetogodišnji rad Damir Zorić je istaknuo kako je, pored svih ostalih elemenata, neobično važno ulaganje u ljude i razvitak njihovih resursa. Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj kazao je kako dijeli sreću i zadovoljstvo uspješnim djelovanjem i radom OMH Grude, čijim vrijednim radom predstavljaju općinu Grude na najbolji mogući način. Klapa Bratovština iz župe Gorica-Sovići svojim pjevanjem doprinijeli su lijepu ugođaju koji je bio cijelo vrijeme održavanja Svečane Akademije.

Predsjednik Ogranka MH Grude Mario Bušić ukratko je predstavio rad ovog ogranka tijekom proteklih deset godina. Izdavačka djelatnost, predstavljanje knjiga, koncerti, izložbe, natječaji za najbolje učeničke literarne i likovne radove, izdavanje Godišnjaka, znanstveni skupovi samo su dio aktivnosti Matice

hrvatske Ogranak Grude u prošlom razdoblju. Treba naglasiti da je Ogranak MH Grude u ovih 10 godina bio nakladnik ili sunakladnik 37 knjiga različitih žanrova i 9 godišnjaka SUSRETI s više od 2500 stranica teksta, te na desetine različitih kataloga, pozivnica, plakata i prospekata. Sve to, uz stotinjak uspješnih organizacija likovnih izložbi, promocija knjiga, glazbenih koncerata, kazališnih predstava, potpornih i prosvjednih manifestacija svrstava Matičin ogranak u Grudama među najaktivnije ogranke Matice hrvatske. Mario Bušić je zahvalio svima na odličnoj suradnji, osobito je zahvalio općini Grude, svim školama i župnim uredima u općini Grude, Središnjici u Zagrebu, Osnovnoj glazbenoj školi Grude, Andrijani Mlinarević-Cvetković, Luciji Zovko, Bratovštini i

mnogim drugim institucijama i pojedincima. Predsjednik OMH Grude je istaknuo posebno zadovoljstvo radom MH Ogranak Grude u redovitom izdavanju svoga godišnjaka "Susreti" te ovom prigodom najavio predstavljanje godišnjaka broj 9. Ono po čemu je osobito prepoznatljiv ovaj Ogranak MH je i suorganiziranje Šimićevih susreta zajedno s općinom Grude i redovito organiziranje Božićnoga koncerta po župama u općinei Grude. Na koncu Mario Bušić je podijelio članske iskaznice novim članovima MH Ogranak Grude. Glazbena umjetnica Lucija Zovko iz Širokog Brijega glazbenom točkom uz glasovirsku pratnju podignula je raspoloženje nazočnih na Svečanoj akademiji. Petar Majić, potpredsjednik MH Grude, predstavio je novi godišnjak MH Grude SUSRETE 9.

Godišnjak je prepun kvalitetnih priloga kao i svi brojevi do sada i toplo je preporučio njegovo čitanje. Na koncu Svečane akademije MH Ogranak Grude podijelila je Zahvalnice svima koji su svih ovih godina pomagali u uspješnom radu Matice Hrvatske Ogranak Grude. Ukupno je podjeljeno 38 zahvalnica. U ime nagrađenih nekoliko zanimljivih riječi izrekao je Ivan Šimić, spisatelj i kolumnist te redoviti posjetitelj Matičinih kulturnih zbivanja u Grudama.

Ovdje donosimo u cijelosti govor predsjednika MH Grude mr. sc. Maria Bušića:

Pozdravljam Vas sve na početku i ovu ću prigodu iskoristiti da kažem nekoliko riječi o radu Matice hrvatske u Grudama u 10 godina otkad smo je ponovo uspostavili i usmjerili.

Najprije nekoliko riječi o nakladništvu. Do sada smo izdali slijedeće knjige:

1. Klišta za razbijanje orahove ljuske, zbirka pjesama Ljubice Benović, 2006.

2. Književnost i kulturna politika, autora Zdravka Kordića, Zagreb-Mostar-Grude 2006.

3. Posljednji bijeg, povijesni roman fra Vjeka Vrčića, 3. izdanje, Grude 2007.

4. Rječnik Latinsko-talijansko-hrvatski, autora fra Ludovika Lalića iz Ružića, pisanog od 1685. do 1700. godine, priredio ga je iz rukopisa za tisak akademik prof. dr. dr. sc. fra Serafin Hrkać, izašao 2007. godin

5. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću u povodu 110. godišnjice Šimićeve rođenja, Grude 2008.

6. Hommage Šimiću, zbirka pjesama s katalogom slika, Grude-Drinovci, 2008.

7. Molitva pod križem, zbirka je pjesama kojoj je također Matica hrvatska Grude sunakladnik, a autor joj je Drinovčanin, pjesnik Ivan Grubišić, 2008.

8. Veronikin rubac, (korizmeno-uskršni igrokazi), autora fra Ante Marića Grude 2010.

9. Zvonko Bušić (Povratak Zvonka Bušića u Domovinu), autora Tomislava Marijana Bilosnića, Grude 2010.

10. Brod budala, autora Damira Pešorde, tiskana je 2009. godine u sunakladništvu s OMH Široki Brijeg.

11. Grudsko pivanje, CD-izdanje gange, džotavice i putničkog pivanja, Grude 2011.

12. Slučaj Alilović, autora Igora Zidića, Grude 2011.

13. Ravlića pećina, monografija, autor: prof. dr. Brunislav Marijanović u nakladi Hrvatske franjevačke arheološke zbireke sv. Stjepana Gorica i Matice hrvatske – Ogranak Grude, Grude 2012.

14. Tractatus in libros De anima: autor: fra Antun Žderić, knjigu priredili: akademik prof. dr. dr. sc. Serafin Hrkać i mr. sc. Mario Bušić u nakladi Instituta za latinitet Sveučilišta u Mostaru i Matice hrvatske – Ogranak Grude, Grude 2012.

15. A b e c e d a, autorice: Ive Nuić i Andrijana Mlinarević-Cvetković u nakladi Matice hrvatske – Ogranak Grude, Grude 2012.

16. Što je meni poezija?, autor: Marko Čuljak u nakladi Matice hrvatske – Ogranak Grude, Grude 2012.

17. Ne bi bila (zbirka pjesama), autorice Tatjane Kurolt Belamarić, Grude 2013.

18. Zbornik o fra Martinu Mikuliću, Grude 2014.

19. Kamen na kamenu, zbirka pjesama dr. Viktora Tice, Grude 2014.

20. Hrvatsko-grčki riječnik, autora akademika dr. dr. sc. Serafina Hrkaća, Grude 2014.

21. De bellis Gothorum, autora Nikole Modruškog, priredili Serafin Hrkać i Jelena Ostojić, Grude 2014.

22. Put križa, autora Maria Bušića, Grude 2014.

23. Šimićevi susreti - Šimićev pjesmopis, grupa autora, Grude 2014.

24. Sunčani drvoredi (knjiga poezije), autorice Mirjane Mime Vlašić, Grude 2015.

25. Zbornik u čast Serafinu Hrkaću, Grude 2015.

26. Drinovci su čuđenje u svijetu (putopisni esej), autora Petra Majića, Grude 2015.

27. Kuvanje i pivanje – sačuvajmo od zaborava, domaći recepti s poučnim tekstovima uradili su učenici Osnovne škole Grude s ravnateljicom Lucijom Mikulić, nakladnik je Matica hrvatska Grude, Grude 2015.

Posebno ističem i podvlačim **Godišnjak Matice hrvatske Grude SUSRETI** od broja 1. do 9. broja (prvi broj je izašao 2007. Godine, a deveti jučer).

Godišnjak koji redovito izlazi zadnjih 9 godina (**9 brojeva**) i obrađuje tematiku našega podneblja iz različitih kulturoloških pogleda, vrlo je zanimljivo štivo. Mnogi ga studenti traže za svoje radove. SUSRETI su registrirani u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Sarajevu i imaju svoj ISSN broj (ISSN - International Standard Serial Number = Međunarodni standardni broj za serijske publikacije). Ponosni smo na to i nastaviti ćemo ih izdavati!

Matica hrvatska Grude je u zadnjih 10 godina, dakle, izdala 36 knjiga!

Osim izdavaštva spomenutih knjiga, Matica je hrvatska u Grudama izdala mnoštvo plakata, kataloga slika, letaka, itd. itd.

Imali smo puno predstavljanja knjiga, koncerata, izložbi slika, raspisivali smo jednom godišnje natječaj za najbolje literarne i likovne uratke učenika svih škola iz naše općine, kako srednjoškolaca tako i osnovnoškolaca. Od toga smo odustali zbog malog interesa djece. Suorganizatori smo Šimićevih susreta.

Organizirali smo dvodnevni Međunarodni znanstveni skup o Antunu Branku Šimiću i izdali zbornik radova s toga skupa. Na skupu su našu općinu mjesto Drinovce posjetili trideset troje znanstvenika sveučilišnih profesora i akademika iz 8 europskih zemalja i ostali zadivljeni ljepotom našeg podnebesja.

Organizirali smo i Okrugle stolove o fra Paškalu Buconjiću, biskupu; O fra Martinu Mikuliću; O gangi. Svi su radovi objavljeni ili u Zborniku ili u Susretima.

Zahvaljujemo općini Grude načelniku općine gosp. Ljubi Grizelju i predsjedniku OV Gruda Draženku Vranješu kao i svim bivšim načelnicima

i predsjednicima Općinskog vijeća za potporu, isto tako i Županiji zapadnohercegovačkoj i drugim javnim ustanovama, privatnim i javnim poduzećima naše županije i šire.

Posebice ističem našu suradnju s Osnovnom glazbenom školom iz Gruda i zahvaljujem njihovoj ravnateljici prof. Katrini Katura na uvijek-uslužnosti; također uska suradnja je od početka s Bratovštinom sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, našom glazbenicom Lucijom Zovko, s našim školama i ravnateljima, s Gradskom knjižnicom, Framama i župnim uredima i župnim zborovima kad je u pitanju Božićni koncert koji ove godine održavamo 11. put za redom i to u Ružićima.

Hvala najbližim suradnicima Stjepanu Glavašu, Petru Majiću, Jozi Mariću, Srećku Mikuliću, Mariu Tici, Andrijani Mlinarević-Cvetković i mnogima drugima.

Možda nisu svi dobili zahvalnicu u ovoj prigodi, znam i ja za mnoge koji su trebali, ali što ćemo raditi drugi put, opet treba podijeliti koju zahvalnicu, kako se kaže, bit će drago i dogodine. Vama ovako s ovog mjesta iskreno i od srca zahvaljujemo. Bit će još prigoda ako Bog da. Hvala Vam!

Sada bih podijelio simbolično najnovije iskaznice novim članovima Matice hrvatske i ujedno pozvao sve koji se nisu učlanili u ovu najstariju kulturnu instituciju hrvatskog naroda da to učine. Ako ništa drugo 50% su knjige u nakladi MH jeftinije za članove MH, a članstvo se dokazuje iskaznicom.

Na kraju hvala svima vama koji ste došli ovdje danas i koji dolazite redovito i pozivam vas da se rado odazivate i ubuduće svim događanjima kulturne naravi koji se zbivaju u Grudama. Kultura izgrađuje i nadograđuje naš um, naš duh, zapravo cjelokupno naše biće. Manje ćemo prostačiti, psovati, vrijeđati i ogovarati druge, a imat ćemo više širine, strpljenja, blagosti, uljudnosti i mira, ako redovito prisustvujemo kulturnim zbivanjima i slušamo one koji svojim djelovanjem i pripovijedanjem šire uljudbu!

Hvala na strpljivosti i živjeli!

Mario Bušić, predsjednik OMH Grude

-Svetom ispovijedi prije mise, a zatim svetom misom u župnoj crkvi u Gorici, koju je slavio fra Vinko Mikulić, počela je proslava **16-godišnjice Bratovštine sv. Stipana Prvomučenika Gorica-Sovići** u petak 4. prosinca 2015. godine. U nadahnutoj propovijedi fra Vinko je Mikulić Bajević između svih lijepih i poticajnih misli kazao i to da je Bratovština izrasla iz krvi mučenika i svojih članova koji su se kroz povijest žrtvovali da bi sačuvali svoju vjeru, kulturu i baštinu na ovom hrvatskom prostoru. Rekao je da se i danas u Bratovštinu

moгу ugledati mnogi jer je ova udruga katoličkih djevojaka i mladića nastavila dobro utr tim stazama svojih predaka koji se nisu štedjeli jer su živjeli po uzoru na svog zaštitnika sv. Prvomučenika Stipana. „Ne obazirite se na one koji vam zavide i upiru prstom u vas te o vama ružno govore, mi svi znamo da ste vi uzor za našu zajednicu i samo u tom duhu nastavite dalje!“ – završio je svoju propovijed fra Vinko.

Nakon propovijedi primljeni su i novi članovi u Bratovštinu sv. Stjepana. To su: Zdravka Bušić, Mate Boban, Marko Čuljak, Marijo Grizelj, Marko Jasak, Josip Boban, Silvijo Bogut i Stjepan Boban. Članovi Bratovštine su aktivno sudjelovali u ovoj svetoj misi navještajem poslanice i psalma, molitve vjernika i pjevanjem za vrijeme mise.

Na kraju svete mise predsjednik Bratovštine Dragan Prlić održao je kratak prigodni svečarski govor. Pozdravio je sve prisutne, čestitao novim članovima na želji i odvažnosti u današnje vrijeme svjedočiti Krista u svojoj župi i na svakom mjestu upravo kroz Bratovštinu, i pozvao ih da se aktivno pridruže raznim veoma aktivnim sekcijama u Bratovštini. Predsjednik Dragan Prlić se posebno sjetio pokojnih članova Bratovštine.

Potom je uslijedio glazbeni program gdje su nastupili domaća klapa muška Bratovština, ženska klapa Mindula s Čiova i klapa Dobrkovići iz Širokog Brijega. Na koncu je sve začinila svojim nastupom kantautorica prof. Lucija Zovko koja je za ovu prigodu priredila iznenađenje otpjevavši po prvi put rođendansku pjesmu koja je posvećena Bratovštini sv. Stipana. Za to je ispraćena dugim pljeskom sviju prisutnih, a članovima Bratovštine je izmamila suze na oči.

U Galeriji u Staroj kapeli u Gorici uplićeno je zatim svečano otvaranje izložbe slika osebujnog akadesmkg slikara Frane Primorca iz Čitluka.

O Franinim slikama tekst iz pera pok. Krešimira Šege, koji se nalazi u katalogu, pročitao je Mario Bušić. Nadahnuto je još govorio i Frano Primorac autor ove izložbe. Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj je prigodnim riječima otvorio ovu izložbu. Bratovštini je zahvalio za njezin rad na mnogim društvenim aktivnostima i zaželio joj još mnogo ljeta. Program je vodila Zorana Grizelj, a trio Bratovštine Ante Pejić, Dragan Prlić i Zvonimir Pejić krasno su otpjevali hit-pjesmu „Balada o uštipku“.

Fešta se potom, uz pjesmu i druženje, nastavila u konobi starog župnog dvora u Gorici gdje su se, nakon izvršenih glazbenih obveza u Posušju, pridružili i momci iz klape Zvizdan iz Posušja.

Svi smo ponosni jer Bratovština je nešto nezamjenjivo u našoj župi, općini i šire.

-U Grudskoj kino dvorani u srijedu 16. XII. 2015. predstavljena je knjiga pjesama **MOJA RIJEKA SUZA** kojoj je autorica Vukovarka Željka Jurić Mitrović. Autorica Željka je izmamila mnogima suze na oči kad je pričala događaje koji su joj obilježili djetinjstvo pod granatama i pucnjava svih oružja u Vukovaru. Kao 6-godišnja djevojčica napuštala je u koloni svoj voljeni grad Vukovar 18. 11. 1991. dok su četnici pjevali poznatu pjesmu od koje se cijeli čovjek strese: SLOBODANE, ŠALJI NAM SALATE, BIT ĆE MESA KLAT ĆEMO HRVATE. Željka je sve to proživjela i živjela je s tim do danas kad je ponosna supruga i majka i svjedok užasa rata koji je u Vukovaru pokazao svoj najcrnji dio. Uz autoricu knjigu su predstavili Petar Majić i Mario Bušić. Učenici Osnovne glazbene škole Grude sa svojom ravnateljicom prof. Katarinom Katura oduševili su kao i uvijek lijepim izvedbama na glasoviru, a Marko Bošnjak je krasno vodio program ovoga predstavljanja.

Dvorana je bilo ispunjena, osim auditorijem odraslih, i mnogim učenicima Srednje škole Antuna Branka Šimića iz Gruda koji su pristigli na ovaj lijep kulturno-književni događaj sa svojim ravnateljem prof. Mladenom Lekom i prof. Mirkom Pejić.

Željki Jurić Mitrović želimo dobro zdravlje i dug i plodonosan život – i obiteljski i književni, poručuju organizatori ovog zbivanja – Matica hrvatska-Ogranak Grude.

-Na poziv organizatora Matice hrvatske - Ogranak Bugojno i njezina predsjednika gosp. Antonia Džolana na **Božićnom sajmu** 19. XII. 2015. nastupila je i klapa Bratovština Gorica-Sovići koja je jednosatnim programom uljepšavala i dočaravala Božić svim prisutnima pjevanjem Božićnih pjesama.

Sam sajam, pa tako i koncert, bili su na središnjem trgu u Bugojnu koji je bio pun sudionika s mnoštvom onih koji su svojim pjevanjem oduševljeno sudjelovali na ovom koncertu.

Osim pjesme bilo je tu mnogo izlagača raznih suvenira, zatim dobre Bosanske domaće kuhinje s različitim pićima, posebice kuhanim vinom. Na Božićnom sajmu u Bugojnu osim klape Bratovština nastupili su i drugi zborovi i glazbene grube iz samog Bugojna i okolice.

Klapa Bratovština je već drugu godinu zaredom sudjelovala na ovom lijepm i uspješnom sajmu. Dao Bog i ubuduće!

-**Božićni koncert Matice hrvatske Ogranak Grude** ove je 2015. godine bio u župi Ružići, u crkvi sv. Ivana Krstitelja u nedjelju 20. prosinca 2015. godine.

Jedanaesti po redu tradicionalni koncert vodila je Franka Bračić. Župnik fra Tomislav Jelić zahvalio je svima koji su pomogli ovom događaju te nas prigodnom molitvom i blagoslovom uveo u ljepotu ovoga koncerta.

Bio je to jedan glas. Bilo da je dolazio od Frame, od zbora ili od solo izvođača, bio je to glas koji očekuje dolazak malog Boga u zajedništvu. Nije bilo treme jer tu tremu nitko ne bi primjetio, niti bi joj itko zamjerio. Božić je ovaj sjajni događaj složio za uživanje svima koji su te večeri bili u Ružićima u župnoj crkvi svetoga Ivana Krstitelja.

Crkva je bila prepuna izvođača i slušatelja koji su uživali u izvedbama Frama, zborova, tamburaškog orkestra OGŠ Grude kao i solo nastupima, te nisu krili oduševljenje i sjajno raspoloženje iskazujući to svojim aplauzima. Iako brojke u ovakvim događajima ne znače puno, ne vrijedi smetnuti s uma kako je na Božićnom koncertu u Ružićima sudjelovalo preko 300 izvođača.

Nastupili su slijedećim redoslijedom sa svojim izvedbama.

Mali zbor "Kristova ruža" Ružići

"Mir nam Božić donosi"

Tamburaški sastav Osnovne glazbene škole Grude

"Radujte se narodi"

Zbor Osnovne glazbene škole Grude

"Uspavanka malom Isusu"

Dječji zbor župe sv. Male Terezije Ledinac "Nebeske ruže"

"Svjetlo ljubavi"

Zbor Osnovne škole Ruđera Boškovića Grude

"Betlehemska sveta noć"

Sanja Boban

"Božić bili"

Franjevačka mladež župe Gorica-Sovići

"U to vrijeme godišta"

Zbor župe svetog Stjepana Gorica-Sovići

“Hajdmo, hajdmo”

Zbor župe sv. Male Terezije Ledinac “Nebeske ruže”

“Danas se čuje”

Frama Drinovci

“Mali bubnjar”

Zbor župe sv. Mihovila Drinovci

“O Betleme ,grade slavni od Boga”

Klapa Bratovština

“Kad se Isus ditić”

Zbor župe sv. Ilije Tihaljina

“Mesija (On dolazi)”

Trio od Bratovštine

“Oskudni Božić”

Frama Ružići

“Rođenom”

Zbor župe sv. Ivana Krstitelja Ružići

“Adeste fideles”.

S nekoliko riječi zahvale i čestitki nakon sjajnog koncerta nazočnima se obratio i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

Cijela crkva otpjevala je za završetak ovoga sjajnog koncerta “Narodi nam se kralj nebeski”.

Vrijedni domaćini župe Ružići sve sudionike koncerta ugostili su u prostorijama svoga župnoga dvora, gdje se nakon okrijepe, započela zajednička Božićna pjesma do dugo u noć.

BOŽIĆNA ČESTITKA MATICE HRVATSKE-OGRAK GRUDE

Pismena hrvatska najstarija o Tvom rođenju zbore i slave ga. I tako kroz stoljeća! Kad su mnogi htjeli ugušiti riječ izgovorenu i pisanu o Tvom rođenju, nismo im dali i nismo im se prepustili. Čitali smo i pisali o Tvom rodoslovu, i o Tvojim štalici i špilji, o Tvojim Majci i sv. Josipu, o Herodu i Gašparu, Melkioru i Baltazaru, a pastiri su gutali svaku riječ i raznosili je po svim selima dokle god su stigli.

Na dobro Vam svima, dragi prijatelji, došao Božić i sveto porođenje Isusovo. Od srca Vam želi Vaša Matica hrvatska - Ograk Grude!

Neka i danas Riječ tijelom postala, izgovorena i napisana, nađe svoj hrvatski oblik, neka živi i zbori, neka nam ne siđe s usana u slavi Njegova slavnoga rođenja. Živjeli!

BOŽIĆNA ČESTITKA BRATOVŠTINE SV. STIPANA PRVOMUČENIKA GORICA-SOVIĆI

Od vječnih i pradavnih vremena mi se s Božićom družimo. On nam redovno dolazi, a mi ga svečano dočekujemo i slavimo. Prvi su kršćani stoljećima već ozemlju Imote utkali tu radost Božjeg dolaska u naš kraj, domove, obitelji, naša srca. Mi ponosni u toj tradiciji i svetom ozračju i danas čekamo Njegov dolazak i naš susret s njim. Sve je već tu u našim srcima i obiteljima, sve je tu na našoj grudi već na koljenima i s onom harnom na usnama:

U se vrime godišća

Mir se svitu navišća!

Dođi, Gospodine Isuse, rodi se u meni, u mom srcu, u mojoj obitelji. Rodi se u našem dragom starom kraju!

Na dobro Vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo od srca Vam želi Bratovština sv. Stipana Prvomučenika Gorice i Sovića!

-Noć muzeja 2016. u Gorici 29. siječnja - Noć muzeja po 11. put u Hrvatskoj, zbila se i 6. put zaredom u Gorici, nekoć sjedištu stare župe Imota, danas sjedištu župe Gorica-Sovići, u općini Grude.

U Staroj crkvi sv. Stipana Prvomučenika u petak 29. I. 2016. u 19 sati započeo je program u kojemu su svojim sudjelovanjem doprinijeli boljem

razumijevanju ove Noći muzeja i sljedeći govornici: fra Stipe Marković i fra Ante Marić. Župnik fra Stipe Marković je na početku sve pozdravio i naglasio kako je ovo jedan lijep događaj koji je prvi put u BiH upravo organiziran u Gorici.

Fra Ante je kazivao o izložbi slika i životu fra Mirka Ćosića, prvog hercegovačkog franjevca akademskog slikara. Između ostaloga je kazao:

Hrvatska franjevačka arheološka zbirka, Župni ured Gorica, Bratovština sv. Stjepana i Matica hrvatska prvi su se s prostora Hercegovine i Bosne odazvali zovu Noći muzeja, i evo to uspješno čine i ove 2016. godine Gospodnje.

Na ozemlju stare crkve sv. Stjepana koja izrasta iz ranokršćanskih temelja sv. Stjepana, a dobro pamti i arheološki utvrđuje i starohrvatska vremena razgledamo slike fra Mirka Ćosića (Buhovo, 15. 7. 1903. – Mostar, 16. 7. 1967.). Izbor iz njegova opusa učinili su fra Vendelin Karačić i Josip Mijić, a iz fundusa već pet održanih likovnih kolonija „Fra Mirko Ćosić“ slike je odabrao akademski slikar Anđelko Mikulić. Zadnja je kolonija „Fra Mirko Ćosić“ održana prošle godine ovdje u Gorici.

Zašto se u Noći muzeja u Gorici u staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika pojavljuje fra Mirko Ćosić? Sama stara crkva daje nam na to odgovor. Kad je slavila svoj stoti rođendan (1856. – 1956.) župnikom je u gorici bio fra Berislav Mikulić (1913. – 2002.). Htio je crkvi za njen jubilej podariti neki dar. I, kao rekonvalescent u Goricu te 1956. godine na fra Berislavov poziv dolazi fra Mirko Ćosić. Iscrpljen i obolio dugogodišnjim tamnovanjem u komunističkim kazamatima Zenice i Mostara, te se godine nalazio na Širokom Brijegu. Stavio je u crkvu drvenu skelu, uzeo boju kakvu je mogao nabaviti, pripremio zid u nišama bočnih oltara s jedne i druge za fresku i naslikao dvije slike koje će tu ostati kao umjetnički i nadasve pobožni osjećaj i sjećanje na ovoga hercegovačkoga franjevca i slikara akademskog obrazovanja. „Isus blagoslivlja djecu“ i „Suze sina razmetnoga“ (ulje na zidu, 440 x 220 cm) od tada su u crkvi. U prigodi obnove stare crkve 2000. godine i fra Mirkove su slike obnovljene i produžen im je život.

Fra Mirko je mogao samo slutiti budućnost svojim freskama. I dok je slikao sa skele sjećao se možda svoga prijednog životnog puta. Onih lijepih trenutaka, bilo

ih je malo, kao da kazuje ocvali osmijeh na njegovu licu i tiha svjetlost u njegovu pogledu, i dakako onih drugih, kojima je život i te kako obilovao.

Ove fra Mirkove freske ne mogu nikamo poći. Zato su ove njegove slike k njima došle, i ove s likovnih kolonija njemu u spomen. Da reknu ovim freskama, noćas u Noći muzeja:

-Dobro da ste tu, da vas možemo posjetiti. Lijepo je tu kod vas uz krstionicu vjernosti staru kao i Milanski edikt, i na ovim drevnim zidinama koje su uvijek rušili, a mi ih dizali, i opet ih zidali. Došli potomci obilježiti Noć muzeja. Lijepo. A vama su, goričke fra Mirkove freske, sve noći u naručju. I one prošle i ove što još pred vama kao budućnost stoje. U njima bdijete i čuvate divne uspomene, naglasio je fra Ante.

Prigodnim govorom ovu Noć muzeja i izložbe slika otvorio prof. dr. sc. Srećko Tomas, sa Sveučilišta iz Osijeka, koji je ujedno i predavač na Sveučilištu u Mostaru. Profesor Srećko Tomas je naglasio kako su ova Noć muzeja u Gorici i sva druga kulturna zbivanja u ovom mjestu i općini Grude nešto čime svi stanovnici trebaju biti ponosni jer ovakvih događanja kako sadržajem tako i brojem nema ni u većim mjestima i gradovima. Prof. dr. Tomas je član uprave Matice hrvatske u Osijeku i redoviti suradnik Susreta, Godišnjaka Matice hrvatske Grude.

Posjetitelji su imali prigodu vidjeti uređenu staru crkvu sv. Stipana Prvomučenika, arheološke iskopine s ranokršćanskom grobnicom i ranokršćanskom krstionicom čiji je krsni zdenac križnog oblika, a nalazi se u tzv. baptisteriju Goričke starokršćanske bazilike.

U Galeriji u satroj kapeli bile su izložene slike s pet likovnih kolonija održanih u čast fra Mirka Ćosića. Neki od umjetnika/umjetnica koji su sudjelovali na tim likovnim kolonijama bili su u Gorici ove noći i oduševljeno sudjelovali u programu.

Za ovu je prigodu svoja vrata otvorila i Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana u Gorici.

Glazbom su ovu Noć muzeja divnim izvedbama uzveličali solo-pjevačica Sanja Boban iz Sovića (Bobanova Draga) uz glasovirsku pratnju Stipe Iličića iz Ružića, a program je krasno vodila Zorana Grizelj.

Ljubitelji kulture i umjetnosti koji su posjetili Goricu mogli su se i počastiti domaćim delicijama koje su pripremili sudionici i vrijedne domaćice i uživati u agape-u uz pjesmu i čašicu razgovora sve do polnoći dokada su vrata u Gorici svima bila otvorena!

Zadovoljni organizatori ove Noći muzeja u Gorici nisu krili svoje oduševljenje, naglasivši da će i ubuduće nastaviti djelovati na kulturnom polju!

-Predstavljanje knjige **Huda jama**, autora Romana Leljaka - U staroj crkvi sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici autor knjige Huda Jama Roman Leljak i Tajnik HNES-a Zdravko Vladanović predstavili su spomenutu knjigu. Dva kratka dokumentarca s potresnim svjedočenjima izazvala su muklu tišinu u crkvi i mnogima izmamili suze na oči. Leljak je govorio između ostalog i pronalasku dokumentacije o mučenju i likvidaciji Stjepana Crnogorca koji je kršten u staroj crkvi u Gorici, a o njemu se nakon njegova nestanka 1972. godine do prije nekoliko godina uopće ništa

nije znalo. Još čeka uređena obiteljska grobnica Crnogoraca iz Sovića ovog hrvatskog viteza u drevnom Šamatorju sv. Stipana Prvomučenika u Gorici.

Na koncu je č. s. Bernardina Crnogorac, inače sestra pok. Stjepana Crnogorca, zajedno sa svim prisutnima izrekla Molitvu za svoga brata Stjepana i sve poubijane nedužne hrvatske i ine mučenike, koji su muči ubijeni bez suda i osude i bačeni u jame. Neka im Bog bude milostiv!

-Predstava - U prepunoj kino dvorani u Grudama, u subotu 6. veljače 2016 godine upriličena je glazbeno-scenska priredba simboličnog naziva “Bitka za Vukovar - kako smo branili grad i Hrvatsku”.

Jedinstvenu i nezaboravnu glazbeno-scensku priredbu s izrazito naglašenim domoljubljem zajednički su organizirali: Koordinacija udruga proisteklih iz Domovinskog rata Općine Grude, Matica Hrvatska – ogranak Grude i Općina Grude.

Prije same glazbeno-scenske priredbe, autori knjiga i istinski Vukovarski heroji su u Ledincu, rodnom mjestu generala Blage Zadre položili cvijeće i upalili svijeće ispred spomen obilježja našeg heroja Blage Zadre uz molitvu sa ledinačkim župnikom don Jozom Ančićem, predsjednikom OV Grude Draženom Vranješ, ratnim zapovjednikom grudske Šeste brigade Viteza Ranka Bobana Marinko Sosa Zvijezda te ostalim braniteljima HVO-a Grude, da bi se potom uputili u Grude gdje se također, uz molitvu i upaljene svijeće položilo cvijeće u Parku grudske Šeste brigade Viteza Ranka Bobana.

U sklopu priredbe o obrani Vukovara i Hrvatske, koja je privukla veliko zanimanje posjetitelja iz općine Grude, a poglavito branitelja, predstavljene su dvije iznimno zanimljive knjige u kojima autori Damir Markuš i Damir Plavšić opisuju obranu grada Vukovara i mukotrpno

preživljavanje u srpskim logorima. U prvoj knjizi pod nazivom “58” (HOS u obrani Vukovara i Bogdanovaca) autora Damira Markuša Kutine na jedinstven je način opisao kako je 58 dragovoljaca HOS-a neustrašivo branilo grad Vukovar i Bogdanovce te proboj preživjelih HOS-ovaca iz vukovarskog obruča - (“HOS-ova štafeta smrti”). U drugoj knjizi koja nosi simboličan naziv “Ne plaći, moj dobri anđele” (Bitka za Vukovar, zatočeništvo i sloboda), njezin autor Damir Plavšić na zanimljiv je način potanko opisao obranu Sajmišta,

Priljeva i Borova naselja, predaju hrvatskih branitelja te torture i mukotrpno preživljavanje u srpskim koncentracijskim logorima Stajićevo, Niš i Sremska Mitrovica. Predstavljanje spomenutih knjiga upriličeno je u obliku neobične glazbeno-scenske priredbe u kojoj su pjesmom i plesom sudjelovali članovi HKUD-a "TIHALJINA" iz Tihaljine, KLAPA Bratovština i Mali zbor „Nebe-ske ruže“ iz Ledinca.

Program je vodila izvrsna Ivana Bošnjak uz svesrdnu pomoć Marka Bošnjaka i Nikole Ćorluke.

Na sceni su ponosno istaknute i zastave Koordinacije udruga proisteklih iz Domovinskog rata općine Grude koje su nosili njihovi predstavnici. Prikazana je i video-projeksija ratnih zbivanja u Vukovaru kao i prigodna izložba ratnih fotografija te je prikazan i video zapis autentičnih ratnih scena iz Vukovara.

Posebno je dirljiv bio trenutak kada su članovi „HKUD TIHALJINA“ sa dvanaest upaljenih svijeća izašli na binu u znak sjećanja na poginule branitelje za Vukovar podrijetlom iz Općine Grude a njihova imena je pročitao načelnik općine Grude, gospodin Ljubo Grizelj: General Blago Zadro, Tvrtko Majić, Blago Tica, Robert Zadro, Zdenko Tica, Robert Majić, Emil Glavaš, Ljubo Grubišić, Zvonko Milas, Tomislav Kolak, Nikola Rašić, Vlado Kolak, ... istaknuvši; Kada treba govoriti o žrtvi Vukovara onda bi najbolje bilo zašutjeti i ništa ne govoriti koliko je velika ta žrtva koja se ne da opisati riječima, rekao je na koncu večeri načelnik zahvalivši se autorima knjiga na njihovoj nesebičnoj žrtvi za Vukovar i Hrvatsku.

Na koncu, nekorektno bi bilo ne istaći da su na ovoj prekrasnoj glazbeno-scenskoj priredbi prisustvovali organizatori i domaćini Markuševog i Plavšićevog posjeta Hercegovini, a to je Udruga Dragovoljaca i Organizatora Otpora Hrvatskih Oružanih Snaga na čelu s predsjednikom Petrom Majićem i članovima predsjedništva udruge Draganom Čuljkom i Marinkom Spajićem, “ koji su uložili veliki trud u organizaciju dolaska spomenutih autora te realizaciji projekta “Bitka za Vukovar - kako smo branili grad i Hrvatsku”.

-Knjiga **GRUDSKI ŽRTVOSLOV** predstavljena u Osijeku!

Predstavljanje bijaše 12. veljače 2016. - VIKARIJAT, Osijek, J. J. Strossmayera 58

Poštovani i uvaženi skupe!

Hvaljen Isus i Marija! Sve vas skupa pozdravljam ovim našim kršćanskim pozdravom, kojim su se pozdravljale gotovo sve žrtve navedene u knjizi *GRUDSKI ŽRTVOSLOV*, a zbog kojih smo se večeras ovdje okupili. Pozdravljam vas i u ime Akademске zajednice Ante Starčević HDZ-a Osječko-baranjske županije.

Zahvalan sam organizatorima ovog predstavljanja knjige *GRUDSKI ŽRTVOSLOV*, što su mi omogućili da mogu nekoliko riječi reći o značaju i doprinosu koji ova knjiga donosi u naš svehrvatski javni prostor, u vidu priloga razotkrivanja istine i odavanja pijeteta nevinim žrtvama, koje su ciljano prepuštene zaboravu.

Počet ću ovako:

„Potrebno je stvoriti toliko mnogo beskućnika, da ovi beskućnici budu većina u državi. Stoga mi moramo da palimo. Pripućaćemo pa ćemo se povući. Nemci nas neće naći, ali će iz osвете da pale sela. Onda će nam seljaci, koji tamo ostanu bez krova, sami doći i mi ćemo imati narod uza se pa ćemo na taj način postati gospodari situacije. Oni koji nemaju ni kuće ni zemlje ni stoke, brzo će se i sami priključiti nama, jer ćemo im obećati veliku pljačku. Teže će biti sa onima koji imaju neki posed. Njih ćemo povezati uza se predavanjima, pozorišnim predstavama i drugom propagandom. Tako ćemo postepeno proći kroz sve pokrajine. Seljak koji poseduje kuću, zemlju i stoku, radnik koji prima platu i ima hleba, za nas ništa ne vredi. Mi od njih moramo načiniti beskućnike, proletere. Samo nesrećnici postaju komunisti, zato **mi moramo nesreću stvoriti, mase u očajanje baciti, mi smo smrtni neprijatelji svakog blagostanja, reda i mira.**“

Ovo je dio pisanog dokumenta s prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću 1942., a autor, koji je davao ove monstruoze upute političkim komesarima i zapovjednicima partizanskih jedinica, kako moraju djelovati u praksi, je Moša Pijade, jedan od glavnih ideologa komunističke revolucije i partizanskog pokreta na prostoru bivše Jugoslavije.

Poznato je da Aleksandar Ranković, kako je prenijela beogradska „Politika“, 1. veljače 1951., u beogradskoj skupštini rekao: „**Likvidirali smo 568.000 narodnih neprijatelja, a kroz logore od 1945. do 1951. prošlo je 3.777.776 zatvorenika**“. **Jasno je da je u toj brojci, uz Nijemce, bio najveći udio Hrvata, na raznim Križnim putovima.**

Isto tako, još jedan jugokomunistički ideolog, Milovan Đilas, nakon razlaza s Titom, pedesetih godina dvadesetog stoljeća, kada je otišao u inozemstvo, izjavio je: **“Moralo je biti pobijeno 200.000 Hrvata, kako bi Jugoslavija nastavila živjeti!”**

Dakle, temeljem navedenog nije teško zaključiti da su **i program i praksa komunističke ideologije i pokreta bili zločinački!**

Konkretna dokaz za to je i knjiga *GRUDSKI ŽRTVOSLOV*, u kojoj su autori dali popis svih žrtava s područja općine Grude, nastalih tijekom Drugog svjetskog rata i poraća, bez obzira na kojoj su strani nastale. Ukupno je tih žrtava 1301, i to 199 poginulih u borbi, a svi ostali su likvidirani, nestali ili umrli od posljedica rata, i to: 711 nestalih na Križnome putu i u ratu, 231 strijeljanih i na drugi način ubijenih, 102 umrlih od ranjavanja, bolesti, mučenja i sl. i 58 poginulih nesretnim slučajem.

Po životnoj dobi prosječna starosna dob im je 27 god., i to: do 17 god. starosti 49, od 18 do 20 god. starosti 193, od 21 do 30 god. starosti 712, od 31 do 40 god. starosti 240, od 41 do 50 god. starosti 75, od 51 do 60 god. starosti 21, od 61 do 70 god. starosti 7 i od 71 do 80 god. starosti 4. Od njih 1301

bili su 1113 vojnici i 188 civili, odnosno 1260 muškarci i 41 žena. Oženjenih i udanih bilo je 353, a iza njih ostalo je 900 djece bez svoga oca ili majke!

Po školskoj spremi, najviše ih je imalo pučku četverogodišnju školu, i to 752, srednjoškolsko obrazovanje 127, fakultetsko obrazovanje 43, časničko obrazovanje 35, dr. sc. 4 (dr. fra Radoslav (Andrija) Glavaš, ml., dr. fra Arkandeo (Nikola) Nuić, dr. Petar „Periša“ Nuić i dr. fra Krešimir (Stjepan) Pandžić). Izdvajam da je među njima bilo 20 svećenika i 1 časna sestra.

Po rodoslovlju, tj. po prezimenima, žrtve su pripadnici **146 grudskih rodova** (prezimeni), a među njima najbrojnije su žrtve: Šimića: 48; Mikulića: 42; Kordića: 39; Leka: 39; Zorića: 32; Glavaša: 30; Zadra: 28; Tomasa: 27; Ćorluka: 24; Majića: 24 itd.

No, posebno bih izdvojio žrtve iz roda Buconjića. Naime, od dvojice braće znamenitog biskupa **fra Paškala Buconjića**, likvidirano je ili je nestalo **11 unuka, mladih ljudi, pretežito momaka**. Da podsjetim da je biskup Buconjić, jedan od najzaslužnijih što je tzv. Hercegovački ustanak 1875. prerastao u međunarodni diplomatski problem, te je Berlinski kongres 1878. omogućio Austro-Ugarskoj da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu i tako je izbavi iz četverostoljetnog osmanskog ropstva. Biskup Buconjić se i u godinama svoga biskupovanja, 1880. do 1910., kada je preminuo, zauzimao za prava Hrvata u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, ali u cijeloj BiH (po Petru Majiću, *Drinovci su čuđenje u svijetu*, Drinovci 2015.: „osnivao je nove župe, gradio crkve i samostane; doveo časne sestre u Hercegovinu; gradio škole; podupirao osnivanje hrvatskih kulturnih društava, izgradnju muzeja i rad tiskara; pokretao izlazak novina; utemeljuje visoko školstvo u Hercegovini; inicirao hrvatsko nacionalno buđenje i povezivanje, poboljšanje uvjeta života i svekoliki kulturni procvat“), te je prozvan Hrvatskim Leonidom. Njegov vjernički hrvatski puk u Hercegovini je, po barem nekakvom popuštanju karađorđevićevske diktature nadolaskom Banovine Hrvatske, pokrenuo 1939. akciju prikupljanja sredstava za podizanje spomenika njemu u čast, koji je otpočet sa izgradnjom 1941. – 1942., ispred velebne crkve, koja je na njegov poticaj i veliku pripomoć sagrađena u njegovim rodnim Drinovcima 1895. Moguće da je to bilo dovoljno jugokomunističkim vlastima da sve Buconjiće, koji su im došli u dohvata ruke i likvidiraju! Slično su postupali i prema Hrvatima u cijeloj Herceg-Bosni, ali i u drugim hrvatskim krajevima.

Koliki su razmjeri žrtve, koju nam donosi ova knjiga, jedne relativno male općine Grude, pojasnio bih na sljedeći način. dobro nam je znano da su naše žrtve u Domovinskom ratu iznosile nešto preko 15.000 poginulih branitelja i civila, što su ogromne žrtve, a razmjeri ovih grudskih žrtava su takvi da bi to bilo, kao da je u domovinskom ratu poginulo ili likvidirano **oko 400.000**

žrtava! Da nam se krv u žilama sledi! Eto to su ti razmjeri strahovitih grudskih žrtava!

Na kraju treba pohvaliti nakladnika, Općinu Grude, koju nam ovdje predstavlja načelnik Ljubo Grizelj, autore Vladu Boguta i Ljubu Leku, recenzente, kao i sve one koji su na bilo koji način dali svoj doprinos da ova knjiga ugleda svjetlo dana. Za ovakvo djelo trebalo je uložiti puno volje, rada, upornosti, ali ponajviše velike ljubavi spram grudskih mučeničkih žrtava, koje su godinama bile, uglavnom, prešućivane – zaboravljene. Na ovaj način one su otrgnute zaboravu. To ćete dobro shvatiti ako uzmete ovu knjigu u ruke i pročitate barem njihova imena, vidite fotografije onih do kojih su autori uspjeli doći, pročitate imena njihovih roditelja i ponešto o svakome od njih što se uspjelo saznati.

Vjerujem da ćete, pročitavši ovu knjigu, na kraju izmolit barem jedan „*Oče naš*“ za pokoj duša svih njih, jer za kosti mnogih od njih ne zna se jesu li završile u Bleiburgu, Hudoj jami, Kočevskom rogu, Teznom, Macelju, Jazovki, masovnim grobištima diljem Slavonije, BiH, Srbije i tko zna gdje još...

Na kraju ćete, vjerujem, shvatiti da su jugokomunistički dželati, ipak nešto previdjeli, a to je da je ***nevina krv mučenička izvor novih kršćana!***

Prof. dr. sc. Srećko Tomas

-U Gorici u starom župnom dvoru u petak 19. veljače 2016. godine održana je 1. **Korizmena tribina 2016.** u organizaciji Bratovštine svetoga Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i otvorena je izložba slika akademskog slikara Tome Hrgote. Pred šezdesetak slušatelja poznati radijski urednik i voditelj Ivica Ursić posvjedočio je svoju životnu priču u kojoj je Milost Božja preobrazila njega i njegov život.

Svu apsurdnost jedne prekretnice svoga životnoga puta sažeo je u podnaslovu svoje knjige Kada teška dijagnoza postane ... privilegija! Sama knjiga nosi naslov Sva moja sidra!

Ivica Ursić je naglasio kako današnja ljudska stvarnost čini čovjeka samotnim i ta samoća na-

griza zapravo cijelo ljudsko biće i ljudsko društvo u cjelini. Svi prisutni su u jednosatnom vrlo zanimljivu izlaganju pronalazili sebe i svoj život, jer

Ivica Ursić „tjera“ čovjeka na duboko razmišljanje o životu i teškim životnim trenucima, velikim prekretnicama u životu, koje svaki čovjek na svom ovozemaljskom putu kad-tad doživi. Ivica Ursić je i otvorio je izložbu slika Tome Hrgote koja će biti dostupna u Galeriji u Gorici svim ljubiteljima umjetnosti sve do Uskrsa! Za ovu izložbu je tiskan i poseban katalog slika. Sljedeća korizmena tribina je u petak 26. II. 2016. u 20 sati kad će svoj težak životni put i zarobljenički put svoje obitelji kroz predstavljanje svoje knjige 260 dana posvjedočiti Marijan Gubina iz Dalja kraj Vukovara!

-U Gorici u starom župnom dvoru u petak 26. veljače 2016. godine Marija Gubina je održao **2. Korizmena tribina** 2016. u organizaciji Bratovštine svetoga Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići.

Marijan Gubina 260 dana je proveo u logoru u okolici Vukovara zajedno sa cijelom svojom obitelji. Tu je proživio mnoge traume, gdje je bio gladan, gdje su mu četnici roditelje svakodnevno tukli, i gdje su mu sestru silovali. Sve je opisao u svom autobiografskom romanu koji nosi naslov 260 dana.

Marijan Gubina nakon svega što su učinili njemu i njegovoj obitelji smogao je kršćanske vjere i snage i oprostio je svojim neprijateljima i mučiteljima. O tome je svjedočio i na tribini u Gorici.

Mnogi su pustili suzu kad je govorio o strahotama koje je proživljavao kao dječaci u četničkim logorima smrti.

Sljedeća korizmena tribina je u petak 4. III. 2016. u 20 sati. Tribinu će održati fra Mate Tadić, fratar na službi u Tomislavgradu na temu: Korizma u svjetlu Godine milosrđa i enciklike „Laudato si“.

-U Gorici u starom župnom dvoru u petak 4. ožujka 2016. godine fra Mate Tadić je održao **III. Korizmenu tribinu** u organizaciji Bratovštine svetoga Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići.

Fra Mate je govorio o enciklici pape Franje „Laudato si“ – „Hvaljen budi“. Iznio je glavna i bitna stajališta iz spomenute enciklike. Enciklika „Laudato si“ govori o prirodi, okolišu, našem planetu Zemlji; kakav svijet želimo predati

onima koji će doći poslije nas, našoj djeci?! Ovo pitanje nalazi se u središtu enciklike, kao brižnost pape Franje za zajednički dom svih ljudi. Enciklika je dobila svoje ime sukladno zazivu (pjesmi) svetoga Franje Asiškoga: Hvaljen budi, Gospodine moj (Laudato si', mi' Signore) koji u Pjesmi stvorova podsjeća na to da je Zemlja naš zajednički dom, i da je isto tako poput sestre s kojom dijelimo postojanje, i poput majke je koja nas prima u svoje naručje. Mi sami smo zemlja, kako kaže Biblija na svojim prvim stranicama. Samo naše tijelo sastavljeno je od zemaljskih elemenata, čiji zrak nam daje dah i čija voda nas oživljuje i obnavlja. Danas je zapravo naš planet Zemlja ekološki ugrožen. Papa Franjo kroz ovu encikliku to posvješćuje svim ljudima. Fra Mate je govorio i o Godini milosrđa pozvavši sve da budemo milosrdni jedni prema drugima.

-Molitvom **Put a križa uza Zavalu** završila je trodnevna Duhovna obnova u župi sv. Stipana Prvomučenika Gorica-Sovići koju je predvodio dr. sc. don Josip Mužić, profesor na KBF-u u Splitu. S tim su završile i ovogodišnje doista sadržajne korizmene tribine koje je organizirala Bratovština sv. Stipana Prvomučenika Gorica-Sovići.

Na tribinama su ove godine gostovali Ivica Ursić, Marijan Gubina, fra Mate Tadić i don Jozo Mužić.

-USKRSNA ČESTITKA- Matica hrvatska – Ogranak Grude

Eonom se širi usklik Pobjede. Uskrsni Aleluja! Pobjedniku Isusu se klanja planet. Sva stvorenja koja je stvorio Njegov Otac. Životinje i divlje čute proljeće i novi život, biljke pupaju i cvjetaju, loza soči, čovjek je kleknuo i uzdigao svoj pogled nebesima. I mi u Matici hrvatskoj – Ogranak Gude klečimo na stoljetnoj grudi zavičaja pogleda uzdignuta Bogu, puni Uskrsa i snage za život. Kalvarije nas nisu slomile, niti se onih koje dolaze bojimo. Svim svojim članovima i svima Vama, dragi ljudi dobre volje, čestit i blagoslovljen Uskrs!

-U Hrvatskom kulturnom domu Antun Branko Šimić u Grudama u organizaciji Matice hrvatske Ogranak Grude u petak 8. travnja 2016. godine zbio se nesvakidašnji kulturni događaj u tradicionalnoj kulturnoj manifestaciji **USKRS S MATICOM HRVATSKOM U GRUDAMA**. Bijaše to **Izložba knjiga autora i nakladnika rodnom iz općine Grude**.

Inicijativa je bila osnovati zavičajni dio u grudskoj gradskoj knjižnici. Ta ideja postala je stvarnost na ovoj izložbi. Mnogi autori podrijetlom iz općine Grude i oni koji žive u Grudama i okolici darovali su svoje knjige u knjižnicu svoga zavičaja, na čemu im svi ljubitelji knjige i organizatori ove hvalevrijedne inicijative iskreno zahvalju.

O ideji, knjigama i autorima i nakladnicima koji su zastupljeni u knjižnici govorili su voditeljica grudske knjižnice Snježana Barić, fra Andrija Nikić i načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

U ovoj je prigodi predstavljen roman najmlađe grudske spisateljice Anamarie Alpeza, a roman nosi naziv: *Ti si moj anđeo*. O samom romanu nadahnuto su govorili recenzent prof. Mate Grbavac i autorica Anamaria Alpeza.

U dijelu glazbenog programa nastupili su učenici Osnovne glazbene škole Grude. Njihov tamburaški sastav pod vodstvom prof. Zvonimira Pejića izveo je skladbe Arsena Dedića na temu iz serije „Prosijaci i sinovi“, a Ela Mila Bošnjak, učenica VI. r. OGŠ „Grude“, na gitari je odsvirala Juan Buscaglia „Adrianita“. Sjajno kao i uvijek su s nekoliko ganga nastupili i grudski gangaši.

Program je sjajno vodila Zorana Grizelj.

Prigodnim govorom ovu je izložbu otvorio prof. dr. sc. Srećko Tomas, pomoćnik ministra znanosti, obrazovanja i športa u Vladi Republike Hrvatske,

a s prof. Tomasom je bio i njegov kolega, također pomoćnik ministra u istom ministarstvu, Imoćanin Momir Karin.

Dio autora i nakladnika bili su prisutni na ovoj lijepoj kulturnoj priredbi. Preko 80 grudskih autora i nakladnika zastupljeno je u knjižnici u Grudama. To nisu svi! Knjižnica ostaje otvorena za sve one koji nisu do sada poslali svoje knjige, a i onima do kojih zov Grudskih kultunjaka nije dopro. Matica hrvatska Ogranak grude zajedno s grudskom Gradskom knjižnicom zahvalna je svima koji nisu zaboravili svoga zavičaja. Suradnja se nastavlja!

Ovdje donosimo govor akademika fra Andrije Nikića u cijelosti:

Pozdrav grudskim knjigotvorcima!

Mir i dobro! Draga braćo i sestre!

U ovo uskršno vrijeme želim vam sretne, radosne, blagoslovljene i svete uskršne blagdane.

U ime Antuna Branka Šimića, učenika Franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu i nositelja Hrvatskog kulturnog doma u Grudama svima želim dobrodošlicu i izražavam zahvalnosti za darove tiskovine Zavičajnoj zbirci.

Zahvaljujem grudskom načelniku općine gosp. Ljubi Grizelju za općinski kulturni dom i Mariu Bušiću za plodonosnu ideju koja postaje stvarnost.

Na početku se prisjećam: Prispodobe o talentima (Mt, 25, 14-30 i Lk 19, 11-27)

Reče Isus: neki čovjek, polazeći na put, dozva slugu i dade im svoj imetak. Jednomu dade pet talenata, drugomu dva, a trećemu jedan – svakomu po njegovoj sposobnosti. I otputova. Onaj koji je primio pet talenata odmah ode, upotrijebi ih i stekne drugih pet. Jednako tako i onaj s dva stekne druga dva. Onaj naprotiv koji je primio jedan ode, otkopa zemlju i sakri novac gospodarov. Nakon dugo vremena dođe gospodar tih slugu i zatraži od njih račun. Pristupi mu onaj što je primio pet talenata i donese drugih pet govoreći: 'Gospodaru! Pet si mi talenata predao. Evo, drugih sam pet talenata stekao!' Reče mu gospodar: 'Valjaš, slugo dobri i vjerni! U

malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti! Uđi u radost gospodara svoga!”
“Pristupi i onaj sa dva talenta te reče: ‘Gospodaru! Dva si mi talenta predao. Evo, druga sam dva talenta stekao.’ Reče mu gospodar: ‘Valjaš, slugo dobri i vjerni! U malome si bio vjeran, nad mnogim ću te postaviti! Uđi u radost gospodara svoga.”
“A pristupi i onaj koji je primio jedan talenat te reče: ‘Gospodaru! Znadoh te: čovjek si strog, žanješ gdje nisi sijao i kupiš gdje nisi vijao. Pobjah se stoga, odoh i sakrih talenat tvoj u zemlju. Evo ti tvoje!’ A gospodar mu reče: ‘Slugo zli i lijeni! Znao si da žanjem gdje nisam sijao i kupim gdje nisam vijao! Trebalo je dakele da uložiš moj novac kod novčara i ja bih po povratku izvadio svoje s dobitkom.”
“Uzmite stoga od njega talenat i podajte onomu koji ih ima deset. Doista, onomu koji ima još će se dati, neka ima u izobilju, a od onoga koji nema oduzet će se i ono što ima. A beskorisnoga slugu izbacite van u tamu. Ondje će biti plač i škrgut zubi.” (Mt, 25, 14-30)

Draga braćo i sestre, naša Općina nije siromašna, puna je talenata. Trebamo raditi i zaraditi, „u znoju lica jesti kruh“. U tom smjeru su nam potrebne tri stvari: posao, kruh i stan. Zvanja su različita. Netko je na njivi, netko u školi, netko u župi, netko na fakultetu, netko u Domu zdravlja, netko u uredu, netko u tvornici... Svuda i posvuda ljudi traže izvor životnih namirnica. Svima ne uspijeva udvostručiti talente, a netko ih i zakopa lijenošću. Mi smo slugе kojima je gospodar predao golemo blago. Talenti su naravni i nadnaravni darovi, koje nam je Stvoritelj razdijelio, svakome prema njegovim sposobnostima. Povećanje darova je odgovorno življenje svakoga, uvijek i posvuda. Svi smo Božji dužnici i svi ćemo polagati račun! Živimo li plodno ili promašeno. Svakom je dano znati, što znači živjeti dobro, a što znači živjeti promašeno. Savjest je božanska vaga u čovjeku. Na raspolaganje imamo ove trenutke, koji nezaustavljivo teku u prošlost noseći sa sobom sliku našega života. Sud će bit i na crti dobra: Valjaš slugo dobri i vjerni! Uđi u radost Gospodara svoga! Dobar Bog – dobar čovjek! Druge vage nema. Samo Bog daje i nagrađuje svoje darove! Tko god dobro odživi darovani život, ulazi u zajedništvo Božje radosti (Lk 8, 18; 16, 10; 19, 11-27; Mk 13, 34; Mt 13, 12; 24, 45-51; 18, 23; 2 Kor 5, 10; Iv 15, 11; 17, 24).

Dragi sugrađani, sv. Ivan započinje svoje evanđelje riječima: „U početku bijaše Riječ!“ (Iv 1,1). U početku naše komunikacije s okolinom bijaše riječ. Riječ smo primili od majke, pa smo naučili materinski jezik. Potom smo učili pisati. Konačno smo, poput sv. Ivana u Otkrivenju čuli zapovijed: „Napiši u knjigu i pošalji“ (Ot 1,11). To se ponavlja desetak puta. Tako učestalo ponovljeno bez ikakve sumnje je zbog toga što je poučavanje neuka među najljepšim i najhrabrijim oblicima milosrđa, jer pridonosi da ljudima bude darovano veliko dobro: sloboda, končno da drugome bude dobro. U tom smislu, biskup Ivan Šaško naglašava da neukoga poučiti znači učiniti intelektualno djelo ljubavi (Bl. A Rosmini), a poučavanje je „škola pogleda koja se ostvaruje s pomoću riječi“ A riječi su poput ključeva koji otvaraju oči i tiču se ljudskog bića, njegova srca. To je Isus, prisjetimo se, doživio još

kao dvanaestogodišnjak u Hramu. Poučavati nekoga jest da žive svoj život oslonjeni na vjeru. Tako je učenje umjetnost življenja u svijetu Božje prisutnosti.

I mi smo, ljubitelji pisane riječi, prije ili kasnije, čuli savjet „napiši“, „objavi“, „daruj“, „ponudi“... Misao su počele slijediti riječi, a riječi djelo. Tako su se nizale riječi, rečenice, stranice, knjige, slike... koje smo poslali na sve četiri strane ove naše Općine, Hercegovine, svijeta.

Svake hvale je vrijedno osnivanje Zavičajne knjižnice, odnosno zavičajne zbirke u kojoj će se prikupljati sve ono što je vezano uz osobe koje su rođene na području općine Grude, ili negdje drugdje, ali su svojim djelima vezni uz Općinu i naše ljude. Drugim riječima: „Zavičajna zbirka je sustavno prikupljena, uređena i obrađena knjižnična građa koja se svojim sadržajem odnosni na zavičaj. U širem smislu zavičajnoj zbirci pripada i građa koja je objavljena, tiskana ili nastala na teritoriju zavičaja.“

Uz brojne propise i zahtjeve već na početku napominjem: „Zavičajna građa mora biti izdvojena iz općeg fonda knjižnice.“ To je jedna od glavnih zadaća narodnih knjižnica. S vremenom tu će se naći ono što su pisali, slikali, snimali pojedinci. To je dugoročna akcija, ali će postati nezaobilazna i vrijedna banka podataka.

Uz navedeno tiskanje knjige u Grafotisku jedinstvena je, na daleko poznata, bogata, mnogovrsna i ponosa vrijedna djelatnost, koja odavno nadilazi lokalne, državne i nacionalne granice. Grafotisak je ne samo izazov, nego poticaj koji zavrjeđuje ne samo poštovanje, nego i priznanje. Već više desetljeća tiskovine Grafotiska upoznaju javnost ne samo s bogatstvom i brojnošću tiskanih naslova, nego jedinstvenošću tehničkih ostvarenja u našoj sredini. Popele su se na vrhunac svjetskoga tiskarstva. Tako Stipan Vranješ dokazuje koliko se talenti mogu umnožiti! Hvala mu!

Očekivati je pojavljivanje Leksikona, a moguće i Enciklopedije grudske općine. Nadam se da će spomenuto djelo posvjedočiti kako je djelo novoga vremena: omogućene objektivnosti, pozitivne tolerancije, ustraje težnja prema istini. Potičem i želim da se na tome radi i što prije ostvari. Ovo je najveći dar Knjižnici u godini njezina pedesetog postojanja. Na koncu, ali na prvom mjestu želim uspješno otvorenje Zavičajne zbirke i još jednu korisnu i lijepu Vašu knjigu na policama Zavičajne zbirke grudske knjižnice u Hrvatskom kulturnom domu Antuna Branka Šimića. Potičem i želim da se na tome radi i što prije ostvari.

Fra Andrija Nikić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Hrvatskog kulturnog društva Napredak u Mostaru

*-Organizacijski odbor **53. Šimićevih susreta 2016.** godine pripremio je zanimljiv i kvalitetan program za ovu godinu. Sve to detaljno je predstavljeno u utorak, 19. travnja 2016. na konferenciji za medije održanoj u dvorani za sastanke općine Grude. O programu i njegovoj koncepciji te načinima njegovog*

kreiranja govorili su Ljubo Grizelj, predsjednik Organizacijskog odbora i Mario Bušić, zamjenik predsjednika Organizacijskog odbora.

Načelnik Grizelj, pored predstavljanja rada Organizacijskog odbora naglasio je da je ovogodišnji pokrovitelj 53. Šimićevih susreta kao i prošle godine predsjednik Sabora Republike Hrvatske akademik Željko Reiner i hrvatski član Predsjedništva BiH akademik Dragan Čović. Sam Odbor koji ima Počasni i Operativni dio sastavljen je od članova koji predstavljaju sam vrh znanstvenih, kulturnih, društvenih i drugih institucija, kako u Bosni i Hercegovini tako i šire. Između ostalih tu su predstavnici Sveučilišta u Mostaru, Društvo hrvatskih književnika Herceg-Bosne, županije Zapadnohercegovačke, predstavnici škola, predstavnika katoličke crkve, muzejskih djelatnika, Sabora Republike Hrvatske, Vlade Republike Hrvatske, Grada Zagreba, Matice Hrvatske Zagreb, Društvo hrvatskih književnika Zagreb i drugi.

Načelnik Ljubo Grizelj zahvalio se svim članovima Odbora na vrijednom radu.

Mario Bušić govorio je detaljno o samom programu i mjestima na kojima će biti upriličen, koja su ujedno i mjesta života i rada Antuna Branka Šimića. Naglasio je i nastojanje Odbora za raznovrsnošću programa, te stalnom nastojanju Organizacijskog odbora predstaviti se u više mjesta programom.

-30. travnja 2016. otvoreni su 53. Šimićevi susreti u Drinovcima. Uvodnu riječ i pozdrav gostima, među kojima su bili konzul RH u Mostaru Dragan Matijević, potpredsjednik Matice hrvatske prof. dr. sc. Stipe Botica, dr. sc. don Drago Šimundža, federalna ministrica Zora Dujmović, grudski načelnik Ljubo Grizelj, održao je predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude i potpredsjednik Organizacijskog odbora Manifestacije Mario Bušić.

Otvarajući Susrete, ministrica Dujmović je naglasila kako su oni najdugovječnija i najbolja manifestacija ovakvoga karaktera te kako će ministarstvo kojemu je na čelu uvijek podupurati takve manifestacije.

Nakon njezinih riječi, voditeljica programa Mirjana Vlašić izrecitala je pjesmu "Nađeni Bog" A. B. Šimića, što je ujedno bio i uvod u glavni dio sinočnjega programa – predstavljanje dviju knjiga kulturnoga i znanstvenoga djelatnika, književnoga kritičara, pisca, prevoditelja i priređivača stručnih, znanstvenih i književnih djela dr. sc. don Drage Šimundže "Bog u djelima hrvatskih pisaca I i II" uz glazbeni nastup Nikoline Zovko i glasovirsku pratnju Katje Krolo Šarac.

Prvi predstavljatelj bio je Mario Bušić koji je zamijenio bolesnoga fra Antu Marića. On je pročitao ulomak fra Antuna rada o A. B. Šimiću, upravo onaj koji dokumentaristički govori o Šimićevoj religioznosti. Iz tih dokumenata, koji se čuvaju u Župnom uredu sv. Mihovila u Drinovcima, jasno se vidi kako je A. B. Šimić umro opremljen svetim sakramentima umirućih. Neke najljepše

njegove pjesme upravo su one o Bogu, premda je kao mladić, hrvaajući se s teškom bolešću, znao pasti u očaj i beznađe, zdvajanje i bijes, ali vjeru u Boga nikada nije napuštao.

Upravo je na tu temu, ali i na temu o ostalim hrvatskim piscima za koje su neki tvrdili kako su bili bezbošci, govorio drugi predstavljatelj prof. dr. sc. Stipe Botica. U nadahnutom predavanju o Šimundžinim knjigama, Botica je kazao kako su one plod dugogodišnjega sustavnog i mukotrpnoga, iscrpljujućega autorova rada. Govorio je o vezi kršćanstva i hrvatskoga naroda, pa je tu vjeru u Boga potkrijepio time da se imenica Stvoritelj u hrvatskome jeziku rabi samo u jednome značenju – Stvoritelj je jedan, a svi

drugi mogu biti samo stvaratelji.

“U trideset velikih cjelina, dr. Šimundža je odabrao primjere tridesetak hrvatskih književnika u čijim se djelima govori o Bogu. Odabrao je znakovito, prijelomno 20. stoljeće, obrađujući reprezentativne hrvatske pisce. Okom

objektivnoga promatrača cijenio je na koji je način tema Boga ušla u određena književna djela. Svaka izrečena Šimundžina tvrdnja potkrijepljena je dokumentarnim navodima u mnogobrojnim bilješkama – kazao je Botica navodeći neke od pisaca koje je autor obradio u svojim djelima (S.S. Kranjčevića, M. Krležu, Dragutina Tadijanovića, A. B. Šimića, Ivu Andrića i Tina Ujevića). Uz njih su se i ostali nabrojani u Šimundžinoj knjizi “hrvali” s Bogom, bili sumnjičavi, tragači, ali nikada Bogu nisu okrenuli leđa, rekao je Botica.

Sam autor dr. sc. don Drago Šimundža također se obratio nazočnima govoreći o početcima hrvatske književnosti, Bašćanskoj i Humačkoj ploči, na kojima su prve riječi pisane narodnim hrvatskim jezikom, a glase: U ime Oca i Sina i Duha Svetoga...” i o usmjerenjima te književnosti.

“Ove dvije moje knjige govore o hrvatskoj književnosti u prošleme 20. stoljeću, ali i o vjeri i nevjeri u njoj. Književnost, ne samo hrvatska, obrađuje ljudski život na relaciji Nebo – Zemlja, odnosno Bog – čovjek. Upravo se književnost u tome stoljeću lomi između Neba i Zemlje, između Boga i čovjeka. Ja o ovim knjigama dajem svoja viđenja potkrijepljena citatima i ostalim navodima, ali jednako tako ostavljam i čitatelju promišljati o napisanome – zaključio je Šimundža, zahvaljujući svima na pozornosti što su ga saslušali.

Inače, moto ovogodišnjih Šimićevih susreta, koji se održavaju pod visokim pokroviteljstvom predsjednika Sabora RH akademika Željka Reinera i člana Predsjedništva BiH akademika Dragana Čovića, jeste Antun Branko Šimić – i religiozni pjesnik.

-Povodom godišnjice smrti velikog hrvatskog pjesnika Antuna Branka Šimića, koji je umro 2. svibnja 1925., predstavnici Odbora 53. Šimićevih susreta

2016. godine u čijem sastavu su bili predstavnici općine Grude i Matice hrvatske Ogranak Grude kao i predstavnici Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne i Matice Hrvatske Ogranak Mostar prigodnim kratkim programom obilježili su ovaj događaj. Kod spomenika Antuna Branka šimića u Mostaru spomenuti predstavnici položili su cvijeće i zapalili svijeću za pjesnika, te su nakon toga predstavnici Društva pročitali nekoliko pjesama Antuna Branka Šimića. Pjesme su kazivali književnici Ivan Baković i Ivan Sivrić. Ovo polaganje je organiziralo DHK H-B. Bilo je to 3. svibnja 2016. u Mostaru.

-U spomen na profesora emeritusa akademika Krešimira Ledića, koju organizira Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti Sveučilišta u Mostaru, dana 3. svibnja 2016. je svečano otvorena **3. po redu likovna koloniju „Krešimir Ledić”**. Koloniju je svečano otvorio načelnik općine Grude, Ljubo Grizelj.

Na samom otvorenju manifestacije nazočne je pozdravila Federalna ministrica kulture i športa Zora Dujmović kazavši kako trebamo biti posebno ponosni i zadovoljni što je Hercegovina puna ovakvih kulturnih događanja.

-Za ovu zadvinu razinu kulture posebno trebamo zahvaliti svim entuzijastima koji svojom ustrajnošću, ljubavlju i znanjem priređuju nam uživanje u našim mnogobojnim umjetnicima, kazala je Dujmović istaknuvši kako ministarstvo u okviru svojih mogućnosti, podupire kulturna događanja.

Nazočnima se obratio i dekan FPMZO-a prof. dr. sc. Mario Vasilj kazavši kako se raduje jer svake godine interes za likovnu karavanu je veći.

– Radujemo se što se broj sudionika iz godine u godinu povećava što je znak da smo dobri domaćini i da vlada ugodno druženje. Družite se i iskoristite ove dane za čašćenje ljepote poezije Antuna Branka Šimića i Krešimira Ledića. Prisjetimo se i našega Franje Primorca koji se družio sa nama u prijašnjim likovnim karavanama a koji nas je, nažalost, napustio, kazao je između ostalog dekan Vasilj.

Svečanosti otvaranja nazočili su rektorica mostarskog Sveučilišta prof. dr. Ljerka Ostojić, profesori i studenti Sveučilišta u Mostaru te brojni gosti iz kulturnog i javnog života.

Likovna kolonija će trajati 8. svibnja 2016. godine u Mostaru u kampusu Sveučilišta u Rodoču, a okviru svog djelovanja kolonija će okupiti umjetnike iz cijele regije koji će u podneblju neobične ljepote, čudesnog ambijenta i nesvakidašnje stvaralačke atmosfere razmijeniti iskustva, ostvariti kontakte i stvarati likovna djela.

Ovogodišnja tema likovne kolonije je „Antun Branko Šimić”, s podtemom „Ekspresionizam Hercegovine (kamen, krš, maslina, loza, šipak, smokva, Neretva)”.

-U Franjevačkoj galeriji 4. svibnja 2016. u programu 53. Šimićevih susreta otvorena je **izložba slika „Sv. Ana” - 20 godina Likovne radionice iz Vinkovaca** i predstavljena je knjiga „**Pjesma gladi - život i djelo Ilije Glavote (1891. – 1916.)**”, autora Domagoja Tomasa i Kristine Malbašić.

Nakon pozdravnih riječi Ružice Mikulić, ministrice obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije ZH predstavljena je knjiga „Pjesma gladi - život i djelo Ilije Glavote (1891. – 1916.)”, autora Domagoja Tomasa i Kristine Malbašić. Govoreći o knjizi Petar Majić je govorio o životnom putu Ilije Glavote i teškim uvjetima života i gladi u Hercegovini i Drinovcima prije stotinu godina. „Mladi znanstvenik, profesor povijesti Domagoj Tomas rođen je i odrastao u Osijeku svoju je historiografsko-filološku znanstvenu pozornost usmjerio prema zavičaju svojih otaca. Vrijedni Domagoj i Kristina svima nama otkrivaju jedan krasan zaboravljeni mali hercegovački književni stećak“, rekao je Majić. O knjizi su još govorili i književnik, novinar i publicista Dragan Marjanović i autor Domagoj Tomas.

U glazbenom dijelu programa nastupio je zbor Glazbene škole Široki Brijeg. O izložbi slika govorila je Melita Pavošević ravnateljica Dječjeg doma 'Sveta

Ana' iz Vinkovaca. Izložbu slika je otvorio Srećko Tomas pomoćnik ministra znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

-Hrvatsko narodno kazalište Mostar gostovalo je u četvrtak, 5. svibnja 2016. godine, kao dio programa 53. Šimićevih susreta, u kino-dvorani Grude. U punoj kino-dvorani uspješno su izveli predstavu „**Brat magarac**“.

Predstava „Brat magarac“ donosi nam slike iz života jednog od najvećih svetaca katoličke crkve svetog Franje Asiškog, a nastala je prema tekstu istaknutog hrvatskog glumca i redatelja Renea Medvešeka.

“Bratom magarcem” sveti Franjo je nazivao svoje tijelo na kojemu je putovao do sestre Smrti. Kroz predstavu ćemo upoznati likove iz njegovog života: njegove roditelje, prijatelje, svetu Klaru, biskupa, papu i turskog sultana. Slika je to jednog dalekog, prošlog svijeta toliko sličnog ovom današnjem i jednog života koji je obilježio buduća stoljeća.

-6. svibnja 2016. susretom književnika s učenicima u osnovnim i Srednjoj školi općine Grude, misom zadušnicom u župnoj crkvi sv. Mihovila u Drinovima za pokojnu braću književnike Antuna Branka i Stanislava

Šimića i svečanom Akademijom u njihovu čast, kasno navečer u petak su zatvoreni ovogodišnji 53. Šimićevi susreti.

Zadnji dan jedne od najdugovječnijih književnih manifestacija u Hrvata u BiH okupio je mnogobrojne predstavnike kulturnog, političkog i vjerskog života BiH i Hrvatske, a cijeli program svečane Akademije glazbeno su upotpunili Tamburaški orkestar sjemeništara Franjevačke klasične gimnazije iz Visokog te zbor Osnovne škole Drinovci koji su izveli hrvatsku himnu.

Predsjednik Matice hrvatske – Ogranak Sarajevo akademik fra Petar Perica Vidić u svom je uvodnom govoru tokom svečanosti pozdravio sve nazočne te čestitao organizatorima na još jednim uspješno održanim Šimićevim susretima.

– Upućujem iskrene čestitke na bogatom, umjetnički dotjeranom te za našu kulturu korisnom programu u povodu 53. Šimićevih susreta. Neka vas i dalje prati Božji blagoslov na tom plemenitom i za hrvatski narod kulturnom i umjetničkom uzdignuću – kazao je Vidić.

Vidić je tom prigodom uručio predsjedniku Matice hrvatske Grude Mariju Bušiću Monografiju koja je izdana 2009. godine u povodu 130. godine utemeljenja Matice hrvatske – Ogranak Sarajevo te tri Šimićeve knjige, a dar od 37 knjiga u izdanju Matice hrvatske Sarajevo dobio je načelnik općine Grude Ljubo Grizelj.

U ime pokrovitelja ovogodišnjih Šimićevih susreta – hrvatskog člana Predsjedništva BiH Dragana Čovića, obratio se njegov savjetnik Igor Planinić, kazavši kako su Šimićevi susreti najznačajnija i najdugoviječnija kulturna manifestacija Hrvata u Bosni i Hercegovini te kako im je izuzetna čast pružiti podršku ovom događaju.

– Stihovi Antuna Branka Šimića pripadaju vrhuncima hrvatskog i europskog kulturnog naslijeđa, a mi danas, koji težimo europskoj zajednici, moramo

biti ponosni na činjenicu da od 14. stoljeća hrvatska književnost prati tokove europske književnosti – kazao je Planinić.

Supokrovitelj ovogodišnjih Šimićevih susreta je predsjednik Sabora Republike Hrvatske Željko Rainer, a u njegovo ime obratio se saborski zastupnik Goran Marić, rođeni Gruđanin, koji je kazao kako su Šimićevi susreti prigoda kada se treba sjetiti Šimićevih riječi, opomena, krikova.

– I danas slušamo snagu njegovoga gromkoga glasa i njegovih poruka. Slušamo i čujemo ono što je on davno zapisao – kazao je Marić, dodavši kako je A.B. Šimić bio izuzetan pjesnik i izuzetna ličnost – previše svoj, neuklopljiv, buntovan, ali odan Bogu.

Predavanje o A.B. Šimiću tokom svečane Akademije održao je akademik Josip Bratulić kazavši kako ima mnog važnih pjesnika, ali kako se sigurno niti o jednom pjesniku i njegovim pjesmama nije toliko pisalo, govorilo i raspravljalo, kao o A.B. Šimiću.

– O njemu i njegovim pjesmama napisane su knjige, duboke i pamente studije i rasprave, održani su brojni referati – kazao je Bratulić.

Prema njegovim riječima, Šimić je pisao o onome što ga je okruživalo, što je vidio i proživio, što ga je mučilo kao čovjeka, pojedinca i to na način koji je bio samo njegov. Za razliku od mnogih pjesnika, koji su učili od prethodnih kako treba pisati, Šimić je, kako je kazao akademik Bratulić, stvarao po svom unutarnjem porivu i subjektivnom naputku.

Akademik, don Ivan Golub koji je trebao održati predavanje o A.B. Šimiću uputio je pismo koje je pročitao Mario Bušić, a u kojemu je između ostaloga naglasio kako je pjesnik A.B. Šimić bio majstor riječi, a riječ je zajedničko mjesto teologije književnosti.

– Riječ je književno utjelovljena u svetom pismu u kojemu su zastupljenje sve književne vrste – pjesme, drame, priče, izreke, putopisi, epovi, pisma, ljetopisi, dnevnik – poručio je akademik Golub.

Prigodom svečanosti uručene su i nagrade najboljim mladim pjesnicima i nagrada za književni rad objavljen između dvaju susreta “Antun Branko Šimić”, koju dodjeljuje Društvo hrvatskih književnika (DHK) Herceg Bosne.

Dobitnik ovogodišnje nagrade A.B. Šimić je pjesnik Drago Čondrić za knjigu “Sedam velikih biblijskih poema”, a nagradu mu je uručio predsjednik DHK Herceg Bosne Ivan Sivrić, koji je kazao kako je riječ o knjizi koja će u duhovnoj obnovi ispuniti sve one koji je budu čitali.

Dobitnik Čondrić prigodnim riječima zahvalio je na nagradi te čestitao organizatorima na održanim 53. Šimićevim susretima.

Ovogodišnji najbolji mladi pjesnici proglašeni su u tri kategorije i to osnovnoškolci, srednjoškolci i studenti, a prigodne darove uručio im je predsjednik Općinskog vijeća Grude Draženko Vranješ. Na razini osnovnih

škola prvo mjesto osvojila je Marija Vlašić iz Sovića, drugo mjesto Gabrijela Bogut iz Širokog Brijega, a treće mjesto pripalo je Petri Rupčić iz Ljubuškog.

Na razini srednjih škola, prvo mjesto pripalo je Katarini Biško iz Gruda, dok je drugo mjesto osvojila Emilija Grbavac iz Ljubuškog. Na sveučilišnoj razini, prvo mjesto pripalo je Ivani Čović, drugo Anđeli Mijić, a treće Ivani Kalfić. Nagrađeni pjesnici pročitali su svoje radove.

Tokom svečane Akademije koju je vodila Mirjana Vlašić Mima, neke od svojih pjesničkih uradaka pročitali su fra Miljenko Mića Stojić, fra Vendelin Karačić, fra Vlado Lončar te časna sestra Lidija Glavaš, a otvorena je i izložba likovnih radova učenika osnovnih i Srednje škole Grude. Za najbolji likovni rad prigodan dar uručen je učenici Nataliji Pinjuh iz Gruda.

Na koncu, 53. Šimićeve susrete zatvorenim je proglasio predsjednik Organizacijskog odbora 53. Šimićevih susreta, načelnik Gruda Ljubo Grizelj koji je zahvalio sudionicima manifestacije, čestitao dobitnicima nagrada i priznanja, te kazao kako se s ovom manifestacijom nastavlja iduće i 2017. godine i opet idućih godina jer su to ova dva velikana pisane riječi i zaslužila.

-U Galeriji u staroj kapeli u Gorici u petak 20. svibnja 2016. u 20 sati predstavljena je knjiga **ZBIVANJA OTETA ZABORAVU. NESPORAZUMI S CRKVOU**, autora mnogopoštovanoga oca dr. sc. fr. Vjekoslava Lasića, „bijelog fratra“ – dominikanca. Knjigu su uz autora predstavili prof. Marija Matošić i Petar Majić. Pročitani su i tekst prof. dr. sc. fr. Hrvoja Lasića, dominikanca koji je poslao fra Hrvoje za ovu prigodu. Program je vodio lijepo vodio Marko Bošnjak, učenik Gimnazije A. B. Šimića iz Gruda. Organizatori su bili Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i Matica hrvatska – Ogranak Grude.

-Povodom svetkovine sv. Petra i Pavla u nedjelju 26. lipnja 2016. godine započelo je još jedno **Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići**.

Nakon svete mise koju je predvodio župnik župe Gorica-Sovići fra Stipe Marković uslijedio je **koncert duhovne glazbe** u izvedbi fra Marina Karačića i njegova benda.

Ni vrućina, ni sparina koje su vladala toga dana nisu spriječila mnogobrojne župljane i posjetitelje sa strane da izdvoje 40-ak minuta i uživaju u stihovima koje je napisao sam fra Marin, a za koje mnogi tvrde da su izraz istinskog molitve i vjere u Boga. Pustinja, Promijeni me, Vikni glasnije, samo su neke od pjesama koje su izvedene te večeri. Svaka od pjesama opisuje čovjeka sa svim njegovim slabostima, sumnjama i grijesima, ali vjera u Boga i ljubav prema bližnjima jača je od svega.

Publika je nakon koncerta ispratila fra Marina gromoglasnim pljeskom, a mnogi, pogotovo mladi, htjeli su se slikati s njim kako bi imali trajnu uspomenu na ovaj događaj.

Svim nazočnima obratio se i predsjednik Bratovštine, koji je zahvalio fra Marinu i njegovim bendu, kao i svima onima koji su došli na ovaj koncert, a ovom prilikom pozvao je brojne posjetitelje da se pridruže na budućim zanimljivim priredbama, koncertima i ostalim sadržajima u ovogodišnjem Kulturnom ljetu.

-Kod zvonika-kapelice sv. Ilije Proraka u Bobanovoj Dragi u organizaciji Bratovštine sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići i domaćina iz Bobanove Drage, u Kulturnom ljetu u župi Gorica-Sovići bilo je vrlo dojmljivo u subotu 16. srpnja 2016. godine. Na početku je pozdravio sve predsjednik Bratovštine Dragan Prlić koji je između ostaloga kazao: Večeras mi je čast posebno pozdraviti gospođu Mladenku Gruicu koja će nam uz našu klapu Bratovština izvesti **monodramu ANIMA CROATORUM – DUŠA HRVATA**. Također pozdravljam našega člana i pjesnika Marka Čuljka čiju ćemo **knjigu pjesama IŠČEKUJUĆI DOLAZAK IZ DALEKA** večeras ovdje predstaviti. Pozdravljam sve čuvare naše tradicije (gangaše, guslare, diplare i druge) bez kojih je ova večer nezamisliva. Večeras će biti i tamburaši iz Mokroga i njima upućujem pozdrav.

S ponosom se želimo prisjetiti duše ove ovdje večeri koji nas sada s nebesa brižno motri, našega pok. brata Željka Bobana Jefte. Neka mu Bog da pokoj vičnji. U našim je srcima uvijek!

Na kraju napose želim zahvaliti svima Vama mještanima dične Bobanove Drage koji ste pripremili sve za ovu večer. Hvala od srca. I našoj voditeljici Zorani Grizelj! Nastavljamo i ubuduće svi zajedno.

Dramska umjetnica i kulturna djelatnica Mladenka Gruica iz Gornjeg Sitnog kraj Splita (drevna Poljička kneževina) odličnim je nastupom oduševila mnoge Bobanjarke i Bobanjare te njihove goste izvršnom interpretacijom pjesama i tekstova mnogih hrvatskih književnika posvećenih majkama, sve uz milozvučnu pratnju klape Bratovština. Pod nazivom Anima Croatorum (Duša Hrvata) Mladenka Gruica je ušla u dušu i srce svim prisutnima koji su je pratili sa suzama u očima. Monodrama je bila duboko osjećajna i dirljiva. Na koncu je izmamila veliki pljesak sviju nazočnih.

Nakon monodrame prof. Suzana Pešorda, ravnateljica Osnovne škole fra Stipana Vrljića Sovići predstavila je knjigu pjesama Marka Čuljka koja nosi naslov Iščekujući dolazak iz daleka.

Nakladnici ove knjige pjesama su Matica hrvatska Grude i Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, a osvrt je napisao Petar Majić. To je druga zbirka poezije ovog mladog autora. Kojemu su mnogi čestitali za objavljene lijepe stihove. Marko Čuljak je zahvalio svima i rekao da će i ubuduće nastaviti pisati.

Gangaške skupine iz Posušja, Gruda i okolice uveličali su ovu veličanstvenu večer. Svestrani umjetnik i dokazani čuvar narodnoga blaga u našem podneblju Jure Miloš zaguslio je i zadiplio kako i priliči za domaće uši na gromoglasno oduševljenje prisutnih! A na kraju su sve začinili Mokarski tamburaši.

Program je vodila Zorana Grizelj. Nakon predstave uz tamburaše se uživalo duboko u noć. Tu su bile i domaće delicije koje su pripremili Bobanjarke i Bobanjari.

Program Kulturnog ljeta u župi Gorica-Sovići se nastavlja u petak 29. srpnja 2016. u Staroj crkvi Gorici u 20 sati, kad će biti 10. Susret klapa u Gorici na kojemu će nastupiti 10 klapa.

Kulturno ljeto u župi Gorica-Sovići 2016. završava izložbom slika akademske slikarice rodnom iz Sovića, koja živi i djeluje u Švedskoj, gospodične Branke Grizelj u nedjelju 31. srpnja 2016. u Galeriji u Gorici s početkom u 20 sati.

-U ponedjeljak, 18. srpnja, u Franjevačkoj galeriji na Širokom Brijegu, otvorena je izložba **“Život i djelo fra Joze Pejića”**.

Izložba je organizirana u čast fra Jozi Pejiću, jednom od osnivača Franjevačke galerije u Širokom Brijegu. Posjetitelji izložbe su mogli i moći će vidjeti dio slika, crteža i grafika što ih je, s ispisanim posvetama, dobivao za svoj imendan pokojni fra Jozo Pejić.

Fra Jozo Pejić bio je suosnivač Franjevačke galerije u Širokom Brijegu i njezin voditelj sve do smrti te suosnivač i ravnatelj Akademije likovnih umjetnosti u Širokom Brijegu, u razdoblju od 1996. do 2012. godine. Sudjelovala je i pjevanjem ovu večer obogatili i klapa Bratovština Gorica-Sovići.

-Fra Vinko (Marinko) Prlić rođen je 22. srpnja 1940. godine u Sovićima (općina Grude). Osnovnu školu završio je u Sovićima, a Franjevačku klasičnu gimnaziju u Sinju i Zagrebu. Bogosloviju je završio u Makarskoj, gdje je zaređen za svećenika u srpnju 1966. godine.

Svećeničku je službu započeo u Metkoviću. Bio je prefekt Sjemeništa u Sinju. Godine 1977. Imenovan je župnikom Miljevaca, gdje pokreće župni list “Miljevci”. Od 1982. do 1991. godine župnik je Proložca gdje pokreće župni list “Proložac”. Godine 1991. Imenovan je gvardijanom, župnikom i dekanom u Imotskom, gdje nastavlja sa izdavanjem lista “Grad na gori”. Od godine

1997. župnik je Zmijavaca, te nastavlja s izdavanjem lista "Zmijavci". Godine 2006. Imenovan je župnikom Staševica gdje pokreće izdavanje župnog lista "Staševica". U Staševici se zauzima za izgradnju brdskih cesta do starih crkava.

Godine 1992. i 1993., za vrijeme službe u Imotskom, sudjelovao je o organiziranju i pružanju pomoći kod izlaska oko Židova iz okupiranog Sarajeva. Na molbu Caritasa zagrebačke nadbiskupije, predstavnici Židovske zajednice dr. Vladimiri Šalomon (koji je bio glavni voditelj i pregovarač) i Abinud Bencion došli su u Imotski i bili smješteni u samostanu, gdje im je gvardijan fra Vinko Marinko Prlić pružao svu potrebnu pomoć i smještaj za Židove koji su dolazili iz okupiranog Sarajeva, kao i pomoć u organiziranju dostave hrane Židovima u Sarajevu. U znak zahvalnosti Vlada Izraela formirala je delagaciju koja je posjetila samostan u Imotskom 16. rujna 1992. godine kako bi uručila zahvalu "za pomoć koju su dobili u Imotskom od svećenika u samostanu" koju su potpisali istaknuti Židovi gosp. Ben-Shachar Samuel, pukovnik Izraelske vojske i gosp. Raviv Tuvya, voditelj židovske agencije u Budimpešti.

Odlukom Predsjednika RH dr. Franje Tuđmana odlikovan je Redom hrvatskog pletera 26. svibnja 1998. godine.

Bilo je to u Gorici 24. srpnja 2016. u 11 sati u župnoj crkvi u Gorici, nakon punih pedeset godina **fra Vinko je proslavio svojo zlatnu misu.**

Fra Vinko je poznat i kao veliki graditelj, pa su tako njegovom zaslugom izgrađene i obnovljene neke crkve. Urednik je i spisatelj, kulturni djelatnik. Fra Vinko trenutno neumorno djeluje kao župnik u župi Staševica.

-U prepunoj Staroj crkvi u Gorici održan je jubilarni **10. (deseti) po redu susret klapa** i to u petak, 29. srpnja 2016. u 20 sati. U prekrasnom ambijentu goričke ljepotice, stare crkve, nastupile su slijedeće klape: Ženske klapa Rusula iz Splita i Arja iz Mostara, mješovita klapa Katarina iz Bune, te muške klape Zvizdan iz Posušja, Grga iz Posušja, Dobrkovići iz Š. Brijega, Pasika iz Kostanja i Bratovština Gorica-Sovići. Napočetku je sve nazočne pozdravio predsjednik Bratovštine Dragan Prlić, a načelnik općine Grude Ljubo Grizelj otvorio je svečano ovaj 10. Susret klapa. Program 10. Susreta klapa u Gorici lijepo je vodila Katarina Ljubičić. Na 10. Susretu klapa nazočio je i Generalni konzul Republike Hrvatske u Mostaru Dragan Matijević. Ovaj koncert je održan pod pokroviteljstvom predsjednika Federacije BiH Marinka Čavare. Naposljetku su se klape na imanju Mire Milićevića Škice družile i pivale duboko u noć.

-U nedjelju 31. srpnja 2016. u Galeriji u Staroj kapeli u Gorici otvorena je **izložba grafika** akademske slikarice Branke Grizelj iz Sovića.

O izložbi su govorili Dragan Marijanović i Branka Grizelj. Program je vodila Zorana Grizelj, a svojim pjevanjem je ovu večer uvećao Dragan Prlić. Načelnik općine Grude Ljubo Grizelj otvorio je ovu izložbu.

Ovi su kulturni događaji postali tradicijom u župi Gorica-Sovići, tim više što

publika izvanredno prihvaća spomenuta kulturna događanja. Ovo se sve zbivalo u povodu svetkovine sv. Stjepana Prvomučenika, patrona župe Gorica – Sovići, koji se u Gorici slavi 3. Kolovoza svake godine. Bratovština je zahvalna svim svojim sponzorima i podržavateljima, bilo molitvom bilo materijalnim dobrima. Nastavljajući s radom na dobrobit svojih sumješтана Bratovština sv. Stipana Prvomučenika Gorica-Sovići svima čestita svetkovinu sv. Stipana Prvomučenika, zaštitnika svoga i drevne župe Gorica-Sovići.

-“**Buru**”, nagradu publike na klapskom festivalu u Posušju uvjerljivo je osvojila klapa Bratovština Gorica-Sovići, a nagradu im je dodijelio načelnik općine Posušje i predsjednik festivalskog odbora Branko Bago.

-U mjesecu srpnju 2016. godine iz tiska je izašla knjiga pjesama autora Marka Čuljka iz Bobanove Drage, iz Sovića. Knjiga nosi naslov **IŠČEKUJUĆI**

DOLAZAK IZ DALEKA.

To je druga Markova knjiga pjesama koju su izdali Matica hrvatska Ogranak Grude i Bratovština sv. Stjepana Prvomučnika Gorica-Sovići. Marku želimo još puno napisanih i ukoričenih lijepih pjesama. Knjiga je predstavljena u Kulturnom ljetu u župi Gorica-Sovići u Bobanovoj Dragi pred blagdan sv. Ilije Proroka.

-Pero Zelenika je ovako napisao u Večernjim listu o predstavljajući troknjižja fra Vendelina Karačića u Širokom Brijegu, a knjige su predstavljene 4. kolovoza 2016. u Franjevačkoj galeriji:

“Civilizacija je oduvijek živjela od pisane riječi. Dobro je živjeti u državi u kojoj postoje ljudi koji imaju dara pisati takve riječi. Mi Franjevci imamo sreću što takav čovjek postoji u našim redovima”, rekao je u uvodnom obraćanju u ime jednog od triju nakladnika fra Ivan Ševo.

Naime, u jednoj večeri u Franjevačkoj galeriji u Širokom Brijegu predstavljene su tri knjige glasovitog širokobriješkog i hercegovačkog franjevca fra Vendelina Karačića. **“U svratištima muza”, “Glasnik dobrote Gospodnje” te “Iz vječnosti kaplje vrijeme”** - nazivi su triju knjiga koje su u četvrtak navečer u Franjevačkoj galeriji u Širokom Brijegu ugledale svjetlo dana. Troknjižje, kako je nazvano predstavljanje nesvakidašnjeg događaja, uz samog autora, predstavili su brojni recenzenti i izlagači.

“Ovo ne bih mogao uraditi bez ljudi koji su mi pomagali. Zato ove knjige nisu samo moje, one su nastale zahvaljujući mnoštvu osoba koje su radile svoj dio posla, od likovne ilustracije, pa do samog tiskanja. Djela nastaju samo u zajednici”, istaknuo je autor Karačić. Fra Vendelin Karačić rođen je u Gornjem Crnču pored Širokog Brijega 18. studenog 1942. godine. Malu je maturu položio u Čitluku 1957. godine, a gimnaziju pohađao u Zadru i Visokom. Nakon privatno položenoga IV. razreda, maturirao je 1961. u Dubrovniku. Teologiju je studirao u Sarajevu i Ljubljani.

I u ime nakladnika druge knjige, Matice hrvatske Grude, počast fra Vendelinu odao je Srećko Mikulić, naglašavajući kako su do sada imali čast, uz ostale aktivnosti, izdati više od stotinu knjiga.

“Naklada je naša zadaća, a biti nakladnik knjige fra Vendelina je čast”, rekao je u ime Matice hrvatske Široki Brijeg Gojko Jelić, ističući kako je knjiga danas u teškom položaju.

Knjige su predstavili Jozo Marić i Dragan Marjanović, dok je izložbu slika fra Tihomira Bazine predstavila Ana Filipović.

“Široki Brijeg danas je kulturno središte ne samo Hercegovine, usudio bih se reći, nego i BiH, pa i šire”, kazao je Jozo Marić, potkrepljujući to činjenicama, navodeći mnoštvo kulturnih događanja, ali i ustanova na tom području.

“Likovno označen ključni stih ili pomno birana riječ plod su prisnoga dijaloga skladne slikarske i pjesničke misli koji i u takvoj harmoniji ostavljaju slobodu izrazu pojedinca”, istaknula je Filipović.

Uz ove tri knjige, fra Vendelin je do sada objavio: “Dosjetke i šale s mirisom tamjana” (koautor fra Lucijan Kordić), Zagreb, 1996.; zbirku eseja “Svjedočanstva vremena”, Široki Brijeg - Zagreb 1998.; “Šale i bacanije u sjeni zvonika”, Široki Brijeg, 2000.; likovnu monografiju “Fra Mirko Ćosić”, Široki Brijeg - Mostar, 2004.; zbirku šala “Smiješnice i doskočice”, Široki Brijeg, 2008.; zbirku pjesama “Odjeci”, MH i Franjevačka galerija Široki Brijeg, Zagreb, 2012.; zbirke pjesama “Slikopisi u kamenu”, MH i Franjevačka galerija Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2012., “Lav i mrav”, Franjevačka galerija Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2013.; “Neograđeni vrta”, “Briješki pleter”, Široki Brijeg, 2013.; zbirku pjesama “U suzvučju postojanja”, Franjevačka galerija Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2014.; zbirku pjesama “Sićušnice”, Franjevačka galerija Široki Brijeg, Široki Brijeg, 2014.; zbirku pjesama “Kronova galijs”, Društvo hrvatskih književnika HB, Mostar, 2014.; zbirku pjesama “Glasnik dobrote Gospodnje”, MH Široki Brijeg, 2016. U mladosti je objavio petnaestak lirskih pjesama u crkvenim listovima i časopisima (“Marulić”, “Crkva u svijetu”, “Kršni zavičaj”...).

-U mjesecu kolovozu 2016. iz tiska je izašla nova knjiga u nakladi Matice hrvatske – Ogranak Grude. Naslov je **SJEME RIJEČI BOŽJE** – Osobna razmatranja Riječi Božje uz nedjeljna čitanja iz Evanđelja. Autorica je Ljiljana Lukenda iz mjesta Tihaljina, općina Grude. Knjiga je zanimljiva tim više što Ljiljana nije završila teološko obrazovanje nego je po struci diplomirana pravnica. Tekstovima u ovoj knjizi autorica je na svoj način dala obol duhovnim promišljanjima koje je ona sama doživjela unutarnjom duhovnom inspiracijom.

Knjiga *Sjeme Riječi Božje* na osobit je način prikladna za molitvene zajednice koje se sastaju i mogu oplemeniti svoj susret čitanjem biblijskih tekstova određene nedjelje razmatrajući ih uz tekstove iz ove knjige.

Knjiga broji 173 stranice. Recezentica je dipl. teologinja Mirela Prmorac koja je napisala i predgovor ovoj knjizi, lektor je Stjepan Galić, a uvod je napisao fra Nikola Spužević. Knjiga je katalogizirana u publikaciji Narodne knjižnice HNŽ Mostar.

Ljetopisao Mario Bušić
Svjetlo pisali Toni Ilić i Srećko Mikulić
i dio svjetlo pisa je s www.grude-online.com

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

